Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu

WILLIAM BILL BLAND

Ceylan Yayınları

CEYLAN YAYINLARI

Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu

WILLIAM BILL BLAND

Çeviren: Tamer Balcı

Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu
William Bill Bland

Araştırma-İnceleme: 38
© Ceylan Yayınları: 143
Birinci baskı: Şubat 2005
ISBN: 975-6304-27-8

Editör:
Necati Abay

Kapak tasarımı:
Ceylan Yayınları

Kapak düzeni:
Himmet Doğan

Teknik düzenleme:
Arif Tağaç

Baskı-Cilt:
Can Matbaacılık • Telefon/faks: (0212) 613 10 77 - 613 15 47

© Ceylan Basım Yayın Tanıtım: Hocapaşa Mah. Kargılı Sk. Celal Orman İş Hanı Kat 2/24, Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 519 70 93 - **Faks:** (0212) 514 68 77
e-mail: info@ceylanyayinlari.com, **Web:** www.ceylanyayinlari.com

WILLIAM BILL BLAND

William Bill Bland, 28 Nisan 1916'da İngiltere'nin Lancashire kentinde dünyaya geldi. 10 yaşına kadar bölge ilkokulunda, sonra da Manchester Gramer Okulunda öğrenimine devam etti. Bu dönemde Bill'in babası bir matbaada yöneticilik yapıyordu. Fakat daha on beş yaşındayken, hem kendisi hem ailesi açısından zor yıllar başlar. Babasının işyeri kapanır ve kendisi de çok sevdiği okulunu bırakarak bir gözlükçünün yanında çalışmak zorunda kalır.

Bill daha sonra Manchester Teknoloji Kolejinde öğrenimine devam eder. 21 yaşında, iş teklifi aldığı Yeni Zelanda'ya gider. Gördükleri, kendi ülkesinde gördüklerinden farklı değildir.

1937 yılında tatil amaçlı olarak Sovyetler Birliği'ne gider, gerçek sosyalizmi görür ve ilgi duyar. Sonra Yeni Zelanda'da ekonomi eğitimi alır. Marksist-Leninist klasikleri okuyarak Yeni Zelanda Komünist Partisi'ne katılmak için başvuru yapar ve parti üyesi olur. YZKP'nin bir semt örgütünün sekreterliğini yapar. Partinin önerisi doğrultusunda, kendi kaldığı bölgede "Marksist Okul" açar ve sorumluluğunu yürütür. Parti okulunda yaklaşık bir yıl Marksizm üzerine eğitim verir.

1950'de İngiltere'ye geri döner ve Büyük Britanya Komünist Partisi'ne katılır. Londra'nın Seven Kings bölgesinde BBKP Şube Sekreteri olarak çalışma yürütür.

1951'de kurulan "Sosyalizm İçin British Yolu" örgütü, sosyalizme barışçıl geçişi esas alır. William Bill Bland bunu kabullenemez. Çünkü bu yol, yıllardır kendi öğrettiklerine terstir. Buna karşı çıkar. Şube Sekreterliği'nden ve Partiden atılmaz, ama partinin onayı olmaksızın herhangi bir çalışma yapmasına da izin verilmez. Bland, parti içerisinde "dogmatik" olmakla suçlanır.

Daha sonra SBKP'nin 20. Kongresi gerçekleşir. Bu kongreden bir gün sonra W. B. Bland'in de katıldığı şube toplantısında bu kongrenin raporları dağıtılır. Parti üyeleri, 20 yıldır Stalin'in kişiliği üzerine kendilerini yanlış yönlendiren parti hakkında karar almaya çağrılır. Bill, ellerinde yeterli bilgi ve belgenin bulunmadığı gerekçesiyle beklemek gerektiğini ve tartışılan sorun konusunda herhangi bir tavır alınmamasını savunur. Fakat kendisini de şaşırtacak olan kararlar alınır. 20. Kongre selamlanarak kabul edilir. Bu aşamadan sonra W. B. Bland, Partide yönetici görevler üstlenmez.

Çin Komünist Partisi'nin "Sosyalizm İçin British Yolu"nu, barışçıl geçişi ve SBKP 20. Kongresi'ni eleştiren yayınlar çıkarmasının ardından parti içerisinde bir hareket ortaya çıkar. Ve Marksist-Leninist Birlik İçin Hareket Merkezi adını alır. Maoist olan bu hareket, 1960'larda W. B. Bland'e kendilerine katılım çağrısı yapar. W. B. Bland, bu harekete sempati duyar. Ancak bu hareketin BBKP üyeliğinden ayrılma şartını kabul etmez.

Daha sonra MLOB, (Britanya Marksist-Leninist Örgütü) kurulur. Bu örgüt de kurulduktan kısa bir süre sonra W. B. Bland'le ilişkiye geçer ve katılım çağrısı yapar. Bill, BBKP üyeliğinden ayrılmadan ilişkisini sürdürmek ister. Bu

düşüncesi MLOB tarafından kabul görür. Mao'cu bir örgüt olan MLOB, Bill Bland'e Mao'nun düşüncelerini araştırma ve incelenme görevini verir. Yaptığı kısa bir araştırmadan sonra Bill, Mao'nun düşüncelerinin revizyonizmin bir başka biçimi olduğu sonucuna varır. Vardığı sonuçlar MLOB içerisinde çalkantılara yol açar. Örgüt içerisinde bulunan insanların çoğunluğu W. B. Bland'in görüşlerini benimser, fakat yine de yüzde 25'lik gibi önemli bir kesim Bland'in görüşlerini onaylamaz...

Bu süreçte W. B. Bland, 1940'larda kurulan Arnavutluk Derneği'nin sekreterliğini de yürütmektedir. Bu görevi Arnavutların çağrısı üzerine alır ve aktif bir dernek olması için büyük bir çaba harcar.

AEP'in 1960'da Sovyet Revizyonizmine yönelik değerlendirmesi değişince Bland, AEP Merkez Komitesi'ne kararlarından dolayı bir tebrik mektubu gönderir. Bu mektubun ardından Arnavutluk'a davet edilir. İlk gidişinde Arnavutluk'la ilgili "Kartallar Ülkesi" adında bir belgesel film hazırlar ve bu filmin BBC'de, Edinburg Film Festivali'nde gösterilmesini sağlar. Arnavut yoldaşlarıyla iletişim kurabilmek için iyi derecede Arnavutça öğrenir. İngilizce-Arnavutça sözlük yayımlar ve Arnavutluk tarihi, müziği, coğrafyası gibi konularda başvurulan temel araştırmacılardan biri haline gelir. Öyle ki birçok burjuva yazar, bu konularda yaptıkları araştırmalarda W. B. Bland'in engin bilgisine başvurur.

1975'de MLOB içerisinde Arnavutluk üzerine tartışma çıkar ve Bland bu örgütten ayrılır. Communist League (Komunist Birlik) örgütünün kuruluşuna öncülük eder.

W. B. Bland daha 1950'lerde BBKP'yi revizyonizmin açıkça ele geçirmesine, sosyalizme barışçıl geçişin savunulmasına ve aynı partinin Kruşçevcilerle birlikte Stalin'e saldırılarına tanıklık etti. Bland, sosyalizme barışçıl geçişin Marksizme-Leninizm'e aykırı olduğunu savundu, bunu revizyonist bir darbe olarak gördü ve buna karşı mücadele yürüttü.

W. B. Bland, 1978'de yazmaya başladığı "Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu" adındaki kitabını ilk olarak 1985'te yayımladı. 1995'te ise yeni eklemelerle ikinci baskısını gerçekleştirdi. Bugüne kadar birçok konuda yazılar yazdı. Bunların hepsi, parti ve örgüt yayınlarında isimsiz yayımlanmıştır. Kendi ismini kullandığı ilk kitap "Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu"dur.

W. B. Bland, sanata ve özellikle tiyatroya çok önem verirdi. Öyle ki bu alanda birçok yazı ve makaleleri yayımlanmıştır. 1995 yılının son aylarında BEKSAV'ın (Bilim, Eğitim, Estetik, Kültür, Sanat Araştırmaları Vakfı) davetlisi olarak İstanbul'a da gelen W. B. Bland, burada Engels'in yaşamı ve Sovyetler Birliği'nde geriye dönüş üzerine konferanslar vermiştir.

İngiltere'de, komünistleri tek bir parti çatısı altında toplamak amacıyla faaliyet yürüten Marksist-Leninist Birlik İçin Ulusal Komite, özellikle W. B. Bland'in çabaları sonucu kurulmuştur.

Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu

WILLIAM BILL BLAND

Çeviren: Tamer Balcı

CEYLAN YAYINLARI

YAYINEVİNİN NOTU

Yayınevimiz kitapseverleri, Türkiye'de ilk kez yayımlanan İngiliz Marksisti William Bill Bland'in "Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu" adlı kitabıyla buluşturuyor.

Bland, bu yapıtında, zengin bir belge ve doküman taraması çalışmasından elde ettiği materyallere dayanarak, 1956'dan itibaren Sovyetler Birliği'nde kapitalizmi restore etmek amacıyla atılan adımları inceliyor.

Bu kitabın değeri, sosyalizmin tarihini inceleyenler, 20. Yüzyıl sosyalizminin deneyimlerini araştıranlar bakımından tam da Bland'in bu araştırmacı emeğinde yatıyor. Bland, esas olarak revizyonistlerin kendi kaynaklarına dayalı ve sınıflandırılmış geniş bir belge hazinesine ulaşma olanağı sunuyor. Bu nedenle, Bland'in kitabının, Yayınevimizin görüşleriyle bağdaşmayan noktalar barındırsa da, sosyalizm tarihinin tartışılmasına katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Bland'in 1970'lerin Sovyetler Birliği'ni "faşist bir devlet" ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni ise "faşist bir parti" olarak değerlendirmesi, hatta Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi'yle paralellik kurması, Yayınevimizin görüşleriyle bağdaşmıyor. Keza Bland'in kendi görüşlerine temel oluşturmak ve Kruşçevcilerin iktidarı ele geçirmesini izah etmek için formüle ettiği "gizli revizyonist çoğunluk" tezi de geri dönüş sorununu olduk-

ça basitleştiren, komplocu tarih anlayışına kapı aralayan bir yaklaşımdır. Bland, 1956'da revizyonistlerin iktidarı gasp etmesine ve geri dönüş sürecine yol açan etmenleri, Sovyet tarihinin bütünlüklü nesnel bir incelemesinden çıkarmak yerine, kendisini komplo peşindeki SBKP liderlerinin dedektifliğine vakfediyor. Fakat tarihin materyalist analizi bize, bir sistemin kuruluşu kadar yıkılışının da bir grup insanın bireysel iradesiyle değil, ancak gerçek tarihsel ve toplumsal nedenler zemininde açıklanabileceğini gösteriyor.

Bir diğer temel nokta olarak; Bland'in, SSCB'ye yönelik eleştirilerini temellendirmek için emperyalist kuruluşları "referans" göstermesi, örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarını tartışmaksızın kullanması, sosyalizm deneyimlerine ilişkin tartışmaların yöntemiyle ilgili bir sorun oluşturmaktadır. ABD emperyalizminin Soğuk Savaş stratejisine bağlı olarak kurulmuş ve önemli oranda psikolojik savaşın ihtiyaçlarına endeksli Uluslararası Af Örgütü raporlarının, SSCB'nin niteliğine dair tartışmalarda referans gösterilmesi, Marksistler bakımından kabul edilemez bir durumdur.

Fakat başta da belirttiğimiz gibi, William Bill Bland'in bütün bu yanlışları, Sovyetler Birliği'nin bir dönemine dair araştırma-inceleme eseri olarak taşıdığı değeri ortadan kaldırmaz.

"Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu" kitabının eleştirel bir gözle okunması ve sunduğu verilerin yeni tartışmalara zemin oluşturması dileğiyle...

***

Kitabın orijinalinde çok sayıda tablo ve "Leningrad Olayı" gibi eklerden sonra, Gorbaçov ve sonrası dönem, "Perestroika" ve "Glasnost"la ilgili konular yer alıyordu. Anlatımı hantallaştırdığı ve okurun tarihsel bütünlüğü algılamasını zorlaştırdığı düşüncesiyle bu bölüm, eklerden önceye alındı.

Kitabın İngilizce ve Almancadan Türkçeye çevrilmesinde katkısı bulunan, özveriyle çalışan çevirmen dostlarımıza teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....15
Bölüm 1: Merkezileştirilmiş Ekonomik Planlamanın Tasfiyesi.....26
Bölüm 2: Üretimin Düzenleyici Mekanizması Olarak Kâr.....34
Bölüm 3: "Sosyalist Pazar".....41
Bölüm 4: Üretim Varlıkları İçin Yapılan Ödeme.....48
Bölüm 5: Kredi ve Faizler.....54
Bölüm 6: Üretim Araçlarının Mülkiyeti.....61
Bölüm 7: Yeni Sovyet Kapitalisti.....66
Bölüm 8: İşten Atma ve İşçi Kiralama Özgürlüğü.....68
Bölüm 9: Sermayenin İlkel Birikimi.....71
Bölüm 10: İşgücünün Satımı.....72
Bölüm 11: İşgücünün Değeri.....74
Bölüm 12: İşgücünün Fiyatı.....77
Bölüm 13: İşletme Yöneticilerinin Maaşları.....83
Bölüm 14: Fiyat Kontrolleri.....85
Bölüm 15: Kârın İşletmelerde Alıkonması.....93
Bölüm 16: Ekonomik Teşvik.....94
Bölüm 17: "Sosyalist Kâr".....96
Bölüm 18: "Sosyalist Kâr"ın Paylaşımı.....101
Bölüm 19: Böl ve Yönet.....108
Bölüm 20: Antisemitizm.....109

Bölüm 21: Korporatizm.....111
Bölüm 22: Sosyal Hizmetler.....114
Bölüm 23: Çevre Kirliliği.....120
Bölüm 24: Ahlaki Teşvikler.....123
Bölüm 25: Ekonomik Zor.....130
Bölüm 26: Ulusal Ayrımcılık.....131
Bölüm 27: Uluslararası İşbölümü.....138
Bölüm 28: Yatırımlar.....143
Bölüm 29: Rasyonelleştirme ve İşsizlik.....151
Bölüm 30: Sermayenin Yoğunlaşması ve Merkezileşmesi....161
Bölüm 31: Sovyet Tekelci Kapitalizmi.....168
Bölüm 32: Sermaye Fazlalığı.....175
Bölüm 33: İşçi Sınıfının Sömürülmesi.....177
Bölüm 34: Pazar Sorunu.....184
Bölüm 35: O Zamanki Sovyet Toplumunun Sınıfsal Yapısı...187
Bölüm 36: Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Rolü.....188
Bölüm 37: Sovyet Devletinin Karakteri.....190
Bölüm 38: Sonuçlar... Gorbaçov Dönemi ve
Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Kurulması.....195
EKLER
EK 1: Tablolar.....226
EK 2: Tablolar.....232
EK 3: "Leningrad Olayı".....234

GİRİŞ

Bu kitap, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 1965-66 "Ekonomik Reformları"ndan sonra geliştirilen ekonomik sitemin analizidir. Bu analiz, neredeyse tamamen, Sovyet arşivlerinden alınan kanıt ve belgelere dayandırılmıştır.

Merkezi ekonomik planlamanın fiilen tasfiyesini, kârın üretimin düzenleyicisi haline getirilmesini, sanayi yönetimlerine etkin sahiplik haklarının ve işçi kiralama ve işten atma yetkilerinin verilmesini ve işletme kârının yönetim ile alt kademe çalışanlar arasında eşitsiz paylaşılmasını dikkate alan yazar, 1970'lerde Sovyet ekonomisinin esasen, kendisini kızıl bayrakların arkasına gizleyen, restore edilmiş bir kapitalist sistem haline geldiği sonucuna ulaşıyor.

***

Kasım 1917 Rus Devrimi'nden sonra kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin resmi ideolojisi Marksizm-Leninizm'di.

Marksizm-Leninizm'e göre kapitalist toplum, aşağıdaki özelliklere sahip olan bir toplumdur:

1- Üretim araçları –fabrikalar, toprak vs.– kişilere veya kişilerden oluşan birliklere aittir. Bunlara kapitalistler denir.

2- Kapitalistlerden oluşan bu sınıf, devlet mekanizmasını kontrol ettiği için, siyasi iktidarı elinde tutar.

3- Üretim, kâr amaçlı olarak düzenlenir ve sömürü vasıtasıyla elde edilir.

4- Bunun anlamı şudur; kapitalistler, tamamen veya kısmen, başkalarının, yani çalıştırdıkları işçilerin işiyle yaşarlar.

Diğer taraftan Marksizm-Leninizm'e göre sosyalist bir toplum, aşağıdaki özelliklere sahip olan bir toplumdur:

1- Üretim araçları işçilerin kolektif mülkiyetindedir.

2- İşçilerden oluşan bu sınıf, devlet mekanizmasını kontrol ettiği için, siyasi iktidarı elinde tutar.

3- Üretim, devlet tarafından planlanır.

4- Üretimde sömürü -tamamen veya kısmen başkasının işiyle yaşamak- yok edilmiştir.

Bu tanımlama temelinde Marksist-Leninistler, devrimden sonra Sovyetler Birliği'nde kurulan toplumu, sosyalist bir toplum olarak tanımlarlar.

Devrimden sonra da süren, sosyalist toplumun inşasını engellemek veya sosyalist toplum kurulduktan sonra kapitalist toplumun yeniden inşası amacıyla devam ettirilen siyasi mücadele, birçok evreye ayrılabilir:

Birinci evre

1917'den 1921'e kadar süren birinci evrede bu mücadele, çok sayıda yabancı devletin silahlı müdahalesiyle ve Komünist Partisi'ne karşı Kadetler ve Menşevikler gibi açık antisovyetik partilerin siyasi mücadelesiyle iç içe geçen silahlı iç savaş biçimini aldı.

İkinci evre

İkinci evre, 1921 yılında, beyaz muhafız (karşıdevrim-çn.) ordularının yenilgisi ve silahlı karşıdevrimci güçlerle işbirliğinden dolayı açık antisovyetik partilerin baskı altına alınmasıyla başladı.

Bu evrede siyasi muhalefet, sosyalizmin inşasına karşı daha açık olarak ortaya çıktı. Şimdi o, yegane legal siyasi parti -Ko-

münist Parti- içinde muhalefet fraksiyonları üzerinden çalışıyordu. Ama bu evrede muhalefet, birinci evreden, üyelerinin kendilerini sosyalist veya Marksist lanse etmeleriyle ayrılıyordu.

Muhalefetin, 20'li yıllardaki temel savı, sosyalizmin tek bir ülkede kurulmasının imkansız olduğunu iddia etmekten ibaretti. Bu iddia sonuçta şuna varıyordu; ya Sovyetler Birliği'nde toplumsal düzeni yeniden şekillendirme denemesi Batı Avrupa'da sosyalist devrimin gerçekleşmesine kadar ertelenmeliydi ya da Sovyet hükümeti, kapitalizmi yıkmak için Batı Avrupa işçilerine yardım etmek için "enternasyonal yükümlülüğü"nü yerine getirmeli ve Kızıl Ordu'yu Avrupa'ya göndermeliydi.

Muhalefetin bu politikasına karşı direnç, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1922'den 1952'ye Genel Sekreterliği göreviyle, bu en önemli görevle donatılmış olan J. Stalin tarafından sürdürülmüştü ve sonunda Komünist Parti üyelerinin ezici çoğunluğu bu politikayı reddetti.

Üçüncü evre

Muhalefetin 1927 yılındaki yenilgisi ve önde gelen önderi L. Troçki'nin Sovyetler Birliği'nden kovulması, muhalefetin geriye kalan üyelerinde, Stalin önderliğindeki politikaya karşı açık siyasi mücadelenin yakın gelecekte büyük bir olasılıkla başarılı olamayacağı düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Bu nedenle açık muhalifliğe son verdiler. "İşlemiş oldukları hataları" mahkum ettiler ve bütün fraksiyonel faaliyetleri durduracaklarına söz verdiler. Komünist Partisi tarihinde ilk defa siyasi bir görüş birliği sağlanmış gibi gözüküyordu.

Gerçekte ise muhalefetin mücadelesi, yeni bir evreye, üçüncü evreye girmişti; bu evrede muhalefet, üyelerinin nüfuzlu konumlarını garanti altına almaları için çalışmıştır. Aynı zamanda, uzlaşmaz siyasi karşıt olarak gördüklerini komplolarla ve terörizm yöntemleriyle bertaraf etmeye başlamıştır. Stalin'in ifade ettiği gibi muhalefet, "gizli ve terörist bir örgüt" olmuştu.

Bu tartışma götürmez tarihsel gerçeklik, neredeyse genel ola-

rak kabul edilen; Stalin, en azından bu zamandan itibaren mutlak yetkilerle donatılmış bir "diktatör" olmuştur düşüncesiyle örtülmeliydi ve bu düşüncenin kendisi, Stalin'in şahsiyeti etrafında 1934'ten sonra gizli muhalefet tarafından örülen "kişiye tapıcılığın" ürünüydü.

Bu dönemde Stalin'e karşı açık düşmanlığı dile getiren Roy Medwedjew, bu "tapıcılığın" yaratıcısının, 1937'de kamuya açık mahkemesinde Sovyetler Birliği'ne ihanet ettiğini kabul eden Karl Radek olduğunu anlatıyordu:

1934'te Pravda, Radek'in iki sayfalık büyük bir makalesini yayımladı. Bu makalede Stalin, en yüksek vurgularla övülüyordu. Yıllarca Stalin'e karşı muhalefeti aktif olarak yönlendiren bu eski troçkist, şimdi onu "Lenin'in en iyi öğrencisi" olarak, "Leninist Partinin sembolü" olarak tanımlıyordu... Bu, Stalin için övgüler düzen ilk uzun basın makalesi olsa gerek ve bu makale kısa bir zaman sonra broşür olarak 225 bin adet basıldı. O zaman için oldukça yüksek bir tiraj.[1]

"Tapıcılığın" en hararetli ve tiksindirici taraftarlarından birisi Nikita Kruşçev'den başkası değildi. Buna 1956'da, Stalin'i karalama temel görevi verildi:

> "Yoldaşlar!
>
> 18. Parti Kongremizde bir mücadelenin; partimiz ve onun Stalinist Merkez Komitesi tarafından, bizim büyük yol gösterenimiz ve önderimiz, deha; yoldaş Stalin tarafından sürdürülen mücadelenin raporunu dinledik.
>
> Faşist ajanlar, bütün tiksinti verici Troçkistler, Buharinistler ve burjuva milliyetçiler üzerine zaferimizi, her şeyden önce büyük önderimiz, yoldaş Stalin'in şahsi çabalarına borçluyuz.
>
> Ukrayna Bolşevikleri Komünist Partisi... çelikten bir duvar gibi sapasağlam Stalinist Merkez Komitesi'nin, onun sevgili önderinin, bizim büyük Stalin'in yanındadır.
>
> Ukrayna Bolşeviklerinin yoldaş Stalin'e sadakati, bütün Ukrayna halkının duyduğu sınırsız güveni ve sevgiyi yansıtmaktadır...

Ukrayna halkı... öncesinde olduğundan daha sıkı bir biçimde Bolşevik parti ve büyük önderimiz, yoldaş Stalin etrafında kenetlenmiştir...

Yoldaş Stalin önderliğinde Ukrayna Bolşevikleri, büyük başarılar elde ettiler...

Sadece, yoldaş Stalin'in Ukrayna kültürüne gösterdiği özel ilgiyle, kültürümüzün açılıp serpilmesinde devasa zaferler elde etmeye muvaffak olduk.

Bu nedenden dolayı Ukraynalı insanlar, bütün kalpleriyle ve ruhlarıyla en derin sevgi ve bağlılıklarını dillendiriyorlar. 'Sevgili Stalin çok yaşa!'

Şimdi bütün Sovyetler Birliği'nde Bolşeviklerin safları... önderine ve öğretmenine, Ukrayna halkının dostuna, yoldaş Stalin'e... eskisinden daha sıkı sadıktır.

Bütün insanlığın olağanüstü dehası, bizi başarıyla komünizme götüren öğretmen ve rehber, sevgili yoldaşımız Stalin çok yaşa!"[2]

Stalin'in kişiye tapıcılığa duyduğu nefretin tamamen gerçek olduğu, gizli revizyonistlerin çoğunluğu tarafından çevrelenmiş olmasından dolayı bu tapıcılığı silkeleyip atamaması, 1937'de Alman yazar Lion Feuchtwanger'e yaptığı öngörülü açıklamada açıkça görülmektedir:

"Stalin ile çevresinde örgütlenen amiyane ve aşırı tapıcılık üzerine açık konuştum ve aynı açıklıkla cevap verdi... Bunun arkasında kendisini küçük düşürmek için çalışan sabatörlerin olabileceğini düşünüyormuş."[3]

Stalin, terör eylemlerini açığa çıkarma konusunda aktif olmayan emniyet organları üzerine duyduğu memnuniyetsizliği açıkça dile getirdi ve bu nedenle, başında Aleksander Poskrebişev'in bulunduğu şahsi sekretaryasına özel yetkiler verdi. Bu organ tarafından gün ışığına çıkartılan kanıtlar, devlet güvenlik organlarını, 1936-1938 yıllarında devlet güvenliği eski şefi Genrikh Yagoda da dahil bir dizi önde gelen muhalife dava açmaya zorlamıştır. Daha önce üzerinde anlaşılan stratejiye göre, kamuya açık mahkemelerde dava edilenler, ülkeye ihanet ettiklerini kabul ederlerken, henüz açığa çıkartılmamış yandaşlarının ise ken-

dilerine en berbat bir biçimde küfretmeleri gerekiyordu.

Keza muhalif komploculara dahil olan yeni yöneticisi Nikolay Yeşov önderliğinde Devlet Güvenlik Organları, sonbahar 1936'dan sonra dikkati çekecek derecede "aktif" olmuşlar ve çok sayıda gerçek komünistin tutuklanmasına ve mahkemeye çıkartılmaksızın idam edilmesine yol açan bir terör rejimi kurmuşlardır.

"Kişilik kültü" tezi, Yeşov'un suçlarının Stalin'in "patolojik güvensizliği"yle açıklanmasını olanaklı kıldıysa da; propaganda, tarihsel gerçekliklerden ayırt edilirse, görülecektir ki Stalin, Yeşov önderliğindeki Devlet Güvenlik Organlarının tavrına karşı uzun zamandır mücadele etmekteydi. Bu mücadelenin sonucunda Yeşov, 1938'de görevinden alınmış, sonra tutuklanmış ve yerine Stalin'in güvenilir çalışma arkadaşlarından Lavrenti Beria getirilmiştir.

Kruşçev'in ve diğerlerinin daha sonra ortaya attıkları iddiaların aksine, Beria'nın İçişleri Komiseri olduğu ve böylece devlet güvenliğiyle sorumlu olduğu dönemde, yani Aralık 1938'den Ocak 1946'ya kadar, tanınmış hiçbir komünist NKVD (Sovyet İçişleri Halk Komiserliği-çn.) tarafından tutuklanmamıştır. Tersine: Beria önderliğinde NKVD, Yeşov'un suçlarından sorumlu olan görevlilerden temizlenmiş, yeniden örgütlenmiş ve Yeşov önderliğinde mahkum edilmiş siyasi tutukluların durumları gözden geçirilmiş ve böylece çok sayıda tutuklunun itibarları iade edilmiş ve serbest bırakılmıştır.

> "Beria, NKVD'nin neredeyse tamamını hemen temizledi. Yagoda zamanından kalma az sayıdakiler de... arkadaşlarının idamına refakat ettiler...
>
> Mart 1939'da Beria'nın adamları her tarafta iktidardaydılar. Onun Gürcü kökenli maiyeti, çok sayıda en önemli görevlere getirildi...
>
> Beria'nın atanması, genel olarak büyük temizliklerin sona ermesiyle ilişkilendirildi...
>
> Bir bütün olarak bakıldığında Beria'nın NKVD'yi devralması, hapishanede mahkemesini bekleyenlerin bir kısmı-

nın serbest bırakılması anlamına gelmekteydi...

Sovyetler Birliği'nin şehirlerinde ve köylerinde keyfi kitle tutuklamalarının sayısı oldukça azaldı."[4]

Temizlik nihayet sona ermişti. Zaten İçişleri Bakanlığı'na Yeşov'un yerine Beria'nın getirilmesi buna bir işaretti. Kiev'de beş GPU'lu (GPU: Devlet Siyasal Yönetimiçn.) görevlinin gereksiz aşırı güç kullanımından dolayı idamı... aralarında 12 yaşından küçüklerin de bulunduğu 150 çocuğu 58. maddeye dayanarak terörizm iddiasıyla tutuklayan dört GPU'lunun bir orta Sibirya şehrinde süren mahkemesi, Moskova'da sahneye konan, temizliklerin aşırılıklarını meraklı izleyicilere gösteren tiyatro oyunu ve nihayetinde binlerce değilse de, yüzlerce siyasi tutuklunun geri dönüşü de aynı olguya işaret ediyordu."[5]

Stalin çevresinde ördükleri kişiye tapıcılık, komploculara birçok fayda sağlasa da, bunun bazı dezavantajları da vardı.

Stalin ve siyasi müttefikleri, tepede bir azınlık konumundaydılar ve çoğunluğun kendilerine verdiği her "önemsiz" görevi, sosyalist toplumu yeniden kapitalist rotaya yöneltebilecek önerilerin karşısında durmak için kullandılar.

"Makine-Traktör İstasyonları'nın kolhozlara satılmasını önermekle Sanina ve Venşer yoldaşlar, geriye doğru bir adım atıyorlar ve tarihin çarkını geriye döndürmeye uğraşıyorlar...

Bunun öncelikli sonucu olarak, kolhozlar başlıca üretim araçlarının sahibi olurlar, yani ülkedeki hiçbir işletmenin sahip olmadığı ayrıcalıklı bir duruma girmiş bulunurlar... Çünkü bilindiği gibi ülkemizde, ulusallaştırılmış işletmeler bile üretim araçlarının mülkiyetine sahip değiller... Bu durum, ancak, kolhoz mülkiyetini ulusal mülkiyetten uzaklaştırabilir ve bizi komünizme yaklaştırmak yerine ondan uzaklaştırabilir.

Bunun ikinci bir sonucu da, çok büyük miktarda tarımsal üretim aletleri meta dolaşımı alanına gireceği için, meta dolaşımının etki alanının genişlemesi olurdu...

Meta dolaşımı alanının genişlemesi, komünizme doğru ilerleyişimize katkıda bulunabilir mi? Bunun, ancak, komü-

nizme doğru ilerlememizi frenleyebileceğini söylemek daha doğru olmaz mı?

Engels, 'Anti-Dühring'de meta dolaşımının, kaçınılmaz olarak... kapitalizmin yeniden canlanmasına götüreceğini açık seçik göstermiştir."[6]

Kişiye tapıcılığın varlığı, muhalif çoğunluğu, gizli mevcut programları üzerine böylesi saldırılara istemeyerek ve en kapsamlı ve "en lütufkâr" alenilik vermeye zorluyordu!

Dahası:

Muhalif çoğunluk, Stalin önderliğindeki azınlığın, Komünist Partisi'nin ilkesine sadık kalacağından -bu ilkeye göre çoğunluğun kararı azınlık için de bağlayıcıdır ve azınlığa direncini açıklamasına izin verilmez- hareket edebilirdi. Ama "demokratik merkeziyetçiliğin" bu ilkesi Marksist-Leninistler tarafından Marksizm-Leninizm zemininde durulduğu ve sosyalizmin inşasında Marksist-Leninist ilkeler gerçekleştirildiği müddetçe muhafaza edilebilirdi. Bunun anlamı şudur: Şayet muhalefet, Stalin'in yaşadığı dönemde Komünist Partisi'nin yönetici organlarındaki çoğunluğunu, Stalin'in ölümünden sonra alınanlar gibi Sovyetler Birliği'nde sosyalist toplumun temellerini yok eden tedbirler almak için kullansaydı, Stalin'in önderlik ettiği azınlık şöyle derdi: SBKP artık Marksist-Leninist bir parti değil, bilakis, sosyalizme ihanet edenlerin önderlik ettiği revizyonist bir partidir. Bu nedenle, Marksizm-Leninizme sadakat bizi, bu azınlığı kamuoyu önünde mahkum etmeye ve sıradan parti üyelerini ve bütün olarak işçi sınıfını, sosyalizmi, revizyonist önderleri reddederek kurtarmak için çağrı yapmaya zorlamıştır.

Muhalefetin programı için bu tehlike, -Stalin nezdindeki kişiye tapıcılıkla oldukça büyüyen bu tehlike- muhalefeti, Stalin'in yaşadığı dönemde çoğunluğunu, sosyalizmin temellerini iç etmek için kullanmaktan alıkoymuştur. Sadece, ileride kapitalizmin yeniden inşasına sosyal zemin teşkil edebilecek imtiyazlı bir tabaka yaratmak için bir taraftan işletme yöneticileri, ücretliler (memurlar-çn.) ve aydınlar ile diğer taraftan da işçi yığınla-

rı arasındaki iktisadi ve sosyal farkları büyütmeye muvaffak oldular.

Stalin yaşadığı müddetçe muhalefetin yaşamak zorunda kaldığı, SBKP'nin 20. Kongresi'nde Kruşçev'in gizli konuşmasında dile getirilen hayal kırıklıklarına rağmen, Stalin'e yönelik terörist bir suikastın örgütlenmesi, koruyucularının sadakati da göz önünde tutulursa, oldukça zor görülüyordu. İtinayla düzenlenmiş bir plan, Alman gizli servisiyle işbirliği içinde hazırlandı. Niyet şuydu: Haziran 1941'deki Alman istilasından dolayı oluşan avantajlı durum kullanılarak, başlangıçta Sovyetlerin aldığı darbeler, onun "yeteneksizliği"nden kaynaklanıyor bahanesiyle görevinden uzaklaştırılacak! Bu durumda da muhalefetin oyunu bozuldu. Muhalefet, sonraları Stalin'i "Sovyet zaferinin mimarı" olarak tanımak zorunda kaldı, en azından yaşadığı müddetçe.

Dördüncü evre

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi yıkmak için siyasi mücadelenin dördüncü evresi, Mart 1953'te Stalin'in ölümüyle başladı. Kısa bir zaman sonra Kruşçev, Komünist Partisi Birinci Sekreteri olarak atandı ve 1955'te de Bakanlık Konseyi Başkanı ve böylece "başbakan" oldu.

Kruşçev rejimi, bu evreden önce Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist toplum ve sonraları Brejnev rejimi tarafından uygulamaya konan "İktisat Reformları" arasında bir geçiş aşaması olarak görülmelidir. Bu aşama, "İktisat Reformları" uygulanmaya konmadan önce siyasi olarak zorunlu olan bir dizi hazırlayıcı tedbirler için sorumludur. Bunların arasında şunlar sayılabilir:

1- Stalin'in karalanması ve bundan hareketle, Stalin'in siyasi konumlarına doğrudan zıt olan "yaratıcı Marksizm-Leninizmi" haklı çıkarabilme adına tedbirlerin alınması.

2- Stalin'in siyasi müttefikleri W. Molotov, L. Kaganoviç ve L. Beria'nın anahtar mevzilerden uzaklaştırılmaları veya Beria'nın durumunda olduğu gibi doğrudan yok edilmeleri.

3- "Stalin diktatörlüğü"ne saldırılarla bağlam içinde, Yevsey Liberman ve başka ekonomistlere, 1962'de resmen onanan "İktisat Reformları" için bir kampanya başlatma serbestliği getiren belli bir liberalizmin uygulamaya konması.

4- Belli sektörlerde "İktisat Reformları"na deneme tarzında başlamak amacıyla bir pilot projenin 1964'te uygulamaya konması.

Kruşçev rejiminin, Brejnev rejiminin işbaşına gelmesinin sadece bir ön aşaması olmadığı, Kruşçev'in haleflerinin, Kruşçev'e ve yandaşlarına karşı şiddetli bir siyasi mücadele başlatmak ve bu mücadele başarılı olunca da Kruşçev'i "kabul edilemez kişi" olarak açıklamak zorunda kalmalarından da açıkça görülmektedir.

Bu çıkar çatışması esas itibarıyla, embriyonik (henüz embriyon halindeki-çn.) kapitalistlerin iki grubu arasındaki çatışmaydı: Bu gruplardan birisinin tabanı esasen Rus Cumhuriyeti'ndeydi ve esas itibarıyla ağır sanayide faal olan yöneticilerden oluşmaktaydı. Bu grup, siyasi olarak L. Brejnev tarafından temsil edilmekteydi. Diğer grup ise, esas itibarıyla hafif sanayide mevzilenmiş yöneticilerden oluşuyordu ve siyasi olarak N. Kruşçev tarafından temsil ediliyordu.

Kaynakların ağır sanayiye ve tüketim sanayine hangi oranlarda aktarılacağı sorunu üzerine siyasal görüş ayrılıklarına, dış politika farklılıkları eşlik ediyordu. Ekonomik gücü daha zayıf olan, hafif sanayideki embriyonik kapitalistleri temsil eden Kruşçev grubu, gerçekte ABD'ye tabi bir dış politika çizgisinden; Brejnev grubu ise "bağımsız" bir dış politikadan yanaydı.

Ekim 1964'te ağır sanayinin embriyonik kapitalistleri, Kruşçev rejiminin iç ve dış politik yönelimini esas savunucularıyla birlikte bir kenara atacak kadar kendilerini güçlü hissediyorlardı.

Beşinci evre

Sovyetler Birliği'nde sosyalizme karşı mücadelenin beşinci

evresi, 1964'te Leonid Brejnev'in SBKP Genel Sekreteri olarak atanmasıyla başladı. (Buna, 1977'de Devlet Başkanlığı görevi eklendi.)

Bu evre, Sovyetler Birliği'nde sosyalizme karşı uzun mücadelenin doruk noktasını göstermektedir: "Sosyalizmi geliştirmek" bahanesiyle uygulamaya konan "İktisat Reformları", gerçekte, sosyalist toplumun ekonomik zeminini tahnip ediyordu ve yerine, biçimsel olarak Batı'nın eski kapitalist ülkelerinden farklı ama öz itibarıyla kapitalist olan yeni bir ekonomik taban getiriyordu.

Yer nedeniyle burada, sosyalizme karşı mücadelenin kısa tarihinin belgelenmesine girilemiyor. Bu giriş, aşağıdaki analizi daha anlaşılır kılma amacı gütmektedir. Ekte analiz edilen "Leningrad Olayı" (1949) burada yapılan bir istisnadır. Çünkü bu, Stalin'in ölümünden sonra gerçekleştirilen "İktisat Reformları"nı onun yaşadığı dönemde hayata geçirme girişimi olarak özel bir önem taşıyor.

Bu kitabın esas amacı, "reforme" edilmiş iktisat sisteminin özünü, Marksizm-Leninizm ideolojisi temelinde, (ki, Sovyet liderleri de bu ideolojiye bağlılıklarını ilan etmişlerdi) resmi Sovyet kaynaklarını kullanarak analiz etmektir.

Bu çalışmada esas olan, sınırlı ve uzmanlaşmış bir okur çevresine sahip ve resmi kitle medyasına nazaran daha dürüst bir dil kullanan iktisadi ihtisas dergileridir.

Vazgeçilemeyen kapsamlı belgelemelerin, kitabın okunurluğunu kolaylaştırmamasından dolayı üzgünüz. Bu belgelemeler olmasaydı, kitabın değeri, konuya ilişkin kişisel düşünceden öteye geçmezdi.

Sonsözde doksanlı yıllara kadar olan gelişmeler yazılıyor ve "sosyalist" maskenin atılması ve kitap, bizzat Sovyetler Birliği'nin tasfiyesiyle son buluyor.

BÖLÜM 1

MERKEZİLEŞTİRİLMİŞ EKONOMİK PLANLAMANIN TASFİYESİ

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist toplum sisteminde üretim, yürürlükteki iktisadi planla uyumluluk içinde merkezi devlet mekanizması tarafından işletmelere iletilen detaylı direktifler aracılığıyla, planlı olarak yönlendiriliyordu.

> "Toplumsallaştırılmış üretim durumunda... toplum, işgücünü ve üretim araçlarını çeşitli üretim dallarına dağıtır." (Marks)[7]

> "Bizim planlarımız, tahminler değildir, tahmin oyunu planları değildir, bilakis yönetici organları yükümlü kılan ve gelecekteki iktisadi gelişmemizin yönünü ülke çapında tespit eden direktif planlarıdır." (Stalin)[8]

O dönemdeki Sovyet propagandacılarının verilerine göre, 1956'da uygulamaya konan "İktisat Reformu"nun amacı, merkezi iktisadi planlamayı "iyileştirmek" ve "sağlamlaştırmak", hatta "mükemmelleştirmek"ti:

> "Ekonomideki devlet planlamasının bilimsel seviyesini yükseltmek için bazı tedbirler dikkate alınıyordu." (Kosigin)[9]

> "Ekonomik değişimler, ulusal ekonomik planlamanın geliştiğine işaret etmektedir... Reform, merkezi planlamayı

sağlamlaştırmaktadır." (Pravda Yayın Kurulu)[10]

Gerçekte ise, sosyalizmde var olduğu şekliyle merkezi iktisat planlaması, "İktisat Reformu"ndan sonra Sovyet ekonomisinden tasfiye edilmişti.

Ortadan kaldırılmasına götüren sürecin ilk aşaması, merkezi iktisat planlamasına karşı yoğun bir kampanyadan oluşmaktaydı; merkezi iktisat planlaması, "eskimiş", "sınırlandırıcı", "bürokratik" ve tabii ki "Stalin'in sosyalizmi çarpıtması" olarak lanse ediliyordu:

> "İktisadi yönetimdeki bu kusurlar, planlamayı daha fazla karmaşıklaştırarak, ayrıntılaştırarak ve merkezileştirerek değil, ekonomik inisiyatif ve işletmelerin bağımsızlığı geliştirilerek bertaraf edilmelidir... İşletmelere daha geniş inisiyatifler verilmeli; merkezi planlamanın kılı kırk yaran idari vesayetiyle sınırlandırılmamalıdır." (Liberman)[11]
>
> "Stalin... iktisadi yönlendirme araçlarının yerine açıkça yasayla idareyi koydu... Mali kaynakların işletmeler tarafından kullanılmasına yönelik düzenleme, aşırı ve çok ayrıntılı olduğu noktalarda kaldırılmalı ve işletmelere bu kaynaklarla manevra yapmaları için daha büyük olanaklar verilmelidir." (Gatovski)[12]
>
> "Kılı kırk yaran idari vesayet pratiği bertaraf edilmelidir." (Nemçinov)[13]
>
> "(Devlet planlama otoritesi tarafından belirlenen, WBB, Yazar) Bu normlar, büyük oranda geçersiz olmuşlardır; işletme yönetimlerinin inisiyatifini felç eden kılı kırk yaran bir idari vesayete dönüşmüşlerdir... Direktif normlarına bağlı, modası geçmiş ekonomik yönetim biçimlerini atma zamanı gelmiştir." (Trapeznikov)[14]
>
> "Hepsinden önemlisi, işletmelerin yüksek organlar vasıtasıyla safi idari yöntemlerle yönetilmesinin geriletilmesi ve işletmelere, yeterli bağımsızlığın sağlanması zorunlu olacaktır." (Belusov)[15]
>
> "İşletmelerin bütün ayrıntıları kapsayan bir idari müdahaleyle yönlendirilmesi, iyi sonuçlar getirmeyecek olan çok zayıf bir yöntemdir." (Belkin ve Berman)[16]

"İşletme yöneticileri, belli materyal ve parasal kaynakları kendi kontrolleri altında bulunduruyorlar, fakat bunları kullanma, bunlarla manevra yapma hakkı, şimdiye kadar çok sınırlı kalmıştır. Yüksek organların aşırı idari vesayeti, personelin inisiyatifini engellemiştir." (Garbuzov)[17]

"Ekonomik yönlendirmedeki tamamıyla idari yöntemler... oldukça yaygındır. Aynısı, işletme çalışmalarının ayrıntılı sıkı denetim altına alınması ve işletme çalışmaları üzerindeki kılı kırk yaran idari yönlendirme için de doğrudur." (Gatovski)[18]

"Merkezi planlama, her işletme tarafından üretilecek ürünlerin miktarı ve seçimi üzerine talimatlar vermekle tanımlanamaz...

Bu tarzda gayretler sadece planlama kanallarını tıkar." (Liberman)[19]

"Merkezi plan... bir fetişe (puta-çn.) dönüştürülmemeli, mutlaklaştırılmamalı ve her ayrıntıda uygulanacak bir plan gibi görülmemelidir." (Rumyantsev)[20]

Propaganda kampanyasının ana motifine uygun olarak -merkezi planlama yok edilmemelidir, bilakis "iyileştirilmek" zorundadır- kampanya boyunca dile getirilen talepler, işletmelere verilen merkezi ekonomik direktiflerin bazı az sayıda "anahtar göstergelere" indirgenmesine yönelikti:

"İşletmelere sadece temel göstergeler, belirleyici göstergeler direktif olarak verilmelidir. İşletme yöneticilerine ise, bu temel üzerinde ekonomik manevra için daha geniş haklar ve olanaklar tanınmalıdır" (Liberman)[21]

"Devlet planı, gereksiz göstergelerden kurtarılmalıdır." (Zverev)[22]

"İşletmeleri, kesinlikle, aşırı sayıdaki zorunlu göstergelerden kurtarmalıyız." (Liberman)[23]

Eylül 1965'te "İktisat Reformları" tam da bu biçimde resmi olarak SBKP Merkez Komitesi tarafından onandı:

"Sanayi yönetiminin ciddi bir eksikliği, idari yöntemlerin, ekonomik gerekliliğin yerini almasıdır... Ekonomik faaliyetlerine ilişkin olarak işletmelerin yetkileri sınırlıdır.

İşletmelerin faaliyeti, işletme personelinin inisiyatifini

ve bağımsızlığını sınırlayan, üretimin örgütlenmesini geliştirmedeki sorumluluk hislerini azaltan sayısız göstergelerle düzenlenmiştir.

İşletme faaliyetlerinin aşırı düzenlenmesinin durdurulması ve üst makamlarca işletmelerden istenen plan göstergelerinin sayısının azaltılması uygun görülmüştür." (SBKP MK, Sanayi Yönetiminin Geliştirilmesi, Planlamanın Mükemmelleştirilmesi, Sanayi Üretimindeki Teşviklerin Geliştirilmesi Üzerine Karar)[24]

Yukarıdan işletmelere iletilmesi öngörülen "anahtar göstergeler"in çerçevesi, Başbakan Aleksey Kosigin tarafından şöyle tanımlanıyordu:

"Gelecekte... bir işletme, üstten tespit edilecek şu göstergelere sahip olacaktır: Satılacak malların miktarı; malların temel çeşitleri; ücret fonu; kârların toplamı, bütçeye yapılacak kârlılık ödemeleri ve bütçeden alınacak tahsisler... merkezi sermaye yatırımlarının miktarı, üretim kapasitesinin ve sabit varlıkların tayin edilmesi; yeni teknolojinin yapımında ana hedefler; materyallerin ve araçların ikmali için göstergeler.

Ekonomik faaliyetin bütün diğer göstergeleri, üst mercilerin onaması olmaksızın işletme tarafından bağımsız olarak planlanacaktır."[25]

Sovyet propagandacıları Merkez Komite'nin kararlarını ve Kosigin'in görüşlerini yayıyorlardı:

"Devlet planı, artık sadece en önemli göstergeleri bağlayıcı kılar; böylece dengeli iktisadi gelişme teminat altına alınır ve işletmeler, iktisadi inisiyatiflerini serbestçe örgütleyebilecekleri bir temele sahip olurlar." (Kavina)[26]

"Reformun özü, merkezi planlamanın ulusal ekonomik kalkınmanın en genel göstergelerinin formülasyonu üzerinde yoğunlaşmasından ibarettir; böylece işletmelerin bağımsızlığı artar." (Rumyantsev)[27]

"Bakanlıklar ve daireler tarafından tespit edilen işletmelere dönük plan görevlendirmelerinin sayısı, işletmelerin ekonomik bağımsızlığının ve inisiyatifinin genişletilmesi için en aza düşürülmüştür." (Yefimov)[28]

Bu açıklamalarda açık seçik söylenmeyen şuydu; "İktisat Reformu", sadece, planlama makamları tarafından işletmelere verilmesi gereken "göstergeler"in sayısını azaltmıyordu; bu "reform", bir zamanlar işletmeler için bağlayıcı direktifleri ifade eden geriye kalan "göstergeler"i, dikkate alınabilecek, ama dikkate alınmak zorunda olmayan "yönlendirici"lere dönüştürmüştü.

Harkov Üniversitesi'nde mühendislik-ekonomi profesörü ve "İktisat Reformu"nun esas mimarı olan Evsey Liberman, meselenin gerçek içeriğini hayret verici açıklıkla şöyle ifade ediyordu:

> "Her işletme, merkezden bir hedef almalıdır."[29]
>
> "Kontrol göstergeleri, genelleştirilmiş biçimde, değer biçiminde tespit edilerek ekonominin sektörlerine verilecektir... Aynı şekilde, bu göstergeler, işletmelere de verilecektir, ama kesin direktifler olarak değil, planların hazırlanması için yönlendirici göstergeler olarak."[30]

İşletmeler, "reforme edilmiş" operasyon sistemine göre şekillendirildikten sonra, pratikte, kendi üretimlerini, hatta üretmek istedikleri meta cinslerine ve meta kalitesine varana kadar kendileri planlamaya başladılar:

> "Bu işletmeler ('reforme edilmiş' sisteme göre çalışan işletmeler-WBB), şimdi kendi üretim planlarını bizzat hazırlıyorlar." (Sokolov, Nazarov ve Kozlov)[31]
>
> "Toplumun ihtiyaç duyduğu sonuç, meta çeşitlerinin belirlenmesinde işletmelerin haklarının genişletilmesiyle elde edildi... ve böylece artık... yeni yönetim sistemi... talebin tespitinde ve ürün çeşitlerinin belirlenmesinde işletmelerin haklarını genişletmiştir." (Rumyantsev)[32]
>
> "Ekonominin yönetilmesine özel yaklaşım... işletmelere, mallarının çeşitlerinin somutlaştırılmasında eşit haklar tanınmasıyla ortaya konmuştur...
>
> Bunları (iktisat planlarını-WBB) öncelikle tespit edenler, işletmelerin bizzat kendileridir. Dahası, bunlar yüksek ve iyi kanıtlanmış plan olmalılar." (Buniç)[33]
>
> "İşletmelerin ve kuruluşların Beş Yıllık Planları, kendi faaliyetlerini planlamalarının temeli oldular." (Gatovski)[34]
>
> "İşletmeler, gerek fiziksel miktar, gerek toplam satış de-

ğeri... ve gerekse diğer ekonomik göstergeler bakımından, hangi kapsamda malların üretileceğine... kendileri karar verirler." (Braginski)[35]

Sovyet iktisatçıları, iktisat planlamasının bu "reforme edilmiş" sistemini "aşağıdan planlama" olarak tanımladılar:

"İşletme, gerçekten aşağıdan planlamanın temel organı haline gelmelidir." (Liberman)[36]

"(İktisat planlamasının-WBB) Diğer yöntem, aşağıdan planlamayı lafta değil, fiilen uygulamak için, üretim kolektifinin (yani üretken işletmelerin personelinin-WBB) inisiyatifini, akla gelen her tarzda teşvik etmektir." (Belusov)[37]

Dolayısıyla, "İktisat Reformu"nun yürürlüğe konmasından itibaren, ayrıntılı merkezi "iktisat planı" sadece, bütün işletmelerin tekil iktisat planlarının bir toplamı olabilirdi.

Ama bir "planlama dönemi"nde işletmeler, kendi iktisat planlarını sıkça değiştirdikleri için -fiyat dalgalanmaları vs. sonucunda- bir dönemin başlangıcında hazırlanan "merkezi iktisat planı", dönem sonunda ortaya çıkan iktisadi sonuçlara pek az benzemektedir:

"İşletmelerin Gosplan'a (Devlet Planlama Komitesi-WBB) beş yıllık planlarını iletmesi işlemi, geçen beş yılda sonuçlandırılamamıştır." (Grogiçinski)[38]

"Beş Yıllık Plan'ın hazırlanması fiilen imkansızdır." (Komin, 1972)[39]

"Planın yerine getirilmesinin nesnel bir değerlendirmesini yapmak olanaksızdır... Gerçekte, dolaşımın planlanması hiçbir zaman tamamlanmış biçime ulaşmaz... Bu, ancak planlama döneminin sonuyla birlikte tamamlanabilir... Bütün değer göstergeleri ve onlarla uyumluluk içinde olan somut gösterge ve fiyatlar bazında ulusal bir iktisat planı hazırlamak imkansızdır... Beş Yıllık Plan, değer göstergelerine göre hazırlandığında, esasen anlamını yitiriyor." (Kotov)[40]

Bundan dolayıdır ki o zamanki Sovyet iktisatçıları, "İktisat Reformu"ndan bu yana Sovyet ekonomisinin "belirsizlik"le (indeterminacy), yani anarşiyle karakterize olduğunu da kabul etmişlerdir:

"Beklenen ekonomik sonuçların olasılıkçı (probabilistic) karakterinde ortaya çıkan belirsizlik bir gerçektir ve o, nesnel olarak sosyalist toplumun da doğasında vardır." (Veger)[41]

"İşletmelerin geniş bağımsızlığa sahip olduğu koşullarda merkezi bir planlama, artan belirsizlik ve ekonomik süreçlerinin olasılıkçı/tahmini karakteriyle belirlenmiş olan bir ekonominin yönetimi için yöntemler geliştirme zorunluluğuyla da karşı karşıyadır." (Rumyantsev)[42]

Bu, o zamanki Sovyet devletinin hiçbir "İktisat Planları"na sahip olmadığı veya Sovyet ekonomisinin gelişmesinin yönünü artık etkileyemediği anlamına gelmez. Bugünkü çoğu klasik kapitalist ülkeler gibi, Sovyet devleti de zaman zaman kapsamlı "İktisat Planları" hazırladı. Ama bunlar, işletmelere direktifler biçiminde dikte ettirilmedi. Sovyet devleti, ilgili "İktisat Planı"nı ana hatlarıyla takip etmeleri için işletmeleri harekete geçirmeye çalıştı ve bunu yaparken, klasik kapitalist devletlerde hükümetlerin kullandıkları aynı "iktisadi kaldıracı" kullandı:

"Bu kapsamlı tedbirlerinden birisi, üretimi etkilemek için iktisadi kaldıraçların giderek artan kullanımı olmalıdır." (Liberman)[43]

"Ekonomik kaldıraçların ve teşviklerin planlamada daha güçlü kullanımı için çaba gösterilmesi, planın idari kavranışına karşı sağlıklı bir tepkidir." (Alter)[44]

"Ekonomik yönetimin direktiflere dayalı eskimiş biçimlerinin ıskartaya çıkartılma zamanı gelmiştir... İktisadi etkileme, kapitalist ülkelerde bile başarıyla uygulanmaktadır... Bütün mali ve ekonomik kaldıraçların devletin elinde olduğu bizim koşullarımızda, ekonomik etkileme tedbirleri daha etkili olacaktır...

"Yukarıdaki önerilerin genel amacı, işletme yönetiminin her münferit adımını direktiflerle denetleme yönteminin yerine, işletmeyi yönlendirecek bir ekonomik etki yaratma yöntemini geçirmektir." (Trapeznikov)[45]

"Esnek iktisadi yöntemlerin uygulamaya konması... ağırlık merkezinin, talimatlara dayalı yönetimden iktisadi

yöntemlerle yönlendirmeye kaydırılmasını koşullamaktadır." (Leontiev)[46]

"Planlanmış sosyalist ekonomide meta -para ilişkilerinin üstesinden gelmek... esas itibarıyla yeni bir mekanizmanın kurulmasını gerekli kılar. Bu yeni mekanizmada, meta- para ilişkileriyle bağlam içinde ekonomik manivelalar sistemi, ulusal iktisat planlamasının bir aracı olarak hizmet eder... Sosyalist devlet... iktisadi manivelalar sisteminin yardımıyla ulusal ekonomiyi ve her tekil işletmeyi yönlendirir." (Kosyaçenko)[47]

"Ülke ekonomisinin gelişimini belirleyen en önemli kaldıraçlar, devletin elinde kalırlar." (Baybakov)[48]

Bu "ekonomik manivela"ların işleyişi, sonraki bölümlerde tartışılacaktır.

BÖLÜM 2

ÜRETİMİN DÜZENLEYİCİ MEKANİZMASI OLARAK KÂR

Sovyet ekonomisinde toplumsal üretimin yönlendirme mekanizması olarak merkezi iktisat planlamasının tasfiye edilmesi, yerine başka bir düzenleyicinin getirilmesini gerekli kılmıştır: Bu, sadece kâr olabilirdi.

O zamanki Sovyet ekonomistleri, Sovyet ekonomisinde kârı, masrafların üzerindeki gelir fazlalığı olarak tanımlıyorlardı:

> "Kâr, fiyat ile üretim masrafı arasındaki doğrudan farktan oluşur." (Gatovski)[49]

Zaten, SBKP'nin 22. Kongresinde, 1961'de, SBKP-Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev şöyle söylemişti:

> "Kârın ve verimliliğin önemini yükseltmeliyiz."[50]

Bu yöneliş, "İktisat Reformu"ndan sonra Kruşçev'in halefleri tarafından uygulamaya kondu. Bu konuda Genel Sekreter Leonid Brejnev ve Başbakan Aleksey Kosigin şöyle diyorlardı:

> "Kârı, sosyalizmin ekonomik araçlarından birisi olarak düşünelim. Kârın sosyalist ekonomideki rolünün hatırı sayılır düzeyde artırılması, masraf hesaplamasının vazgeçilmez bir gerekliliğidir."[51]

Gerçekte, "İktisat Reformu"nun özünü ifade etmek için kullanılan o kavram -"masraf hesaplaması" (khozraschot)- o günkü Sovyet ekonomistleri tarafından; her bir münferit işletmenin kârlılığının teminat altına alınması zeminine dayanan bir yönetim metodu

olarak tanımlandı:

"Masraf hesaplamasının özü, her işletmenin kendi giderlerini kendi gelirleriyle karşılaması ve bunun ötesinde kâr yapmasıdır. Masraf hesaplaması sistemi, her işletmeyi daha büyük kâr yapmaya ilgi duyar hale getirmektedir." (Gatovski)[52]

"Masraf hesaplaması, sosyalist işletmelerde uygulanan, işletme faaliyetlerinin girdileri ve sonuçlarının para cinsinden hesaplandığı; işletmelerin kendi giderlerini kendi gelirleriyle karşılamalarını ve kâr elde etmelerini güvenceleyen bir yönetim metodudur." (Rumyantsev)[53]

"Masraf hesaplaması, iktisat yönetiminin anahtar bir yöntemidir. Bu yöntem, üretimin sonuçlarından gelen girdilerin karşısında masrafların parasal değer olarak hesaplanmasına dayanır ve böylece üretimin verimliliği teminat altına alınır." (Kamenitser)[54]

Masraf hesaplamasının uygulamaya konmasından sonra kâr, "bir işletmenin verimliliğinin en önemli ölçüsü" haline getirildi:

"İşletme faaliyetini en yüksek derecede karakterize eden ölçü... kârdır." (Trapeznikov)[55]

"Kâr, işletmenin tüm faaliyeti için en genel ölçü işlevi görmektedir." (Leontiev)[56]

"Kâr, faaliyetin tüm yönlerini genelleştirmektedir." (Liberman)[57]

"Kâr, sosyalist işletmelerin masraf hesaplaması temelinde faaliyetinin önemli boyutlarını nispeten daha tam ve derin bir biçimde yansıtmaktadır... Kâr, belli bir işletmenin üretim verimliliğinin göstergesi olarak hizmet eder." (Sukarevski)[58]

"Sosyalizmde kâr... her bir sosyalist işletmenin ekonomik faaliyetinin verimliliğini ifade eder."[59]

Buna rağmen, o zamanki Sovyet sosyologları, klasik kapitalist ülkeler üzerine yazarken alay etmeye devam ediyorlardı:

" 'İnsan ilişkileri' teorisi ve pratiği alanındaki uzmanların, kârın kapitalist üretimin ana hedefi ve motive gücü olduğu gerçekliğini gizleme çabaları... Onların yazılarında, 'kâr' kavramından ya hiç bahsedilmemiştir ya da 'bir işletmenin verimliliği ve etkin organizasyonu için test ölçüsü' olarak görülmüştür." (Bogomolova)[60]

O zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından "bir işletmenin iktisadi verimliliği için en önemli ölçü" olarak tanımlanan kâr kavramı, gerçekte "kârlılık endeksi" idi, yani bir sene içinde bir işletme tarafından elde edilen kârın, işletmenin toplam değerine (sabit yatırım ve dolaşımdaki varlıklar) oranıydı.

> "Eğer bir işletmenin verimliliğini bir bütün olarak saptanması gerekiyorsa, kârın, devletin ilgili işletmeye sunduğu toplumsal üretken sermayenin değerine oranlanması tavsiye edilir.
>
> Kâr, üretken sermayeye oranlanırsa, gerçekte, görece iş verimliliği değeri elde edilir... Çok doğaldır ki bu artışın (kârın) sabit sermaye ve dolaşan sermayenin toplam değerine oranlanması gerekir, çünkü bunlar, üretimde kullanılan bütün kaynakları ifade eder." (Liberman)[61]
>
> "Bir işletmenin faaliyetinin en genelleştirilmiş endeksi, kârın üretken sermayeye oranı olarak hesap edilen kârlılık endeksidir." (Buniç)[62]

Bazı Sovyet ekonomistlerinin kabul ettiği gibi, "kârlılık endeksi", klasik kapitalist ülkelerde "kâr oranı" olarak tanımlanan olgunun sadece, allandırılıp pullandırılan bir tanımıdır:

> "Artıdeğerin toplam sermayeye oranı, kâr oranı olarak tanımlanır... Artıdeğer ve kâr, gerçekte aynı şeydir ve sayıca eşittir." (Marks)[63]
>
> "Bu endeks (verimlilik endeksi-WBB), kapitalist ülkelerde geniş ölçüde kullanılmaktadır. Çünkü, bu endekste söz konusu olan, kârın yatırılmış sermayeye oranından başka bir şey değildir." (Kazitski)[64]

O günün Rus ekonomistleri, bir zamanlar eski Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistem döneminde kârın tali anlamlı olduğunu iddia ediyorlardı:

> "Stalin nezdinde kişiye tapıcılık döneminde karakteristik olan, kârın açıktan küçümsenmesi ve bazen, öneminin görmezlikten gelinmesi idi. Kâr, sadece biçimsel bir kategori olarak görülüyordu." (Gatovski)[65]

Bunu, Stalin'in SBKP Genel Sekreteri olduğu dönemde "değişmez" ekonomik yasaların "kavranamaması"na bağlıyorlardı:

> "Şu an, bir işletmenin faaliyetini değerlendirirken kârın temel gösterge olarak alınıp alınmayacağı meselesinde karşı-

laştığımız sorun, büyük oranda Stalin döneminde ekonomik inşanın değişmez yasasının dikkate alınmasındaki yetersizliğe bağlanabilir. Bu değişmez yasa, hangi sistemde yürürlükte olursa olsun, evrenseldir. Bir ekonomi, üretime sarf edilenden daha fazla üretmelidir; işte, geçmişte dikkat edilmese de, bugün Sovyetler Birliği'nde kârın kabul edilmesinin teorik temelini sağlayan bu ilkedir." (Leontiev)[66]

Stalin, nesnel ekonomik yasaların çoğunu "değişmez" olarak görmemesine, bilakis belli bir tarihsel dönem için görece geçerli görmesine rağmen, onun ekonomik yasalara "yetersiz ilgi gösterdiği" varsayımı, tamamen yersizdir:

"Marksizm, -ister doğa yasaları, ister politik ekonomi yasaları olsun- bilim yasalarını, insan iradesinden bağımsız olarak etkilerini sürdüren, nesnel süreçlerin yansımaları olarak anlar. Bu yasaları keşfetmek, tanımak, incelemek, onları eylemlerimizde hesaba katmak, toplumun yararına işletmek mümkündür. Ancak bunları değiştirmek ya da yok etmek mümkün değildir. Hele yeni bilimsel yasalar oluşturmak ya da yaratmak tamamen olanaksızdır... Ekonomik gelişmenin yasaları...nesnel yasalardır... Politik ekonominin kendine özgü bir özelliği, onun yasalarının, doğa yasalarının tersine, sürekli olmayışlarıdır; bunların hiç değilse çoğunluğu belli bir tarih dönemi boyunca etkili kalırlar, sonra da yerlerini başka yasalara bırakırlar." (Stalin)[67]

Gerçekten, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin var olduğu dönemde "önemsiz" olarak görülen, Sovyet toplumunun yarattığı toplam kâr değil, bilakis, tek tek işletmeler tarafından veya sanayin tek tek kollarında elde edilen kârdı.

Stalin'in güya kötüye kullandığı "ekonomik yasa", Sovyet ekonomistlerinin yeni tipleri tarafından icat edilen bir yasadır: Sosyalist bir toplumda üretim, münferit işletmelerin kârlılığında kendini gösteren değer yasası tarafından yönlendirilir.

Stalin'in bu anlayışı reddettiği çok doğrudur:

"Bugünkü ekonomik düzenimizde... değer yasasının üretimin değişik dalları arasında emeğin dağılımının 'oranlarını' sözümona düzenlediğini ileri sürmek tamamen yanlıştır.

Eğer bu doğru olsaydı, neden, çok kez daha az verimli olan ve bazen hiç de verimli olmayan ağır sanayi yerine, daha verimli olan hafif sanayimizi sonuna kadar öncelikle geliştirmeyelim?

Eğer bu doğru olsaydı, neden... şimdilik verimsiz olan ağır sanayi işletmelerimiz kapatılarak... verimli, yeni hafif sanayi işletmeleri açılmıyor?

Eğer bu doğru olsaydı, neden, bizde ulusal ekonomi için çok gerekli olmakla birlikte, az verimli olan işletmelerin işçileri, sözüm ona üretim dalları arasında emeğin dağılımının 'oranlarını' düzenleyen değer yasası uyarınca daha verimli işletmelere doğru aktarılmıyorlar?" (Stalin)[68]

Az veya çok olmasından bağımsız olarak kârlar, sosyalist düzende genel olarak devletin payına düştüğü için, tek tek işletmelerin veya tek tek sanayi dallarının kısa vadedeki verimlilikleri belirleyici değildi. Bilakis ekonominin, bir bütün olarak uzun bir zaman dilimi açısından verimliliği belirleyiciydi:

"Eğer verimliliği bir tek yıl süresince çeşitli işletmeler ya da üretim dalları yönünden değil de, örneğin 10-15 yıl içinde, ulusal ekonominin tümü olarak göz önüne getirirsek -ki sorun ancak bu biçimde doğru olarak ele alınabilir- çeşitli işletmelerin ya da üretim dallarının geçici ve yalpalı verimliliği, istikrarlı ve sürekli verimliliğin üstün biçimiyle hiçbir biçimde karşılaştırılamaz. Bu verimliliği, ekonominin uyumlu gelişme yasası ve iktisat planlamasıyla elde ediyoruz...

Kısaca, bugünkü sosyalist üretim koşullarımızda değer yasasının üretimin çeşitli dalları arasında, 'emeğin dağılımı konusunda oranın düzenleyicisi' olamayacağından kuşku yoktur.

Sosyalist üretimin amacı, kâr değil, insan ve onun gereksinimleridir."[69]

O zamanki Sovyet propagandacıları, "ekonomik teorinin Stalin tarafından çarpıtılmasını" reddettiklerini ve böylece tek tek işletmelerin kârlarının önemini vurguladıklarını, "Lenin'in düşüncelerine geri döndüklerini" iddia ediyordu:

"V. I. Lenin, her işletmenin kâr yapma temelinde çalışması gerektiğine, yani bir işletmenin kendi giderlerini tama-

mıyla kendi gelirleriyle karşılaması ve kâr yapması gerektiğine işaret etmiştir." (Kosigin)[70]

Sovyet toplumunun komünizme doğru ilerlemesi, şüphesiz ki Lenin'in amacı olduğu için, bu propagandacılar, "Lenin'in her işletme verimli çalışmak zorundadır düşüncelerine geri dönüşle" Sovyet toplumunun "komünizme giden leninist rotaya girdiğini" iddia ediyorlardı.

Gerçekten de Lenin'in, Ocak 1922'de "her devlet işletmesinin kendi masraflarını karşılaması ve kâr elde etmesinin acil zorunluluğundan"[71] bahsediyordu.

Ama o zamanki Sovyet propagandacıları, Yeni Ekonomik Politika (NEP) koşullarında kârın büyültülmüş rolünü, "sosyalizmin gelişmesi" için bir tedbir ve hatta "komünizme doğru ilerleme" olarak yutturmak istiyorlarsa, söz konusu o paragraftan, anlamının tam çarpıtılmasını gözler önüne sermek için, ek birkaç cümle aktarmak yeterlidir:

> "Serbest pazara ve kapitalizme -her ikisi de devlet kontrolünde- (devlet, işçi sınıfının çıkarlarını temsil ediyor-yazar), şimdi, müsaade edildi ve gelişiyorlar; diğer taraftan devlet işletmeleri kâr zeminine oturtuldular...
>
> Her devlet işletmesinin, kendi masraflarını karşılaması ve kâr elde etmesinin ivedi zorunluluğu nedeniyle ve dar kesimsel kaygıların ve kesimsel gayretkeşliğin kaçınılmaz yükselişi nedeniyle, bu koşullar, zorunlu olarak, işçilerin kitlesi ile işletme müdürleri ve yöneticileri ve işletmelerden sorumlu devlet daireleri arasında, çalışma koşullarıyla ilgili olarak belli bir çıkar çatışmasına neden olacaktır."[72]

Yani: Münferit işletmelerin kârının büyütülmüş rolünü "sosyalizmin gelişmesi için tedbir" ve hatta "komünizme doğru ilerlemenin" tedbiri olarak gösteren o zamanki Sovyet propagandacılarının aksine, Lenin açısından, Yeni Ekonomik Politika'nın bir bileşeni olarak kararlaştırılan aynı geçici tedbirler, açık ki kapitalist iktisat ilkelerine zorlanmış geçici bir dönüşün bir kısmıydı; ki bu ilkeler, kaçınılmaz olarak işçi kitlesiyle işletme yöneticileri ve devlet daireleri arasında uzlaşmaz sınıf çıkarları zıtlığına kaçınılmaz olarak neden olacaklardır.

Ama yeni masraf hesaplaması sistemine göre, "bir işletmenin iktisadi değerliliği için en önemli ölçü" olarak gösterilen kâr, toplumsal üretimin yönlendirme mekanizması olarak merkezi iktisadi planlamanın yerini aldı:

> "Gözle görülür hale gelen çelişkilerden çıkış yolu olarak, basınımızda bir tür otomatik öz -düzenleyici (self-regulator) önerildi... Kârlılığın, böyle bir öz- düzenleme rolünü oynayabileceği iddia ediliyor... Kârlılık üzerine tartışmalarında bazı ekonomistler, kârlılığın toplumsal üretimin düzenleyicisi olmasına karşı yükselttikleri itirazlarını, kârın kapitalist bir kategori olması iddiası temeline oturtuyorlar. Bu itiraz, tabii ki tutarsızdır." (Sukarevski)[73]
>
> "Üretim, kârlardaki değişimlere tâbi kılınacaktır."[74]
>
> "Sosyalist üretimin amaçlarına ulaşmak için kârın kullanımı, ekonominin planlı yönlendirilmesinde bunun benimsenmesi ve emeğe göre sosyalist dağıtıma hizmet etmesi, kaçınılmaz olarak, özel bir mekanizmanın geliştirilmesini koşullamaktadır."[75]

Bir önceki bölümde bahsedilen, Sovyet devletinin, işletmelerin iktisadi faaliyetlerini istenen yönde etkilemesini sağlayacağı düşünülen "ekonomik kaldıraçlar", işletmelerin kârını etkileyecek tarzda işlev görüyorlar:

> "Ekonomik kaldıraçların bütün sistemi, işletmelerin ulusal ekonomi planını yerine getirmelerini avantajlı kılacak şekilde düzenlenmelidir." (Nemçinov)[76]
>
> "Ekonomik faaliyetler üzerinde etkili olabilmek için, işletme faaliyetini en yüksek derecede karakterize eden ve hem ulusal ekonominin ve hem de işletmelerin personelinin çıkarlarını karşılayan bir kriterin seçilmesi esastır... Kâr, böylesi bir ölçüyü oluşturur." (Trapeznikov)[77]
>
> "Bir işletmeye, iktisat planının yerine getirilmesi için kendi çıkarları doğrultusunda en iyi rotayı seçmesini sağlayacak... iktisadi koşulların sunulması mümkündür.
>
> Masraf hesaplaması koşullarında, ekonomik kaldıraçların toplamı, uzun vadede, işletmeleri... kâr üzerinden yönlendirmektedir." (Sukarevski)[78]

BÖLÜM 3

"SOSYALİST PAZAR"

Kâr, tabii ki, meta üretiminde değil, bilakis ürünlerin satışında gerçekleştiriliyor:

> "Kâr, üretilmiş metalar temelinde değil, pazarlanmış metalar temelinde ortaya çıkmaktadır." (Kosiaçenko)[79]

Yani amaçlanan kârı gerçekleştirmek için işletmeler, meta üretimlerini, metaların pazar payı tahminine bağlı olarak yapmak zorundalar:

> "Sosyalizmde pazar... devlet ve kooperatif işletmeleri tarafından üretilen ürünlerin, yani üretim araçlarının ve tüketim araçlarının pazarlanması için bir alandır." (Gatovski)[80]

Kâr motifi vasıtasıyla toplumsal üretimin yönlendirilmesi, gerçekte, pazar vasıtasıyla yönlendirmedir:

> "Daha büyük kapsamda pazar mekanizmasına başvurulmalıdır." (Kosiaçenko)[81]
>
> "Sosyalist pazar mekanizması kullanılmaksızın... tam masraf hesaplaması temelinde işletmelerin faaliyetini teminat altına almak imkansızdır." (Rakitski)[82]
>
> "Pazar mekanizmasının... sosyalist üretimde düzenleyici bir rol oynadığını kabul etmeliyiz." (Konnik)[83]

Sovyet pazarı, metaların potansiyel satın alıcılarının rekabet içinde karşı karşıya geldiği bir pazar değil; aksine potansiyel satıcıların da, yani metaları üreten işletmelerin de -o zamanki Sovyet ekonomistlerinin, sosyalist pazar söz konusu olduğunda "rekabet" yerine "yarış"ı kullanmayı tercih etmelerine rağmen- rekabet içinde karşı karşıya geldiği bir pazardır:

> "İşletme, siparişler için rekabet edecektir; rekabet, kalite garantilerinin, teslim tarihlerinin ve fiyatların karşılaştırılmasına dayanacaktır." (Liberman)[84]
>
> "Bir birey veya bir kolektif, başka bireyler veya kolektiflerle yarışa giriyor... İktisat reformu ve sektörel iktisat yönetimi ilkesinin uygulanması, aynı sektörün işletmeleri arasında somut bir yarış için uygun koşullar yaratacaktır." (Fedinin)[85]

Bunun anlamı, arz ve "talebin", klasik kapitalist ülkelerde etkide bulunan ekonomik güçlerin, "sosyalist pazar"ın da güçleri olmalarıdır:

> "Pazar talebi... bir ulusal ekonomide oranların tespitinde temel faktörü oluşturmaktadır...
>
> Rublenin tüketici tarafından kontrolü... etkili, ucuz üretim ve daha iyi tüketim kaliteleri için mücadelede etkili bir ekonomik kaldıraçtır...
>
> Pazar, her dönem, arz ve talep arasındaki belli karşılıklı ilişkiyle karakterize olur...
>
> Sosyalizmde meta üretimi olduğu için, arz ve talebin (karşılıklı uyumluluğunun) nesnel ekonomik yasası da etkide bulunur... Arz ve talep yasasının dikkate alınmamasının, ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olur." (Gatovski)[86]
>
> "Sosyalist pazar mekanizmasından ve onun çeşitli araçlarından (iş koşulları, arz ve talep gibi) yararlanmadan, işletmenin faaliyetini tam masraf hesaplaması temelinde teminat altına almak mümkün değildir." (Rakitski)[87]
>
> "Pazarlama ve pazar dalgalanmaları sorununun planlı sosyalist ekonomilerde bile var olduğu bugün genel olarak kabul edilmektedir." (Konnik)[88]

Klasik kapitalist ülkelerdeki meslektaşları gibi, o zamanki

Sovyet ekonomistleri de, etkilerini kâr ilkesi üzerinden geçerli kılan bu pazar güçlerinin, toplumsal üretimi, mevcut üretken kaynakların müsaade ettiği oranda, insanların gereksinimlerini yerine getirecek tarzda düzenleyeceklerini iddia ediyorlardı:

> "Sosyalizmde kârın azamileştirilmesi, sosyalist üretimin amacına -insanların gereksinimlerini en iyi bir şekilde gidermek- ulaşmak için araçlardan birisidir." (Gatovski)[89]
>
> "Sosyalizmde kâr, sosyalist işletmeleri geliştirmek ve faaliyetlerini maddi olarak uyarmak için iktisadi araçlardan biridir...
>
> Sosyalist üretimin esas meselesi, insanların gereksinimlerini gidermektir...
>
> Kârın rolünü vurgulayan tedbirler, ekonomiyi geliştirmeyi ve komünizmi inşa etmeyi amaçlayan sosyalist tedbirlerdir." (Pravda Yazı Kurulu)[90]

Charles Wilson'un meşhur sözünü -General Motors için iyi olan ABD için de iyidir veya tersi- taklit ederek o zamanki Sovyet ekonomistleri, "her bir işletme için kârlı olan, bütün toplum için de iyi olmalıdır veya tersi" iddiasında bulunmuşlardır:

> "Bir bütün olarak toplum için kârlı olan neyse, o, her bir üretim kolektifi için de kârlı olacaktır." (Liberman)[91]
>
> "1965 İktisat Reformu, sosyalist ekonominin en önemli ilkelerinden birisini kendinde cisimleştiriyor; toplumun yararına olan, her bir işletme için de faydalı olmalıdır." (Liberman)[92]
>
> "Toplum için iyi olan, işletme için de ekonomik olarak kârlı olmak ve personeli için de maddi teşvik sunmak zorundadır... Bu formül, sosyalist sistemin ekonomik mekanizmasının özünü ifade etmektedir." (Gatovski)[93]

Üretimin, kâr kıstası üzerinden pazara uydurulmasının, üretken kaynakların sınırları içinde üretimin, tüketicilerin "talebine" göre yönlenmesine neden olduğu, tabii ki doğrudur. Ama üretimin kendini yönlendirdiği "talep", "efektif talep"tir, yani potansiyel tüketicilerin metalar için pazarda harcayacak durumda oldukları veya harcamak istedikleri para biçimindeki taleptir.

Bu, o zamanki Sovyet ekonomistlerince de kabul edilmiştir:

"Meta-para ilişkilerinin sınırları içinde malların tercihi kavramı... para talebinin görece bağımsız biçimine dönüşür.

Talep temelinde ifade edilen her bir gereksinimin kapsamı, halkın geliri gibi faktörlere bağlıdır." (Rumyantsev)[94]

Marksizm-Leninizm, gelirin eşitsiz paylaşımının kapitalist toplumun özünde olduğunu savunur; bu, "efektif talebin" gerçek toplumsal talep ile tüketicilerin gerçek gereksinimleriyle farklılaşmasına neden olur; örneğin, büro binalarına olan efektif talep, konuta olan sosyal talebin önüne geçeceği için, çalışan insanlar, ağır bir konut yetmezliği yaşarken, gereksiz büro binaları yapılır.

"İktisat Reformu"ndan sonra Sovyetler Birliği'nde de bu anormalliğin varlığı, o zamanın bazı Sovyet ekonomistleri tarafından kabul edilmiştir:

"Nüfusun çeşitli grupları arasındaki eşitsiz gelir paylaşımı, aşağı gelir basamakları gruplarının temel gereksinimlerini tam olarak gidereememelerine neden olurken, daha yüksek basamakta olanların daha az önemli gereksinimlerini giderme olanağı sağlamalarına neden olmuştur." (Rumyantsev)[95]

"Kısa bir zaman öncesine kadar iki ana grup için yaşam standardı planlanıyordu: işçiler, memurlar ve kolektif köylüler. Bugün ise, çeşitli gelir seviyesi olan nüfus gruplarının yaşam standardının yükseltilmesinin hesaba katılması zorunlu olmuştur." (Krilov ve Çistiyakov)[96]

"Sanayi işletmeleri, görece az kâr getiren ve özellikle tamamen kârsız maddelerin -bu maddeler için yüksek bir tüketici talebiyle karşı karşıya olmalarına rağmen- üretimini sınırlamaya çalışıyorlar." (Levin)[97]

"Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Et ve Süt Ekonomisi Bakanlığı, 1970 ve 1971'de, işletmelerine yüksek kâr olanağı sağlamak amacıyla ucuz ürünlerin üretimini -halk arasında bu ürünler için istikrarlı bir talep olmasına rağmen- azaltmış ve pahalı ürünlerin üretimini arttırmıştır. Bunun sonucu, bu Bakanlığa bağlı işletmelerin planı aşarak milyonlarca ruble kâr etmeleri olmuştur." (Starostin ve Emdin)[98]

"Sovyet ekonomisinin gelişmesi üzerine eğilim analizleri, gelir farklılaşmasının özünün tedrici bir değişime uğradığına işaret ediyorlar. Görece yüksek gelire sahip olan grupların payı, kaçınılmaz olarak artıyor. Aynı zamanda, tipik olarak oldukça düşük bir tasarruf düzeyine sahip ailelerin payının azaldığı tespit ediliyor." (Ivensen)[99]

Bu sorun aşağıdaki bölümlerde daha yakından ele alınacak.

İşletmeler, üretim planlarının pazar tahminlerine dayandırılmasını talep ettiği için, klasik kapitalist ülkelerdeki pazar araştırması gibi kimi disiplinlerin geliştirilmesi zorunlu oldu.

"Ulusal ekonominin başarılı bir yönetimini teminat altına almak ve pratik amaçlar için pazar araştırması oldukça önemlidir." (Gatovski)[100]

Satış stratejileri:

"En kaliteli satıcıların olduğu dükkanlarda işler en iyi bir şekilde yürümekte... Orada şiar şöyle: Tek bir müşteri dahi iyi bir alışveriş yapmadan gitmemeli." (Sokolov, Nazarov ve Kozlov)[101]

Ve reklam:

"İşler... en iyi reklam yapan dükkanlarda en iyi bir şekilde yürümektedir." (Sokolov, Nazarov ve Kozlov)[102]

"Alıcının zevkini etkileyen bir reklam, üretimin planlanmasını ve tüketici talebinin araştırılmasını kolaylaştırır... Güvenilir bir reklam, meta dolaşımını hızlandırır...

Hepimizin iyi bir reklamdan çıkarımız vardır. Sanatsal ve teknik seviyenin iyileştirilmesi, bu iş için daha çok paranın harcanmasını koşullar... Böylesi harcamalar, faiz ve faizin faiziyle geri elde edilirler." (Pekarski ve Anufrienko)[103]

"ABD'de reklam sanayinin dayandığı devasa teknik ve örgütsel tecrübeyi inkâr edemeyiz. Duraksamaksızın en iyi olandan yararlanmalıyız." (Terestçenko)[104]

"Reklamın bir şehrin dış görünüşünü çekici bir tarzda yaşamla doldurabileceğini kim bilmiyor ki? Ve gerçekten bu, mimari bir şekillendirme için dürtü olmalıdır." (Vyatkin)[105]

"Planlamanın ve ekonomik teşvikin yeni sistemi koşullarında... iyi plase edilmiş bir reklam, işletmenin başarısına

da katkıda bulunur... Afişler, tabelalar ve vitrinler, bildiğimiz gibi, bir şehri ve sokaklarını çekici yaparlar." (Rusakova ve Sudets)[106]

"İyi bir reklam, bir ürün veya bir hizmet için sadece uygun koşullar yaratmaz, bilakis tüketicilerin rasyonel gereksinimlerini de biçimlendirir." (Kanevski)[107]

"Reklam, televizyonda olduğu gibi, Sovyet radyosunda da sadece ana yayın saatinde yapılmakta... Normal bir radyo istasyonu, 15-30 dakikalık reklam yapıyor; bu reklam, söz konusu radyo istasyonuna bağlı olarak, bloklar halinde, ama sürekli ana yayın saatinde 5 ve 15 dakika arasında yayımlanmaktadır." (Greer)[108]

"İktisat Reformu" koşullarında üretici işletmeler, spekülatif pazar riskini, ticaret işletmelerinin sırtına yıkmaları için teşvik edilirler; bunu da sonuncularıyla dolaysız anlaşmalar yaparak gerçekleştirirler:

"Bu işletmeler (yani üretici işletmeler-yazar), şimdi, kendi üretim planlarını hazırlıyorlar ve bunu da ticaret şirketleri tarafından metalar için verilen siparişler ve doğrudan bu şirketlerle yapılan anlaşmalar temelinde yapıyorlar." (Sokolov, Nazarov ve Kozlov)[109]

"Üretici işletmeler ve ticaret işletmeleri arasındaki dolaysız anlaşmalar daha fazla yaygınlaştırılmalıdır." (Kosigin)[110]

"İktisadi anlaşmalar daha büyük bir rol oynamalıdır. İşletmeler arasındaki, yani üretici ve müşteri arasındaki dolaysız bağlar, sürekli daha kapsamlı olarak geliştirilecektir." (Gatovski)[111]

"Anlaşmalara dayanan ilişkiler... bütün işletmelerin ve üretim çıktısının yüzde yüzünü kapsamalıdır...

Satıcılar ile alıcılar arasındaki uzun vadeli ve istikrarlı ilişkiler... toptancı ticareti vasıtasıyla üretim araçlarının planlı dağıtımı için belirleyici koşulu oluştururlar." (Drogiçinski)[112]

"Seri imalatta faal olan kolektiflerin ve işletmelerin yeniden örgütlenmesi sürecini, dolaysız ve uzun vadeli ilişkilerle sonuçlandırmayı planlıyoruz; böylece onların birbirle-

riyle aralarındaki ilişkilerini uzun vadeli iktisat anlaşmaları temelinde inşa edebilmeleri mümkün olacaktır." (Kosigin)[113]

Sovyet sözleşme hukuku, klasik kapitalist ülkelerdekinin oldukça benzeridir. Örneğin: Şayet bir işletme sözleşmeyi bozarsa (örneğin, belirlenen kalitede ve tespit edilen tarihte metaları teslim etmemek), zarar gören işletmeye, sözleşmeyi bozduğundan dolayı zarar bedeli (tazminat-çn.) ödemekle yükümlü olur:

"İktisadi yaptırımlar, teslim gecikmesi veya yetersiz hizmet durumlarında kullanılmalıdır." (Trapeznikov)[114]

"Teslim koşullarının yerine getirilmemesi, büyük cezaları beraberinde getirmelidir." (Liberman)[115]

"Metaların teslimiyle ilgili olarak sözleşmeli anlaşmaların yerine getirilmemesi durumlarında işletmenin veya örgütün maddi sorumluluğunun, sözleşmeyi bozan tarafın bütün zararları karşılaması sonucuyla artırılması için öneride bulunulmuştur." (Kosigin)[116]

"Sanayide kendine yeterliliğin gelişmesi, kendisini, para cezalarının kapsamındaki büyümede ve anlaşmayı bozan işletmelerin neden oldukları zararları tamamen ve kendi maliyet hesabı kaynaklarıyla telafi etmelerinde de göstermektedir. Aynı prosedür, nakliye işlerinden kaynaklanan kayıpların telafisi için de devreye sokulmuştur." (Buniç)[117]

Devletin, "iktisadi kaldıraçlar" üzerinden ekonominin gelişme yönünü etkileyebilmesinin bir yöntemi de, tabii ki, pazar gelişmelerine katılmaktı.

Ama böyle bir katılım sınırlı özellikteydi:

"Sanayi işletmelerinin çoğunluğu, metalarını devlete değil, başka sanayi işletmelerine veya ticaret şirketlerine satıyor. Bu, iç pazarın esas kısmını oluşturuyor." (Sukarevski)[118]

Buna rağmen devlet, silahlanma araçları için pazar tekelini elinde tutuyordu ve kamu binalarının, okulların, hastanelerin, tiyatroların vs. yapımı için siparişler vererek inşaat sanayi için önemli bir rol oynuyordu.

BÖLÜM 4

ÜRETİM VARLIKLARI İÇİN YAPILAN ÖDEME

Gösterildiği gibi, masraf hesaplaması sisteminde kâr oranı, bir işletmenin iktisadi etkinliğinin değerlenmesi için "en yüksek" ölçü olarak geçerlidir ve kâr oranı, pratikte toplumsal üretimin düzenleyicisi olarak işlev görmektedir.

Ama kâr oranı, bir işletmenin elde ettiği kârın, üretim varlıklarının (arsalar, binalar, makineler, işgücü vs.) toplam masraflarına oranından başka bir şey değildir; bu üretim varlıkları söz konusu işletme tarafından söz konusu kârın elde edilmesi için kullanılır. Adım adım tüketilen varlıklar, yani arsalar, binalar ve makineler sabit üretim varlıklarıdır. Hammadde, işgücü ve amortisman ise, her üretim sürecinde "tüketilen", döner üretim varlıklarını oluşturur.

Klasik kapitalist toplumlarda üretim varlıkları veya üretim varlıklarını temin etmek için harcanan para, sabit veya döner sermayeyi oluşturur. Ama Marksist-Leninist literatüre göre üretim varlıkları, ancak, işçi sınıfını sömürmek için kullanıldıklarında sermaye olarak adlandırılırlar:

"Üretim araçları, işçilerin sömürülmesinin ve boyundu-

ruk altına alınmasının bir aracı olarak hizmet gördüğü koşullarda sermaye olur." (Marks)[119]

O zamanki Sovyet propagandacıları, Sovyetler'de işçilerin sömürülmediğini iddia ettiği için, onların çoğu, "sermaye" kavramı yerine "üretim varlıkları" kavramını kullanmayı tercih etti. Yani, Sovyetler Birliği'nde üretken varlıkların değerlerinin, "sermaye"yi oluşturduğunu kabul etmiyorlardı:

> "Yatırım varlıkları için yapılan ödeme... sermaye için ödenen faizden temelden farklıdır." (Rakitski)[120]

Ama o zamanın dürüst Sovyet ekonomistleri, özelikle de, tirajı sınırlı olan iktisat dergileri için yazanları, Sovyetler Birliği'nde üretim varlıklarını "sermaye" olarak tanımlamakta tereddüt göstermediler:

> "Kârlılık hedefi, kârın, planlanan yıllık üretken sabit sermayeye ve olağan döner sermayeye oranı biçiminde tanımlanıyor...
>
> Yeni sistemin en önemli bileşenlerinden birisi, sermaye için ödeme yükümlülüğünün uygulanmasıdır." (Krilov, Rotştayn ve Çarev)[121]

Çeşitli büyüklükte üretim varlıklarının işletmelere, evvelce, sosyalist sistemin var olduğu Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, devlet tarafından bedava verilmesine devam edilseydi, bir işletme tarafından elde edilen kâr oranının gerçek bir zemininin olamayacağı kendiliğinden anlaşılır. Kâr oranını gerçeklik yapmak için, iktisat reformu öncesi kampanya boyunca, üretken varlıkların (arsalar, madenler ve su gibi doğa kaynakları da dahil), tamamen, bu varlıkları kullanmak isteyen işletmeler tarafından ödenmesi talebi yükseltildi:

> "Toplum tarafından herhangi bir üretim birimine tahsis edilen sabit varlıkların bedava kullanıma bırakılması durumuna son vermenin zorunlu olduğu zaman artık gelmiştir." (Nemçinov)[122]
>
> "Sabit ve döner üretim varlıkları için belli bir fiyat, toplumun, üretken kaynakların kullanımından doğan iktisadi sonuçlara ilişkin asgari beklentilerinin ifade ediliş biçimle-

rinden birini teşkil etmektedir. Sabit üretim varlıklarına biçilen fiyatlar, bir işletmenin verimliliğinin planlanmasının nesnel yöntemi olarak görülmelidir...

Sabit üretim varlıkları üzerine zorunlu fiyat yükümlülüğünün uygulamaya konması, bu varlıkların bedelsiz karakterine son vermeyi olanaklı kılacaktır." (Nemçinov)[123]

"Bir işletmenin iktisadi değerliliği için ölçü olarak kârın kullanılması, üretim varlıkları için ödeme yapılması sorununun doğru çözümünü koşullar...

Üretken varlıklar için ödeme yapılması gerektiği ilkesinin uygulamaya konması, bu varlıkların daha iyi kullanımı için güçlü bir teşvik olacaktır." (Leontiev)[124]

"Üretim varlıkları için ödeme, bu varlıkların yoğun kullanımını teşvik etmek için güçlü ekonomik bir kaldıraç olacaktır." (Garbuzov)[125]

Eylül 1965'te SBKP Merkez Komitesi, işletmelerin, kullandıkları üretken sermayenin bedelini ödemek zorunda oldukları üzerine ilkeyi onadı. Sadece, meblağ ve ödeme biçimi serbest bırakıldı:

"İşletmelerin kârından devlet bütçesi için, kendilerine tahsis edilen sabit ve dolaşan üretim varlıkların değerine orantılı olarak kesintilerin yapılması zorunludur; bu kesintiler, üretken sermaye için ödemeler olarak görülmelidir...

Bu ödemeler, işletmelerin şimdi, devlet bütçesine ödediği meblağı aşan ek vergiler olarak görülmemelidir. Bilakis düşüncemiz, yapılan ödemelerin önemli bir bölümünün yeni bir kanaldan iletilmesinden ibarettir. Gelecekte üretken varlıklar için ödemeler, devlet için en önemli gelir kaynağı olacak, muamele vergisi de dahil diğer ödemelerin önemi buna uygun olarak azalacaktır." (Kosigin)[126]

"SBKP Merkez Komitesi'nin Eylül Plenumu (1965) vasıtasıyla iktisat reformu ilkelerinin ilanı, üretken sermaye için ödemelerin uygulanmasının amaca uygunluğu tartışmasına son verdi... Şimdi soru, artık, ödeme yükümlülüğü ilkesinin sosyalist yönetimle uyumlu olup olmadığı değildir. Şimdi tartışma konusu olan, ödemelerin kapsamı ve yerine getirilişinin kurallarıdır." (Effimova)[127]

Toprak ve su gibi, işletmeler tarafından kullanılan doğal üretken varlıklar için ise, farklı ödeme yükümlülükleri uygulanmaya kondu:

1- Tarımsal topraklarda verimliliğe, kapsama, konuma vs. uygun olarak.

2- Madenlerde kapsama, konuma, yeraltı kaynaklarının kalitesine ve yerine vs. uygun olarak.

3- Suda kalite ve miktara uygun olarak.

"Madencilik sanayiinde işin verimliliği, üretim masrafları ve verimlilik, öncelikle, doğal kaynakların kalitesine ve... ikinci olarak da, kaynakların yeryüzüne yakınlığı, nakliyat yolları ve pazarlara yakınlığına bağlıdır...

Madencilik sanayiinde doğal ve coğrafi faktörlerin kâr üzerindeki etkisini telafi etmek, doğal zenginliklerin geliştirilmesi için para ödemelerinin uygulanmaya konması yerindedir. Miktarlar, yeraltı zenginliklerinin kalitesine ve konumuna bağlı olmalıdır...

Bu durumda, bir işletmenin kârı sadece ve sadece personelinin yetenek gücünün derecesini yansıtacaktır ve doğal kaynakların kalite ve konumuna bağlı olmayacaktır." (Şkatov)[128]

"Verimliliğin derecesi, konum ve uygun koşullar... tarafından etkilenebilir... Ama iktisat reformu, böylesi eşitsiz faaliyet koşullarını, üretim varlıklarının kullanımı için farklı düzeylerdeki ödemelerle telafi etmeye çalışmaktadır." (Liberman)[129]

"Eşitsiz faaliyet koşulları... üretim varlıklarının kullanımı için yapılan ödemenin ve alınan kiranın farklı düzeylerde tutulmasıyla telafi edilebilir." (Liberman)[130]

"Çeşitli işletmeler tarafından elde edilen farklı büyüklükteki kârlar, çoğu kez, işletmelerin doğal koşullarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bazı işletmeler kömürü toprak yüzeyinde elde ediyor, bazıları yeraltından çıkartıyor... Randımanı yüksek veya düşük olan petrol kaynakları var. Bazı işletmeler, yüksek kalitede madenler çıkartırken, diğerleri, sadece, düşük fiyatla sattıkları düşük kaliteli ma-

denler çıkartıyorlar.

İşletmelerin, devlet bütçesine vermek zorunda oldukları özel kira ödemeleri, yeraltı zenginliklerinin en iyi şekilde kullanımını sağlamak ve farklı doğal koşullarda çalışan kolektiflerin gelir farkını telafi etmek için yürürlüğe konmuştur." (Buniç)[131]

"Şu veya bu bölgede kalite ve azlığına göre farklı olan su ücretlerinin uygulamaya konması, çok önemli olacaktır." (Aganbegyan)[132]

Üretim varlıkları için yapılan ödemelerle ilgili olarak; önce uygulamaya konan yöntem, yıllık olarak belli bir miktarın devlet bütçesine verilmesinden ibaretti:

"Sabit ve dolaşan üretim varlıkları için ödemelere, ancak, birkaç yılı kapsayan uzun bir zaman sonra başlanacaktır; böylece, normal bir işletme, taahhütlerini yerine getirdikten sonra, prim fonuna yatırmak ve planlanmış giderlerini karşılamak için yeterli kâr fazlalığına sahip olacaktır." (Kosigin)[133]

"1965 yılında ortalama yıllık ödemeler, işletmeler tarafından kullanılan üretim varlıkları değerinin yüzde 15'ine varıyordu." (Vaag)[134]

Yeni kurulmuş işletmelerin yıllık ödemelere ancak belli bir geçiş döneminden sonra başlamalarına müsaade edilmişti:

"Faaliyete yeni başlamış makineler, yeni yerleştirilmiş teçhizat, atölyeler ve fabrikalar, hemen, derhal optimal faydalı çalışamazlar ve bundan dolayı, bu işletmeler belli mali zorluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bu nedenle, üretken varlıklar için ödemelere ancak, kapasitelerin tam kullanımı için gerekli zamanın bitiminden sonra başlanması önerilmektedir." (Kosigin)[135]

Daha sonraları üretken varlıklar için bir alternatif ödeme yöntemi uygulanmaya kondu: Söz konusu üretim varlıklarının değerine uygun düşen, bir defalık götürü usulü ödemedir. Bu götürü miktar, bizzat işletme araçlarıyla ödenebilirdi. İşletmenin yeterli kaynağı olmaması halinde ise, işletmeye tahsis edilen bir banka kredisiyle finanse edilebilirdi. Bu kredinin, faizleriyle bir-

likte, üretken varlıkların etkin biçimde çalışmaya başlayabileceğinin ("amortisman dönemi") kabul edildiği zamanda geri ödenmesi gerekiyordu:

> "Alınan kredilerle yatırımlar faaliyete geçirildiğinde işletmeler, faizleriyle birlikte alınan krediyi geri ödemek zorundadırlar... Vade, 'amortisman dönemi'ne eşittir."[136]

İşletme donanımı, amortisman döneminin bitmesinden sonra tam kullanılır durumdaysa, tabii ki işletme başka ödeme yapmaksızın, bu donanımı kâr elde etmek için kullanmaya devam eder:

> "Krediyle hayata geçirilen yatırım projesi devam ettiği halde, kredinin geri ödenmiş olması gibi bir durum doğabilir mi? Evet, ancak, söz konusu projenin operatif koşullarının oldukça rasyonel olduğu ve projenin, amortisman dönemini aşarak devam etmesi durumunda." (Buniç)[137]

Bunun sonucu olarak; işletmeler, en yüksek kârı elde etme çabası içinde, üretim varlıklarının kullanımı için yıllık ödeme yerine tek seferde götürü ödemede çıkarları olacaktır. Bunun ötesinde, mevcut ve muhtemelen eskimiş teçhizatla mümkün olduğunca çalışmayı sürdürmekte çıkarları olacaktır:

> "1971 yılında sanayi işletmeleri, kârlarının ortalama yüzde 17'sini devlete, sabit ve dolaşan varlıklar için ödemeler biçiminde verdiler." (Kurski)[138]

Burada şu soru ortaya çıkıyor: üretken varlıkların temin edilmesi için ödeme mükellefiyetinin uygulamaya konmasından bu yana tam da bu üretim sermayesi kime aittir? Devlete mi, yoksa işletmelere mi?

Toprak ve madenler durumunda devletin mülkiyet hakkına sahip olduğu açıktır; bu ilişki içinde işletme, kira ödemelerini, toprak sahibi formunda devlete, mutlak ve differensiyal rant biçiminde ödeyen kiracıdan başka bir şey değildi:

> "Doğal kaynaklar için yapılan ödemeler, gerçekte, differensiyal rantı temsil ediyordu." (Aganbegyan)[139]

Üretim sermayesinin mülkiyeti sorunu üzerine -yani doğal kaynakların değil- aşağıda tartışılmaya devam edilecektir.

BÖLÜM 5

KREDİ VE FAİZLER

Geçmişte Sovyetler Birliği'nde varolan sosyaiist sistem koşullarında olduğu gibi, işletmelerin finansmanı devlet tarafından bedelsiz olarak sağlandığı sürece, üretim varlıkları biçimindeki üretim araçları üzerinden işletmelerin belli bir kâr oranı elde etmesinin gerçek bir zemini olamazdı.

Kâr oranının gerçekleşebilmesi için, "İktisat Reformu" öncesindeki propaganda kampanyası boyunca, işletmelere verilen mali yardımların, sadece, faizleri de dahil işletmeler tarafından geri ödenmesi gereken banka kredileri biçiminde verilmesi gerektiği talebi yükseltilmiştir:

> "Karşılıksız finansmanın yerine -masraf hesaplamasıyla uyumlu olmayan bir finansman yöntemi- tedricen, işletmelerin geri ödemek zorunda oldukları krediler, yani işletmelere verilen ödünçler yoluyla almaya başladı." (Gatovski)[140]

Bu nedenle aşağıdaki ilke, Eylül 1965'teki "İktisat Reformu"nda tam yerini almıştı:

> "Kredilerin kullanımı genişletilmelidir." (Kosigin)[141]

"İktisat Reformu"nda işletmelerin dolaşan varlıklarının bedelsiz yardımlardan yararlandırılması pratiğine son vermeye ve onların yerine banka kredilerinin almasına özel önem verilmiştir:

"Devlet bütçesi araçlarıyla işletmelerin dolaşan varlıklarının beslenmesi için bedelsiz yardım pratiğine son verilmesi ve gerekli olduğu yerlerde işletmelere bu amaçla kredi verilmesi önerilmiştir. Böyle bir sistem, işletmelerin, kendilerine tahsis edilen varlıkları tutumlu kullanmalarını sağlayacaktır." (Kosigin)[142]

Daha 1965'te işletmelerin dolaşan üretim varlıklarının yüzde 40'ı banka kredilerinden oluşmaktaydı:

"Kredi kaynakları, işletmeler için dolaşan üretim varlıklarının hazır tutulması amacıyla, keza daha yaygın kullanılmalıdır. Daha şimdiden toplam hacmin yaklaşık yüzde 40'ı banka kredileriyle kullanılmıştır. Gelecekte bu pay şüphesiz ki artmaya devam edecektir." (Garbuzov)[143]

Ve 1976'da bu pay yüzde 50'ye çıkmıştı:

"Şimdi, sanayideki dolaşan varlıkların her iki rublesinden biri kredilerden kaynaklanmaktadır; hatta tarımda, ticarette ve diğer sektörlerde ise kredinin payı daha da yüksektir." (Kosigin)[144]

Ama daha önceki bölümde -Üretim Varlıkları İçin Yapılan Ödemeler- tespit edildiği gibi, belli işletmeler, sabit üretim varlıklarını götürü usulüyle ödemeye karar verdiklerinde, bu ödemeyi kendi araçlarıyla yerine getirecek durumda değillerse, "İktisat Reformu", bu durumlarda da banka kredisinin alınmasını öngörüyordu:

"Sermaye yatırımı amacıyla devlet tarafından işletmelere yapılan mali bağışlar sınırlandırılmalıdır ve kredilerin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır...

Şimdi, sermaye yatırımlarının finansmanı, devlet bütçesinden karşılıksız yardımlarla yapılmaktadır...

Sermaye yatırımı araçlarının serbest dağıtımından uzaklaşmalıyız ve işletmeler için uzun vadeli kredi vermeye geçmeliyiz. Kredi sisteminin, öncelikle, çalışan işletmelerde sermaye yatırımları amacıyla uygulamaya konması önerilmiştir. Yeni yatırımlar söz konusu olduğunda, uzun vadeli kredilerin, masrafların görece kısa bir zamanda giderilebileceği inşa aşamasında bulunan kuruluşlar için verilmesi-

nin amaca uygun olduğu görülmektedir." (Kosigin)[145]

"Geçici tahminlere göre, sermaye yatırımlarının şimdiki toplam hacminin yarıdan çoğu -20 ila 25 milyar ruble-kredilerle gerçekleştirilmektedir." (Garbuzov)[146]

"Şimdiye kadar sanayide çoğunlukla sermaye yatırımları, geri ödenmeyen bütçe olanaklarıyla finanse edilmiştir...

Krediler, finansmanın, geri ödenmeyen bütçe araçlarından daha avantajlı bir yoldur." (Vorobyev)[147]

"Kısa süre öncesine kadar, dolaşan üretim varlıklarının pratikteki ve bilimsel literatürdeki hareketi, ekonominin devlet sektöründeki kredi ilişkilerinin yegane alanı olarak görülmekteydi...

Gelişmenin şimdiki durumunda ise... kredi biçiminin kullanımı, verilen borçların ve faizlerinin, amortisman ve kârlar üzerinden geri ödenmesini, gerekli maddi sorumluluğu ve işletmenin sermaye yatırımlarının iktisadi değerliliğine olan gerekli ilgisini teminat altına alır." (Batirev)[148]

"Uzun vadeli krediler, sanayide sabit varlıkların finanse edilmesinde giderek daha önemli bir rol oynuyorlar... Sabit üretim varlıkları için kredilerin vadesi 6 seneye uzatıldı ve şimdilerde bu kredi çok sıkça verilmektedir. Bunun anlamı şudur; bu krediler, sadece, yeni teknolojinin kullanımı ve üretimin mekanizasyonu için verilmemekte, aynı zamanda, mevcut işletmelerdeki ikmal ve genişletme yatırımları için de verilmektedir... Bunun ötesinde şimdi, yeni işletmelerin kurulması için de krediler alınabilmektedir. Bunun için koşul, kredilerin, alınmasından 5 sene sonra geri ödenmesidir." (Plotnikov)[149]

"İnşaat sektöründe kredi ilişkileri, özellikle, müşterilere uzun vadeli kredilerin verilmesiyle daha büyük kapsamda geliştirilmelidir." (Kosigin)[150]

"İktisat Reformu"ndan dolayı Sovyet ekonomisinde banka kredilerinin güçlendirilmiş rolü, tabii ki, faiz oranının da daha büyük anlam kazanmasına yol açmıştır:

"Kredi olgusunun anlamının büyümesi ölçüsünde, ödünç para için istenen faizlerinin anlamı da büyümüştür." (Garbuzov)[151]

"İktisat Reformu"ndan önce yürütülen propaganda kampanyası boyunca, faiz fiyatının artık sadece temsili düzeyde olmaması, bilakis, devletin ekonomik kaldıracı olarak hizmet görsün diye "yeterli yükseklikte" olması talepleri vurgulanmıştır:

> "Krediler için faiz fiyatı, yeterli derecede yüksek tutulmalıdır." (Belkin ve Bergman)[152]
>
> "Nakit borçların kullanılmasında faiz ödemesi, kredi ilişkilerinin önemli bir öğesidir...
>
> Bankalar, borç verilen çoğu paralar için yıllık yüzde 2 faiz talep ediyorlar. Bu, oldukça düşük bir orandır ve bundan dolayı bir işletme, alınan miktarları tutumlu kullanmaya veya ödünç alınanın yerine kendi parasal imkanlarını kullanmaya yeterli ölçüde ilgi duymaz.
>
> Bir dizi sosyalist ülkelerin tecrübesi, yüksek bir faiz oranının iktisadi olarak etkin olduğunu göstermektedir." (Batirev)[153]
>
> "1967 yılında kısa vadeli ödünç para vermede standart faiz oranı, 5 yıla kadarki vadede yüzde 4'ten yüzde 4,5'e ve 5-15 yıllık gibi uzun vadeli kredilerde de yüzde 4,5'ten yüzde 6'ya çıkartıldı."[154]

Sovyet ekonomistleri bu tedbiri coşkulu bir şekilde selamlamışlardır:

> "İktisat politikasının bir yöntemi olarak kredi faizleri, şimdi, planlanmış kredi araçlarının azami dikkatle kullanımını teminat altına alan seviyede bulunmaktadır." (Buniç)[155]
>
> "Banka kredisi, oldukça güçlü bir ekonomik kaldıraç haline gelmektedir." (Plotnikov)[156]

Hatta bazıları, faizlerin daha da yükseltilmesini talep etmişlerdir:

> "Faiz oranlarının iktisadi ve matematiksel olarak daha da fazla yükselişi, ekonomide kredi, sermaye harcaması ve kâr gibi önemli araçların daha iyi kullanımında önemli etkide bulunacaktır." (Shor)[157]

Bir işletmenin kârı, ancak, bütün faiz yükleri ödendikten sonra hesaplanmaktadır:

"Bütün kredi cinsleri için faizler, işletmelerin, hesapsal büyüklüğü tespit edilmeden önceki kârından ödenmektedir." (Buniç)[158]

Bunun anlamı şudur: Üretim varlıklarını elde etmek için aldığı banka kredisini götürü usulüyle geri ödemek isteyen bir işletmede faiz oranı, işletme için verimliliğin alt sınırıdır:

"Faiz oranı, kabul edilebilir verimliliğin alt sınırı olur ve bu sınırı aşan sermaye yatırımları, kârlı olarak görülebilir." (Buniç)[159]

Klasik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, ilgili faiz fiyatları, kredi almaya müracaat eden işletmenin mali ödeme yeteneğine uygun olarak farklı tespit edilmekteydi; "etkin biçimde" (yani kârlı) çalışan işletmeler, bunun söz konusu olmadığı işletmelere göre daha uygun kredi koşulları elde ediyorlardı. Bunun ötesinde faiz oranları, genel iktisadi duruma göre dalgalanıyordu:

"Bir dizi sosyalist devletlerin tecrübeleri, kredi cinsine göre, işe göre ve ödünç alan işletmenin mali durumuna göre ve keza genel iktisadi duruma göre oranın (faiz oranı-yazar) değiştiğini göstermektedir...

Faiz oranının çeşitli borçlar için farklı tesbiti, etkin biçimde çalışan ve kötü çalışan işletmeler için farklı kredi verme prosedürlerinin yürürlüğe konmasıyla ilgilidir. Bu yaklaşım tarzına uygun olarak... bir banka, ilk işletmeye avantajlı ve ikincisine de kısıtlayıcı koşullarda kredi vermelidir." (Batirev)[160]

"Kötü yönetilen işletmeler için kredi verme işi sınırlandırılırken -ki bu, onlar için bir tür yaptırım anlamına gelir- etkin biçimde çalışan işletmeler... kredi alırken belli avantajlardan faydalanırlar." (Zabelin)[161]

"Faaliyetlerindeki noksanlığı hızla gidermelerini sağlamak için, kötü çalışan işletmeler, daha az uygun kredi koşullarına sahip olmalıdırlar." (Pessel)[162]

"Sovyet ekonomisinin gelişmesinde banka kredilerinin rolünün artırılması için önemli bir faktör, iyi yönetilen ve kötü yönetilen işletmelere ve örgütlere verilen kredilerin farklılaştırıltırılmasıdır... İyi yönetilen işletmeler kredi

avantajları sağlarlar." (Plotnikov)[163]

İmar Bankası'nın ("Stroibank") politikası, "yaptığı planla zarara yol açan veya verimsiz çalışan belli işletmelere kredi verilmesi işi için..."[164] tahditler koymaktı.

Özellikle, kredilerini zamanında geri ödemeyen işletmeler "cezalı" faiz oranına veya başka cezalara maruz kalıyorlardı:

> "Şayet bir işletme, kredi anlaşmasını belirlenen süre içinde yerine getirmezse, geri ödenmeyen miktar, daha yüksek bir faiz oranıyla yeni bir vadeye aktarılır." (Buniç)[165]
>
> "Bir işletme, aldığı borcu zamanında geri ödemezse, sadece, daha yüksek bir faiz fiyatı ödemek zorunda kalmayacaktır; ek olarak başka tedbirler de gündeme gelecektir... Bazı durumlarda, bu işletmelere kredi verme işini daha dar sınırlar içinde tutmak, başka durumlarda da sıkı yöntemlere başvurmak uygundur...
>
> Özellikle yüksek bir 'cezalı' faiz oranı, fazla kredi alma durumunda gündeme getirilmelidir." (Batirev)[166]

Klasik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, banka kredileri işletmelere, normal olarak sadece teminatlar karşılığında verilmektedir:

> "Krediler, teminat altına alınmalıdırlar. İşletmeler ve iktisat birlikleri, meta ve materyal depoları gibi veya hammadde ve başka materyal, mamul mallar vs. gibi teminatlara karşılık kredi alırlar. Sadece özel durumlarda... krediler, devlet bankaları tarafından böylesi teminat olmaksızın verilir." (Plotnikov)[167]

O zamanki Sovyetler Birliği'nde bütün krediler, devlet bankaları tarafından veriliyordu. O zamanki SSCB'nin devlet bankası (Gosbank) kısa vadeli krediler için uzmanlaşmıştı. İmar Bankası (Stroibank) ise, inşaat sektörü için uzun vadeli kredilerden sorumluydu.

Devlet kurumları olmalarına rağmen bu bankalarda söz konusu olan, SSCB Devlet Bankası Başkanı'nın ifadesine göre, iktisadi politikanın, ilkesel olarak, klasik kapitalist ülkelerdeki bankalarınkinden farklı olmamasıydı:

> "İşletmelere ve örgütlere kredi verildiğinde, onların, üretim sermayelerini etkinleştirmelerini, imalat masrafları-

nı düşürmelerini, üretimin verimliliğini yükseltmelerini ve zarar getiren üretime son vermelerini sağlamak oldukça önemlidir." (Sveşnikov)[168]

Çoğu klasik kapitalist ülkede olduğu gibi, Sovyet bankaları o zaman, kredi miktarını ve koşulları belirlemede görece büyük takdir imkanına sahiptiler:

"Yeni koşullarda bankaların kredi verme işlemlerinde sıkı bir kural getirmeye çalışmak amaca uygun değildir...

"Bu yönergeleri göz önünde tutarsak, bürokratik uygulama yönündeki eğilimlerden ve kredi üzerindeki aşırı düzenlemeden kaçınabiliriz. Kredi üzerindeki bu aşırı denetim, kredi kurumunun gelişmesi önüne engeller koyuyor ve kaynakları kullanmada esnekliği önlüyor." (Batirev)[169]

Bu kuralların istisnası, klasik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, talep edilen faizlerin bağlı olduğu standart faiz oranının hükümetçe en yüksek seviyede tespit edilmesi gerçeğinde aranmalıdır; böylece bu -klasik kapitalist ülkelerdeki gibi- iktisadi gelişmeler üzerinde etkili olabilmenin "iktisadi Kaldıracı" olarak kullanılabilir:

"Sermaye üzerinde ve öncelikle de işletmelerin tasarrufuna sunulan dolaşan üretim varlıklar üzerinde uygulanacak faiz oranının tespiti, iktisadi etkilemenin en iyi, belki de yegane biçimi olarak açığa çıkacaktır." (Trapeznikov)[170]

"Kredi, ekonomiyi etkilemenin aracı olarak kullanılmaktadır." (Pessel)[171]

O zamanki Sovyet ekonomistleri, Sovyet ekonomisinde faizin, klasik kapitalist iktisat sisteminden "nitel" olarak "farklı olduğunu" iddia ediyorlardı:

"Sosyalizmde faiz, içerik ve ekonomik fonksiyon bakımından, kapitalist ekonomide ödenen faizden temelden farklıdır." (Batirev)[172]

Gösterildiği gibi, gerçekler bu iddiayı desteklemiyor.

BÖLÜM 6

ÜRETİM ARAÇLARININ MÜLKİYETİ

O zamanki Sovyet propagandacıları, "İktisat Reformu"ndan sonra da en önemli üretim araçlarının -ister üretim kooperatifleri biçiminde isterse de üretim araçlarının en büyük kısmını ilgilendiren devlet mülkiyeti biçiminde olsun- devlet mülkiyetinde kalacağını iddia ediyorlardı:

> "Üretim araçlarının devlet mülkiyetinde olması, bireysel üreticilerin emeğini, bütün ulusal ekonomiyi kapsayacak derecede birleştirmektedir. Üretim araçlarının büyük bir çoğunluğu, tek mülk sahibinin -devletin- elinde toplanmıştır." (Kavina)[173]

Üretim araçları, sanayi işletmeleri tarafından kontrol edilseler ve kullanılsalar bile, mülkiyetlerinin devletin elinde kalmaya devam ettiğini iddia ediyorlardı:

> "Devlet işletmelerindeki bütün üretim varlıklarının sahibi devlettir. Kolektifler (yani işletmelerin çalışanları-yazar), bu varlıkları kullanıyorlar, ama bunlara sahip değiller." (Buniç)[174]

Şüphesiz ki bu, bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistemde söz konusuydu:

> "Meta, her alıcıya satılabilen bir üründür; ve satış anın-

da metanın sahibi mülkiyet hakkını yitirir, alıcı, meta sahibi olur; metasını başkasına yeniden satabilir, rehin verebilir, çürümeye bırakabilir. Bu tanımlama, üretim araçları için geçerli midir? Geçerli olmadığı açıktır. Birincisi, üretim araçları, her alıcıya... 'satılmaz', sadece, devlet tarafından işletmeler arasında dağıtılır. İkincisi, üretim araçlarının sahibi devlet, onları şu ya da bu işletmeye teslim ettiği zaman üretim araçlarının üzerindeki mülkiyet hakkını hiçbir zaman yitirmez; tersine, mülkiyetlerini eksiksiz olarak korur. Ve üçüncüsü, devletten üretim araçları almış bulunan işletme müdürleri, onların sahibi olmuyor, tersine bunlar, bu üretim araçlarının devletin saptadığı planlara uygun biçimde kullanılması için devlet tarafından yetkili kılınmış kimselerdir.

Görüldüğü gibi, sistemimizde üretim araçları hiçbir şekilde meta kategorisine sokulmazlar." (Stalin)[175]

Ama "İktisat Reformu"ndan bu yana Sovyetler Birliği'nde üretim araçları, "meta" olarak tanımlanıyorlar:

"Sosyalizmde pazar, planlı mal dolaşımının bir alanıdır, ürünlerin -devlet ve kooperatif işletmelerin ürettiği üretim araçlarının ve tüketim maddelerinin- pazarlanması için bir sahadır." (Gatovski)[176]

Üretim varlıklarının (madenler hariç) kullanımı için bir işletmenin yıllık ödeme yaptığı durumda bile, işletme, hukuksal olarak bu varlıkların sahibi olarak görülmektedir.

SSCB Bakanlık Konseyi tarafından 4 Ekim 1965'te kabul edilen Sosyalist Devlet Üretim İşletmeleri Tüzüğü, bir işletmeye, yönettiği üretken varlıkların "sahiplik hakkını" tanımaktadır:

"İşletme, operatif kontrolü altında olan mülkte... mülk sahipliği hakkını kullanır."[177]

Buna göre, doğal kaynaklar hariç üretim varlıklarının bir işletme tarafından elde edilişi, "satın alış" olarak tanımlanıyor:

"Sovyet sanayiine, nispeten önemli teknoloji ve nispeten yüksek güç yeteneği olan teçhizatın satın alınması için krediler verildi." (Ginzburg)[178]

"Ekonominin yönetim tarzına bütünlüklü yaklaşım ken-

dini, üretim araçları satın almak için, işletmelere eşit hakların verilmesinde göstermektedir...

Toplum, üretim araçlarının satın alınması için işletmelere para sağlamaktadır... Sadece, çalışma sürecinin iyileştirilmesi sonucu elde edilen gelirle işletmeler tarafından satın alınan üretim araçları... işletmelerin 'kendilerine ait kaynakları' harcaması biçiminde değerlendirilebilir." (Buniç)[179]

"Mülkiyet hakları" ve "satın alım" kavramlarının burada bilinçli olarak kullanıldığı, Tüzüğün, işletmeye, "sahip olduğu" üretim araçlarını kiralama veya satma hakkını tanımasından da anlaşılmaktadır; bu hak, işletmenin mülk sahibi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

"İşletme... kendi operasyonel kontrolü altında bulunan mülk üzerinde tasarruf hakkını uygular.

İşletme, o yerelde saptanan kira miktarı karşılığında binaları ve tesisleri, üretimi, meta depolarını ve kendisine verilen başka tesisleri başka işletmelere ve örgütlere kiralayabilir...

Kullanılmayan tesisler... işletme tarafından diğer işletmelere veya kuruluşlara satılabilir...

Sabit varlıkları temsil eden maddi değerlerin satımıyla elde edilen meblağlar, işletmenin tasarrufundadır." (Sosyalist Devlet Üretim İşletmeleri Tüzüğü'nden)[180]

O zamanki Sovyet ekonomistleri ve politikacıları, sıkça, üretim araçlarının işletmelerce satılışına atıfta bulunuyorladı:

"İşletmeler, fazla teçhizatın ve diğer maddi değerlerin satımıyla elde edilen paranın kullanılmasında daha geniş yetkileri kullanabilme yeteneğine sahip oluyorlar." (Kosigin)[181]

"İşletme, mülkün ve üretici varlıkların satımında...daha büyük ekonomik haklara sahip olacak." (Gatovski)[182]

"İşletmelerin, verimlilik seviyelerinin üretken varlıklarına oranla artırılması yoluyla uyarılmaları sistemi, onların, ellerindeki fazlalık makineleri satmaya ilgi göstermelerini sağlayacaktır. Bu satışlardan elde edilen gelirler, gelişme fonuna akacak ve böylece işletmeler, kârlarını artırmak için, yeni tesisler satın alma olanağına sahip olacaklardır.

Fazlalık üretim sermayesinin satışı, işletmeler tarafından, işletmenin bilanço artığı temelinde yapılacaktır...

İşletmelere, fazlalık üretken sermayenin satımı için, görece olarak oldukça kapsamlı yetkiler verilmiştir ve bu satıştan elde edilen gelirler, gelişme fonuna akmaktadır." (Buniç)[183]

"Üretim araçları için sosyalist pazar... ekonomik ilişkilerin doğrudan arz ve talep ilişkileri biçiminde var olduğu ve bunların üretim araçlarının alım ve satım işlemiyle gerçekleştirildiği bir alandır." (Budaragin)[184]

Daha Eylül 1965'te beş nakliyat işletmesi, "açığa alınmış kamyonları ve teçhizatı"[185] sattıkları için Başbakan Kosigin tarafından özel olarak övülmüşlerdi.

"İktisat Reformu"ndan sonra üretim araçlarının alım ve satımı tedricen toptancı kuruluşlarına devredilmiştir:

"Pazarlama ve temin acentelerinin faaliyetinin yeni bir safhası, bunların, tedricen, üretim araçları... toptancılığını devralmalarıyla doğacaktır." (Dimjits)[186]

"Tüketiciler ve tedarikçi işletmeler arasındaki uzun vadeli ve kalıcı ilişkiler, toptancılık vasıtasıyla üretim araçlarının planlı dağıtımı için temel bir koşulu oluşturmaktadır." (Drogişinski)[187]

Daha 1971'de üretim araçları ticareti, toplam ticaret cirosunun yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktaydı (V. Budagarin, age. s. 74) ve 1974'te üretim araçları ticaretinin yüzde 70'i "doğrudan temin edici ve alıcı arasında gerçekleşen geniş kapsamlı yürütülen toptancılık" (Drogişinski)[188] üzerinden hallediliyordu.

Ayrıca, üretim araçları mülkiyetinin devlet tarafından bir işletmeye satılarak aktarılması, işletme, Tüzük'te resmi olarak "Sosyalist Devlet Üretim İşletmesi"[189] olarak tanımlanmasına rağmen, merkezi devletin bir "acentesi"ne transfer olarak asla görülemez. İşletme, "bağımsız işletme"[190] olarak tanımlanmıştır. Ve:

"Devlet, işletmenin mükellefiyetleri için sorumlu olmadığı gibi, işletme de devletin mükellefiyetleri için sorumlu değildir."[191]

O zamanki Sovyet propagandacıları, işletmelerin gerçekte bağımsız olmadığı iddialarının "temelsiz burjuva iftiralar" olduğuna dikkat çekmeye çalışmışlardır:

> "Başka bir burjuva konsept... sosyalist işletmelerin ekonomik bağımsızlığını reddediyor... Bu savın kesin asılsızlığını ispatlamak zor değildir." (Kavina)[192]

Bunun ötesinde işletmenin sahip olduğu mülkiyet hakları, müdürün yetkisindeydi:

> "İşletme müdür tarafından yönetilir... İşletme adına temsilcilik yetkisi olmaksızın (böyle bir yetkiye gerek duymaksızın-çn.) o... işletme mülkü ve parasal araçları üzerine tasarrufta bulunabilir." (Tüzük)[193]

BÖLÜM 7

YENİ SOVYET KAPİTALİSTİ

Böylece görüyoruz ki, o günkü bir Sovyet sanayi işletmesi müdürü, doğal kaynakların dışında, işletmenin üretim araçlarının fiili mülk sahibiydi ve üretim araçlarının işleyişi için tam yasal sorumluluğa sahipti:

> "İşletmenin, kendi üretimine ve ekonomik faaliyetlerine ilişkin hakları, kendi müdürü tarafından uygulanır." (Tüzük)[194]
>
> "Sanayi yöneticileri, devlet tarafından kendilerine emanet edilen üretim sektörleri için tam sorumluluk taşırlar. Bu sorumluluk, tek kişi yönetiminin üretimdeki rolü, şimdi bilhassa önemli hale gelmektedir." (Kosigin)[195]

Ve bu sorumluluk, öncelikle, kendine emanet edilen işletmenin en yüksek kâr oranını elde etmesini teminat altına almaktan ibaret olduğu için, Marks'ın deyişiyle müdür,

> "Kapitalist haline gelmiştir... Değerin büyütülmesi onun öznel amacı olur... O, bilinç ve iradeyle donatılmış kapitalist olarak işlev görür, yani o, kişileşmiş sermayedir."[196]

ABD iktisat gazetesi "Harvard Business Review"in bir yazarı bunu şöyle ifade ediyordu:

> "Birçok Sovyet işletme yöneticileri, Birleşik Devlet-

ler'deki her şirket hiyerarşisine dahil olabilirler ve orada olağanüstü başarılı olurlar." (Goldman)[197]

"İktisat Reformu" öncesinde sürdürülen propaganda kampanyası boyunca, işletme yöneticisi yetiştirmek için Sovyetler Birliği'nde, ABD'deki Harvard Üniversitesi örneği gibi İktisat Yüksek Okulları ağının kurulması talebinin yükseltilmesi tamamen anlamlıydı:

> "Harvard Üniversite'sinin (ABD) iktisadi önderlik güçleri için bir okulu var ve 300 tekel için yönetici personel eğitmektedir. SSCB'de ise işletme yöneticileri için branş uzmanlığına özgü bir eğitim yok... Bu sorunla ciddi olarak uğraşmanın zamanı gelmiştir." (Plotnikov)[198]

Şubat 1971'de Moskova'da "İktisat ve Teknoloji İçin Devlet Komitesi"ne bağlı olan "Yöneticilik ve Ulusal Ekonomi Enstitüsü", ilk "iktisat okulu" olarak açıldı.[199]

"Harvard Business Review"in adı geçen yazarı bunu şöyle yorumlamaktaydı:

> "Ruslar, tekrardan komünist olmayan dünyaya döndüler; ticaret okullarından oluşan bir ağ oluşturuyorlar."[200]

Bir Sovyet sanayi işletmesinin müdürü, bir Britanya özel sanayindeki meslektaşından (bir sanayi işletmesinin yönetici idare heyeti üyesinden) şöyle farklıdır:

1- O, söz konusu işletmenin hisse senedi sahipleri tarafından değil de devlet tarafından atanır ve gerekirse, yeniden devlet tarafından o makamından alınabilir.

> "İşletme müdürü, üst organ (yani ilgili Bakanlık-yazar) tarafından atanır ve görevinden alınır." (Tüzük)[201]

2- Hisse senedinin olmamasından dolayı, sadece işletmede aktif olduğu müddetçe kârdan pay alma hakkına sahiptir.

Diğer taraftan bir Sovyet işletmesinin müdürü, devletleştirilmiş bir Britanya sanayindeki meslektaşından, aldığı yüksek ücret, (yanı sıra) işletmenin kârına katılmasıyla ayrılıyordu.

BÖLÜM 8

İŞTEN ATMA VE İŞÇİ KİRALAMA ÖZGÜRLÜĞÜ

Eylül 1965'te "İktisat Reformu" yürürlüğe konurken Başbakan Kosigin, geçen yıllarda ortaya çıkan işin verimliliğinin artışındaki yavaşlamaya dikkat çekiyordu:

> "Geçen yıllarda üretim varlıklarının her rublesi başına ulusal gelirin ve sanayi üretiminin kapsamında belli ölçüde düşüş yaşandığı belirtilmelidir. Sanayide iş verimliliğinin büyüme oranları... son yıllarda hafif gerileme içindedir."[202]

Ulusal gelir, Sovyet ekonomistleri tarafından "belli bir zaman dilimi içinde (genelde bir yıllık zamanda) yeni yaratılan değer"[203] olarak tanımlanıyor ve üretken varlıkların toplam değerinin belli bir oranı olarak ifade ediliyor. Bu istatistikler, 1965'den önceki yıllarda sürekli bir gerilemeyi gösteriyorlar:[204]

1959: % 62,6 1960: % 61,6 1961: % 60,5 1962: % 58,2
1963: % 55,0 1964: % 54,7 1965: % 53,2

"Bu oranı, ulusal ekonominin verimliliği için temel gösterge olarak"[205] tanımlayan yatırım verimliliği uzmanı Tigran Kaçaturov, şöyle yorum yapıyor:

> "Yedi yıllık dönem boyunca (1959-1965) bu oranın gerilemesi, Sovyet ekonomisinde sakıncalı olguların varlığını göstermektedir."[206]

Bu "sakıncalı olgular"ın etkisi, sanayi işçisi başına üretimin

artış oranı, sanayi işçisi başına sermaye kütlesinin artış oranıyla karşılaştırıldığında daha güçlü olarak göze batmaktadır:[207]

İşçi başına sermaye (artış oranları)		İşçi başına üretim (artış oranları)	Fark (%):
1950-55	% 50	% 49	-1
1955-60	% 44	% 37	-7
1960-65	% 43	% 26	-17

Bu veriler, 1965'ten önceki 15 yıl içinde işçi başına üretimin artış oranının, işçi başına sermayenin artış oranına kıyasla çok daha hızlı gerilediğini kanıtlıyor. Veriler, bu zaman zarfında Sovyet işçilerinin sürekli daha fazla üretim aracıyla donatıldıkları, ama bu donanıma oranla sürekli daha az ürettikleri anlamına gelmektedir!

Açık ki, Sovyet işçilerinin kitlesi, Kruşçev rejimi döneminde gerçekleşen sosyal değişime, üretim artışına, yani "talimata göre hizmete" karşı pasif bir direnişle tepki gösterdi. Bu bize, üretim araçlarının "başka birinin mülkiyeti" olarak görüldüğü bir sistemde işçilerin üretime olan tavırları üzerine Marks'ın notunu anımsatıyor:

> "Bu üretim biçiminde işçi, iş aletlerini, kendisinden bağımsız olarak, başka birinin mülkiyeti olarak hissettiği için, onların ekonomik kullanımı, işçi için, ilgi duymadığı özel bir faaliyet olmaktadır."[208]

Bu durum, Sovyetler Birliği'nde sosyalist toplumun var olduğu dönemden farklıydı. "İktisat Reformu"nun ana amacı, gündemde olan iktisadi gerilemeyi tersine çevirmekti.

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistemde bir işçi, ancak, ağır hatalardan (ve çoğu kez işiyle ilgili işlediği suçtan) dolayı işten atılabilirdi ve bu da ancak, işletme sendika komitesinin onayıyla olabilirdi:

> "Sovyet iş hukuku... bir işçinin, işletme yönetimi tarafından işten atılmasına ancak, işletme sendika komitesinin onayıyla ve yasada belirtilen nedenlerden dolayı izin vermektedir."[209]

Demek ki "İktisat Reformu"nun en önemli bir amacı, işin ve-

rimliliğini yeniden yükseltmekti. Bu, sadece, işçilere maddi teşvikler vererek değil, yanı sıra, işçileri işten atmak için, işletme yönetimlerine görece sınırsız yetkiler vererek yapıldı. Yöneticilere verilen işten atma yetkileri, kısmen, "yeterince çalışmayan" işçilere karşı disiplin tedbirleri alabilmek için; kısmen, rasyonelleştirme programında önemli bir unsur olarak verildi.

Bundan dolayı "İktisat Reformu" öncesi propaganda kampanyasında, her bir işletmenin iktisadi bağımsızlığının, yönetimin işgücü mevcudunu her an yeniden tespit etme hakkını da kapsaması gerektiği talebi yükseltildi. Ücret seviyesinin devlet tarafından tespit edilmesine devam edilmesi kararlaştırıldığı için, bu talep, bazen, bir işletmenin yönetiminin, ücret fonu kapsamını, yani ücret ödemeleri için toplam miktarı bizzat belirlemesi biçiminde öne sürüldü:

> "Çalışanların sayısı üzerine ve ücret fonu üzerine devlet kontrolünün tedricen ortadan kaldırılması tavsiye edilir." (Belkin ve Berman)[210]

"İktisat reformu" bu hakkı, işletme yönetimlerine verdi; görece olarak işçileri engelsiz bir şekilde işe almak ve yeniden işten atmak için gerçek bir yetkiyi ifade eden bir hak:

> "Firmalar ('reforme edilmiş' sisteme dönüştürülmüş olanlar--yazar)... ücret fonu üzerine karar veriyorlar." (Sokolov, Nazarov ve Kozlov)[211]
>
> "Ücret fonunun kapsamı da, işletme tarafından tespit edilir."[212]
>
> "Artık yeni 'reforme edilmiş' sisteme dönüşmüş işletmelerin ekonomik bağımsızlığı genişletildi... onlara, ücret fonunda tasarruf yapmak için önemli haklar tanındı." (Kosigin)[213]
>
> "Artık bundan sonra işletmelere, kaç kişi çalıştıracakları konusunda direktif verilmiyordu. Kapsamlı bir masraf hesaplaması... bazı işletmelerdeki fazlalık işgücünü kendiliğinden açığa çıkartacaktır." (Gatovski)[214]
>
> "Müdür, personeli işe alır ve işten atar." (Tüzük)[215]
>
> "İşletme yöneticileri, işe alma ve işten atma hakkına sahiptirler." (Kamenitzer)[216]

BÖLÜM 9

SERMAYENİN İLKEL BİRİKİMİ

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde hakim olmuş olan sosyalist sistem koşullarında işçi sınıfı, sanayide üretim araçlarının kolektif sahibiydi.

Önceki bölümde görüldüğü gibi, bu üretim araçları, Sovyet işçi sınıfının elinden alındı; bu üretim araçları, işletme müdürleri görünümünde ortaya çıkan yeni Sovyet kapitalistleri sınıfının fiili mülkü oldu.

Bu süreç, Marks'ın feodal toplumdan doğan kapitalist toplumun gelişmesini anlatmak için kullandığı sermayenin ilkel birikimi kavramına oldukça benzemektedir. Bu gelişmeyi Marks şöyle anlatıyor:

> "Kapitalist sistem, işçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmalarını öngörür... Bu nedenle, kapitalist sistemin yolunu açan süreç, işçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; bu süreç, bir yandan toplumsal geçim ve üretim araçlarını sermayeye dönüştürür, öte yandan, doğrudan üreticileri ücretli işçilere dönüştürür. İlkel birikim denen şey, bu nedenle, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir."[217]

BÖLÜM 10

İŞGÜCÜNÜN SATIMI

Marks, işgücünü, insanın çalışma yetisi olarak tanımlar:

> "İşgücü veya çalışma yeteneğinden, bir insanın zihni ve fiziki yeteneklerinin toplamı anlaşılır; o, bu yeteneklerini, faydalı bir şey -herhangi bir değer- yaratırken kullanır."[218]

Üretim araçlarının kontrolüne sahip olmayan bir işçi, yaşamını idame ettirmek için işgücünün dışında satabileceği metaya da sahip değildir:

> "Birisi, kendi işgücü dışında meta satabilecek durumda olmak için, tabii ki üretim araçlarına sahip olmak zorundadır."[219]

Görüldüğü gibi, üretim araçları Sovyet işçilerinin elinden alındığından dolayı, yaşamlarını devam ettirmek için, üretim araçlarını kontrol edenlere, yani yeni Sovyet kapitalistleri sınıfına işgüçlerini satmaktan başka araçları kalmamıştı.

Sovyet toplumunu, "sosyalist" bir toplum olarak gösteren o zamanki Sovyet propagandacılarının, Sovyet işçilerinin işgüçlerini sattıklarını inkâr etmeleri ve Sovyetler Birliği'nde işgücünün meta olduğunu inkâr etmeleri anlaşılır:

> "Sosyalist bir ülkede (o zamanki Sovyetler Birliği kast ediliyor-yazar), işgücünü meta yapan ekonomik yasalar yoktur." (Ziltsov)[220]

"Sosyalizmde (o zamanki Sovyetler Birliği kast ediliyor- yazar), işgücü meta değildir." (Batirev)[221]

Bu Sovyet propagandacıları, Sovyet işçilerinin kendi işgüçleri üzerinde tasarruf hakkına sahip olabileceklerini kastediyorlardı ve bu hakkın, Sovyet işçileri için, normal kapitalist ülkelerde işçilerin sahip olmadıkları "bir imtiyaz" olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı:

"Sosyalizmde... çalışan insan, sürekli olarak, işgücü üzerinde özgürce tasarruf hakkına sahiptir. O, bir işletmeyle iş mukavelesi yaparak bu hakkı gerçekleştirir." (Sukhov)[222]

Ama Sovyet işçileri, işgüçleri üzerine tasarruflarını, işgüçlerini, para ödeme -yani ücret- karşılığı işletmelerin "emrine vererek" elde ettikleri için, "özgür tasarruf", bu anlamda "satış"tan başka bir anlam taşımıyordu.

BÖLÜM 11

İŞGÜCÜNÜN DEĞERİ

Gösterildiği gibi, o zamanki Sovyetler Birliği'nde işgücü satılıyor ve satın alınıyordu, yani o, bir metaydı.

Marks'ın analizine göre, işgücünün değeri, diğer metalar gibi, yeniden üretimi için toplumsal zorunlu iş miktarıyla belirlenir; yani, belli bir zamanda ve belli bir toplumda işgücünü yeniden elde etmek için, işçinin ve ailesinin yaşamını idame ettirmesi için normal geçim araçlarının değeriyle belirlenir:

> "İşgücünün değeri, tüm metalarda olduğu gibi, bu özel nesnenin üretimi ve dolayısıyla yeniden üretimi için gerekli iş zamanıyla belirlenir... başka bir deyişle, işgücünün değeri, işçinin varlığını sürdürmesi için gerekli olan geçim araçlarının değeridir...
>
> Öte yandan, bu 'zorunlu gereksinimlerin' çeşidi ve büyüklüğü, tıpkı bunları karşılama şekilleri gibi... geniş ölçüde o ülkenin uygarlık düzeyine... bağlıdır. Bu nedenle, diğer metalarda olduğunun tersine, işgücü değerinin belirlenmesine, tarihsel ve manevi bir öğe de giriyor. Bununla birlikte, belli bir ülkede, belli bir dönemde, işçi için gerekli olan geçim araçlarının ortalama miktarı pratik olarak bilinir.

Böylece işgücü üretimi için gerekli geçim araçlarının toplamı, işçinin yerini dolduracak olanların, yani çocuklarının gereksinmelerini de karşılayacak şekilde olmalıdır ki, bu özel meta sahipleri soylarını sürdürebilsinler."[223]

O zamanki Sovyetler Birliği'nde işgücünün bir meta haline geldiğini inkâr eden Sovyet ekonomistleri, "işgücünün değeri" kavramının SSCB'de mevcut olmadığını iddia etmek zorunda kalmışlardı:

"Sosyalist bir toplumda işgücünü meta yapan ekonomik yasalar olmadığı için, 'işgücü değeri' kategorisi de mevcut değildir." (Ziltsov)[224]

Doğrudan söylemeseler de, "işgücü değeri" kavramının o zamanki Sovyetler Birliği'nde gerçeklik olduğunu dolaylı olarak kabul etmek zorunda kalmışlardı. "İş için masraflara, İşgücünün yeniden üretimi için yapılan masraflara" veya "işgücünü yeniden elde etmek için masraflar"a -söyledikleri gibi- "değer kavramlarıyla kıymet biçiliyor." Bunlar, tamı tamına Marks tarafından yapılan işgücü değeri tanımıyla örtüşüyor.

"Bu seviyeyi (ücretlerin seviyesi-yazar) tespit eden nesnel faktör, fabrikalarda ve bürolarda işçileri... işgücünü yeniden elde etmek için gerekli araçlarla donatmak zorunluluğudur...

İşgücünü telafi etmek için masrafların zorunluluğu genel yasası, sosyalizmde de etkide bulunmaktadır. Onun özü, nesnel olarak bakıldığında, toplumun, üretim sürecinde tüketilen fiziki ve zihni enerjileri yenilemek için ve işçileri ve ailelerini, geçim amacıyla maddi ve kültürel araçlarla donatmak için, işgücünü yeniden üretmek zorunda olmasından ibarettir." (Maneviç)[225]

"Sosyalizmde... kalifiye işgücünün yeniden üretimi için yapılan harcamalar, değer kavramıyla ifade edilir. Kalifiye işgücünün yeniden üretimi masrafları; işgücünün yenilenmesi fonunu oluşturan yaşam araçlarının eşdeğeridir. Ya da başka bir deyişle, bu fiyat, sosyalist toplumda belli bir anda nüfusun yaşam standartlarının para cinsinden ifadesidir." (Ziltsov)[226]

Bu ekonomistler, o zamanki Sovyetler Birliği'ndeki "işgücünün yeniden üretimi masraflarının" klasik kapitalist ülkelerdeki işgücü değerinden, birincisinin üretici güçlerin gelişmesine paralel olarak artacağı gerçeğiyle ayrıldığını iddia ediyorlardı:

> "Sosyalizmde işgücünün yeniden üretimi ve işçilerin yaşam koşullarının genişletilmiş yeniden üretimi yasasının özgün karakteri, bu koşullar ve üretici güçlerin gelişmesi arasındaki doğrudan ve dolaysız bağı temsil eder. Bu, sosyalist ekonominin kapitalist (ekonomi) karşısındaki devasa üstünlüklerinin bir karakteristiğidir... Sosyalizmde üretici güçlerin gelişmesi, sadece, ücretleri yükseltmek için iyi olanaklar yaratmıyor, bilakis, toplumun kullanımında olan maddi kaynakların artışıyla tam uyumluluk içinde yükseltmenin gerekliliğine de neden oluyor." (Maneviç)[227]

Ama Marks, işgücü değerinin kısmen, belli bir zaman diliminde ve belli bir ülkede var olan "medeniyetin derecesi"ne bağlı olduğunu iddia ediyor. Yani: işin üretkenliği artarsa, medeniyetin seviyesi de ve böylece, genel olarak işçinin ve ailesinin geçimi için zorunlu olan araçların değeri de artar. Bu, işgücünün değerini de artırır:

> "İşgücü değeri yükselir, çünkü bu işgücünün yeniden üretimi için geçim masraflarının değeri yükseliyor." (Marks)[228]

Bu, o zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından da kabul edilmiştir:

> "Artan gereksinimlerin genel yasası, tabii ki kapitalizmde de işler." (Maneviç)[229]

BÖLÜM 12

İŞGÜCÜNÜN FİYATI

İşgücünün fiyatı (yani ücret seviyesi), rekabet temelindeki işgücü pazarında, başka metanın fiyatı gibi, değeri etrafında arz ve talep ilişkisiyle uyumluluk içinde dalgalanır:

> "Ücret, (rekabetçi bir işgücü pazarında) arz ve talep arasındaki ilişkiye göre, işgücü alıcıları, yani kapitalistler ile işgücü satıcıları, yani işçiler arasındaki rekabetin aldığı biçime göre yükselecek ve düşecektir... Bu dalgalanmaların çerçevesi içerisinde işin (işgücünün-yazar) fiyatı, üretim maliyeti ile bu metanın -işgücünün- üretimi için gerekli çalışma zamanıyla belirlenir." (Marks)[2.10]

Yukarıda belirtildiği gibi, o zamanki Sovyetler Birliği'nde ücret seviyesi uzun bir zaman merkezi devlet mekanizması tarafından düzenlendi. (1977 yılında-çn.) Ancak; klasik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, ücret miktarının devletçe düzenlemesi, iktidar aygıtının, örgütlü işçilerin ücretleri yükseltmek için yaptığı baskıya karşı koymak ve reel ücretlerin, işin verimliliğinden daha yavaş artmasını sağlamak amacıyla, işletme yönetimlerine yaptığı bir yardım niteliğindeydi. Diğer bir ifadeyle: Gerçek sendika örgütlenmesi tarafından sağlanabilecek olan işçilerin "tekelci" gücüne karşı koymak amaçlanmıştı. (O zamanki Sovyetler Birliği söz konusu olduğunda gerçek bir sendikal örgütlenme, "korporatizm" bölümünde gösterileceği gibi, işçilerin, resmi

"sendika kanalları" dışında bir örgütlenmesi anlamına gelmekteydi.) İşgücü fiyatının devletçe düzenlenmesinde, işgücünün alıcı ve satıcı tarafları arasındaki rekabeti ve böylece bundan sonuçlanan işgücü fiyatının kendi değeri etrafında işgücü pazarında arz ve "talep" arasındaki ilişkiye göre dalgalanmasını ortadan kaldırmak amaçlanmadı.

Bu, işletmelerin iş pazarında birbirleriyle rekabet içinde oldukları anlamına gelir:

> "Koşullar, yeni işletmelerin, eski işletmelerden personel, ama özellikle kalifiye olanları ayartmalarına sebebiyet vermiştir. Böyle bir pratik oldukça yaygındır." (Antosenkov)[231]

İşgücü uğruna bu yarışta işletmeler, tabii ki, sadece daha yüksek ücretler aracını değil, aynı zamanda primlerin daha da arttırılmasını ve iyileştirilmiş sosyal hizmetleri de kullanmışlardır. Bu konu üzerine aşağıda daha fazla durulacak.

Diğer taraftan, o zamanki Sovyet ekonomistleri, Sovyet işçilerinin yüksek hareketliliğinin, esasen, rekabet içinde daha yüksek ücretler ve daha iyi yaşam koşulları aramaya bağlı olduğunu kabul etmişlerdir.

> "1967 yılında 5,5 milyon insan bir şehirden diğerine taşınmıştır; 3,1 milyon insan köylerden şehirlere ve 1,5 milyon insan da şehirlerden köylere taşınmıştır. Bunun ötesinde birkaç milyon insan, bir köyden diğerine taşınmıştır." (Prevedentsev)[232]
>
> "Personel dolaşımı, esas itibarıyla çalışma koşullarıyla veya maddi yaşam standardındaki farklılıkla ilgili olarak bir dizi faktörler tarafından etkilenmekteydi...
>
> Gönüllü olarak işyerini terk eden kişilerin yaklaşık yüzde 50'si bunu, bu nedenlerden dolayı (yani gelir yüksekliği, konut sorunları veya sosyal koşullar nedeniyle-yazar) yapıyorlardı...
>
> Altay Traktör İşletmesi'nde... orada işyerini terk edenlerin yüzde 11,3'ü, bunu ücretlerin yüksekliğinden memnun olmadıkları için yapmıştı. Leningrad ve Ufa'da... bu yüzden işini terk edenler yüzde 20 ila 21 idi." (Kuprienko)[233]

"Son dönemde SSCB'de göç hareketinin kapsamı daha da büyümüştür." (Lugovskaya, 1972)[234]

"Bazı işçiler, konut da dahil mümkün olduğunca daha fazla çıkar arayışı içinde işlerini sıkça değiştirmişlerdir." (Antonsenkov)[235]

"Ulusal ekonomide çalışanların yüzde 59,1'i bir sene boyunca reel transfere (yani aynı işletmede iş değişimi veya başka bir işletmeye gitmek-yazar) katıldı.

Her sene milyonlarca insan ulusal ekonomide transfere katılıyorlar; bunların toplam sayısı 100 milyonu geçiyor. Yaklaşık tahminler, bu hareketin yarıdan azının, üretim ve çalışanların gelişmesiyle bağlam içinde olduğu sonucunu göstermektedir." (Nemçenko)[236]

"Görece kötü iklimi olan Sibirya içlerindeki yeni sanayileştirilmiş bölgelere iş göçü üzerine bir araştırma, göçmenlerin yüzde 50'den fazlasının daha yüksek ücret arayışında oldukları sonucunu göstermiştir... Başka bir yerde başka görevler üstlenmek için işini bırakanların yaklaşık yüzde 70'i, eski işyerlerine nazaran daha yüksek ücret almışlardır." (Sukhov)[237]

"Personel değişimi... 1972'de sanayide yüzde 19,8 idi." (Korjagin ve Filippov)[238]

Yani:

O zamanki Sovyetler Birliği'nde işgücü alıcıları ve satıcıları arasında bir yarış vardı. İşgücü pazarı, rekabetçi karakterde olduğu için, işgücünün fiyatı, işgücü pazarındaki arz ve "talep" ilişkisine uygun olarak kendi değerinin etrafında dalgalanıyordu.

1967 yılında, aynı zamanda "İşgücü Kullanımı Acenteleri" olarak da tanımlanan iş bulma kurumlarının kurulmasıyla Sovyet işgücü pazarına somut bir biçim verilmiştir:

"1967 yılında cumhuriyetler seviyesinde İşgücünün Kullanımı Acenteleri kuruldu. Bunlar, işçiler ve ücretliler (memurlar) için iş bulma göreviyle donatıldılar." (Korjagin)[239]

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistemde işçilerin ücreti, uygulandığı bütün alanlarda, bir işçinin gerçekleştirdiği işin kalite ve niceliğine uygun olarak ücretlendirilmesi

sosyalist ilkesinden hareketle parça başı ücrete dayanıyordu:

> "Marks tarafından komünizmin ilk aşaması olarak... tanımlanan sosyalizmde... tüketim maddelerinin paylaşımı... 'gerçekleştirilen işin hacmiyle uyumluluk içinde' gerçekleşir." (Lenin)[240]

> "Ülkemizde işin ödenmesinin temel sistemi, basit ve yalın biçimde parça başı sistemdir." (Şvernik, 1932)[241]

Tabii ki, kapitalist bir ekonomide, parça başı ücret oranlarının, işçilerin verimliliği arttırdığı ölçüde düşürülmesi için yönetim tarafından baskı uygulanır; buna karşın sosyalist ekonomide bu baskı yoktur:

> "Kâr elde etmenin amaç olduğu sanayi işletmelerinde, işletmenin, 'ücret oranlarını düşürerek', işçinin artan üretimine el koyması tehlikesi sürekli vardır... ama kâr motifinin yok edildiği yerde, mülk sahibinin kârını arttırmak için, ölçünün düşürülmesi tehlikesi de yoktur." (Webb)[242]

"İktisat Reformu"ndan ve Sovyetler Birliği'nde toplumsal üretimin yönlendirme mekanizmasının ilkesi olarak kârın yeniden uygulamaya konmasından bu yana, bir kapitalist ülkede olduğu gibi, verimlilik artarken parça başı ücret oranlarını düşürme baskısı yeniden ortaya çıkmıştır:

> "Yeni teknolojilerin kullanımı... parça başı ücret oranlarının düşürülmesini beraberinde getirmektedir." (Liberman)[243]

Bunun ötesinde Marks, klasik kapitalist bir ülkede işletme yönetimlerinin sıkça, ücret ödemeleri için parça başı ücretten zamana göre ücrete geçme eğiliminde oldukları durumlarda, parça başı ücret oranlarının düşürülmesine karşı işçiler tarafından güçlü bir direniş gösterildiği tespitini yapıyor:

> "Uzun bir zaman boyunca belli bir parça başı ücret oranının uzun süre sabit kaldığı, geleneksel hale geldiği ve kısaltılmasının zorluklara neden olduğu yerde ustabaşları... bazen onu (parça başı ücreti-çn.) yok etmeye ve zamana göre ücret uygulamaya geçiyorlar."[244]

O zamanki Sovyet propagandacıları, aynı yöntemi Sovyetler Birliği'nde uygulamak için ısrar ediyorlardı:

"Parça başı ücret, bazen yeni teknolojilerin kullanımını engelliyor... Ne işletme yöneticilerinin, ne ustabaşının ve ne de işçilerin, ücret oranları üzerinde uygun indirimlere yeterli ilgileri var. Zamana göre ücretin ve prim sisteminin, bu dezavantajları yok. Sanayimiz ne kadar mekanize edilir ve otomatikleştirilirse, işçilere sabit ölçü üzerinden ödeme yapmanın nedenleri o kadar önemli olur." (Liberman)[245]

"Parça başı ücret sistemi, kapsamlı mekanizasyonun ve otomasyonun yaygınlaşmasından dolayı, giderek daha az kullanım alanı bulacaktır." (Maneviç)[246]

Ve gerçekten de geride kalan yıllarda, parça başı ücret alan işçilerin oranı, zaman bazında ücret alan işçilerin lehine gerilemiştir.

Parça başı ücret ölçüsüne veya zamana göre ücret ölçüsüne göre ücretlendirilen sanayi işçilerinin oranı:[247]

1960: 60,5: 39,5
1965: 57,6: 42,4
1969: 56,6: 43,4

Bir önceki bölümde tespit edildiği gibi, Marks, kapitalist bir toplumda ücretlerin seviyesinin üretici güçlerin gelişmesine paralel olarak yükselme eğiliminde olduğu görüşündeydi. Ama kapitalist toplumun amacı, reel ücretlerin artması durumunda, bunun, en azından, işin verimliliğinden daha yavaş artmasını sağlamaktır. İşçi sınıfının ulusal gelirde elde ettiği pay, reel ücretlerin artmasına rağmen düşer, yani sınıfın sömürülmesi derecesi artar.

Bunu sağlamak da, tabii ki, Sovyet kapitalist sınıfının sorunuydu:

"İşletme ekonomisinin gelişmesi için önemli bir koşul, iş üretkenliğinde, ücretlerin artışını aşan bir büyümedir. Sadece böylesi bir durumda işletme, üretim masraflarının sistematik biçimde düşürülmesini ve böylece sermaye oluşumunda artışı sağlayabilir." (Sokolov, Nazarov, Kozlov)[248]

"İşin üretkenliğinin, ücretlerin artışına kıyasla daha hızlı artması, itinalı bir şekilde izlenmelidir."[249]

"Sosyalist ekonominin bütününde etkide bulunan genel yasaların yanı sıra, ekonominin her sektöründe farklı biçimlerde açığa çıkan kurallar vardır... Ortalama ücretin artışına oranla işin üretkenliğinin daha güçlü artışı bunlardan birisidir." (Kamenitser)[250]

Bu amaca 9. beş yıllık plan (1971-1975) döneminde ulaşıldı; işin üretkenliği yüzde 23 oranında artarken, ortalama işçi ücreti yüzde 20 oranında arttı.[251]

Bu eğilimin 10. Beş Yıllık Plan (1976-1980) dönemi için daha da geliştirilmesi düşünülüyordu. Çünkü işin verimliliği yüzde 27 arttırılırken, işçilerin ortalama ücretlerinin yüzde 16-18 civarında tutulması tasarlanıyordu.[252]

O zamanki Sovyet ekonomistlerinin çoğunluğunun, merkezi iktisat planlamasının sürdürülmesi gereken tek boyutunun, ücret seviyesinin devlet tarafından kontrol edilmesi olduğu düşüncesini taşıması tabii ki doğaldı:

"Şayet bir işletme, bir plan oluşturmaya koyuluyorsa, tabii ki, ülke çapında geçerli olan resmi maaş düzeyi, asgari ücret düzeyi gibi standartlara göre hareket etmek zorundradır." (Liberman)[253]

"Bütünlüklü bir devlet ücret saptaması sisteminin yürürlüğe konması... işin üretkenliğinin ve ücretlerin planlanmasının iktisadi seviyenin yükseltilmesi için koşulları oluşturmuştur." (Sukarevski)[254]

"Bazı yoldaşlar, merkezi tespit edilmiş ücret ve maaş ölçülerini kaldırmanın ve her işletmeye, sorunu, bildikleri gibi çözmelerine müsaade etmenin amaca uygun olacağı düşüncesindeydiler. Böyle bir görüş yanlıştır... Sosyalist ekonomi sistemi, ücretlerin devlet tarafından düzenlenmesi olmaksızın varolamaz." (Volkov)[255]

"Ücretler ve maaşlar için merkezi tespit edilmiş taban düzeyi, şimdiye kadarki gibi, ücretlendirmenin temelini teşkil etmektedir... Ücretlerin devletsel düzenlenmesi, bir zorunluluktur... Üretim için ekonomik teşvikin yeni sistemi, ücretlerin düzenlenmesi hakkını devlete vermektedir." (Sukarevski)[256]

BÖLÜM 13

İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN MAAŞLARI

Sovyet işletmesinin yöneticileri ve yüksek dereceli teknik personeli aylık maaş alıyordu. Maaşların düzeyi devlet tarafından tespit ediliyor, kalifiye durumuna ve işletmenin pozisyonuna vs. göre değişiyordu:

> "Yönetici güçler, mühendisler ve teknik personel için bireysel aylık maaşlar tespit ediliyordu... Devlet, ekonomi sektörünün, işletmenin veya atölyenin önemine uygun olarak, çalışma koşullarına, işletmenin bulunduğu bölgeye vs. uygun olarak maaş farklılıklarını tespit ediyordu... Buna ilaveten, maaşın kapsamı, her zaman, işletmedeki işin kapsamına, üretim sürecinin karmaşıklığının ve sorumluluğunun derecesine bağlıydı.
>
> Özellikle kalifiye yöneticiler veya işletmelerin, büroların ya da devlet ekonomi örgütlerinin önemli bölümlerindeki mühendisler, normal olarak, normal maaşın yarısından fazla aşmayan maaşlar alıyorlardı." (Maneviç)[257]

Klasik kapitalist ülkelerdeki sanayiyi betimlerken Sovyet sosyologları, "ustabaşının, işçilerin ideolojik etki altına alınmalarındaki 'anahtar pozisyon'una dikkati çekiyorlardı."[258]

Ama o zamanki Sovyetler Birliği'nde "İktisat Reformu"ndan bu yana sanayi isletmesinde ustabaşının rolü -Marks'ın ifadesiyle- bir "astsubay"ın durumundan, uygun daha yüksek maaşla yönetimdeki bir tam üyeninki seviyesine çıkarıldı.

> "Yönetici personele... öncelikle müdür, işletme yöneticileri ve ustabaşları dahildirler." (Kamenitser)[259]
>
> "Uzun zamandan beri işçi başına daha çok sorumluluk ve daha yüksek ücret verilmesi talep ediliyordu... Bu arada ustabaşı, üretime daha güçlü olarak katıldığı için, müdürler, ek bir

teşvik sağlamak için, yüksek kalifiyeli ustabaşıların ve teknik personelin ücretlerini yükseltme hakkına da sahipler; bu artış, onların tespit edilmiş maaşlarının yüzde 30'u kadar olabilir ve bu iş için öngörülmüş fonla finanse edilmelidir." (Volkov)[260]

İşletme bazında en çok kalifiye olan işçi, en az kalifiye olan işçinin ücretinin iki mislini alıyordu:

"Şimdilerde her işletmede bir tarife cetveli var. İşletmelerin çoğu, en yüksek ve en düşük derece (1:2) arasında altı basamaklı bir cetvele sahip." (Maneviç)[261]

Yönetici güçlerin ve teknik personelin aylık maaşı, tabii ki, ortalama işletme işçisininkinden yüksekti:

"En yüksek maaş grubunda bir ustabaşının maaşı, yüksek kalifiye bir işçinin temel ücret ölçüsünden yüzde 10-20 oranında daha yüksektir; en alt, üçüncü gruptaki bir ustabaşının maaşı, gruptaki ortalama kalifiye bir işçinin temel ücret ölçüsünden yüzde 10-20 oranında daha yüksektir... En yüksek grupta yer alan işyeri şeflerine, bütün alanlarda, ustabaşıların en alt grubunun aldığından iki mislinden daha fazla ödeme yapılır. Bir işletme yöneticisine (müdür) ödenen maaş, bir ustabaşına ödenenin asla üç mislinden fazlası olmaz. Bir şef mühendisin maaşı, bir müdürün aldığının yüzde 85-100'üne eşittir." (Maneviç)[262]

Buradan hareketle; işletme yöneticilerinin ve yüksek teknik personelin maaşlarının, ortalama bir işletme işçisinin temel ücret ölçüsüne oranı (birimler) şöyleydi:

Ortalama işletme işçisi 1,5 birim
Ustabaşı 1,6 ila 2,4 birim arası
İşyeri şefi 3,2 birimden daha fazla
Şef mühendis 4,1 ila 7,2 birime kadar
Müdür 4,8 ila 7,2 birime kadar
Kalifiye müdür 7,2 ila 10,8 birime kadar

Bu, bir müdürün maaşının, ortalama yetenekli bir işletme işçisinin aldığından 7,2 misline kadar yüksek olduğu anlamına gelir.

Ama, sıradan işletme işçileriyle işletme yönetimi üyeleri arasındaki bu ücret/maaş farkları, bu gruplar arasındaki gerçek farkların sadece cüzi bir kısmını ifade ediyorlar: Daha büyük kısım, gösterileceği gibi, farklı "prim ödemeleri"nden kaynaklanmaktadır.

BÖLÜM 14

FİYAT KONTROLLERİ

Marks'a göre -o zamanki Sovyet ekonomistleri O'nun öğrencisi olduklarını iddia ediyorlardı- bir metanın değeri, onun üretimi için toplumsal bakımdan gerekli iş zamanı miktarıyla belirlenir:

> "Her bir metanın değer büyüklüğünü belirleyen... onun üretimi için gerekli toplumsal iş miktarıdır."[263]

Bir pazar, bir metanın her türlü alıcı ve satıcısının birbirleriyle ilişkiye girdikleri alandır.

Bir metanın fiyatı, potansiyel satıcısının, onu belli bir pazarda ve belli bir zamanda satmaya hazır olduğu para miktarıdır.

Bir metanın potansiyel alıcılarının ve satıcılarının birbirleriyle rekabet içinde bulundukları bir pazarda o metanın fiyatı, kendi değeri etrafında dalgalanır; pazarda o metaya olan arz ve fiili talebe göre bazen değerinin altında, bazen de üstünde olur:

> "Değeri (metaların değeri-yazar), etrafında fiyatlarının dalgalandığı çekim noktasıdır... Arz, talebe eşit olursa, metalar, pazar değerlerine göre satılırlar... Talep ve arz arasındaki ilişki... onların pazar fiyatlarının pazar değerinden sapmalarını açıklar." (Marks)[264]

O zamanki Sovyet propagandacıları, Stalin'in, "bir sosyalist

ekonomide değer yasasının işleyişini" inkâr ettiğini iddia ediyorlardı:

> "Sosyalist bir ekonomide değer yasasının etkide bulunuşunun Stalin'in desteğiyle ilkesel olarak inkâr edildiği tabii ki bilinmektedir." (Gatovski)[265]

Bu iddia yanlıştır. Stalin şöyle yazıyordu:

> "Ülkemizde, sosyalist sistemde değer yasasının olup olmadığı ve işleyip işlemediği bazen gündeme geliyor.
>
> Evet, gerçekten değer yasası vardır ve etkide bulunmaktadır. Metaların ve meta üretiminin olduğu yerde değer yasası da var olmak zorundadır."[266]

Stalin, "sosyalizmde değer yasasını inkâr ediyor" derken bu propagandacıların kastettiği, Sovyetler Birliği'nde hâlâ sosyalist toplumun var olduğu dönemde, bir metanın fiyatının çoğu kez devlet tarafından, kendi değerinden oldukça sapacak bir şekilde tespit edildiğinden başka bir şey değildi:

> "O zaman fiyatlara yaklaşım tarzı keyfi idi. Fiyat, nesnel temelinden, değerinden yapay olarak ayrıldı." (Gatovski)[267]

Veya başka türlü ifade edilirse; değer yasasının etki tarzı oldukça sınırlıydı:

> "Değer yasası, üretim üzerinde etkide bulunuyor... Ama bizim iktisat sistemimizde değer yasasının etki alanı, oldukça sınırlıdır ve kesin belirlenmiş sınırlar içinde gerçekleşir." (Stalin)[268]

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistemde bütün aşamalarda fiyatlar devlet tarafından tespit ediliyordu. Bir metanın fiyatının tespitinde metanın değeri dikkate alınmıştır, ama sosyal gereksinimlerin devlet tarafından tahminiyle uyumluluk içinde belirlenmiştir. Böylece, votkanın fiyatı, uzun bir zaman, içimini sınırlandırmak için, değeri üzerinde tespit edilmiştir. Diğer taraftan, giyim için fiyatlar, çalışan insanların daha fazla giysi almalarına olanak sağlamak için, değerinin altında tespit edilmiştir.

Bu fiyat tespit etme politikasının sonucu, votka sanayinde faal olan işletmeler, ortalamanın üzerinde kâr elde edebilirlerken,

tekstil sanayi işletmelerinin ortalamanın altında kâr elde etmeleriydi. Ama, bütün sanayi dallarından bütün kârlar, tekil işletmelere değil, devlete aktığı için, bu, sadece muhasebe bakımından önemliydi.

Üretken varlıklarla ilgili sorunda olduğu gibi, bir işletmenin kâr oranı -"İktisat Reformu"ndan bu yana- "bir işletmenin iktisadi değerliliğinin en üst ölçüsü", ancak, fiyatları tespit etmenin bu "keyfi yöntemi" yok edildiğinde ve fiyatlar, yeniden, değerleriyle uyumluluk için getirildiklerinde gekçekleştirilebilir ve toplumsal üretimin düzenleyicisi olarak fonksiyonel olabilirdi.

Bundan dolayı da, "İktisat Reformu"ndan önceki propaganda kampanyası boyunca, metaların fiyatlarının mümkün olduğunca değerleriyle, yani onları üretmek için gerekli olan toplumsal zorunlu iş miktarıyla uyumluluk içinde olmaları talebi yükseltildi:

> "Fiyatlar, giderek artan ölçüde toplumsal bakımdan gerekli iş harcamasını yansıtmalıdır." (SBKP programından)[269]
>
> "Bir işletmenin, ürünlerini sattığı fiyatlar, toplumsal zorunlu iş harcamasına dayanmalıdır." (Gatovski)[270]
>
> "Fiyatlar, ürünün üretimi için toplumsal zorunlu iş harcamasını yansıtmalıdır." (Leontiev)[271]
>
> "Fiyatlar, giderek artan ölçüde, harcanan toplumsal bakımdan zorunlu emeği yansıtmalıdır." (Kosigin)[272]
>
> "Fiyatlar, en yüksek ölçüde toplumsal zorunlu iş harcamasına tekabül eder hale gelmelidir." (Garbuzov)[273]
>
> "İktisadi planlama yöntemlerinin iyileştirilmesi... fiyatların, toplumsal zorunlu iş harcamasına en fazla yakınlaşmasını gerekli kılmaktadır." (Baybakov)[274]
>
> "Fiyatlar, toplumsal zorunlu iş harcaması seviyesine mümkün olduğunca yakınlaşmalıdır." (Liberman)[275]

"İktisat Reformu"ndan sonra kurulan Fiyatlar İçin Devlet Komitesi, yeni bir toptancı fiyatları sistemi hazırlamak "ve kararlarını, fiyatları, mümkün olduğunca toplumsal zorunlu iş harcaması seviyesine yaklaştırma gerekliliğine göre yönlendirmek için" görevlendirildi. (Kosigin)[276]

Bu, metaların fiyatı için "denge fiyatı"nın temel olduğu anlamına gelmekteydi; yani bir metanın, arzın gerçek talebe tekabül ettiği bir rekabet pazarında elde edebileceği fiyat:

> "Denge fiyatı ilkesi... fiyatların, arz ve talep arasındaki gerekli uyumluluğunu garanti eden bir seviyede tespitini koşul yapmaktadır... Pazar ekonomisinin bileşeni olarak denge fiyatı, toplumsal üretim sürecini düzenlemek için önemli ve etkili bir araç olmaktadır... Denge fiyatı ilkesi... arz ve talep yasasının somut bir ifadesidir." (Levin)[277]

Kapitalist rekabet ekonomisinin analizinde Marks, bir metanın üretim fiyatını, onun üretim masrafları+ortalama kâr olarak tanımlıyordu:

> "Bir metanın üretim fiyatı, onun maliyet fiyatı+ortalama kâra eşittir."[278]

Ayrıca o, bir metanın üretimi için fiyatın kendi değerine yaklaşma eğilimi içinde olduğunu tespit ediyordu:

> "Yaklaşık ortalama bileşimde olan ortalama sermayeler durumunda üretim fiyatı... değere eşittir veya yaklaşıktır... Hangi bileşimde olursa olsun diğer bütün sermayeler... rekabetin etkisi altına bu düzeye doğru bir eğilim içindedirler."[279]

Yani:

Marks, bir metanın üretim fiyatı, sadece, eğilim olarak, kendi değerinin değişmiş bir biçimini temsil eder düşüncesindeydi:

> "Üretim fiyatının sadece değerin değişmiş biçimini temsil ettiği eğilimi zorunlu olarak hakimdir."[280]

O zamanki Sovyet ekonomistleri, bu sorunda bu Marksist formülasyonla mutabıktılar:

> "Gelişmiş bir meta üretimi ekonomisinde değer, üretim fiyatına dönüşür... Bu, değerin değişmiş biçiminden başka bir şeyi temsil etmez." (Diyaçenko)[281]
>
> "Üretim fiyatı, harcanan toplumsal zorunlu işe, üretimin gerçek değerine tekabül eder." (Vaag)[282]

Bu nedenle, "İktisat Reformu"ndan önceki propaganda kampanyası döneminde, metaların fiyatlarının değerleriyle uyumluluk içine getirilmesi, bu fiyatların mümkün olduğunca üretim fi-

yatlarıyla aynı düzeye getirilmesi talebi öne sürüldü:

"Yazarın (yani Liberman'ın-WBB) fikirleri, bir sosyalist plan ekonomisinde fiyat oluşumunun temelinin üretim fiyatı olması gerektiği sonucuna götürüyor, ki bu, kapitalist iktisat sisteminde fiyat oluşumu için karakteristik olan yöntemdir." (Zverev)[283]

"Marks, metayı kapitalist üretimin bir ürünü olarak analiz etti ve metanın fiyatının, doğrudan değeri tarafından değil, onun dönüşmüş biçimi olan üretim fiyatıyla tespit edildiğini gösterdi. Sosyalist üretimin ürünleri olarak metaların bir analizi, onların fiyatlarının 'üretim fiyatı formülüyle' tespit edilmeleri gerektiği konusunda şüpheye yer bırakmıyor." (Leontiev)[284]

"Fiyat oluşumu sistemi, üretim fiyatlarına dayanmalıdır." (agy.)

"Meta fiyatlarının, kendi değerleriyle veya üretim fiyatlarıyla en yakın düzeye getirilmesi zorunluluğu, 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren sanayi ürünleri toptan fiyatları genel 'reformu'nun resmi gerekçesiydi. Bu tedbir vasıtasıyla bütün sanayide toptan fiyatlar ortalama yüzde 8 ve ağır sanayide de ortalama yüzde 15 arttırıldı."[285]

"Bu 'reform' boyunca bazı toptancı fiyatları oldukça arttırıldı; örneğin kömür için yüzde 78 oranında."[286]

Toptan fiyatlar "reformu"nun açıklanan amacı, her normal çalışan sanayi işletmesinin "kârlı" olabilmesinin koşullarını yaratmaktı:

"Toptan fiyatlar reformu... bütün sanayi sektörlerinde ve normal koşullarda çalışan her işletmede randımanlı çalışmanın koşullarını yaratma amacını gütmekteydi." (Sitnin)[287]

Sovyet ekonomistleri, "reform"un bu anlamda başarılı olduğunu açıkladılar:

"Reformun (toptan fiyatlar reformu-yazar) bu temel amaçları elde edildi." (Sitnin)[288]

Gerçekte, toptan fiyatlar "reformu", sanayi kâr oranını, resmi olarak öngörülen oranın yüzde 5-7 üstünde bir seviyeye çıkarttı:

"1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren yeni toptancı fiyatlarının planlamaları, bütün sanayide verimliliğin yaklaşık yüzde 15 civarında olacağı varsayımına dayanıyordu. Ama gerçekte bu verimlilik 1968'de yüzde 20,1 oldu. Yeni planlama ve teşvik sistemine göre çalışan işletmelerde bu oran yüzde 22,2'ydi." (Sher)[289]

Ama tüketim mallarının perakende fiyatları yükseltilmediği için, sanayi tüketim malları perakende dağıtımında faal olan işletmelerin kâr oranlarında gerileme olmuştur; bu gerileme daha sonra da devam etmiştir:

"Perakende kuruluşlarında ortalama kâr oranları (toplam satışlara oranla) 1972'de yüzde 1,88 oranındaydı." (Belov)[290]

Ancak, toptan fiyatlar "reformu", fiyatlarla ilgili "İktisat Reformu"nun sadece ilk adımıydı. Üretimin pazar araçları kullanılarak, kâr motifi üzerinden toplumsal bakımdan düzenlenmesi amacı, fiyatların, pazarda arz ve etkin talep arasındaki farklı oranlara göre dalgalanmasını gerekli kılıyordu.

Buna uygun olarak, "İktisat Reformu" öncesi propaganda kampanyası boyunca, fiyatların esnek şekillendirilmesi talebi de yükseltildi:

"Fiyat oluşumu... daha esnek olmak zorundadır." (Kazitski)[291]

"Esnek ve dinamik bir fiyat oluşumunun zorunluluğu, bir dizi görev vasıtasıyla kendini dikte etmektedir." (Leontiev)[292]

"Kârın uyandırıcı rolü, daha esnek fiyatları koşullamaktadır." (Kozyaçenko)[293]

"Fiyatların esnek bir planlanması... büyük bir rol oynayacaktır... Arz ve talep yasasının dikkate alınmaması, ekonomi üzerinde zararlı etkide bulunacaktır." (Gatovski)[294]

"Sosyalist bir ekonomide planlı fiyat saptamasında, pazar koşullarındaki değişimler hesaba katılmak zorundadır. Örneğin, perakende fiyatları pazar koşullarındaki değişimleri yansıtmıyorlarsa, planlı ekonomi politikasının aracı olamazlar." (Konnik)[295]

"Esnek fiyatlar" talebinin, fiyatları, bizzat işletmelerin, pazardaki arz ve etkin talebe dair tahminlerine göre belirlemeleri anlamına geldiği de açıkça söylenmekteydi:

> "O, (işletme, WBB) fiyatı, müşteriyle anlaşarak tespit etme hakkına sahip olmalıydı." (Belkin ve Berman)[296]
>
> "Fiyat şekillendirmesinde esnekliği yükseltmek için son zamanlarda da tedbirler alınmıştır... İşletmeler, bu yöntemlere uygun olarak, ürünlerinin fiyatlarını kendi başlarına değiştiriyorlar...
>
> Fiyat saptamasında tüketicilerin artan bir rolü... fiyat şekillendirme sorunlarında işletmelerin haklarını genişletmelerini olanaklı kılacaktır. Bu, fiyatları daha da esnek yapacaktır." (Buniç)[297]

Bu düşünceyi, fiyat kontrolleri de dahil merkezi iktisat planlamasının "muhafaza edileceği" iddiasıyla uygun hale getirme zorluğuyla başa çıkmak için, Sovyet propagandacıları, "fiyat normları"nın merkezi "planlama kurumları"nca belirlendiğini söylediler, ama işletmelere de kendi "somut fiyatları"nı tespit etme hakkını tanıdılar:

> "Fiyat saptamasında normatif yöntemi, geniş ölçüde fiyat oluşumu pratiğine yerleştirmek elzemdir. Bu yöntemin özü, taban fiyatlarının ve onların yönergelerinin merkez tarafından onanması... ve somut fiyatların bizzat işletmeler ve birlikler tarafından tespit edilmesidir." (Komin)[298]

Tabii ki bu "somut fiyatlar", merkezi "planlama kurumları" tarafından belirlenen "fiyat normları"ndan sıkça önemli ölçüde sapıyorlardı:

> "Ulusal ekonominin 1980'e kadarki gelişme planlarının hazırlanması deneyimi ve bundan önceki beş yıllık plan döneminin fiyat deneyimleri, fiyat değişimlerinin, ne değerler biçiminde amaç belirleme bakımından ve ne de genel değer ilişkileri bakımından uzun vadeli ve güncel planların sürekliliğini sağlayacak durumda olmadığını göstermiştir." (Kotov, 1972)[299]

Buradan hareketle Sovyet ekonomistleri, bizzat tek tek işletmelerin iktisat planlarının toplamı biçiminde dahi olsa "merkezi

iktisat planlamasının" gerçekte artık mümkün olmadığını kabul etmişlerdir:

> "Son birkaç yılda başlayan kısmi fiyat değişiklikleri yapma pratiğinin sonucu olarak, yüksek iktisat organları, artık, doğru planlar yapamıyorlar." (Usatov)[300]
>
> "Bir beş yıllık planı hazırlamak ve aynı zamanda değiştirilmiş toptancı fiyatlarını hesaba katmak fiilen imkansızdır. Ulusal ekonominin toptancı fiyatlarıyla baş edemediği (uygunluk içinde olamadığı-çn.) bir zamanda, modern bir yöntem öğretisinin olanakları acısından bakıldığında, böyle bir plan hazırlamak oldukça zordur."[301]

Bu nedenle, Sovyet ekonomistlerine, belirli olmayan fiyat seviyesini önceden görme görevi verildi.[302]

Ayrıca onlara, belirsiz fiyat gelişmeleri temelinde kâr oranlarını önceden tespit etme görevi de verildi.[303]

BÖLÜM 15

KÂRIN İŞLETMELERDE ALIKONMASI

Kârın, işletmelerin, üretimi bizzat planladıkları koşullarda toplumsal üretimin düzenleyicisi olarak işlev görebilmesi için, her bir işletme, kendisi tarafından elde edilen kârın yeterli bir kısmını kendinde alıkoymalıdır; böylece, iktisadi başarıda, kârın elde edilmesinde sorumlu personeli motive etmekte maddi teşvik için yeterli araca sahip olunabilir.

Bu nedenle "İktisat Reformu"ndan önceki propaganda kampanyasının bir unsuru da, işletmenin kârından devlete akan payın, daha öncekinden daha az olmak zorunda olduğu ve buna karşın işletmeye kalan payın daha büyük olması gerektiği talebiydi:

> "İşletmenin tasarrufuna bırakılan ve işletmeler tarafından üretimin artırılması ve geliştirilmesi, üretim varlıklarının artırılması, dolaşımdaki fonlarının takviye edilmesi ve personellerinin ikramiyesi ve sosyal ve kültürel ihtiyaçları için kullanılan kârın toplam payının oldukça artırılması gereklidir." (Gatovski)[304]

> "Kârın, kolektif ve bireysel teşvik amacıyla işletme yöneticisinin tasarrufunda kalan bölümü artırılmalıdır." (Şkatov)[305]

"İktisat Reformu", işletmenin kendinde alıkoyma hakkına sahip olduğu işletme kârı payını gerçekten yükseltti:

> "Kârının çoğunu işletmeye bırakmak gereklidir." (Kosigin)[306]

1966-1969 arasında işletmelerin elde etme hakkına sahip oldukları kârın işletmelerde kalan ortalama kısmı şöyleydi:[307]

1966= % 26 1967= % 29 1968= % 33 1969= % 40

BÖLÜM 16

EKONOMİK TEŞVİK

Bir zamanlar Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistemde, bir işletmenin personeli için (ücretlerden ve maaşlardan ayrı olarak) maddi teşvikler sistemi, merkezi iktisat planlaması tarafından belirlenen hedeflerin yerine getirilmesine veya aşılmasına dayanıyordu:

> "Şimdiki planlama yöntemlerimiz ve pratiğimiz, mali ikramiyelerin bağlı olduğu planın yerine getirilmesinin, bir işletmenin çalışmasının kıymetlendirilmesi için en emin ölçüyü temsil ettiği öncülünden hareket ediyor." (Liberman)[308]
>
> "Personel için maddi teşvik sistemi, esas itibarıyla, planın aşılması için mükafatlandırmaya dayanır." (Kosigin)[309]

Merkezi planlamanın ortadan kaldırılması ve toplumsal üretimin düzenleyicisi olarak kâr ilkesinin uygulamaya konması, tabii ki, bir işletmenin personeli için maddi teşvikin bu sisteminin karşılığının konmasını gerekli kılıyordu.

Buna uygun olarak, sözüm ona "İktisat Reformu" öncesindeki propaganda kampanyası boyunca, bu sistemin yerine, maddi teşviklerin, söz konusu işletmenin kâr oranına dayanması ve kârdan ödenmesi talebi yükseltildi:

> "Bir işletmenin verimliliği ne kadar yüksek olursa, kâr payı da o kadar büyük olur... Kâr ne kadar yüksek olursa,

prim fonları da o kadar kapsamlı olur." (Liberman)[310]

"Burada temel sorun, primlerin bütün türlerinin kârdan kaynaklanmasıdır." (Liberman)[311]

"Maddi teşviklerin bütün türleri için bütünlüklü bir fonun kurulması ve onun kâra (üretim varlıklarının değerine oranla) bağımlı kılınması önerildi." (Liberman)[312]

"İşletme, maddi teşvik için, kapsamı, randıman oranına bağlı olması gereken bir fona sahip olmalıdır." (Nemçinov)[313]

"İktisat Reformu", maddi teşvikler için bu sistemi harekete geçirdi:

"Şimdi durum hâlâ şöyle; bir işletmenin, kârların artırılmasında ve üretimin verimliliğinde başarıları, işletmenin çalışanlarının gelirleri üzerinde asla doğrudan etkiye sahip değildir.

Çalışanlara daha büyük maddi çıkarlar vermek için, bu sistemi değiştirmek zorunludur. Bir işletmenin, işçilerine ve memurlarına daha iyi ücret vermesi için olanaklarının artacağı bir sistem uygulamak zorunludur... Öncelikle... yüksek kârlara ve daha büyük verimliliğe bağımlı olan bir sistem...

İşletmeler, kendi ücret fonunun dışında, ferdi hizmetler ve yüksek genel işletme sonuçları nedeniyle personeli mükafatlandırmak için kendi kaynaklarına sahip olmalıdırlar. Bu kaynak, işletme tarafından elde edilen kârın bir kısmı olmalıdır." (Kosigin)[314]

"Yeni koşullar altında kârın uyarıcı rolü oldukça büyümektedir. Maddi teşvik ve üretimin gelişmesi için fonlar, kârlardan oluşmaktadır. Bu fonlar, şimdiye kadar mevcut olan işletme fonlarından oldukça büyük olmalıdır. Bir işletmenin elde ettiği kâr, ne kadar yüksek olursa, maddi teşvik ve üretimin gelişmesi için fonlara yapılan aktarmalar da o kadar yüksek olur." (Garbuzov)[315]

1966'dan 1969'a dört sene içinde işletmelerin maddi teşvik için fonlarının ortalama kapsamı dört misli artmıştır.[316]

Her bir işletmenin çalışanları arasında bu iktisadi teşvik araçlarının dağıtım yöntemi, "Sosyalist Kâr'ın Paylaşımı" başlıklı 18. bölümde ele alınacaktır.

BÖLÜM 17

"SOSYALİST KÂR"

Gösterildiği gibi, sözüm ona "iktisat reformu"ndan bu yana kâr, toplumsal üretimin itici gücü ve yönlendirme mekanizmasıydı.

O zamanki toplumu "sosyalist toplum" olarak gösterme çabası içinde Sovyet ekonomistleri, bu kârı, "sosyalist kâr"[317] olarak tanımlıyor ve kapitalist ülkelerdekinden nitelik olarak ayrı olduğunu iddia ediyorlardı:

> "Bizim kârın, kapitalist kârla ortak yanı yoktur." (Liberman)[318]
>
> "Sosyalizmde kâr, sosyoekonomik içerik ve rolü bakımından kapitalizmdeki kârdan temelden farklıdır." (Pravda Yazı Kurulu)[319]

Bu iddiayı, ayrıntılı araştırmak gerekir.

Marksizm-Leninizm'e göre bütün değerler, insan çalışmasıyla üretilir:

> "Bir kullanım değeri veya kullanım maddesi, sadece, içinde soyut insan emeği cisimleştiği için değer taşır... İş, metaların değerini üretir ve oluşturur... İnsan çalışması, değeri yaratır." (Marks)[320]

İlkel komünizmden sonraki her toplum sisteminde çalışan insan, belli bir çalışma döneminde kendisinin ve ailesinin geçimi için gerekli olandan daha fazla değer üretir. Gelir anlamında, "doğrudan

üreticinin vazgeçilmez gereksinimlerini aşan"[321] bu fazla ürünü Marks, "artı ürün"[322] ve bu artı ürünün üretilmesi için harcanan işi de "artı iş"[323] olarak tanımlar.

O zamanki Sovyet ekonomistleri Marks'ın analizini bu noktaya kadar kabul ediyorlardı:

> "İlkel insan, ne üretiyorsa onu yiyordu ve kullanıyordu. Medeniyet ve teknolojinin ilerlemesi ölçüsünde iş, sadece çalışan insanların geçim araçlarını değil, daha fazlasını meydana getirecek durumdaydı. Bu daha fazla, artı üründü." (Liberman)[324]

Ama Marks, orada durup kalmadı. Aksine, toplum, ilkel komünizm aşamasını aştığında, artık artı iş ve artı ürün meydana çıktığında bu artı ürüne -toplumsal gelişme komünist toplumu henüz ortaya çıkartmamışsa- zorunlu olarak, üretim araçlarını mülkiyetinde tutan bir sömürücü sınıf tarafından el konacağını açıklar. Bu, artı işin, karşılığı ödenmemiş iş olduğu anlamına gelir:

> "Vazgeçilmez yaşam gereksinimlerinin üzerideki bu fazlalık... üretim araçlarının sahibi için karşılığı ödenmemiş artı işi teşkil eder."[325]

Sömürüye dayanan toplum sistemleri, artı çalışmanın ürünü olan artı ürünün, işçinin elinden nasıl ve hangi tarzda alındığı bakımından birbirinden farklılaşırlar:

> "Toplumun çeşitli ekonomik biçimleri arasındaki temel ayrım, örneğin, köle çalışmasına dayanan toplum ile ücretli işe dayanan toplum arasındaki ayrım, bu artı-işin fiili üreticisinden, işçiden sızdırılmasının biçimine dayanır...
>
> Toplumun bir kesiminin üretim araçları üzerinde tekele sahip olduğu her yerde, işçi, özgür olsun olmasın, kendi varlığını sürdürmek için gerekli iş -zamanına, üretim araçlarına sahip olanların geçim araçlarını üretmek için de fazladan bir iş- zamanı eklemek zorunda kalmıştır; üretim araçlarının tekelini elinde bulunduran kişi, ister Atinalı aristokrat, Etrüsklü teokrat, Romalı özgür yurttaş, Norman baronu, Amerikalı köle sahibi, Eflaklı boyar, modern toprak sahibi ya da kapitalist olsun, bu, hep böyledir." (Marks)[326]

"Özgür" işçilerin işgüçlerini sattıkları kapitalist meta üretimi durumunda ve sadece bu durumda Marks, artı işin ürününü izah et-

mek için "artıdeğer" kavramını kullanmaktadır:

"Artıdeğer, kapitalist üretimi varsayar."[327]

"Üretim araçlarının sahibi, özgür işçiyi -yani sosyal bağlarından serbest olan ve mülkü olmayan- sömürünün objesi olarak bulursa ve onu meta üretimi amacıyla sömürürse, bu artı işin ürünü, artıdeğer biçimini alır." (Engels)[328]

Marks, geniş anlamda artıdeğer ile kârı eşitliyor:

"Kâr... artıdeğerin aynısıdır... Artıdeğer ve kâr, gerçekte aynıdır ve sayısal bakımdan eşittir."[329]

Ama "kâr" kavramını daha dar ve daha bilimsel anlamda, üretimde faal olan kapitalist girişimcinin el koyduğu artı gelir anlamında kullanırken, Marks, elde edilen bütün artıdeğerin, çeşitli bileşenlerine dağıtılmasına göre gruplandırılabileceğine işaret etmektedir:

1- Toprak sahibinin payına düşen toprak rantı.

2- Bankacının payına düşen faizler.

3- Dağıtım vb. gibi üretken olmayan şeylerle uğraşan kapitalistlerin veya işçilerin aldıkları kârlar ve ücretler.

4- Üretimde faal olan kapitalist işletmecilerin aldıkları kârlar:

"Artıdeğer... çeşitli bileşenlerine ayrılır. Onun her bir bölümü, çeşitli insan gruplarının payına düşer ve kâr, faiz, ticari kâr, rant vb. gibi birbirinden bağımsız farklı biçimler alırlar."[330]

Önceleri Sovyetler Birliği'nde var olduğu gibi sosyalist bir toplumda çalışan insanlar, üretim araçlarının kolektif sahibidirler. Bundan dolayıdır ki, üretim araçlarına sahip olan herhangi bir sömürücü sınıf tarafından el konan artıdeğer üretmezler. Böyle bir toplumda, çalışan insanlar, kontrol ettikleri devlet planlama kurumlarıyla değeri, "toplam sosyal ürün"(Marks)[331] olarak kıymetlendirirler ve burada yapmak istedikleri sosyal kesintiler üzerine karar verirler. Bu sosyal kesintiler şunları içerir:

"...Yıpranan üretim araçlarının yerine konması gereken miktarın karşılığı.

...üretimin genişletilmesi için ek kısım...

...doğa olaylarının vb. neden olduğu sıkıntılar ve aksaklıklar için yedek ya da sigorta fonları.

...üretime ait olmayan genel yönetim giderleri...

...okullar, sağlık hizmetleri vb. gereksinİmlerin ortaklaşa

karşılanmasına ayrılan kısım...

...çalışamayanların vb. geçimi için gerekli fonlar." (Marks)[332]

Toplam sosyal üründen bu sosyal harcamaların kesilmesinden sonra geriye kalan, ücret fonunu oluşturur. Bu fon, sosyal ürünün, çalışan insanların doğrudan ve bireysel olarak aldıkları kısmını oluşturur.

Diğer taraftan sosyal harcamalar, toplam sosyal ürünün, çalışan insanların ortaklaşa aldıkları kısmını oluşturur:

"Özel bir birey niteliğiyle üreticinin elinden alınan, ona, toplumun bir üyesi niteliğiyle dolaylı ya da dolaysız olarak geri gelir." (Marks)[333]

"İşgücünün değeri" bölümünde gösterildiği gibi kapitalist bir toplumda ücret fonları -toplumda hakim olan medeniyet seviyesinin dikkate alındığı koşulda- işçi sınıfının geçim araçlarının toplam parasal değeri ne kadarsa o kadardır.

"İşgücünün değeri" bölümünde kanıtlandığı gibi, "İktisat Reformu" sonrası Sovyet toplumunda da ücret fonlarının değeri, keza, işçi sınıfının geçim araçlarının -orada hakim olan medeniyet standardına göre- toplam parasal değeri kadardı. Bunun ötesinde, "Üretim Araçlarının Mülkiyeti" bölümünde gösterildiği gibi, en önemli üretim araçları artık, işçi sınıfının kolektif mülkiyetinde değildi, aksine, "İşgücünün Satımı" bölümünde gösterildiği gibi, yeni Sovyet kapitalistleri sınıfının fiili mülkiyetine geçmişti; işçiler ise, artık işgüçlerini bunlara satmak zorunda bırakılmıştı.

Bu nedenle, o zamanki Sovyet toplumunda çalışan insanlar tarafından üretilen artı ürün, Marksist-Leninist literatüre göre artıdeğer veya geniş anlamda kârdır. Bu, o zamanın bazı Sovyet ekonomistleri tarafından da gerçekte kabul edildi:

"Kâr, artı ürünün para biçimidir, yani çalışan insanların kişisel ihtiyaçlarının ötesinde ürettikleri ürün." (Liberman)[334]

"Artı işin ürününün değeri... kâr olarak ifade edilir." (Liberman)[335]

"Sosyalizmde kâr, artı ürünün bir biçimidir." (Pravda Yazı Kurulu)[336]

Ama bu ekonomistler, o zamanki Sovyet toplumunu "sosyalist"

olarak lanse etme amacında oldukları ve Marks'ın, kapitalist bir toplumda artı ürünün, artıdeğer biçimini aldığını savunduğu bilindiği için, o zamanki Sovyetler Birliği'nde artı ürünün "artıdeğeri" temsil ettiğini reddetmek için bayağı uğraştılar:

"Kapitalizmde artı ürün, artıdeğer olarak gözükür." (Allahverdiyan)[337]

"Sosyalizmde artı ürünün değeri, sosyoekonomik karakterine göre, artıdeğeri teşkil etmez, çünkü o, sömürü ilişkilerini ifade etmez." (Rakitski)[338]

"İktisat Reformu"ndan bu yana Sovyetler Birliği'nde o zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından yapılan "kâr" tanımlaması -kâr, doğrudan fiyat ile üretim masrafları arasındaki farktan oluşur-[339] fiilen, Marks'ın, tipik bir kapitalist ülkede yaptığı artıdeğer (yani geniş anlamıyla kâr) tanımlamasıyla aynıdır:

"Artıdeğer, ürünün değeri ve değerin oluşumu için harcanan bileşenlerin değeri arasındaki farktır."[340]

"Artıdeğer, bir metanın, maliyet masrafları üzerindeki fazlalık değerdir."[341]

"Sosyalist kâr"ın ekonomik içeriği bakımından tipik kapitalist ülkelerdekinden farklı olmadığını sessizce kabul ederek, klasik kapitalist ülkelerdeki kâra, ekonomik içeriği bakımından diyecekleri bir şeyin olmadığı tavizini verdiler; bu kârda eleştirilmesi gereken ve onu "sosyalist kâr"dan ayıran, paylaşımı imiş:

"Sosyalizmde kâr, insanların çıkarına dağıtılır." (Gatovski)[342]

"Kapitalizmin kötülüğü, kâr peşinde koşması değil, aksine kârın dağıtımındadır" (Belkin ve Berman)

"Bizim ülkemizde bütün kâr... toplumun refahı için kullanılır." (Liberman)[343]

"Kapitalist kâr... kapitalist sömürünün bir biçimidir...

Buna karşın sosyalizmde kâr, çalışan nüfusun yararına kullanılır." (Pravda Yazı Kurulu)[344]

"Sosyalizmde artı ürün, onu üretenlere -çalışan insanlara- aittir ve onların çıkarına kullanılır."

Bu sav, aşağıdaki iki bölümde daha yakından ele alınacak.

BÖLÜM 18

"SOSYALİST KÂR"IN PAYLAŞIMI

Sovyetler Birliği'nde toplumsal üretimin düzenleyicisi ve itici gücü olarak kârın sağlama alınması, tespit edildiği gibi, ekonomik teşvik sunmak için, işletmenin kârdaki payının önemli oranda arttırılmasını ve işletmenin, elinde kalan bu kârın, elde edilen miktara bağlı olarak, kârın elde edilmesinde sorumlu olan personel için kullanılmasını gerekli kılmaktaydı.

Bundan dolayı, "İktisat Reformu"nun yürürlüğe konmasından sonra, her işletme, söz konusu personel için primler hazır bulundurmak amacıyla "Maddi Teşvik Fonu" oluşturmak için talimatlar almıştır:

> "Şimdi Sovyet işletmelerinde maddi teşvik fonunun üç tipi vardır: Alınan sonuçlara ilişkin olarak personele verilen primler için bir maddi teşvik fonu, işletmenin faaliyetlerinin toplam sonuçları için yıllık prim fonu ve ihtiyaç durumunda, destekleme paralarından oluşan ve hazır tutulan fon." (Batirev)[345]

"Primler"in ödenmesinde kullanılan maddi teşvik fonu, işletmelerde kalan kârlardan temin edilmektedir:

> "Personelin maddi teşviki için her işletmede, o işletmenin elde ettiği kârlardan oluşan bir fon kurulmuştur." (Kosigin)[346]

Bu fonun ve ondan alınan "primler"in kapsamı, işletme tarafından elde edilen kâr oranına bağlıydı:

> "Kârlar ne kadar büyük olursa, prim fonu da o kadar büyük olur." (Liberman)[347]
>
> "Kârlılık ne kadar yüksek olursa... primler de (mükafatlar da-çn.) o kadar yüksek olacaktır... Maddi teşviklerin bütün tipleri için bütünlüklü bir fonun kurulması ve bu fonun kârın üretken varlıklara oranına bağımlı kılınması önerilmiştir." (Liberman)[348]
>
> "Kârın, maddi teşvik için kaynak olması ve primlerin ödenmesi için gösterge olması pratiğinin adım adım genişletilmesi tavsiye edilir." (Gatovski)[349]
>
> "Ekonomik teşvikler, primler biçiminde zaten mevcutturlar. Bundan dolayı primler ve başka teşvikler, sadece elde edilen kâra bağımlı kılınmalıdır." (Belkin ve Berman)[350]
>
> "Kârların arttırılmasında ve üretimin verimliliğinde bir işletmenin elde ettiği başarılar, işletmenin personelinin kazancı üzerinde doğrudan bir etkide bulunmamaktadır. Bu sistemin yerine, işletmenin memurlarını ve işçilerini mükafatlandırması için olanakları saptayan yeni bir sistem geçirmek gereklidir. Bu mükafatlandırma her şeyden önce, kârlardaki ve üretim kârlılığındaki artışla belirlenecektir." (Kosigin)[351]

Ama kâr, toplumsal üretimin itici gücü ve düzenleyicisi ise, bu "primler"in aslan payı, aldıkları iktisadi kararlar kâr oranının yüksekliğini belirleyen işletme personeline, yani yönetim üyelerine düşecektir:

> "Her işletme, bütünlüklü bir genel prim fonu oluşturmalıdır... İşletme, yönetici personeline bu fondan her ay primler ödemelidir." (Liberman)[352]
>
> "Kâr planlarının yerine getirilmesi için... işletme yöneticilerinin rol ve sorumluluğunu arttırmalıyız." (Kosayçenko)[353]

Yönetim personeline ödenen primlerin yüksekliği, işletme dışında, devlet tarafından tespit ediliyordu:

> "İşletme müdürleri, asistanları, şef mühendisler, planla-

ma bölümleri yöneticileri, baş muhasebeciler ve teknik kontrol bölümleri yöneticileri için primler, daha yüksek makamın idare heyeti tarafından onaylanır." (Maneviç)[354]

Ama yönetim personeline (verilen) "primler"in yüksekliğinin tespiti için temel ölçü, işletme tarafından elde edilen kâr oranıydı:

"Kâr planlarının yerine getirilmesi... belli kategorilerde yönetici personelin primlerinin verilmesi için kriterlerden birisi olmalıdır." (Kosayçenko)[355]

"İşletmelerde yönetim çalışanlarına primlerin verilmesi için temel ölçüler, satış planlarının yerine getirilmesi ve verimliliğin arttırılmasıdır." (Kamenitser)[356]

Bir işletmenin işçilerine ödenen "primler"in yüksekliği, resmi olarak müdür tarafından, ama pratikte ise ustabaşılar tarafından tespit edilmekteydi:

"İşletme müdürleri, asistanları, şef mühendisler, planlama bölümü yöneticileri, ana muhasebeciler ve teknik kontrol bölümü yöneticileri için primler, daha yüksek makamın idare heyeti tarafından ve bütün diğer çalışanlara verilen primler de işletmenin müdürü tarafından onaylanır." (Maneviç)[357]

"Bir işletmenin birleşik prim fonu... bütün işçiler için maddi teşviklerin bütün biçimlerini (ustabaşının fonu üzerinden) karşılayabilecek kadar büyük olmalıdır." (Liberman)[358]

Yönetim personeline ödenen aylık "primler"in aksine, işçilere ödenen primlerin (ortalama yüzde 8,7 oranında) önemli bir kısmı, "ihtiyacı olan" işçilere verilen sosyal yardımlardan oluşmaktaydı.[359]

"Maddi teşvik fonunun bir kısmı... mali zorluk içinde olan işçilere yardım etmek için belirlenmiştir." (Kamenitser)[360]

Maddi teşvik fonundan işçilere ödenen "primler"in ortalama yüzde 59,1'lik büyük kısmı, (eğer işletme, öngörülen kâr planını tutturabildiyse) mali yıl sonunda ödenmektedir.[361]

"Maddi teşvik fonunun bir kısmı, işletmenin yıllık so-

nuçları iyi ise 'onüçüncü' ay ücretini ödemek için alıkonur." (Kamenitser)[362]

Belli bir işletmede münferit bir işçinin aldığı "primler"in kapsamı değişiyordu; uzun dönem hizmet etmiş işçilere, işin verimliliği için yapmaları öngörülen katkılarına oranla ekstra primler ödeniyordu:

"Primlerin yanı sıra işletmenin işçilerine çalışmalarının yıllık sonuçları için özel ikramiyeler ödenmektedir. Bu primin kapsamı, belli bir işletmede işçilerin çalışma zamanının uzunluğuna bağlıdır. Uzun yıllar çalışmış olan işçilerin ödüllendirilmesi, üretimin gelişmesi için yaptıkları çalışma (işgücü harcama-çn.) katkılarına bağlıdır. Bu, uzun dönem çalışma için eski prim sisteminin yeniden uygulanmasından daha iyi bir sonuç verecektir." (Volkov)[363]

Ama yönetici personelin aldığı "primler"le sıradan işletme işçilerine ödenen primler arasındaki fark, daha büyük bir toplumsal önem taşıyordu.

1970 yılında sanayide çalışanlar şöyle sınıflandırılıyor:[364]

Yönetim personeli: % 4

İşçiler: % 96

"Reforme edilmiş" sisteme göre faaliyet sürdürmüş olan sanayi işletmelerinde maddi teşvik için fonlardan -alınan- miktarların paylaşımı üzerine istatistikler, 1966 yılında yönetim personelinin, bu fonlardaki primlerin yüzde 49,3'ünü, işçilerin ise yüzde 50,7'sini aldığını göstermektedir.[365]

Bunun sonucu: yönetici pozisyondaki yüzde 1'lik bir dilim, maddi teşvik fonundan "primler"in yüzde 12,3'ünü alıyordu ve işçiler söz konusu olduğunda aynı orandakiler (yüzde 1-çn.) primlerin yüzde 0,5'ini alıyordu. Bu, ortalama olarak, işletme yönetiminin her üyesi, bir işçininkinden neredeyse 25 misli daha fazla "prim" alıyordu anlamına gelir.

Ama maddi teşvik fonu, işletmeler tarafından ödenen "primler"in tek kaynağı değildi. Bunlar, işletmelerin çoğunda, ödenen "primlerin" sadece azınlığını oluşturuyordu:

"İşletmelerin çoğunluğunda maddi teşvik fonu, henüz,

personel için primlerin ana kaynağı olmadı. Çünkü, aynı anda 30'dan fazla prim projesi yürürlükte. Çoğu kez özel primler denen primler, personelin... maddi teşvik fonundan aldığı primlerin toplamından oldukça yüksektir." (Maneviç)[366]

"İşletmelerin çoğunluğunda özel primlerin çok çeşitli bir örgüsü mevcuttur. Bunların primleri, maddi teşvik fonunun kinden daha yüksektir." (Levtrinski ve Mantsurov)[367]

Görüldüğü gibi o zamanki Sovyet ekonomistleri, "sosyalist kârı", tipik kapitalist ülkelerdeki kârdan, birincisinin, "çalışan insanların yararına olduğu"[368] gerçeğiyle ayırt etmeye çalışıyorlardı.

Bu "ayırma", Sovyet sanayiindeki yönetim personelini -"sosyalist kâr"dan aslan payını alan Sovyet kapitalistlerini- "çalışan insanlar" kategorisine dahil etmekle başarılmıştır. Ama bu hile, klasik kapitalist ülkelerde kullanıldığında, Sovyet sosyologları tarafından öldürücü eleştiriye tabi tutulmuştur:

" 'İnsan ilişkileri' alanında yazanların çoğu, Amerikan toplumunda sınıf ayrımının olduğunu kabul etmiyorlar. Üretimle bağı olan bütün insanları, icra ettikleri göreve göre gruplara ayırıyorlar; örneğin sınıfsal kökeni hesaba katmaksızın, maliyeyle, idareyle uğraşanlar diye. Örneğin Roethlisberger ve Dickson, 'personelin işçi sınıfı ve işveren sınıfı olarak bölünemeyeceğini' söylüyor, firmada her kişi, yukarıdan aşağıya 'işçidir' iddiasında bulunuyorlar.

Toplumsal üretim sisteminde şirket yöneticileri giderek önplana çıkan bir rol oynuyorlar ve onların konumu, işletmedeki diğer işçilerden oldukça farklıdır. Bu 'İnsan ilişkileri' yaklaşımının savunucuları, şirket yöneticilerini, normal çalışanlarla, onlar gibi işe alındıkları ve ücretli oldukları gerekçesiyle biçimsel bir tarzda aynılaştırmaya çalışıyorlar.

'İnsan ilişkileri' öğretisinin savunucuları, diğer çalışanların aksine yöneticilerin, tekel kârlarının önemli bir kısmını devasa ücretler ve primler biçiminde alıyor oldukları gerçeğini sessizce geçiştiriyorlar." (Bogomolova)[369]

O zamanki Sovyet ekonomisinde "sosyalist kâr"ın paylaşımının, "kâra katılım sistemi"nin uygulandığı tipik kapitalist ülkelerdeki paylaşımdan, gerçekte hiçbir farkı yoktu:

> "Psikolojik hilelerin kullanımıyla üretilen, işçiler ve kapitalistler arasındaki 'toplumsal ortaklık' hayalinin maddi araçlarla güçlendirilmesi için, çok sayıda Amerikan işletmesi 'işçilerin kâra katılımı sistemi' denen sistemi uyguluyorlar... 60'lı yıllarda toplam 2 milyon işçi, Birleşik Devletler'de 'kâra katılım sistemi'nin bütün biçimlerine dahildiler...
>
> 'Kâra katılım', işçilere kesinlikle maddi bir avantaj garanti etmiyor. Nasıl bir şekil alırsa alsın, esas itibarıyla bu yöntem, işçilerin işverenine bağımlılığını güçlendirmeye hizmet eden bir dolaylı ücret biçimidir. İşçi, ne kadar alacağını önceden bilmiyor. Bunun ötesinde, işçinin alacağı zam, pazarın durumuna bağımlı kılınıyor. Bunun anlamı şudur; işçiler, daha ziyade ihtiyaç duydukları zamanda tam da bu zamları alamıyorlar.
>
> 'Kâra katılım', bazı firmalar tarafından 'kapitalist sistemin muhafazası ve komünizmin öğretileri'ne karşı mücadelenin 'temel aracı' olarak görülüyor. İşçilere yönelik yoğunlaşmış 'beyin yıkama' eşliğinde yürütülen bu sistem, işçi hareketi için, işçilerin sınıf dayanışmasını sarstığı, yüksek ücretler için örgütlü mücadelesini... engellediği ve sınıf bilinçlerini zayıflattığı için bir tehlike oluşturmaktadır." (Bogomolova)[370]

Nüfusun çeşitli "tabakaları"nda giderek artan gelir yüksekliği farkları, o zamanki Sovyet sosyologları tarafından kabul ediliyordu:

> "Kısa bir zaman öncesine kadar iki temel grup için yaşam standardı planlanırdı: işçiler, ücretliler ve kolektif köylüleri için. Bugün, farklı gelir seviyelerine sahip nüfus grupları için de yaşam standardının yükselişini hesaba katmak gerekiyor." (Krilov ve Kistiyakov)[371]
>
> "Sovyet ekonomisinin gelişme trendinin analizleri, gelir yüksekliği bakımından nüfusun farklılaşmasının karakteristiğinin tedrici bir değişimine işaret etmektedir. Kaçınılmaz

olarak, görece yüksek gelire sahip grupların payı artıyor. Aynı zamanda, nispeten düşük tasarruf normu özelliği olan ailelerin payı azalıyor." (Ivensen)[372]

Hatta, biraz daha cesur bazı Sovyet sosyologları, sadece, "kişi başına azami gelir"li ailelerin, "rasyonel standart"lı geçim araçları ve metalar satın alabilecek durumunda olduklarını kabul ediyorlardı ve nüfusun yüksek tabakalarının, "akılcı olmayan" tüketimini tartışmaya açıp açmamanın "uygun" olup olmayacağı sorusunu soruyorlardı:

"Şimdiki durumda kişi başına azami gelirli aileler, belli gıda maddeleri cinslerini ve başka metaları... rasyonel seviyede ve hatta daha da yüksek seviyede tüketiyorlar. Gelirin artmaya devam etmesiyle böylesi ailelerin tüketimlerinin önümüzdeki 15 senede nicel ve nitel olarak artacağından ve meta ve hizmetlerin kütle bakımından... önemli kapsamda kabul edilebilir standardı aşacağından şüphe edilmiyor.

Böyle bir durumda 'irrasyonel tüketim' ('akılcı olmayan', kabul edilebilir olmayan tüketim-çn.) üzerine bir tartışma açmak uygun olabilir mi?" (Buzliyakov)[373]

BÖLÜM 19
BÖL VE YÖNET

"İktisat Reformu"ndan sonra yürürlüğe konan maddi teşvik sisteminin önemli bir noktası, işçileri birbirlerine karşı kızıştırmaktan ibaretti. O zamanki Sovyet ekonomistleri, sistemi bu derece etkili yapan belirleyici faktörün, ödenen primlerin kapsamının olmadığını, aksine her bir işçi için (primlerin) farklı yüksekliği olduğunu -böylece işletme yönetimleri, işçileri birbirlerine karşı kullanabilecek durumda oluyordu- kabul etmişlerdi:

> "Her bir prim sisteminin etkisi, çoğunlukla, teşvik edilen işçilerin farklı muamele görmelerine bağlıdır. Bu nedenle, belirleyici faktör, teşvik fonunun mutlak kapsamı değil, işçi başına görece kapsamıdır." (Gubin)[374]

Ama bu farklı muamele, sadece prim ödemeleriyle ilgili değildi; aksine, sadece ülkenin çeşitli bölgelerinde değil, bilakis aynı işletmenin çeşitli bölümlerinde işletme yönetiminin keyfine göre düzenlediği ücret tarifesiyle de ilgiliydi. Dahası; ücret tarifeleri, "eşit işe eşit ücret" ilkesiyle açık çelişki içinde, erkekler ve kadınlar arasında da farklı tespit ediliyordu:

> "En son iktisat reformu... sanayi yöneticilerine, ücretleri her bir işletmenin, her bir münferit bölümün veya başka bir üretim biriminin özel koşullarına göre farklı düzenleme yetkisi veriyor." (Tabalov)[375]
>
> "Ücretli iş tarifesi, bölgelere ve iş türlerine (erkek işi, kadın işi vs.) ayrıştırılırsa, kullanılan işgücünün yapısının planlı bir tarzda etki altına alınması olanaklı olur." (Aganbegyan)[376]

BÖLÜM 20

ANTİSEMİTİZM

Önceki bölümde ele alınan "böl ve yönet" ilkesinin özellikle kötü olan bir noktası, ırkçı önyargıların resmi olarak kışkırtılmasıydı -ki bu kendini özellikle Çarlık Rusya'sının o belasının, antisemitizmin yeniden canlandırılmasında ortaya koyuyordu.

Sovyet toplumunun sosyalist olduğu dönemde antisemitizme karşı resmi tavır, onun kesin mahkum edilmesi ve yasak olmasıydı:

> "Irk şovenizminin en aşırı türü olarak antisemitizm, yamyamlığın en tehlikeli kalıntısıdır.
>
> Antisemitizm, sömürgecilere, emekçilerin darbelerini kapitalizmden uzaklaştıracak olan paratoner olarak hizmet eder. Antisemitizm, emekçiler için tehlikelidir. Çünkü, onları doğrudan yoldan çıkaran ve balta girmemiş ormana götüren yanlış bir yoldur. Bu nedenle, tutarlı enternasyonalistler olarak komünistler, antisemitizmin uzlaşmaz ve yeminli düşmanıdırlar.
>
> SSCB'de antisemitizm, Sovyet düzenine derinden düşman bir görüngü olarak, yasanın bütün sertliğiyle cezalandırılır." (Stalin)[377]

Stalin'in, burada, sömürücüler için antisemitizm avantajdır açıklamasıyla uyumluluk içinde, Sovyetler Birliği'nde sömürücü bir sınıfın yeniden doğuşu, hem resmi, hem de gayri resmi, antisemitizmin de doğuşunun kaydedilmesiydi:

> "Resmi ve gayri resmi antisemitizm... Sovyetler Birliği'nde yaygınlaşmıştır...

Parti şefleri tarafından öne çıkartılan... bu antisemitizm, rejime olan memnuniyetsizliğini ifade etmek için günah keçisi arayan insanlarda verimli toprak bulmuş oluyor.

Devlet ve parti, antisemitizmi emniyet supabı olarak kullanıyorlar. Rejim, hâlâ , Çarlık döneminden kalma bir sözü dilinden düşürmüyor: 'Rusya'yı kurtar, Yahudileri kov!'.

Hatta, su sıkıntısının olduğu hapishane kamplarında bile antisemitist tutuklular, güya bütün suyu içip bitiren pis kokulu Yahudiler üzerine eski bir şarkı söylüyorlardı.

Her yıl Sovyetler Birliği'nde antisemitizm daha da azıyor. Yahudilerin çocukları, yüksek eğitim kurumlarında yer bulamıyorlar ve bulurlarsa, o da ancak rüşvet yoluyla oluyor." (Ştern, 1977)[378]

"Hapishane kampları yönetimleri, ulusal çelişkileri keskinleştiriyorlar ve başka tutukluları Yahudilere karşı kışkırtıyorlar. KGB baş sorumluları Maruzan ve Iwkin, Yahudi olmayan tutuklularla konuşmalarında, SSCB'nin bütün milliyetlerinin, ama özellikle çalışma kamplarındakilerin Yahudilere karşı tavır almaları gerektiğini vurguluyor. İdare, anti Yahudi olayları provoke ediyor, muhbirler ve casuslar kullanıyor ve Yahudilere ek cezalar vermek için bahane olan yalancı şahit ifadelerini kullanıyor. Yahudilerle ilişkide olmuş olan tutuklular, antisemitist önyargıların dile getirildiği görüşmelere davet ediliyorlar ve onlara, kamp rejiminin uygulamasındaki keyfiliklere karşı protestoların ancak Siyonistler tarafından kullanılabileceği ima ediliyor." (Uluslararası Af Örgütü, 1975)[379]

"Şimdilerde Rusya'da tamamen bilinçli ve sansasyonel antisemitist olan bir film gösterilmektedir: Filmin adı, 'Gizli ve Gizli Olmayan Şeyler' ve Yahudilere karşı feci bir saldırıyı tasvir ediyor. Burada söz konusu olan, aktüel filmlerin ve tanzim edilmiş sahnelerin bir derlemesi ve 1917 devriminden sonra günümüze kadar Yahudilere saldırı. Resimler, 'iktidara gelmek için Yahudi kapitalistler, Hitler'i çok desteklediler' gibi özellikle çirkin ve şüpheli yorumlarla besleniyor. Lenin'i öldürmek isteyenin bir Yahudi kadın (Fanny Kaplan) olduğu gerçeği de abartılıyor...

Bu film, Dokümanter Filmler İçin Moskova Merkezi Stüdyosu'nda üretilmiştir." (The Guardian, 1977)[380]

BÖLÜM 21

KORPORATİZM

Marksizm-Leninizm'e göre korporatizm, kapitalist bir toplumda, işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını temsil eden bağımsız sendikaların yerini, hem kapitalist şirket yöneticilerinin ve hem de çalışan işçilerin üye olarak temsil edildikleri "korporasyonlar"ın almasıdır.

Nazi Almanya'sında Emek Cephesi böyle bir klasik "korporasyon"du. O, "bütün eski sendikaların, eski maaşlı işçi sendikalarının ve eski işveren birliklerinin üyelerini kapsıyordu." (Bradi)[381]

Alman Emek Cephesi önderi Robert Ley'ın sözlerine göre, "Emek Cephesi'nin yönetimi Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin elinde" bulunuyordu.[382]

Nazi korporatizminin sonucu, "işverenlerin fiilen, ücret, çalışma süresi ve koşulları bakımından işçiler üzerinde tam kontrole sahip olmaları... Toplusözleşmelerin tamamen ortadan kaldırılması"ydı. (Bradi)[383]

Sovyet işletme yönetimlerinin üyeleri, o zaman yeni bir kapitalist sınıf oluşturdukları ve çalıştırdıkları veya işten attıkları işçiler gibi aynı "sendikalar"ın üyeleri oldukları için, Sovyet "sen-

dikaları", gerçekten kendisini "Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi" olarak değil de, "Komünist Partisi" olarak tanımlayan bir parti tarafından yönetilmesinin dışında Nazilerin Emek Cephesi'yle her bakımdan karşılaştırılabilecek "korporasyonlar"dan başka bir şey değillerdi.

Emek Cephesi'nde olduğu gibi, Sovyet "sendikaları", ücret yüksekliği gibi böylesi önemli sorunlar üzerine toplu sözleşmelere katılmıyorlardı. Çünkü "İşgücünün Fiyatı" başlıklı 12. bölümde görüldüğü gibi, ücret yüksekliği, devlet tarafından tespit ediliyordu.

İspanya'da faşist rejimin son dönemlerinde olduğu gibi, Sovyet işçileri, "korporatizm"e karşı çalışma koşullarını savunmak ve daha da iyileştirmek için bağımsız sendikalar kurarak tepki veriyorlardı:

> "Sovyet işçileri, işçilerin dünyanın her yanında faydalandıkları temel haklardan bazılarını kullandıkları için akıl hastanelerine kapatıldılar. Ocak 1977'den beri haksız işten atmalara karşı itirazda bulunmak, kötü çalışma koşulları üzerine şikayette bulunmak ve özgür sendika kurma çabası gibi 'emareler'den dolayı akıl hastanelerine yatırılan 14 işçinin şaşırtıcı raporları Mart ayında Uluslararası Af Örgütü'nün eline ulaştı...
>
> Tutuklanan işçiler üzerine haberlerle birlikte Uluslararası Af Örgütü'nün eline, Sovyetler Birliği'nde Özgür Sendikalar Birliği'nin bir çağrısı ulaştı; 200'den fazla sendikanın dahil olduğu bu birlik, ILO sendikası olarak tanınmak için dilekçesinin Uluslararası İşçi Örgütü'ne (ILO) iletilmesini rica etmekteydi." (Uluslararası Af Örgütü'nün Britanya seksiyonu)[384]

Bu, çok önemli bir siyasal gelişmeydi. Çünkü: Muhaliflerin çoğunluğu, en azından, Sovyetler Birliği dışındaki dünyayla ilişki kurmuş olanları ve Brejnev'in "İktisat Reformu"ndan sonra ortaya çıkanlar, o zamanki Sovyet rejimini çoğu durumlarda sağdan eleştiren aydınlardı. Af Örgütü'nün söylediği gibi:

> "Sovyet insan hakları tablosuna işçilerin protestosuyla

önemli bir ekin yapılması önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir."[385]

İşçilerin, özgür sendikaların kuruluşu için mücadelesi üzerine resmi Sovyet yayınları susuyorlardı. Ama Basancon'da bir Sovyet şirketi için çalışan Fransız işçilerinin hangi problemlerle karşı karşıya kaldıklarına bakıldığında Sovyet işçilerinin mücadeleleri ve zorlukları üzerine kısmen iyi olan bir intiba elde ediliyor:

> "Slava çalışanları -dal budak salmış Maşpriboringtorg tekelinin birçok kolundan birisi- işletmeyi, haftada 40 saatlik çalışmayı, 250 sterlinlik asgari ücreti, beş hafta izni ve bir aylık ücret kadar primi kabul etmeye zorluyorlar...
>
> Geçen seneki bir grevle çalışma süresi azaltıldı. Ve geçen bütün bir hafta boyunca işçiler, on Sovyet şefini müzakere masasına çekmek için işletmede grev yaptılar. Yönetim Kurulu alışkanlıklarına göre şefler, yorum yapmak istemediler; ama grevciler, zafere inanıyorlar, en azından, muhtemelen, çatışmanın hisseler (temettü) üzerindeki etkisini orada tartışmak için yürütücü müdürün Moskova'ya gizli bir seyahat yapmasından dolayı." (The Guardian)[386]

BÖLÜM 22

SOSYAL HİZMETLER

Marksizm'e göre, modern kapitalist bir toplumun fiilen fonksiyonel olabilmesi için, belli bir ölçüde sosyal hizmetler (örneğin, eğitim ve sağlık alanlarında) gereklidir. Kötü sağlık durumunda işçiler, asgari bir eğitim almayan işçiler, kârı fiilen azamileştirecek durumda olamaz.

Sovyet devletinin, eğitim, sağlık, hastalık ve çocuk parası, emeklilik, dinlenme ve tatil tesisleri, konut, mesleki eğitim vs. öngördüğü harcamalar, sosyal yardım fonu denen fon tarafından temin edilir. Bu fonlar, ortalama bir işçi ailesinin gelirinin yaklaşık yüzde 17 ila 20'sine tekabül eder.[387]

Sosyal hizmetler için Sovyet devletinin harcamalarının yaklaşık yüzde 60'ı, ikramiyeler biçiminde, yaklaşık yüzde 40'ı da hizmetler biçiminde temin edilir.[388]

Ama kapitalist bir sınıfın amacı, sosyal hizmetlerin seviyesini, azami verimlilik ve sosyal sistemin sosyal istikrarıyla uyumlu olarak, mümkün olduğunca düşük seviyede tutmaktır ve sosyal hizmetlerin daha yüksek bir seviyesine sadece ödeme karşılığında (yani kâr bazında) müsaade etmektir.

Sovyet kapitalist sınıfı her iki amacı da takip ediyordu.

Sosyal destekleme fonlarından hizmetlerin büyüme oranı, "İktisat Reformu"nun yürürlüğe konmasından sonra sürekli (sabit olarak-çn.) aşağıdaki şekilde düşmüştür.[389]

1966-70: % 53

1971-75: % 40

1976-80: (plan hedefi) % 26-30

Ödeme ve kâr bazında gerçekleşen eğitim ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi, "İktisat Reformu"nun uygulamaya konmasından sonra Sovyet sosyal sistemi için tipikti:

> "Hizmetlerin (sağlık ve eğitim için) belli bir oranı, kârı içeren fiyatlar üzerinden sunulmaktadır: İktisadi muhasebe bazında çalışan belli sağlık ve eğitim tesisleri vardır." (Azar ve Pletnikova)[390]

Bunun ötesinde, bu paralı hizmetlerin, parasız olanlardan daha hızlı artması planlanmıştı:

> "Yürürlükte olan beş yıllık plan, paralı hizmetlerin görece güçlü bir büyümesini öngörmektedir...
>
> Paralı hizmetlerin hacmi, yürürlükte olan beş yıllık plan içinde yüzde 47 oranında artacaktır... Parasız hizmetlerin hacmi ise aynı dönemde yüzde 23 oranında artacaktır." (Komarov)[391]

Bu gelişme, Sovyet propagandacıları tarafından, paralı hizmetlerin seviyesinin, parasız olanlardan daha yüksek olduğu iddiasıyla "halkın çıkarına" diye lanse edilmiştir:

> "Şimdiki aşamada paralı hizmet sektörlerinin gelişmesine verilen öncelik, halkın çıkarınadır... Böylece halk, gereksinimlerini daha kapsamlı karşılama olanağını elde edecektir." (Komarov)[392]

Gerçekte bu gelişme, Sovyet emekçi halkının değil, Sovyet kapitalist sınıfının çıkarınaydı. Birincisi, bu sınıfa, normal olarak parasız hizmetler için harcanması gereken ulusal gelir payını azaltma olanağı verdi ve ikincisi, Sovyet sermayesine "yüksek kârlı" bir yatırım alanı açtı:

> "Kural olarak, paralı hizmetlerin çoğu sektörleri... yüksek kârlıdır." (Komarov)[393]

Ama biraz insancıl olan bazı Sovyet ekonomistleri, paralı hizmetlerin parasız olanların yerini almasının, istenmeyen sosyal etkilerinden dolayı abartılmaması gerektiğini açıkça talep ettiler:

> "Parasız hizmetler alanındaki azaltmalar ve insanların kapsamlılaşan gereksinimlerinin paralı yerine getirilmesi, sadece belli bir dereceye kadar mümkündür. Bu derecenin ötesinde, kişi başına geliri olağan düzeyden yüksek olan tekil ailelerin hizmetlerden faydalanmasında istenmeyen bir farklılaşma yaşanacaktır." (Rutgayzer)[394]

Ama başka ekonomistler, Marks'ın, işgücünün değerinin kendi eğitimi için masrafları içerdiğine dair tezine dikkat çekiyorlardı:

> "İnsan organizmasının belli bir sanayi dalında hüner ve beceri kazanabileceği şekilde değişikliğe uğrayabilmesi için... özel bir öğrenim ya da eğitim gereklidir; bu da, az ya da çok bir meta eşdeğerine mal olur... Bu eğitim masrafları -basit işgücü için pek küçüktür- üretim için harcanan toplam değerin içinde yer alır." (Marks)[395]

İşgücünün o zamanki Sovyetler Birliği'nde meta olduğunu ve böylece de bir değeri olduğunu başka nedenlerle reddederlerken, o ekonomistler, hiçbir eğitimin bedava olmadığı, aksine, en azından kısmen ebeveynler ve meslek öğrenenler tarafından ödenmesi gerektiği talebine vurgu yapmak için, yukarıdaki Marksist analizi acımasızca kötüye kullanmışlardır:

> "Eğitim harcamaları, işgücünü yeniden üretmek için gerekli harcamaların bir kısmı biçimini alırlar...
>
> Hakim olan ve en yaygın sanı, eğitim için bütün harcamaların, zorunlu olarak, artı ürünle finanse edilmesi gerektiğidir. Ama bu, doğru değildir...
>
> Eğitim için harcamalarda devlet tarafından ve ebeveynler veya bizzat eğitim görenler tarafından üstlenilenleri birbirinden ayırmak gerekir." (Zamin)[396]

Sübvanse edilmiş devlet hizmetlerinin geriletilmesi, "iktisadi" kâr getirenlerin payının büyütülmesi eğilimiyle ilgili bir istisna, konut sektöründe tespit edilmekteydi. Bunun nedeni, kısmen -tipik kapitalist ülkelerde olduğu gibi- kâra yönelmiş inşaat

firmaları bakımından, emekçi halkın ödeyebileceği kiralar (veya ipotek) karşılığı konutlar inşa etmenin giderek zorlaşmasıydı. Diğer neden ise, 1960'a gelindiğinde belirgin bir küçük burjuva nüfusun yaşadığı büyük şehirlerde, yaygın biçimde yapılan bir-iki katlı özel evlerden dolayı oluşan inşaat alanı yetmezliğinde aramak gerekir.

Bu nedenle, 1 Haziran 1962'de, SBKP Merkez Komitesi'nin ve hükümetin ortak bir kararı yayımlandı; bu kararda, Cumhuriyetlerdeki devlet idarelerinden, 100 binden fazla nüfuslu şehirlerde özel ev inşaatına izin verilmemesi talep ediliyordu.

Aynı zamanda, konuta ihtiyacı olan insanlar, tam da bu büyük şehirlerde devlet kredileriyle çok katlı kiracı evleri inşa eden konut yapımı kooperatiflerine yatırım yapmaları için cesaretlendiriliyorlardı. Yüzde 40 kaparo (konutun cinsine bağlı olarak 1000-3000 ruble) ödeyebilecek durumda olanlar, böylece, devlet konutları bekleme listesine yazılmadan, kooperatife girdikten birkaç yıl sonra yeni bir konuta taşınma olanağına sahiptiler.

Bu tedbirler, konutlarda, devlet ve konut yapımı kooperatifleri tarafından yapılanların payının görece artmasına ve özel firmalar tarafından yapılanların payının da görece azalmasına neden olmuştur.

İnşa edilen konutlarda pay durumu:[397]

	1961-65	1966-70
... Devlet.....	% 58,5	% 61,5
... Konut yapımı kooperatifleri....	% 2,7	% 6,5
... Özel firmalar.....	% 19,2	% 14,0
... Kolhozlar ve kolhoz köylüleri..	% 19,6	% 18,0

Şehir konut yapımında bu eğilim daha da belirgindi:
İnşa edilen konut alanında pay durumu:[398]

	1960	1965	1970
... Devlet.....	% 75,6	% 76,1	% 79,9
... Konut yapımı kooperatifleri	...	% 10,7	% 10,8
... Özel firmalar.....	% 24,4	% 13,2	% 9,3

Devlet konut yapımı o zaman Sovyetler Birliği'nde gerçek bir sosyal hizmetti ve inşaat ve bakım masraflarının üçte ikisinin devlet tarafından üstlenileceği tarzda sübvanse ediliyordu. Kiralar, konut alanını kiralayan ailelerin nominal gelirlerinin yüzde 3'ü ila yüzde 4'üne tekabül ediyordu.[399]

Buna rağmen, konut yapımı sektöründe toplam yatırımların payı sonraki yıllarda oldukça düşmüştür, aynen başka sosyal hizmetlerde olduğu gibi:[400]

1956-60: % 23,2
1961-65: % 18,3
1966-70: % 17,0

Kabul edildiği gibi, devlet konut yapımının seviyesi düşüktü:

> "Başlangıçta yeni evliler, belli araç gereç olmaksızın iyi idare ediyorlardı... Ama, çocuklar doğduğunda, gerekli eşyaya (ve) ayrılmış odalara ihtiyaç doğdu." (Antosenkov)[401]

Ama bütün sosyal hizmetler devlet tarafından karşılanmıyordu: Bazı sosyal hizmetler, işletmeler tarafından kendi personellerine sağlanıyordu.

"İktisat Reformu"ndan bu yana işletmeler, üretim geliştirme fonlarına ve kârlardan maddi teşvik fonlarına ek olarak sosyal-kültürel projeler ve konut için bir fon oluşturmak talimatını almışlardı:

> "Şimdilerde Sovyet işletmelerinde maddi teşvik için üç türden fon vardır... b) sosyal ve kültürel tedbirler ve konutlar için fon; bir işletme bu fondan, personelin hizmetleri için, devletin verdiğine ek olarak gerekli araçları alabilir." (Batirev)[402]

İşletmeler, bu fondan kendi arazileri üzerinde bir sağlık merkezi kurmakla yükümlüdürler.[403]

Diğer her iki fonda olduğu gibi, sosyal ve kültürel projeler ve konutlar için fonun büyüklüğü, söz konusu işletme tarafından elde edilen kâr oranına bağlıydı:

> "Bir işletme tarafından hizmete sunulan konutların, belediye ve kültürel tesisleri, üretimin kârlılığına bağlıdır; çünkü bu harcamalar, işletmenin muhafaza edilen kârların-

dan kaynaklanan sosyal ve kültürel tedbirler ve konutlar fonundan yapılmaktadır." (Kamenitser)[404]

Böylece bu fon, personeli, kâr oranını arttırmaya motive eden ikinci bir maddi teşvik fonu olarak işlev görmektedir.

Aynı zamanda, fonun, konut gibi, başka türlü elde edilemeyebilecek bazı avantajlar sunarak personeli kendisine bağlamak veya yeni personel çekmek işlevini görmesi öngörülmüştür. Bu, çalışanların özel evler almasını kolaylaştırmak için, fonun kullanılması durumunda de geçerlidir:

> "İşletme bu işçileri aşağıdaki koşullarda destekler: Sosyo-kültürel araçlar ve konut yapımı için fon, işçinin kaparosunun yüzde 40 ila yüzde 50'sini verir ve bu miktar, işçi belli bir zaman için aynı işletmede çalıştığında ödenmiş olur." (Antosenkov)[405]

Böylece, Sovyet sanayi işletmelerinin sosyal fonları, o zamanki Sovyet sosyologlarının oldukça küçümseyerek dile getirdikleri tipik kapitalist ülkelerdekilerden çok az farklı oluyorlar.

> "(Kapitalist ülkelerdeki-çn.) sanayi şirketlerinde işletme yönetimlerinin kendi çalışanları için kurdukları sosyal ve kültürel fonların nedeni egoist sınıf çıkarlarındadır...
>
> Sermaye şirketlerinin hayırsever amaçlar için harcamaları... Scott'un sözleriyle 'çalışanlar için en büyük maddi ve ideolojik randımanı elde etmeyi' amaçlamaktadır." (Bogomoleva)[406]

Sovyetler Birliği'nde sosyal ve kültürel tedbirler için fonlar, diğer iki fondan daha ağır büyüyorlardı, kârın büyümesinin ise oldukça gerisinde kalmışlardı:

> "1966 ve 1970 arasında... üretimi geliştirme fonu, 6 misli büyümüştür; sosyo-kültürel projeler ve konutlar için fon 2 misli ve maddi teşvik fonu, 4 misli büyümüştür." (Droygişinski)[407]
>
> "İşletmelerin ve örgütlerin geçen on yıldaki kârları 3,5 misli artarken, sosyal ve ekonomik hizmetler için yardımlar sadece 2,8 misli artmıştır... Bu sayılar, sosyal ve ekonomik hizmetler alanının gelişmesi bakımından mevcut olan büyük rezervler için kendi başına kanıttır." (Komelyanski)[408]

BÖLÜM 23

ÇEVRE KİRLİLİĞİ

O zamanki Sovyet ekonomistleri ve politikacıları, insan ile çevresi arasında bir ahenkliliğin ancak planlı sosyalist veya komünist toplum sisteminde mümkün olacağını iddia etmişlerdir:

> "İnsan ve doğa arasında gerçek birlik, sadece sosyalizmde ve komünizmde mümkündür." (Ananiçev)[409]

Ama "İktisat Reformu"ndan sonra her işletme, kârını çoğaltmak ve üretim masraflarını azaltmak durumunda kaldı. Bu amacın, üretimin sonucu olan çevre kirliliğinin en aza indirilmesi toplumsal gereksinimiyle çeliştiği, Sovyet ekonomistleri tarafından da kabul edilmiştir:

> "Çevre koruma kontrol programlarının uygulanması, işletmelerin iktisadi verimliliğinin kötüleşmesine yol açmaktadır." (Fedorenko ve Gofman)[410]

Sonuç; "İktisat Reformu"nda bu yana Sovyetler Birliği'nde çevre kirliliği, tipik kapitalist ülkelerdeki gibi, tehlikeli boyutlar almıştır:

> "Demir Olmayan Metalürji İçin Sovyet Bakanlığının Şdanviski ve Lovoserski Maden Hazırlama Kombinaları, Kola yarımadasındaki nehirlerin ve göllerin kirlenmesine tamamen son vermek için, şimdiye kadar gerekli tedbirleri

almadılar... Kimya Sanayi Bakanlığı'na ait olan bir dizi işletme, havayı kirletiyor. Çok sayıda çimento işletmesi, dışarı atılan gazlara düşük düzeyde filtre uyguluyor. Selenginski işletmesindeki ve selüloz ve kağıt sanayiinin başka işletmelerindeki filtre ünitelerinin yapımı yetersizdir. Petrol rafinerisi ve petrokimya sanayii, enerji, teknik ve elektriklendirme ve inşaat malzemesi sanayi bakanlıklarının tekil işletmeleri de suyu ve havayı kirletiyorlar. Oldukça büyük bir dizi şehirde hava kirliliği, trafikten dolayı artmıştır...

Kullanılmış toprakların yeniden ekime açılmasını talep eden yasa, madencilikte, şehir, sanayi ve motorlu araç yapımında her zaman dikkate alınmıyor."[411]

"Sovyetler Birliği'nde ve başka sosyalist ülkelerde... teknik talimatlar ihlal ediliyor... ve bundan dolayı filtreden geçmemiş atık gaz, atmosfere karışıyor, temizlenmemiş su, nehirlere ve su havzalarına karışıyor. Ayrıca toprak erozyonu da var." (Kromuşin)[412]

"Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Sovyetler Birliği'nde çevre kirliliği nedenlerinin çeşitliliğinden dolayı, her iki devlet, bu sorunun önünü almak için, bugün acil zorunlulukla karşı karşıya kaldıklarını görmekteler...

Selüloz ve kağıt fabrikalarının, yapay iplik işletmelerinin ve başka tesislerden atık suların nehirlere ve göllere verdiği zarar, genel olarak bilinmektedir. Bu işletmeler her gün binlerce ton kirli suyu nehirlere, göllere ve denizlere akıtıyorlar. Bu kirli suların neden olduğu zarar, hesaplanamaz." (Ananiçev)[413]

Tabii ki Sovyet politikacıları o zaman, çevre kirliliğini azaltmak için tedbirleri sözde desteklemişlerdi:

"Bilimsel ve teknik ilerlemeyi ilerletmek için tedbirlere baş vuruyorsak, aynı zamanda, bu ilerlemenin doğal kaynakların akla uygun ele alınışıyla uyumluluk içinde olmasına; hava ve suyun tehlikeli kirlenmesine veya toprağın verimliliğinin düşmesine neden olmamasına dikkat etmeliyiz." (Brejnev)[414]

Ama pratik biraz başkaydı. Hava kirliliğinin temel iki nedeninden birisinin trafik olduğunu Sovyet çevre korumacıları genel olarak kabul ediyorlardı:

"Trafiğin gelişmesi, bir dizi 'çıkmaz sokağa' götürmektedir.

Bunlardan birisi, yanmalı motorların zehirli gazlarıyla havanın kirlenmesi...

Bugün hava kirliliğinin esas sorumluları, enerji ekonomisi ve karayolu nakliyatıdır." (Ananiçev)[415]

Onlar, temiz motorlu araç üretmek için zorluğun teknik değil, ekonomik karakterli olduğunu da kabul ediyorlardı:

"Zehirli ve zararlı gaz atmayan motorlu araçlar geliştirmek tabii ki, esas itibarıyla mümkündür. Ama bu... çok pahalıdır." (agy.)[416]

Bu nedenle, kullanılan motorlu araçların sayısının oldukça azaltılmasını öneriyorlardı:

"Büyük bir ihtimalle, motorlu araçların sayısı, oldukça çok sayıda özel arabanın trafikten çekilmesiyle azaltılacaktır." (agy.)[417]

Ama otomobil sanayii, Sovyet kapitalist ekonomisinin, tam da aksi politikayı sürdüren en önemli bölümlerinden birisiydi:

"SBKP 24. Kongresi'nin 1971-1975 yılları için beş yıllık plan talimatlarıyla uyumluluk içinde, motorlu araç üretiminin dört misli arttırılması öngörülmüştü. Motorlu araçlar sayısının bu devasa artışı... büyük kapsamda hava kirliliği artışı tehlikesine neden oluyor." (agy.)[418]

O zamanki Sovyet ekonomistlerinin bazıları, çevre kirliliği sorununa "ticari" bir yaklaşım tarzı öneriyorlardı: Devlet, "halk arasında yüksek hastalık oranından... kaynaklanan zararları tahmin etmelidir"[419] ve bundan hareketle sorumlu işletmeleri "çevre kirliliği için zarar ve ziyanları ödemekle"[420] yükümlü kılmalıdır.

BÖLÜM 24

AHLAKİ TEŞVİKLER

Verimliliği, üretimi ve böylece kâr oranını arttırmak için işçileri heveslendirmede Sovyet kapitalist sınıfı, ekonomik teşviklerin dışında "ahlaki teşvikler"den de yararlanmıştır:

> "Çalışma için ahlaki teşvikler, hiçbir biçimde maddi teşviklerle doğrudan ilişki içinde olmamakla karakterize olurlar...
>
> Komünist Partisi ve Sovyet devleti, ahlaki teşviklerin gelişmesine büyük önem vermektedir ve hatta daha da büyük değer verecektir." (Buniç)[421]
>
> "Mantıklı bir teşvik sistemi, sadece, maddi ve ahlaki teşviklerin kombinasyonuyla... geliştirilebilir. Sosyalizmde ideolojik ve eğitici çalışma, iktisadi gelişmenin önemli bir faktörüdür." (Fedinin)[422]

O zamanki Sovyet sosyologları, tipik kapitalist ülkelerde böylesi "ahlaki teşvikler"in, "psikolojik tekniklerin yardımıyla... çalışan insanlar arasında, işçiler ile kapitalistler arasında 'sosyal ortaklığın' olduğu hayalini ürettiğini..." belirtiyorlardı. (Bogomolova)[423]

Yani, bu ahlaki teşviklerin kapitalist toplumda işçiler ve kapitalistler arasında sınıf farklarının ve ekonomik çıkar çatışma-

larının olmadığı hayalini yaydığını iddia ediyorlardı:

"Burjuva sosyologlar, toplumdaki... sınıf farklılıklarını kabul etmeye isteksizler. Üretimle ilişkisi olan insanları, yapmaları gerektiği görevlere uygun olarak gruplara ayırıyorlar; örneğin, maliyeyle ilişkisi olanlar, idareyle ilişkisi olanlar vs. diye. Bu, onların sınıfsal zemininden bağımsız olarak yapılıyor... (ve) böylece bir işletmedeki her kişi, yukarıda mı, aşağıda mı olduğuna bakılmaksızın, 'çalışan' olarak görülüyor...

'İnsan İlişkileri' yaklaşımının arka planındaki düşünce, şirket yöneticilerini, sıradan ücretlilerle sadece biçimsel bir düzeyde aynı görme denemesidir. Çünkü, diğerleri gibi onlar da 'ücretli'dirler ve 'ücret' alıyorlar.

"İşçiler ve işverenler arasındaki sözüm ona 'ortak çıkarlar' kavramı, 'İnsani İlişki' teorisinde özel anlamı olan bir etmen olarak görülmektedir." (Bogomolova)[424]

Ama o zamanki Sovyetler Birliği'nde aynı hayal beslenmiştir; bu her yerde ve her zaman yapılan, ülkenin gerçek toplumsal sisteminin "sosyalist" olduğu propagandasıyla oldukça kolaylaştırılmıştır:

"Sosyalist zemin üzerinde yükselen üretim araçlarının... kamusal mülkiyeti, üretim ilişkilerini; yoldaşlık, arkadaşlık ve kolektif çalışmanın ürünlerinden eşit pay alan kolektif halkın birliğinin ilişkilerine dönüştürmüştür...

İşletme yöneticilerinin çalışması, üretken bir çalışmadır. Ama bu bu çalışma, dolaysız üretim alanındaki çalışmayla bir ve aynı değildir. Bunlar, insan emeğinin kullanım bulduğu değişik alanlardır...

Sosyalizmde yönetim ilişkileri, üretimin gelişmesinde aynı derecede çıkarı olan bir insan topluluğu içindeki ilişkilerdir." (Kamenitser)[425]

Ülkeyi yöneten Sovyet politikacıları, kızıl bayrakların ve "Leninist yoldan komünizme" gidiliyor gibi sloganların arkasında kapitalist bir toplum inşa etme demagojik sanatında oldukça yetenekliydiler:

"Marksist-Leninist öğretilerin önderliğinde... Komünist

Partimiz, kendine güvenle, komünizmin temelini atıyor." (Kosigin)[426]

İşçiler, kendilerini, "üretimin efendileri" olarak görmeye teşvik edildi:

"Bütün çalışanlara, üretimin efendileri oldukları hissini vermek için her şey yapılmalıdır." (Kosigin)[427]

Böylece onlarda emek üretkenliğini ve dolayısıyla kâr oranını arttırmak için ilgi uyanacaktır:

"İşçilerin çalışma sürecine, makinelerine ve fabrikaya ilgi duymaları, sosyalizm için tipiktir." (Fedinin)[428]

Bu ideolojik temel üzerinde işçiler, işin verimliliğinin arttırılması amacıyla -hâlâ komik bir biçimde "sosyalist yarışma" olarak tanımlanan- rekabete katılmaya teşvik edilmişlerdir. Bu rekabet, aynı işletme içinde veya çeşitli işletmeler arasında; tek tek işçiler, iş ekipleri ve bölümler arasında gerçekleştirilebiliyordu:

"Sosyalist yarış, kitlelerin çalışma şevkini ateşlemek ve üretken faaliyetlere kazanmak için güçlü bir araçtır...

Bir birey veya bir kolektif (yani bir işletmenin personeli -yazar), başka bireylerle veya kolektiflerle yarışa girer...

Teşviklerin özü, kendisini... yarış ruhunda göstermektedir... Yarış ruhu, beceri, el yatkınlığı ve buluş zenginliği alanlarında yarışmak isteği, bir işletme içinde veya bir kolektif içinde en iyi bir şekilde geliştirilebilir.

İktisat reformu ve sanayi yönetiminde sektör ilkesinin uygulamaya konması, aynı sektördeki işletmeler arasında somut yarış için uygun koşullar yaratmıştır." (Fedinin)[429]

"Sosyalist yarış"ta öne çıkan işçiler, iş ekipleri veya işletmeler, takdir edilmişlerdir:

"En iyi işçiler... nişanlar, madalyalar ve başka takdirler alıyorlar. En seçkin işçiler, Sosyalist Çalışmanın Kahramanları unvanını alıyorlar. En iyi işletmeler, Kızıl Sancak'ı alıyorlar." (Kamenitser)[430]

"Sosyalist yarış"ın esas amacı, o zamanki Başbakan Aleksey Kosigin'e göre, kâr oranının artırılmasından ibaretti:

"Sosyalist yarışma, üretim kârlılığının yükseltilmesini hedeflemelidir."[431]

Sovyetler Birliği'nde işletmelerin kâr oranını yükseltmek için işçileri teşvik eden "ahlaki teşvikler"in önemli bir bileşeni, aynen kapitalist ülkelerde olduğu gibi, "işletme yönetimine işçi katılımı"[432] olarak tanımlandı.

Söz konusu "yönetime işçi katılımı"nın, sanayide "işçi denetimi"nden çok uzak olduğu, Devlet Sosyalist Üretim İşletmeleri Tüzüğü'nde oldukça açıktır. Orada kesin olarak şöyle deniyor:

> "İşletme yönetimi, tek kişi sorumluluğuna dayanır."[433]

"Yönetime işçi katılımı" kavramı, Sovyet ekonomistleri tarafından öyle muğlak bir içeriğe büründürülüyordu ki, "sosyalist yarış", yönetime işçi katılımının "temel biçimlerinden biri" olarak sunuluyordu:

> "Sosyalist yarış, yığınların üretimin yönetimine katılımının temel biçimlerinden birisidir... Sosyalist yarış, yönetime işçi katılımının en yaygın biçimlerinden birisidir." (Kamenitser)[434]

Kelimenin en dar anlamında dahi Sovyetler Birliği'nde "yönetime işçi katılımı", işçilerin (veya temsilcilerinin) yönetim temsilcileriyle yaptıkları düzenli tartışmalarda yönetim tarafından hazırlanmış olan plan taslaklarını onaylamalarından veya emek üretkenliği ve kâr oranının arttırılması için yapıcı önerilerini sunmalarından başka bir şey değildi:

> "Her işletmede, plan taslaklarının ve uygulanmalarının konuşulduğu daimi üretim konferanslarının düzenli toplantıları yapılır. Yeni yöntemlerin uygulamaya konmasında sorumlu olan, mühendis ve işçilerden oluşan tekno-ekonomik işletme konseyleri, teknoloji ve ekonominin gelişmesi için doğru yönelimin seçiminde işletme yönetimine yardım ederler...
>
> Yükümlülüklerini kavramada her müdür, işletmesindeki işçilerin ve kitle örgütlerinin desteğine muhtaçtır. Onları, üretimi ilgilendiren plan taslakları ve başka önemli sorunlar üzerine tartışmalara dahil eder...
>
> Sendikaların yerel çalışma komitesi, fabrika işçilerine ve büro çalışanlarına, genel toplantılar, üretim konferansları ve başka buluşmalar üzerine yönetime katılma fırsatını

verir...

Bir işletmenin sosyal örgütleri ve bütün çalışanları, bir işletmede iktisadi üretim faaliyetinin geliştirilmesi ve daha da iyileştirilmesi için... tartışmalara ve tedbirlerin pratiğe geçirilmesine geniş tabanlı... katılırlar...

Sanayide çalışanlar, üretimi daha da iyileştirerek, rasyonelleştirme önerileri yaparak ve gizli kalmış üretim potansiyelini araştırarak işletme önderliğine katılırlar...

Sürekli yapılan üretim konferanslarında, üretimi daha da iyileştiren acil meseleler tartışılır ve yöneticilere öneriler sunulur." (Kamenitser)[435]

Başka ifadelerle; Sovyetler Birliği'nde "yönetime işçi katılımı", işçileri, "üretimin efendileri" olduklarına inandırmak için kurulan ideolojik yapının bir kısmını oluşturmaktaydı. Oysa gerçekte, bu "katılım" sadece danışmanlık karakteri taşıyordu; karar vermek, sadece işletme yönetimine ait olan imtiyazdı:

"Her yönetim sistemi... üç bileşenden oluşmaktadır; mevcut koşulların araştırılması, kararların verilmesi ve bu kararların yaşama geçirilmesinin yönetim tarafından denetlenmesi...

Yönetmek, kararlar almak anlamına gelir...

Yönetimin değişik düzeyleri, farklı türlerden kararlar alır... Kararlar almak, yönetimin çok önemli bir parçasıdır." (Kamenitser)[436]

O zamanki Sovyet sosyologlarının, klasik kapitalist ülkelerdeki "yönetime işçi katılımını" için yaptıkları "... 'iktisat demokrasisi'ne veya 'demokratik yönetim'e örnek olduğu iddia ediliyor ve gerçekte 'sınıf işbirliği'nin bir biçimini temsil ediyor" ve "sahte-demokratik"[437] nitelemeleri, aynı derecede, Sovyetler Birliği kapitalizmindeki "işçi katılımı" için de geçerliydi:

"İşletme için sadece önemli olan, işlerine olan ilgi ve firmanın sorunları üzerine sorumluluk hislerini uyandırmak ve aynı zamanda, işçilerin ve işletmenin çıkarlarının birleştirilebilir olduğu mesajını vermek için tabanda işçiler nezdinde, görüşlerinin önemli olduğu, çıkarlarının dikkate alındığı, firmada eşit haklara sahip ortaklar oldukları intiba-

sını uyandırmaktır...

İşletmenin bu güya demokratik hilelerinden işçiler açısından ortaya çıkan tehlike, bazı işçilerde, kendi işverenlerinin 'ortağı' oldukları hayaline neden olmasıdır...

Mevcut birçok tanımlanmasından bağımsız olarak, 'ortak söz hakkı' kavramlarının hepsinde ortak yön şudur: İşçilerden gelen öneriler, asla, uygulanmak zorunda olmayan öneriler olarak ele alınırlar. Bütün sorunlarda nihai karar, eskisi gibi yönetimin elindedir.

'Yönetime işçi katılımı'nın tanınmış taraftarlarından Peter Drucker, (burjuva liberal bir ABD'li teorisyen-çn.) bunu, 'işletme topluluğunun özyönetimi, sadece, eğer yönetimi güçlendiriyorsa savunulabilir' diye ifade ediyor.

Kapitalist tekeller, sadece, demokratik yönetim görünümü uyandırıyorlar. Yönetime gerçekten işçilerin katılımı, kapitalist üretim biçimine özgü sömürüden dolayı düşünülemez."[438]

İşçileri, kâr oranını attırmaya yöneltmeyi amaçlayan "ahlaki teşvikler"in başka önemli bir özelliği, işçilere -tabii ki kapitalist bir ekonomide- "çalışma karşısında komünist bir tavır" almalarını şırınga etmektir:

"Parti, çalışan insanların komünist bilincinin yükseltilmesi ve çalışma karşısında komünist bir tavrın teşviki politikasını sapmadan sürdürmeye devam edecektir." (SBKP MK)[439]

Eğitici yöntemler... halk arasında komünist bir dünya görüşünün gelişmesini... amaçlar.

Lenin, 'komünist çalışma... toplumun yararına bedelsiz olarak gerçekleştirilen çalışmadır' diye yazıyordu... 'Bu, ücretlendirilme düşüncesi olmaksızın gerçekleştirilen çalışmadır'." (Buniç)[440]

"Bugünkü koşullarda ahlaki teşviklere (ve)... çalışmaya karşı, yurtsever bir tavrın gelişmesine güçlü ilgi gösterilmektedir...

Sovyet vatandaşı, komünizm idealini onurla tutuyor... Bu ahlaki özellikle, çalışma faaliyeti için önemli bir rol oynamaktalar...

Her işçide çalışmaya karşı tam bilinçli bir tavır geliştirmek, çalışmaya hazır olmayı ve isteği geliştirmek anlamına gelir; sadece, birisi onu şevklendirdiği için değil; ve sadece, geliri buna bağlı olduğu için değil; aksine, kolektif karşısında, bütün toplum karşısında yüksek bir bilinç ve ahlaki bir yükümlülük nedeniyle...

Komünist çalışma, en yüksek verimliliğin çalışmasıdır... O, ücretlendirilme düşüncesi olmaksızın kamu menfaati için yapıcı ve bilinçli çalışmadır." (Fedinin)[441]

Böylesi "ahlaki teşvikler", diğer şeylerin yanı sıra, işletmede çalışma disiplininin güçlendirilmesini amaçlıyordu:

"Etkili olarak sıkı bir çalışma ve üretim disiplinine uyulmaksızın çalışma yapılan bir fabrika düşünülemez." (Kosigin)[442]

"Parti, sendikalar ve komsomol (Komünist Gençlik Örgütü-yazar)... sürekli, daha iyi bir çalışma ve üretim disiplini için mücadele etmekle yükümlüdürler." (SBKP MK)[443]

"Bugünkü koşullarda çalışma disiplininin daha da iyileştirilmesine büyük değer verilmelidir... Sosyalist yarış, sıkı çalışma disiplini olmaksızın düşünülemez... Her disiplin ihlali... ve (işyerinden) sık sık uzak kalmak, kolektif için zarar anlamına gelir." (Fedinin)[444]

BÖLÜM 25

EKONOMİK ZOR

Yeni kapitalist Sovyet toplumunda "en yüksek çalışma disiplini"ni uygulamaya, "ücretlendirilmeyi düşünmeksizin" çalışmaya derhal hazır olmayan bir siyasi bilince sahip olan işçiler; karşılarında, sadece daha önce tanımladığımız "iktisadi teşvikleri" değil, basitçe, kendilerini "işe koşan birisini"[445] yani dikkafalı işçileri şu veya bu biçimde cezalandıran ve gerekirse işten atan, bütün yetkilerle donatılmış işletme müdürünü buluyorlardı:

> "İşletme yöneticisi... personeli işe alır, işten atar... işletme personelini mükafatlandırır ve cezalandırır." (Sosyalist Devlet Üretim İşletmeleri Tüzüğü)[446]

Yani bunun anlamı şuydu: Sovyet işçilerini, bir işletmenin kâr oranını yükseltmeye teşvik etmek için, iktisadi ve "ahlaki" teşvikler, gerekirse zor yoluyla uygulamaya konmuşlardır:

> "İkna ve zorun, ideolojik ve eğitici çalışmayla idari tedbirlerin doğru bir karışımı, çalışma disiplinini daha da yükseltmek için doğru yolu temsil etmektedir." (Fedinin)[447]
>
> "Yönetim, ikna ve zorun doğru bir karışımından oluşmalıdır." (Kamenitser)[448]

BÖLÜM 26

ULUSAL AYRIMCILIK

Sovyetler Birliği -daha doğrusu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği- 15 Birlik Cumhuriyeti'nden ve 100'den çok ulustan ve uluslaşmakta olan topluluktan oluşan çokuluslu bir birlik devletiydi.

Kurulu SSCB birlik cumhuriyetleri içinde, en genişi ve ekonomik bakımdan en gelişmişi Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ydi (RSFSC). RSFSC, toplam yüzölçümünün yüzde 76'sını ve ülke nüfusunun da yüzde 53'ünü oluşturuyordu.

Ancak Ağustos 1940'ta Sovyetler Birliği'ne katılan Baltık kıyısındaki Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri istisna olmak üzere, Rus olmayan Birlik Cumhuriyetleri, çarlık döneminden, RSFSC'ye göre oldukça geri bir ekonomik gelişmeyi miras almışlardı.

Sovyetler Birliği'nde sosyalist toplumun var olduğu dönemde Komünist Partisi'nin politikası, Birlik Cumhuriyetleri arasındaki bu ekonomik eşitsizliği, RSFSC'nin, iktisaden geri birlik cumhuriyetlerine yardımıyla aşmaya çalışmaktı:

> "Rusya Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nde ulusal sorunun özü, bazı ulusların geçmişten miras aldıkları fiili (eko-

nomik, politik, kültürel) geriliği ortadan kaldırmak ve böylece geri halkların, gerek devletsel, gerek kültürel ve ekonomik açıdan merkezi Rusya'ya yetişmelerine olanak sağlamaktır."[449]

"Çeşitli milliyetlerden emekçi kitleler arasında kardeşçe bir işbirliği kurmanın koşullarından biri olarak ulusal sorunun içine yeni bir unsur, milliyetlerin fiilen (sadece hukuken değil) eşit kılınması unsuru getirilmiştir; ileri milliyetlerin kültürel ve ekonomik seviyesine ulaşabilmeleri için geri milliyetlere yardım, destek sunmak."[450]

"Geri kalmış uluslara kültürel ve ekonomik gelişmelerinde yardım, 'eşit ulusal haklar' denen şey olmaksızın... boş bir seda haline gelir... Rus komünistlerinin ulusal siyaseti budur."[451]

"Birlik Cumhuriyetleri milliyetleri arasındaki ekonomik ve kültürel eşitsizlik... ancak, Rus proletaryasının Birlik'in, geri halkların iktisadi ve kültürel ilerlemelerinde gerçekten ve sürekli yardım ettiğinde aşılabilir."[452]

"Ulusal sorunda politikamızı, Rus olmayanlara karşı tavizler politikası olarak görüyorum... Şüphesiz ki bu, doğru bir politikadır." (Stalin)[453]

Bu yardım, öncelikle iktisaden geri birlik cumhuriyetlerinin sanayileşmesinin desteklenmesi biçiminde gerçekleştirilmelidir:

"Rus proletaryasının... iktisadi ve kültürel ilerlemelerinde Birlik'in geri halklarına yaptığı yardım... öncelikle bir dizi pratik tedbirler biçimini almalıdır; böylece önceleri baskı altında tutulan milliyetlerin cumhuriyetlerinde sanayi merkezleri doğabilir, bunların işleyişine oradaki halk oldukça güçlü olarak katılmalıdır." (Stalin)[454]

"Sovyetik Doğu'da önder kadroların önünde duran acil görevler şunlardır: Doğunun Sovyet Cumhuriyetlerinde sanayi merkezlerinin oluşturulması..."[455]

"Her kasabada, her ilçede, her ilde, her bölgede, her ulusal cumhuriyette canlı bir yaşamın, canlı bir sanayi yaşamının başlamasını sağlamamız gerekir. İktisadi inşamızda, mahallinde uykuya dalmış bulunan güçleri kullanmazsak, kasabalardan ve ilçelerden başlayarak yerel sanayiyi bütün

araçlarla desteklemezsek, bütün bu güçlerden yararlanmazsak, ülkemizde, Lenin'in sözünü ettiği, genel iktisadi inşa canlanmasına ulaşamayız." (Stalin)[456]

Buna rağmen, Ek 1'deki tablolarda kanıtlandığı gibi, çeşitli birlik cumhuriyetleri arasında sanayileşmenin seviyesinde, kişi başına gelirde, kişi başına konut alanında, ortalama ücrette, ortalama tasarruf kotasında, nüfusa oranla hastane yatağı ve doktor sayısında vs. önemli farklar varlığını korumuştur.

O zamanki (1970'li yıllar-çn.) Sovyet sosyologları, bu farklılıkları kabul etmişler, ama birlik cumhuriyetlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel seviyesindeki bu farkları azaltmak, makamların daimi politikasıdır iddiasında bulunmuşlardır:

"Sovyet devleti... çeşitli bölgelerdeki yaşam standardındaki farkların azaltılması sorununa dikkat göstermektedir." (Mistislavski)[457]

Ama gerçekte bu farklılıklar, giderek artmıştır:

Ek 1'deki Tablo 3, 1970 yılında ortalama şehir konut alanının ortalama değerinin, ortalama üzerindeki 6 Birlik Cumhuriyeti'nde 8,6 metrekare olduğunu, ortalamanın altında olan 9 Birlik Cumhuriyeti'nde ise kişi başına sadece 6,6 metrekare olduğunu göstermektedir; 2,0 metrekarelik bir fark. Buna karşın 1958'de hazır bulunan ortalama konut alanının ortalama değeri, ilk 6 Birlik Cumhuriyeti'nde kişi başına 6,6 diğer 9'da ise 5,4 metrekareydi, yani sadece 1,6 metrekarelik bir fark.[458]

Bununla ilgili ayrıntı Ek 2'de.

Ek1 ve Ek 2'deki tabloların bir analizi, Federasyonun çeşitli uluslarının aşağıdaki sıralamasını gösteriyor (Tablolarda bu birlik cumhuriyetlerinin göstergelerindeki "Ortalamadan yüksek oran"larla "ortalamadan düşük oran"ların birbirine orantısı):

Rusya	14: 1
Estonya	14: 1
Letonya	13: 2
Litvanya	9: 6
Ukrayna	6: 9

Ermenistan	5: 10
Beyaz Rusya	4: 11
Gürcistan	4: 11
Kazakistan	3: 12
Moldavya	2: 13
Türkmenistan	2: 13
Azerbaycan	1: 14
Kırgızistan	1: 14
Tacikistan	1: 14
Özbekistan	0: 15

Yukarıdaki tablo, "çevre"deki Birlik Cumhuriyetlerinin, merkezdeki Rus Cumhuriyeti'yle karşılaştırıldığında, yarı sömürge bir yapı aldıkları sonucunu göstermektedir; bu tezi, bu cumhuriyetlerin en geri olanının, yani Özbekistan'ın ekonomik yapısının detaylı bir araştırması doğrulamaktadır.

Orta Asya iktisadi bölgesinde kolhozlardaki (500'den fazla aileli) pay, SSCB'dekini ve RSFSC'dekini çok aşmaktadır:

Aile sayısına göre kolhozların tanzimi (% olarak ve 1971'deki durum).[459]

	300 ve altında	301-500	500 üzerinde
SSCB	40,6	29,0	30,4
RSFSC	49,8	30,0	20,2
Orta Asya	11,5	22,4	66,1

Pamuk ekiminde uzmanlaşmış bu büyük kolhozlar, hasatı toplamak için, çok sayıda, şehirlerden gelen kısmi çalışan işçileri çalıştırırlarken, aynı zamanda, kolhoz köylülerinin önemli bir sayısı, bu işlerden uzak durmaya başlamıştır:

> "Her yıl yüzbinlerce şehirli, hasatla uğraşmaktadır, bu da ekonomiye büyük zarar vermektedir."[460]

Örneğin Özbekistan'da, Ekim 1962'de 186 bin geçici işgücü, ortalama 26 gün pamuk tarlalarında çalışırlarken, 400 bin kolhoz köylüsü bu çalışmaya katılmamıştır.[461]

Sanayileşmiş birlik cumhuriyetlerine -Özbekistan'ın ancak az sayıda tekstil fabrikası vardı- "ihracat" için pamuk ekimi, Özbek ekonomisinin temeliydi ve SBKP'nin önderlerinin politikası, bu durumu devam ettirmekten ibaretti:

> "Orta Asya'da ve Kafkasya'da iklim koşulları ve tarımsal üretimin kendine özgü olan özellikleri... bu bölgelerdeki tarım için gerekli bilgi ve çalışma alışkanlıkları olan işçileri gerekli kılmaktadır... Bu nüfusun sanayide, nakliyatta, inşaatta vs. kitlesel çalışması, tarımın çok önemli alanlarının gelişmesini olumsuz etkilemesi mümkündür. Ekonominin gelişmesinin planlanmasında böylesi bölgelerin kendine özgü özellikleri dikkate alınmaktadır. Örneğin, SSCB'nin iktisadi gelişmesi için yedi yıllık planda (1959-1965), Özbek SSC'nin gelecekte de ülkenin pamuğu için ana ekim alanı olarak kalması öngörülmüştür. Bu nedenle Özbekistan'da pamuk ekiminin gelişmesine önem verilmeye devam edilecektir." (İsupov)[462]
>
> "Özbekistan'da tarımın gelişmesi için... pamuk ekimi temelinde bir tarıma ihtiyacımız var." (Muhiddinov)[463]

Bu politika, Özbekistan'da kişi başına gıda maddeleri üretiminin reel gerilemesine neden olmuştur.

Özbekistan'da gıda maddeleri üretimi (1959-1965, kg/kişi başına):[464]

	1959	1965
Et	18,1	14,5
Süt	95,0	89,7
Tahıl	62,2	59,3
Patates	24,8	16,1
Meyveler	23,4	19,0

Özbekistan'da sömürge cinsinden iktisat biçiminin muhafaza edilmesi yönündeki resmi politika, kaçınılmaz olarak, bu Birlik Cumhuriyeti'nde sert protestolara neden olmuştur:

> "Özbekistan, Birlik'te pamuk ipliği toplam üretiminin

yüzde 70'ini, ham ipeğin yüzde 38'ini ve kenaf ipliğinin yüzde 90'nı sağlıyor. Ama burada -bütün ülke göz önünde tutulduğunda- trikotaj mallarının sadece yüzde 2,8'i ve çorapların sadece yüzde 2,1'i üretilirken, toplam nüfusa göre cumhuriyetin nüfusunun payı sürekli artmaktadır ve 1970'de yüzde 5'e ulaşmıştır. Kişi başına hafif sanayi üretimi söz konusu olduğunda, Özbekistan, Sovyetler Birliği'nde en son sıralardan birisinde yer alıyor...

Ancak geçen beş yıllık planda, hafif sanayi üretiminin ortalama büyüme temposu, bütün ulusta yüzde 8, Özbekistan'da ise sadece yüzde 3,6 oranındaydı...

Geçen 35 sene içinde Özbek SSC'de hiç pamuklu tekstil kombinası kurulmadı. Bugüne kadar yünlü ürünler ve battaniyeler için hiçbir işletme yok. Sadece bazı trikotaj, giyim ve ayakkabı fabrikaları var...

Geçen beş yıllık planda sermaye yatırımları plan hedefi yaklaşık yüzde 75 ve yeni yatırımlar yüzde 35 oranında yerine getirildi...

1969-1971 yıllarında 15 yeni işletme kurulacaktı ve mevcut 8 işletme de onarılacaktı. Gerçekte ise sadece 3 yeni işletme yapıldı ve 2 işletme de yenilendi. 1971 yılında planlamada 31 işletmeye yer veriliyordu. Gerçekte ise sadece 5 işletme planlandı." (Ziyadulayev)[465]

"Şimdilerde, makineleşmenin yaygınlaşmasından dolayı insanların işten atılmaları süreci işlemektedir... Tugayların büyüklüğü, işin mekanizasyonundan ve üretkenliğin artışından dolayı yarın 12 kişiye düşerse, çok sayıda insan boşta kalacaktır. Ya tarımın başka dalları geliştirilmek zorundadır veya Rayonlar'da (yani bölgelerde-yazar), merkezlerde ve köylerde sanayi işletmeleri... inşa edilmek zorundadır... Bu nedenle, gıda maddeleri fabrikalarının, hafif sanayi işletmelerinin, yoğun metal olmayan makine yapımı işletmelerinin kurulması bir zorunluluktur." (Akundov)[466]

"Özbekistan'da kapsamlı bir tekstil sanayinin oluşturulmasının gerekliliği, iktisadi mülahazaların sonucudur." (Ziyadulayev)[467]

Ama bu talepler, "pamuk ekimi sorumlularının, yerelciliğinin

ve dar kafalılığının bir göstergesi ve genel devlet çıkarlarının yerel görevler adına ihmali"[468] olarak mahkum edilmiştir.

Sonraları, Nisan 1971'de daha uzaktaki birlik cumhuriyetlerinde ulusal duyguların doğuşunu baskı altına almak için, (bu cumhuriyetlerin) statülerini yarı sömürgeler olarak muhafaza etmek için bir deneme daha yapıldı; Gürcü dilinin, Birlik Cumhuriyetinin resmi dili olarak kabul edilmesinin yeni anayasadan yeniden silinmeye çalışılması, başarısızlıkla sonuçlanan bir çaba:

> "Sovyet makamları, Gürcü dilini artık cumhuriyetin resmi dili olarak öngörmeyen yeni anayasa taslağına karşı Gürcistan'da son haftadaki gösterilerden sonra Gürcü dilini, Sovyet Gürcistan'ında resmi dil olarak tanımak zorunda kaldılar.
>
> Gösteriler, Cuma günü Gürcistan'ın başşehri Tiflis'te gerçekleştirildi; birkaç yüz üniversite öğrencisi, muhtemelen kampustan hareketle, şehir merkezinde yaklaşık bir mil yürüdüler ve yeni anayasayı kabul etmek için Gürcü Yüksek Sovyeti'nin toplandığı hükümet binasının basamakları önünde durdular...
>
> Nüfusun esas bölümünü oluşturan Gürcüler, bu yenilemeyi, açık ki, cumhuriyetlerinin 'Ruslaştırılması' doğrultusunda bir adım olarak anladılar."[469]

BÖLÜM 27

ULUSLARARASI İŞBÖLÜMÜ

Rus olmayan Birlik Cumhuriyetlerine karşı uygulanan ulusal aşağılama politikası, o zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından teorik olarak, "uluslararası işbölümü yasası"na dayandırılarak "haklı çıkartılıyor." Bu "yasa", sadece iç politika açısından değil, dış politika açısından da büyük anlam taşımaktadır. Çünkü bu yasa, COMECON (Karşılıklı İktisadi Yardım Konseyi-çn.) ülkelerine ve geri kalmış ülkelere karşı siyasi tedbirleri "haklı çıkartmak" için kullanılıyordu. Ama burada, yer nedeninden dolayı, o zamanki Sovyetler Birliği'nin dış politik ilişkilerine girilmeyecek.

Marksizm-Leninizm'e göre bir metanın değeri, 14. bölümde (fiyat kontrolleri) gösterildiği gibi, metanın üretimi için gerek duyulan toplumsal zorunlu çalışma zamanının miktarıyla belirlenir.

Belli bir metanın üretilmesi için toplumsal zorunlu iş zamanı, çeşitli bölgelerde ve ülkelerde farklı büyüklüktedir; duruma göre, iklim, toprak, yeraltı kaynaklarına ulaşma durumu veya işin verimliliği (sonuncusu, üretimin teknolojik seviyesine bağlıdır) gibi faktörler rol oynar. Bu, belli bir metanın değerinin çe-

şitli bölgelerde veya ülkelerde farklı büyüklükte kıymetlendirilmesinin zorunlu olduğu anlamına gelir:

> "Çünkü meta... farklı gelişme seviyesinde ve işin verimliliğinin farklı boyutlarda olduğu ulusal ekonomilerde üretildiği için... metaların ulusal değerleri (üretim fiyatları) arasında zorunlu olarak farklılık vardır." (Senin)[470]

Bu nedenle, Britanya ekonomisti David Ricardo (1772-1823), tamamen serbest bir uluslararası ticaret sisteminde her bir ülkenin, en düşük değerle, yani en düşük toplumsal bakımdan gerekli iş zamanıyla üretebileceği metaları üreteceğini düşünüyordu:

> "Tam serbest ticaret sistemi altında her ülke, doğal olarak, sermayesini ve işgücünü, bundan mümkün olduğunca yararlanacak bir tarzda kullanır... Doğanın sunduğu güçleri, etkili tarzda kullanarak... işi, en etkili ve en iktisadi biçimde dağıtır."[471]

Ricardo, teorisini varsayılı bir örnek üzerinde temellendiriyordu. Büyük Britanya'da belli bir miktarda kumaşın üretimi için bir yılda 100 işçinin işine gerek duyulurken, aynı miktarda kumaşın üretimi için Portekiz'de 90 işçiye gerek duyulacağını varsayım olarak kabul ediyordu. Bu miktarda kumaş, belli bir miktarda şarapla mübadele edilebilir; üretimi için Portekiz'de yılda 80 işçinin işine ihtiyaç duyulurken, aynı miktarda şarabın üretimi için Büyük Britanya'da 120 işçinin işine ihtiyaç duyulabilir. Ekonomik açıdan bakıldığında bu koşullarda her iki ülke için yararlı olan, Büyük Britanya'nın kumaş ve Portekiz'in şarap üretmeleri, Büyük Britanya'nın kumaşı, Portekiz şarabına karşı değişmesidir; çünkü Büyük Britanya'da 20 işçinin ve Portekiz'de 10 işçinin işi tasarruf edilmiş olur. Yani;

İşbölümünden önce:

	Şarap	Kumaş	Toplam
Portekiz	80	90	170
Büyük Britanya	120	100	220
Toplam: 390			

İşbölümünden sonra:

	Şarap	Kumaş	Toplam	Tasarruf
Portekiz	160	---	160	10
Büyük Britanya	200		200	20

Toplam: 360, Tasarruf 30

Ricardo, teorisini sonuna kadar düşünemedi; hem kumaş, hem de şarap Portekiz'de üretilirse daha büyük bir toplam tasarruf elde edilebilir!

O zamanki Sovyet ekonomistlerinin çoğu, en azından, Ricardo'nun teorisinin "rasyonel zemini"ni doğru buluyordu.

Devamla:

	Şarap	Kumaş	Toplam	Tasarruf
Portekiz	160	180	340	20
Büyük Britanya	----	---	---	

Toplam: 340, Tasarruf 20

> "Ricardo'nun yukarıdaki görüşlerini inceleyen çok sayıda ekonomist, onun, maddi avantajların açığa çıkmasının mekanizmasını uluslararası işbölümüne katılımdan (hareketle) keşfettiği kanısındadır...
>
> Ricardo'nun teorisinde rasyonel bir çekirdek gören ve uluslararası işbölümünü ilerletmek için ondan yararlanmaya hazır olan ekonomistler, gerçeğe daha yakın duruyorlar." (Senin)[472]

Marks, gerçekten, teknik açıdan az gelişmiş üretim seviyesinde olan bir ülkenin, teknik açıdan daha yüksek seviyede olan bir ülke veya bölgeyle ticaret yaptığında, "muhtemelen... metaları, kendisinin üretmesinden daha ucuza elde edeceği"[473] düşüncesindeydi.

Ve o zamanki Sovyet ekonomistleri, "Marksizmin zemininde" sapasağlam "durarak" Sovyetler Birliği'nin Birlik Cumhuriyetleri arasındaki veya Sovyetler Birliği ve gelişmemiş ülkeler arasındaki iktisadi "işbirliği", ancak, "uluslararası işbölümüne" dayandığında "...tekil metaların üretiminde toplumsal emeğin tasarrufuyla elde edilen, bütün tarafların karşılıklı menfaatine" (Çekutov)[474] yaradığını ileri sürüyorlardı.

Ama Marks, "uluslararası işbölümü" ilkesinin uygulanmasının, teknik olarak daha yüksek üretim seviyesinde olan ülkenin veya bölgenin, teknik olarak daha geri ülke veya bölgeyi sömürmesi anlamına geldiği anlayışındaydı:

> "Ricardo'nun teorisini esas alsak bile... bir ülkenin üç günlük emeği, başka bir ülkenin bir günlük emeğiyle mübadele edilse de... bu, bu durumda, zengin ülkenin fakir ülkeyi sömürdüğü anlamına gelir."[475]

Yani, Sovyet ekonomistleri, böyle bir uluslararası mübadelede "karşılıklı menfaat" olsa bile, daha yüksek iş verimliliğine sahip olan ülke veya bölgenin, daha düşük seviyedeki iş verimliliğine sahip olan ülke ve bölgeye göre oldukça fazla menfaat elde edeceğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

> "Daha gelişmiş ülkelerin işbölümünden daha büyük yararlar sağlamaları... Marks için... doğaldı. Onun düşüncesine göre, daha yüksek toplumsal iş verimliliğine sahip olan bir ulus, uluslararası ticarette... 'ekstra kâr' elde eder...
>
> Her halükarda, her bir somut durumda, daha yüksek gelişmiş ulusal ekonomiye sahip olan ülkelere büyük menfaatler sağlayan ve daha az gelişmiş ekonomisi olan ülkelere daha az menfaatler sağlayan bir uluslararası meta mübadelesi mevcuttur." (Engels)[476]

Sovyet ekonomistleri, o zaman, "uluslararası işbölümünü", "...üretimde uluslararası uzmanlaşmaya ve işbirliğine"[477] dayanan "ekonominin nesnel bir yasası" olarak tanımlıyorlardı; yani "uluslararası işbölümü yasası."[478]

Bu nedenle, o zamanki Sovyet propagandacıları, Birlik Cumhuriyetlerinin veya başka ülkelerin iktisadi özerklik yönünde hareket etme çabalarını, "ekonominin nesnel bir yasası"nı dikkate almama çabası diye lanse ederek mahkum ediyorlardı:

> "Ulusal egoizm ve iktisadi özerklik eğilimi, sonuç itibarıyla, ekonomik istikrarsızlığa neden olurlar ve kapitalist dünya pazarına bağımlılığı güçlendirirler." (Kuznetsov)[479]

Endüstriyel açıdan geri kalmış Birlik Cumhuriyetlerinde teknik ilerlemenin, endüstriyel açıdan gelişmiş Rus Cumhuriyeti'ne

nazaran daha masraflı olacağına o zaman da işaret ediliyordu:

> "SSCB'nin azgelişmiş bölgelerinde (yani Orta Asya ve Transkafkasya cumhuriyetlerinde) sanayi üretiminin arttırılmasına, sadece, gelişmiş batı bölgelerindekine nazaran görece daha yüksek masraflarla ulaşılabilir." (Whitehouse)[480]

Böylece o zamanki Sovyet önderliğinin politikası, Sovyetler Birliği'nin Birlik Cumhuriyetleri (yani hakim Rus cumhuriyetine oranla kıyı kesimlerde kalan cumhuriyetlerin yarı sömürge statüsü) arasındaki "uluslararası işbölümü"nü ilerletmekten ibaret oluyordu:

> "10. beş yıllık plan döneminde... bölgesel işbölümü daha etkin olacaktır ve bütün Birliğin hedeflerine ulaşması için her cumhuriyetin ve bölgenin katkısı arttırılacaktır." (Kosigin)[481]

BÖLÜM 28

YATIRIMLAR

O zamanki Sovyet ekonomistlerinin jargonuna göre "yatırımlar" kavramı, ulusal ekonomi için üretim araçlarının temin edilmesi anlamına gelmekteydi.

Geçmişte Sovyetler Birliği'nde var olan sosyalist sistem döneminde yeni üretim araçları, "üretim varlıkları için yapılan ödeme" bölümünde görüldüğü gibi, devlet tarafından işletmelere bedava ve merkezi devletin iktisat planıyla uyumluluk içinde veriliyordu:

> "Bugüne kadar sanayide çoğu durumda sermaye yatırımları, geri ödenmek zorunda olmayan bütçe olanaklarıyla finanse edilmiştir." (Vorobyev)[482]
>
> "Şimdilerde sermaye yatırımlarının finansmanı, devlet bütçesinden serbest (geri ödenmeyen-çn.) yardımlar biçiminde gerçekleşmektedir." (Kosigin)[483]

Ama, söz konusu bölümde kanıtlandığı gibi, "İktisat Reformu"ndan bu yana işletmeler, yeni üretim araçlarını satın alıyorlar ve sadece istisnai durumlarda yatırım olanakları (yani para sermaye) işletmelere bu amaç için devlet tarafından bedava veriliyordu:

> "Şu anda... olanaklar (yatırımlar için-yazar), sadece is-

tisnai durumlarda bütçeden temin ediliyor." (Batirev)[484]

Buna rağmen, uzun zaman yatırımlar "merkezileştirilmiş" (yani resmi olarak merkezi devlet iktisat planında mevcut olan) ve "ademi merkezileştirilmiş" (yani işletmeye özgü fonlardan alınan ve merkezi devlet iktisat planında mevcut olmayan) diye ikiye bölünmüştü:

> "Merkezileştirilmemiş yatırımlar... yerel anlama sahiptir. Bunlar, bizzat işletmeler tarafından ele alınırlar ve kendi hesaplamalarına göre yönlendirilirler." (Buniç)[485]

1969 ve 1970 arasında bütün yatırımların yaklaşık yüzde 80'i "merkezileştirilmiş" ve yaklaşık yüzde 20'si de "ademi merkezileştirilmiş" olarak tasnif edildi ve "ademi merkezileştirilmiş" yatırımların payını daha da yükseltme niyeti açıklandı:

> "Şimdilerde merkezileştirilmemiş yatırımlar, toplam yatırımların yaklaşık yüzde 20'sine tekabül ediyorlar. Reformun derinleştirilmesiyle bu pay artacaktır." (Kaçaturov)[486]
>
> "SBKP Merkez Komitesi Eylül (1965-yazar) Plenumu Kararı'na göre ademi merkezileştirilmiş yatırım sermayesinin kapsamı genişlemektedir." (Buniç)[487]

Ama sadece toplam yatırımların "ademi merkezileştirilmiş" yüzde 20'si işletmeye özgü olanaklarla harekete geçirilmiyordu; buna ek olarak, "merkezi" yatırımların yüzde 73,5'i de (yani toplam yatırımların yüzde 58,8'i) keza işletmelerin fonlarından temin ediliyordu.[488]

Yani, böylece, toplam yatırımların yüzde 78,8'i işletmeye özgü olanaklardan kaynaklanıyordu.

Böylesi yatırımları harekete geçirebilmek için her işletme, bir üretim geliştirme fonu kurmakla görevliydi:

> "Şimdi Sovyet işletmelerinde maddi teşvikler için fonun üç tipi var...
>
> "c) İşletmeye özgü yatırımlar için bir üretim geliştirme fonu."[489]

İşletmeye özgü üretim geliştirme fonları olanaklarının ortalama yüzde 65'i amortisman onamalarından (mevcut üretim araç-

larının aşınması için devlet tarafından tespit edilen amortisman olanakları; bu amortismanlar, kâr hesaplaması yapılmadan önce işletmenin brüt gelirinden düşürülürler) kaynaklanıyorlardı.[490]

Yani amortisman onamalarının yüzde 40'ı işletme üretim geliştirme fonuna akıyordu; geriye kalan yüzde 60'ı devlet alıyordu.[491]

Bu, "amortisman meblağlarının, yatırımların harekete geçirilmesinde işletme fonu için en önemli kaynağı" (Plotnikov)[492] temsil ettikleri anlamına gelmekteydi.

İşletme üretim geliştirme fonu için olanakların geriye kalan yüzde 35'i, birincisi, kâr aktarmalarından ve ikincisi, artık ihtiyaç duyulmayan üretim araçları gelirlerinden ve (onların) satımından kaynaklanıyordu:

> "Üretim geliştirme fonları üç kaynaktan besleniyorlar: Kârın kısımlarından, sabit yatırımların tam yenilenmesi için belirlenmiş olan amortisman bileşenlerinden ve fazla teçhizatın satışından elde edilen gelirlerden." (Sukarevski)[493]
>
> "Genişletilmiş sosyalist yeniden üretim için kâr, yaşamsal önemi olan bir kaynaktır." (Gatovski)[494]
>
> "İşletmelerde sabit yatırımların yenilenmesi için kaynak olarak da kâr, büyük önem kazanmaktadır." (Sukarevski)[495]

Üretim geliştirme fonunun kurulması, yatırım amaçları için hazır olan işletme mali olanaklarında büyük bir artışa neden olmuştur: 1964'te 120 milyon rubleden 1967'de 4 milyar rubleye çıkmıştır. 33 mislinden daha fazla bir artış.[496]

1966 ve 1970 arasında işletme üretim geliştirme fonunun olanakları ortalama olarak altı misli artmıştır.[497]

"Üretim Varlıkları İçin Yapılan Ödeme" ve "Kredi ve Faizler" bölümlerinde gösterildiği gibi, bir işletmenin yatırımları, üretim geliştirme fonunun temin edebileceği (miktarı) aştığında, mutat olarak, tabii ki faizleriyle birlikte geri ödenmek zorunda olan banka kredilerine başvurulmaktaydı:

> "Mevcut işletmelerin genişletilmesi ve yenilenmesi için harcamalar, sadece kendi olanaklarından değil, aksine uzun

vadeli banka kredilerinden de oluşmaktadır. Bunun ötesinde, eğilim, krediler yeni işletmelerin kurulmasından kısa süre sonra ödenecekse, işletmelerin inşası için uzun vadeli kredilerin genişletilmesidir.

Geçici tahminlere göre, sermaye yatırımlarının şimdiki toplam hacminin yarıdan çoğu -20, 25 milyar ruble- kredi alımıyla harekete geçirilebilir." (Garbuzov)[498]

"Mevcut işletmelerin onarımı... tamamen kârlarla, amortismanla ve banka kredileriyle finanse edilmektedir." (Batirev)[499]

"Kredi finansmanı, geri ödemesi olmayan bütçe olanaklarından oldukça avantajlı bir finansman tarzıdır...

İktisat yönetiminin yeni koşullarında yeni işletmeler, Stroi Bankası tarafından verilen kredilerin yardımıyla kurulmaktadır... Koşul, işletmenin faaliyete geçmesinden sonra beş sene içinde kredinin geri ödenmesidir...

Mevcut işletmelerin ve fabrikaların genişletilmesi ve yenilenmesi, kısmen kârlarla, kısmen sabit sermayenin tamamen yeniden temini için amortismanlarla ve kısmen de Stroi Bankası kredileriyle finanse edilmektedir." (Vorobyev)[500]

"Çalışan işletmelerin genişletilmesi ve modernleştirilmesi için yatırımlar, giderek artan ölçüde, üretim geliştirme fonlarından ve banka kredileri üzerinden harekete geçirilmekteler. Bunun ötesinde, sanayiye özgü araçlar ve uzun vadeli krediler, yeni işletmelere yapılan yatırımlar için kaynak olurlar; bunlar da belli bir zaman zarfında, beş sene içinde kendi gelirlerinin kullanımıyla geri ödenirler." (Kaçaturov)[501]

"Yatırımlar, öncelikle, işletmelerin, örgütlerin ve inşaat işletmelerinin mülkiyetinde bulunan fonlarla finanse edilirler; şayet bu fon yeterli olmazsa, banka kredileri verilir." (Plotnikov)[502]

Bazı Sovyet ekonomistlerinin, yakında yatırımların "yarıdan çoğu" banka kredileri üzerinden finanse edebileceği tahminlerine rağmen, 1974 yılında yatırımların sadece yüzde 3,3'ü bu tarzda teminat altına alınmıştır.[503]

Banka kredisinin, toplam yatırımlarda sadece çok küçük bir paya sahip olmasının temel nedeni, "mevcut işletmelerin çoğunluğunun, sermaye yatırımlarını kendi olanaklarıyla sağlamalarını olanaklı kılan yüksek verimliliği" idi.[504]

Banka kredilerine "yeterince yüksek" faiz fiyatı konmasının amaçlarından birisi, işletmeleri, kendi yatırımlarını kendi fonlarıyla finanse etmeye teşvik etmekti:

> "Sanayide sermaye yatırımları için istenen krediler, işletmenin kendi rezervlerin harekete geçirilmesine neden olmaktadır." (Vorobyev)[505]

Başka türlü ifade edilirse: "İktisat Reformu"nun temel amaçlarından birisi, işletmelerin, "tamamen kendi kendini finanse etme ilkesi"ne[506] göre hareket etmeleridir.

> "Masraf hesaplaması yöntemi, kendine yeterliliğin alanını oldukça genişletmiştir. Kendine yeterlilik, belli bir işletmenin cari ve uzun vadeli harcamalarını bizzat finanse etmesi ve kapsamı bakımından, genişletilmiş sosyalist yeniden üretimi ele almasına olanak sağlayan bir kâr elde etmesi demektir." (Buniç)[507]

Sadece, Nazi Almanya'sında işletmeler, o zamanki Sovyetler Birliği'ndeki işletmelerin ulaştığı kendine yeterlilik derecesine - banka kredisinden göreli bağımsızlık derecesine- ulaşmışlardı:

"1933'ten sonraki yasa... vergi ayrıcalıkları ve vergi muafiyetleri ile işletmelerin kendi kendini finanse etmesini teşvik etmekteydi... 1938 yılında, kâr payı verilmemiş kârlardan yaklaşık beş milyar marklık bir tutara ulaştık... Sanayi, artık bankalara borçlu değil...

> "Özfinansmanın, bankalar, tasarruf sandıkları ve sigorta kurumlarıyla dış finansman üzerindeki zaferi... banka sermayesinin yok olan rolüne işaret etmektedir. Bu gerileme, genel bir eğilimi temsil ediyor...
>
> Özfinansmanın kredi üzerindeki önceliği, finans kapitalizminin sonu anlamına gelmez. Ve tabii ki, kapitalizmin sonu anlamına da gelmez. O, sadece, finans kapitalizminin yönetiminin bankalardan sanayiye geçtiğine veya bankalar

ve sanayi arasında ölçülü bir ilişkinin kurulduğuna işaret etmektedir." (Neumann)[508]

"İktisat Reformu"ndan sonra devlet yatırım sübvansiyonları, SSCB Bakanlık Konseyi tarafından onanması gereken "istisnai durumlar"la sınırlandı. Genelde, bu yardımlar, işletmeye açılmasından sonraki beş yıllık sürenin bitmesinden itibaren kârlı çalışabilecek, kapsamlı yeni inşa projeleriyle sınırlıydı:

"İşletmeler için devlet yatırım sübvansiyonlarının verilmesi sınırlandırılmalı ve kredi alımı yaygınlaştırılmalıdır." (Kosigin)[509]

"Bu amaç için (yatırımlar kastediliyor-yazar) bütçeden yardımlar, SSCB Bakanlık Konseyi tarafından onanmak zorundadır." (Vorobyev)[510]

"Sadece istisnai durumlarda olanaklar (yatırımlar için-yazar) bütçeden temin edilmelidir." (Batirev)[511]

Devlet işletmeleri, toplam yatırımların yaklaşık yüzde 80'inden sorumludurlar. Yatırımların giderek artan bir bölümü, yeni işletmelerin yapımı yerine, mevcut işletmelerin genişletilmesi ve modernleştirilmesi için kullanılıyordu:

"Her sene yatırımların yüzde 80'i ve daha fazlası inşa aşamasında olan projelere akmaktadır... Böylece, yeni sektörlerin gelişmesi de dahil yeni tesislerin yapımı için olanaklar sınırlanmaktadır." (Kaçaturov)[512]

Bu tespit, özellikle o günkü Sovyetler Birliği'nin Avrupa kısmını ve Ural bölgesi için geçerliydi. Yeni projeler, esas itibarıyla, ülkenin doğu bölgelerinin, özellikle Sibirya'nın gelişimi için öngörülmüştü:

"Sanayi üretiminin neredeyse yüzde 50 oranında yükseltilmesi gereken doğu bölgeleri, özellikle Sibirya, öncelikli geliştirilecektir...

SSCB'nin Avrupa kısmında ve Ural'da endüstriyel gelişme, daha ziyade teknik yenilenme ve çalışan işletmelerin onarımı çizgisinde gerçekleşecektir." (Kosigin)[513]

Sovyet ekonomistleri tarafından yatırımlar, 'ekstensiv' (çalışanların çoğaltılması da dahil) ve "intensiv" (işin verimliliğini arttıran, çalışanların sayısını çoğaltmayan, aksine gerileten) ola-

rak gruplandırılmıştı:

"Üretimin genişletilmesi amaçlı yatırımlar, iki türde guruplaştırılabilirler: Bunlardan birisi, iş araçları kütlesinin büyütülmesini amaçlar. Bu yeni üretken kapasiteleri harekete geçirmek için, yeni işçilere, yeni mühendislere ve teknisyenlere ihtiyaç vardır... Yatırımların diğer bölümü, mevcut iş araçlarının yerine teknik açıdan daha gelişmişlerinin alması için genişletilmiş yeniden üretime ayrılır; böylece işin verimliliği yükseltilir. Bu yatırımlar, ek işgücü gerektirmezler; aksine, işgücü mevcudunun azaltılmasını olanaklı kılarlar...

Yatırımların bu her iki türü, genel olarak ekstensiv (yeni işgücü gereksinimi yaratan) ve intensiv (emek verimliliğinin artışını olanaklı kılan ve insangücünü azaltan) yatırımlar olarak tanımlanır." (Kaçaturov)[514]

"Ulusal gelir, esas itibarıyla, bütün olarak ek yatırımlar, daha büyük bir işgücü mevcudu ve maddi üretimde çalışan personelin artan sayısı nedeniyle büyür. Bu, ekstensiv gelişme yöntemidir. Ama başka bir yol da vardır: Toplumsal üretimin yoğunlaştırılması. Buna, mevcut teçhizatın yerini yeni, teknik bakımdan ileri makinelerin almasıyla ulaşılır; böylece yeni bir teknoloji bazında daha yüksek bir iş verimliliği ve materyal, işgücü ve finans olanakları elde edilir. Bu yöntem, daha iktisadidir ve bundan dolayı tercih edilmelidir." (Allahverdiyan)[515]

İşletme, yatırım politikasının tespitinde tabii ki, kâr oranını azami attıracak şekilde hareket eder:

"Bir işletme yönetimi, kendi gelişme fonlarıyla veya banka kredileri alarak yatırımlarda bulunmak istiyorsa, kârı ve verimliliği yükselten alternatifler için karar verecektir... En güçlü kârlılığı teminat altına alan versiyon için karar verecektir." (Kaçaturov)[516]

"Devasa yatırım hacmi nedeniyle verimliliğe büyük önem verecektir; yani, her yatırım birimi başına en iyi kârı teminat altına alan en uygun inşa eğilimini seçecektir." (Plotnikov)[517]

"İktisat Reformu"ndan bu yana yatırım amaçları için işletme

olanaklarının kapsamı çok büyümesine rağmen, yatırım büyüme oranı, aşağıda görüldüğü gibi, oldukça düşmüştür:[518]

1966-70	% 43
1971-75	% 42
1976-80	% 25 (plan hedefi)

Bu, tipik kapitalist ülkelerde tekeller koşullarındaki pratiğe de uygun düşmektedir; bu koşullarda oldukça büyük bir verimlilik, çoğu kez, eskimiş olarak görülen üretim araçlarıyla çalışmaya devam ederek elde edilir:

Yatırım büyüme oranının gerilemesi, sanayi üretimi büyüme oranının[519]

	(sanayi üretimi)
1966-70	% 50
1971-75	% 47
1976-80	% 35-39 (plan hedefi)

... ve ulusal gelirin büyüme oranının gerilemesiyle sıkı bir bağ içindeydi.[520]

	(ulusal gelir)
1966-70	% 41
1971-75	% 39
1976-80	% 24-28 (plan hedefi)

BÖLÜM 29

RASYONALLEŞTİRME VE İŞSİZLİK

Marks, işin verimliliğinin artışını "... çalışma sürecinin, bir metanın üretimi için toplumsal bakımdan zorunlu çalışma zamanının kısaltılması biçiminde değişmesi"[521] olarak tanımlıyor.

Bu nedenle, işin verimliliğinin genel bir artışı, üretilen metaların değerinin buna uygun düşüşüne neden olur:

> "İşin verimliliği ne kadar yüksek olursa, bir şeyin üretilmesi için gerekli olan çalışma zamanı... ve değeri o kadar az olur... Bu nedenle, bir metanın değeri, içerdiği işin verimliliğiyle ters orantılıdır."[522]
>
> "Bu cinsten her yeni üretim yöntemi, metaları ucuzlatır."[523]

Ama sadece tek bir kapitalist, teknik olarak daha ileri üretim yöntemini uygulamaya koyarak kendi işletmesindeki işin verimliliğini yükseltirse (böylece üretim maliyetini düşürürse), bu, -toplumsal bakımdan zorunlu çalışma zamanı bu düşüşle uyumluluk içinde olur ve böylece- kendi özel metasının değerini azaltmaz. Çünkü aynı cinsten başka metalar, bu teknik açıdan daha ileri üretim yöntemini kendi işletmesinde uygulamayan başka kapitalistler tarafından üretilmektedir. Bunun sonucu, söz konusu kapitalistin, ortalama üzerinde bir kâr oranı elde edecek

durumda olduğudur:

> "Kapitalist (kendi işletmesinde işin verimliliğini artıran kapitalist-yazar)... metaların maliyet fiyatları ile daha yüksek maliyet fiyatıyla üretilen aynı metaların piyasa fiyatları arasındaki farkı cebe indirir. O, bunu, bu son metaların üretimi için toplumsal bakımdan gerekli ortalama çalışma zamanını, yeni yöntemlerle yapılan üretim için gerekli olan çalışma zamanından daha fazla olduğu için yapabilir. Onun üretim yöntemi, toplumsal ortalamanın üzerindedir."[524]

Söz konusu metaları üretmek ve böylece onların fiyatlarını ve pazar fiyatını azaltmak için, yeni üretim yönteminin yaygınlık bulması ölçüsünde; sektörün, yeni üretim yöntemini uygulamayan kapitalistlerinin, ortalamanın oldukça altında olan kâr oranı elde etmekle karşı karşıya olduklarını görene kadar, toplumsal bakımdan zorunlu çalışma zamanı azalır:

> "Yeni üretim yöntemleri yaygın hale gelince... eski üretim yöntemleriyle çalışan kapitalistler; ürünlerini, üretim fiyatlarının altında satmak zorunda kalırlar, çünkü ürünlerinin değeri düşmüştür. Ve bunların üretilmeleri için gerekli çalışma zamanı, toplumsal ortalamadan daha büyüktür. Tek sözcükle -ve bu, rekabetin bir etkisi gibi görünür- bu kapitalistler de, değişen sermayenin değişmeyen sermayeye oranını azaltmış bulunan yeni üretim yöntemlerini uygulamak zorunda kalırlar."[525]

Öyleyse:

Marks'a göre, rekabetle karakterize olan bir kapitalist ekonominin ekonomik yasalarının, işin verimliliğinin sürekli artmasına ve sermayenin organik bileşiminin de (yani üretim araçları için kullanılan toplam sermaye bölümünün, işgücü için harcanan bölüme oranla sürekli artması) artmasına etkide bulunur:

> "Kapitalist sistemde gelişmiş bulunan kendisine özgü üretim yöntemleri nedeniyle... aynı sayıda işçi... gittikçe artan miktarlarda iş araçlarını, makineyi, her türden sabit sermayeyi harekete geçirir... Değişen sermayedeki, değişmeyen ve dolayısıyla toplam sermayeye göre bu sürekli azalma (yani işgücü için harcanan sermayenin azalması-yazar),

toplumsal sermayenin, kendi ortalamasında, gitgide daha yüksek bir organik bileşime ulaşması demektir."[526]

Sermayenin organik bileşiminin artması, "İktisat Reformu" döneminde Sovyetler Birliği'ndeki ekonomistler tarafından ve klasik kapitalist ülkelerdekiler tarafından da "üretimin rasyonelleştirilmesi"[527] olarak tanımlandı.

Üretimin bu rasyonelleştirilmesi, o zamanki Sovyetler Birliği'nde devlet tarafından aktif olarak desteklendi:

"İşletmeler... üretimin intensiv faktörlerini daha büyük kapsamda kullanarak, yani işin verimliliğini arttırarak, verimliliklerini arttırabilirler ve arttırmak zorundadırlar."[528]

"İşletmeler, iş verimliliklerini azami yükseltmek için mücadele etmek zorundadırlar."[529]

"Kâra sosyalist bakış, bir işletmenin, üretim maliyetlerini düşürerek daha yüksek bir verimlilik için çalışmak zorunda olduğu şeklindedir."[530]

"İşin verimliliğinin artışını yansıtan artmış üretim ve azalmış üretim maliyetleri, ulusal ekonominin yararınadır ve kârları yükseltir."[531]

"Üretim maliyetlerini (masraflarını-çn.) düşürmek, iktisatçıların en önemli görevlerindendir."[532]

"Kolektifler, işin verimliliğini yükseltecek... üretim maliyetlerini düşürecek, verimliliğin seviyesini yükseltecek ve daha yüksek toplam kârlar elde edecek durumdadırlar."[533]

"Eğilim, toplam masraflarda ücretlerin payı düşerken, diğer taraftan, mekanikleştirme ve otomasyondan dolayı masrafların payının sürekli arttığı yönündedir... Ücretlerin payı, 1965'te yüzde 18'den 1971'de yüzde 15,5'e düştü; aynı dönemde enerjinin payı yüzde 2,1'den yüzde 2,5'e çıktı. Bu trend, kendini hemen bütün sanayi sektörlerinde göstermektedir... Sanayide mekanikleştirme ve otomasyon endeksi, 1965'te 0,1'den hareketle 1971'de 1,38'e çıkmıştır."[534]

"İş verimliliğinin hızlı artışını sağlamak için belirleyici olan, bilimsel ve teknik ilerlemedir, üretimin kapsamlı mekanikleştirilmesi ve otomatikleştirilmesidir."[535]

"Ücret masraflarında görece bir tasarruf, öncelikle, tek-

nik ilerleme temelinde iş verimliliğinin yükseltilmesiyle elde edilebilir."[536]

"Bütün olarak sosyalist ekonomiye özgü olan genel yasaların yanı sıra... genel ekonomik yasalar tarafından yönlendirilen bir dizi genel kurallar seyri vardır... Aşağıdakiler bunlardan sayılabilir...

g) teknolojik üretim seviyesinin yükselmesi."[537]

Yani:

İşletmeler, yatırım politikalarını, ekstensiv yatırımlara göre değil, intensiv yatırımlara göre yönlendirmeye zorlandılar:

"SBKP'nin 24. Kongre kararları, üretimin, öncelikle yoğunlaşmayla gelişmesine devam etmesini ön görmektedir. Temel görev, toplumsal üretimin etkisini ve iş verimliliğini yükseltmektir."[538]

"İşletmeler ve teçhizat için harcamaların artan payı, yatırımların toplam hacmi bazında ele alınırsa, yatırımların etkisi için önemli bir ölçeği temsil eder. Bu pay, 1960'da yüzde 25'ten 1970'de yüzde 30'a çıkmıştı."[539]

"İktisat planlarında ana ağırlık, üretimin yoğunlaştırılmasının teşvikine verilecektir... Partinin Merkez Komitesi ve hükümet, geçmişte ekonomik büyümede yoğunlaşma faktörlerinin artan rolüne büyük önem göstermiştir; 10. Beş Yıllık Plan döneminde bu, belirleyici öneme sahip olacaktır."[540]

Marks'a göre, üretimin rasyonelleştirilmesi süreci, "artı işgücü" doğurur:

"İşe olan talep... toplam sermayenin artışına oranla... hızlanmış tempoda, toplam sermayenin artışı derecesinde düşer... Çalışan nüfus, bu nedenle, sermayenin birikimiyle kendisini görece fazlalık yapan araçları üretir ve böylece, giderek artan ölçüde görece bir nüfus fazlalığı üretir. Bu, kapitalist üretim biçimine özgü olan bir nüfus yasasını temsil eder...

Nüfus fazlalığı, kapitalist üretim biçimi için bir varoluş koşulu olur. Bu fazlalık, sanayi yedek ordusunu temsil eder... sürekli genişleyen sermayenin artan gereksinimleri için, sömürülmeye hazır bir insan materyali sunar...

> Bu nedenle, modern sanayi hareketinin bütün hareket tarzı, çalışan nüfusun bir bölümünün işsizlere veya geçici çalışanlara sürekli dönüşümüne bağlıdır."[541]

Yeni kapitalist Sovyet ekonomisinde üretimin rasyonelleştirilmesi süreci, tamı tamına, Marks tarafından bu bağlamda analiz edilen rolü oynamaktadır: Sürecin önemli bir özelliği, aşağıda gösterileceği gibi, planlanmış işsizliği teşvik etmekti.

Sovyet rasyonelleştirme .programının gerçekleştirilmesi için bir engel, o zamanki sistemin (sosyalizm kast ediliyor-çn.) bir mirası olarak hâlâ varlığını sürdüren işçilerin işten atılmalarının sınırlandırılmasıydı. Ama "İşten Atma ve İşçi Kiralama Özgürlüğü" bölümünde gösterildiği gibi, bu engel de "İktisat Reformu"yla bertaraf edildi.

Eylül 1965'teki "İktisat Reformu" üzerine programatik konuşmasında Başbakan Aleksey Kosigin, kendilerine, pilot projesi biçiminde "ücret fonundan tasarrufların... kullanımında büyük haklar verilen"[542] ve (mantığın) tutarlılığı içinde "fazlalık personeli işten atan"[543] beş nakliyat işletmesini övdü.

Ama nispeten büyük ilk rasyonelleştirme projesi, Temmuz 1967'de Tula bölgesindeki Kimya Kombinası Şekino'da 800 işçinin, böylece personelin yüzde 11,2'sinin işten atılmasıyla gerçekleştirildi.[544]

Geriye kalan işçilere, işten atılan arkadaşlarının işlerini üstlendikleri için "tazminat" olarak yardımlar verildi. Ama bu yardımlar "oldukça az"[545] ve "önemsiz bir meblağ"[546] olarak tanımlandı.

Marks'ın sözleriyle:

> "İşçi sınıfının çalışan kesiminin aşırı çalışması, rezervinin (yani işsizlerin-yazar) sıralarını doldururken, tersi olarak, sonuncusunun rekabetiyle, işçi sınıfının çalışan kesimi üzerinde uyguladığı nispeten büyük baskı, bu kısmı, sermayenin diktası nedeniyle, aşırı çalışmaya ve baskıya boyun eğmeye zorlar. İşçi sınıfının bir kısmının, diğer kısmının aşırı çalışmasıyla cebren işsizliğe mahkum edilmesi ve tersi, tek tek kapitalistlerin kendilerini zenginleştirdikleri bir araç olur."[547]

"Şekino-Rasyonelleştirme Modeli" Ekim 1969'da SBKP Merkez Komitesi tarafından onandı, 1973 sonuna doğru 700 işletmeye yaygınlaştırıldı (700 işletmede uygulandı-çn.).[548]

Örneğin:

"Şimdilerde iktisat denemesinin yürütüldüğü ve yedi işletmeden oluşan Başkır Petrol Üretme Kombinası'nda çalışanların sayısının 3200 kadar azaltılması planlandı."[549]

"Şekino denemesine ortak olan (katılan-çn.) işletmelerde kapsamlı işten atmalar öngörülmektedir."[550]

"Şekino denemesinin yaygınlaştırılması nedeniyle, çeşitli dallardaki işletmeler, nispeten çok sayıda işçi ve ücretliyi işten atmayı başardılar."[551]

"İşçilerin yerini makinelerin alması, oldukça dikkate şayandır."[552]

Bununla ilgili olarak Kirov'dan bir işletme müdürü:

"Önceleri yeterli derecede şoförlerimiz, metal işçilerimiz, tornacımız, montörümüz, temizlikçi kadınlarımız yoktu... Ama şimdi, Şekino modeline göre 1,5 yıl çalıştıktan sonra, çoğu durumlarda işgücü sıkıntısının yapay olduğu sonucuna vardık. Şimdi, iş arkadaşının görevlerini kısmen üstlenmeye hazır olan işçiye daha fazla ödeyecek durumda olmakla, deyim yerindeyse, yeni işgücü rezervinin kaşifleri olduk. Açığa çıktığı gibi, sorun, işgücü yetmezliği değil, aksine üretimin örgütlenmesinde ve ekonomik kaldıraçları harekete geçirmektedir."[553]

Dağıtım alanında rasyonelleştirme, "Self-Servis"in (kendi işini kendin gör-çn.) gelişmesinin ve paketlemenin giderek artan kullanımının gelişmesi biçimini aldı:

"Ülkemizde, Self-Servis dükkanların gelişmesinin etkisi üzerine bir araştırma, 1000 Self-Servis dükkanın, 1150 eski türden dükkanın yerini aldığı sonucunu vermiştir... Aynı zamanda, 8000 dükkan çalışanına gerek kalmamıştır, ki bu da, 8 milyon rublenin merkezi ücret fonuna aktarılmasına neden olmuştur...

Kiev gıda maddeleri dükkanlarında Self-Servis'in uygulamaya konmasından sonra, 700 personelin planlanmış

işten çıkartılması gerçekleştirilebildi...

Paketlenmiş metalar, gıda maddeleri ticaretinde Self-Servis'in gelişmesi için büyük öneme sahiptir... 100 bin işçinin işten çıkartılması plan hedefine ulaşılacaktır."[554]

Rasyonelleştirme programının ve "İktisat Reformu" vasıtasıyla işçi sınıfı üzerinde doğan nispeten büyük baskının sonucu olarak, işçi başına üretimin yükselişi ve işçi başına sermayenin artışı arasındaki fark, 1966-1970'de yüzde 2'ye indi; 1960-1965 arasında bu fark yüzde 17 idi.[555]

1960-1965 yıllarında işçilerin "talimatnameye göre hizmeti"nin yerini "İktisat Reformu"nun etkisi altında, güçlendirilmiş çalışma tahriki aldı:

"Üretim ve yatırım varlıkları arasındaki oranın düşmesi, 1966-1970 yıllarında durduruldu. 1961-1975 yılları arasında ruble başına sadece 68 kopeklik yatırım varlığı elde edilirken, 1966-1970 yıllarında bu sayı 99 kopeke çıktı - yüzde 27 oranında bir artış.- "[556]

Bununla ilgili olarak ABD'den "Harvard Business Review"in bir gazetecisinin yorumu şöyle:

"Sovyet önderleri, şimdi, iktisadi yeteneğin sadece, tembelleri işten atmak ve personeli azaltmakla elde edilebileceği görüşünde birleşmişe benziyorlar... Tantanayla ilan edilen denemeler (yüzde 10-20 gibi personel indirimi), 200'den fazla fabrikada uygulandı; işten atılanların ücretleri, kısmen, atılmayanlara dağıtıldı.

Atılmayanlar arasında verimliliğin ve özellikle çalışma disiplininin dikkate değer şekilde iyileştiğini zikretmeye bile değmez."[557]

Rasyonelleştirme programından dolayı işgücünün kitlesel tarzda "boşa çıkartılması"nın henüz, kitlesel işsizliğe neden olmaması, esasen, Sovyet ekonomisinin kuzey ve doğu bölgelerinde o zaman hâlâ hızlı tempoda geliştiği gerçeğinde aranmalıdır; bu, bu bölgelerde daimi bir işgücü yetmezliğine neden olmuştu:

"Doğu ve kuzey bölgeleri... işgücü yetmezliği sıkıntısı çekiyorlar."[558]

Buna rağmen:

"Herkese, derhal bir işyeri bulmak, her zaman olanaklı değil... Bir bölgede bir iş bulmak için 25-30 güne ihtiyaç var."[559]

...Ve bu ortalama, uzman işçiler için geçerliydi; bunlar için yeniden iş bulmak, mesleksiz olanlara nazaran daha az zordu. Ve meslek sahibi olan işçiler durumunda dahi, yeniden işe alınmak, işgücü sıkıntısı çekilen bölgelere tayin edilmek anlamına gelebilirdi.

Gerçekte, 1964'ten sonra Sovyetler Birliği'nin bazı bölgelerinde, özellikle nispeten küçük şehirlerde "işgücü fazlalığı" (yani işsizlik) olduğu açıklandı:

"Ülkenin belli bölgelerinde, özellikle küçük şehirlerde işgücü fazlalığı açığa çıktı."[560]

"Daha küçük şehirlerde; özellikle Ukrayna'nın batı kesimlerinde, Beyaz Rusya'da, Transkafkasya'nın bir dizi bölgelerinde ve Rus Federasyonu'nun bazı orta bölgelerinde önemli işgücü rezervleri vardır."[561]

Örneğin Pskov bölgesinde 1966'da 26 bin 500 işçiden oluşan bir "işgücü fazlalığı" vardı.[562]

Bu "işgücü fazlalığı", özellikle gençler arasında yaygındı. 1964 yılında okula gidenlerin Rostov'da üçte ikisi, Kursk bölgesinde yarıdan fazlası "plan dönemi"nde bir işyeri bulmayı başaramadılar.[563]

Bu durum, SSCB Bakanlık Konseyi'nin sonbahar 1964'teki kararıyla -nispeten daha yüksek eğitim süresinin bir yıl kısaltılması- daha da keskinleşmiştir.[564]

1966 başında bir gençlik çalışma servisi kuruldu.[565]

Bu "işgücü fazlalığı"nın varlığı, Sovyet ekonomisini, "işsizliğin olamayacağı" bir "sosyalist" ekonomi olarak gösterme çabasında olan o zamanki Sovyet propagandacıları için bir problemdi:

"SSCB'de işsizlik ebediyen yok edilmiştir ve çalışabilir nüfus için tam istihdama ulaşılmıştır."[566]

Bu nedenle Sovyet işsizlerinden, "iki iş" arasında bulunanlar (bir işi bırakmış ve yeni bir iş arayan konumu-çn.) diye bahse-

dildi.[567]

Sosyalist rejim koşullarında o zamana kadar var olan işsizlik yok edildiği için Sovyetler Birliği'nde Ekim 1933'te işsizlik parası kaldırıldı. Daha ziyade insancıl tavırlı Sovyet sosyologları, 60'lı yılların sonunda, böylesi destekleme ödemelerinin "burslar" adı altında yeniden yürürlüğe konmasından yana olmaya başladılar:

> "Teknik ilerlemeyle bağlam içindeki boşa çıkartmaların (işten atmalar-çn), işçilerin ve ailelerinin yaşam standardını kötü etkilememesi için, devletin maddi yardımı sorununun gündeme alınması gerekir."[568]
>
> "Şekino denemesi, daha önce yapılmış olan önerinin - iki iş arasında işçilerin maddi olarak desteklenmesi- pratik icrasının zorunluluğunu açıkça kanıtlamıştır."[569]
>
> "İşgücünün açığa alınmasını teminat altına almak ve insan işgücünün rasyonel kullanımına ulaşmak için, bir dizi başka iktisadi ve yasal tedbirleri uygulamak önemlidir."[570]

Rasyonelleştirme programı nedeniyle açığa çıkan işsizliğin üstünü kapatma çabasıyla o zamanki Sovyet propagandacıları, sanayi üretiminde çalışan kadınların sayısını azaltmanın zeminini, kadının çalışması doğum oranına zararlıdır, temellendirmesiyle hazırlamak için bir kampanyaya katıldılar:

> "Kadın çalışmasının durumu, bize oldukça fazla gözüküyor. Toplumsal üretime kadınların nispeten büyük katılımı geçen onyıllarda, olumsuz sonuçlar verecek olan doğum oranının gerilemesinin bir faktörüdür."[571]
>
> "Bizim teori ve pratiğimiz uzun zaman, ev faaliyetinin... sadece şahsi değil, bilakis toplumsal çıkarları da yansıttığı gerçeğini dikkate almadı."[572]
>
> "Toplumsal üretimde kadınların aktif faaliyeti, nüfusun artışında ve işgücü rezervlerinde gerilemeye neden olmaktadır."[573]
>
> "Ulusal ekonominin bir dizi dallarında kadınların payı oldukça yüksektir.. Kadın faaliyetinin hızlı artışı, doğum oranının devasa düşüşünün nedeni olan temel faktörlerden birisiydi."[574]

Üçüncü yazar, Vermişev, "... yaklaşık 1,0 milyon anneyi... üretimden uzaklaştırmayı (işten atmayı-çn.)"[575] öneriyor.

Nihayetinde Marks'ın -üretimin rasyonelleştirilmesinden doğan, aynı kalan sömürü oranı koşulunda genel kâr oranının düşmesine neden olan sermayenin organik bileşiminin artması- düşüncesi hatırlatılmalıdır:

> "Değişmeyen sermayenin (yani üretim araçları için kullanılan sermayenin-yazar), değişken sermayeye (yani işgücü için harcanan sermayeye-yazar) oranla tedrici büyümesi, zorunlu olarak, sermaye tarafından işin sömürüsünün yoğunluğu aynı kaldığı müddetçe, genel kâr oranının tedrici düşmesine götürür."[576]

Genel kâr oranının düşmesinin bu eğilimini durdurmak için kapitalist sınıf, reel ücretlerin, işin verimliliğinden daha yavaş artışını sağlayarak sömürü derecesinin arttırılmasına çalışmaktadır. Bu, "işgücünün fiyatı" başlıklı bölümde tartışılmıştı.

BÖLÜM 30

SERMAYENİN YOĞUNLAŞMASI VE MERKEZİLEŞMESİ

Marks, kapitalizmin ekonomik yasalarının, sermayenin, üretim araçlarının, giderek artan bir kapsamda bireysel kapitalistlerin elinde yoğunlaşmasına yol açtığını savunuyor:

> "Özgül kapitalist üretim biçimi... sermayenin hızlandırılmış bir birikimine... neden olur...
>
> Sermayenin her birikimi, yeniden bir birikimin motorudur. Sermaye olarak işini yapan zenginliğin artan kütlesiyle sermayenin birikimi, o zenginliğin tek tek kapitalistlerin elinde yoğunlaşmasını yükseltir...
>
> Üretim araçlarının yoğunlaşması... sermaye birikimiyle aynı anlamlıdır."[577]

Sermayenin yoğunlaşması süreci, tabii ki, o zamanki Sovyet ekonomisinde de ("İktisat Reformu"ndan sonra-çn.) gerçekleşiyordu ve devlet tarafından aktif olarak teşvik edildi:

> "Üretimin yoğunlaşması görevi... iktisat reformu boyunca sürdürüldü." (Drogişinski)[578]
>
> "SBKP 24. Kongresi, ekonomi yönetiminin iyileştirilmesi için bir dizi tedbirin alınmasını zorunlu görmektedir. Bu tedbirlerin en önemlileri, üretimin yoğunlaştırılmasını

amaçlamaktadır."[579]

"Bütün itibarıyla sosyalist ekonomiye özgü olan genel yasaların yanı sıra... genel ekonomik yasalara tabi olan bir dizi kurallar da vardır. Bunlarla ilgili olarak şunlar sıralanabilir:

a) Sosyalist üretimin yoğunlaşması, yani işletmelerin büyüklüğünün artması." (Kamenitser)[580]

Brüt üretim miktarına göre Sovyet işletmelerinde paysal değişimler aşağıdaki tabloda görülmektedir:

İşletme brüt üretimi (ruble):[581]

	1960	1963	1968
100.000'den aşağı	% 12	% 9	% 9
100.000-500.000 arası	% 26,2	% 20,2	% 16,9
500.000-5.000.000 arası	% 50,9	% 55,0	% 52,1
5.000.000-50.000.000 arası	% 10,1	% 14,6	% 20,0
50.000.000'den yukarı	% 9,8	% 1,2	% 2,0

Buna göre:

Üretim miktarı değeri 500 bin rubleden daha fazla olan işletmelerin toplam payı, 1960 yılında yüzde 61,8'den 1963 yılında yüzde 70,8'e ve 1968 yılında da yüzde 74,1'e çıkarken, üretim kapasitesi 500 bin ve daha az ruble olan işletmelerin payı 1960'ta yüzde 38,2'den 1963'te yüzde 29,2'ye ve 1968'de de yüzde 25,9'a düşmüştür.

Çalışan işçilerin sayısına göre Sovyet işletmelerinde paysal değişimler aşağıdaki tabloda görülmektedir:

İşçi sayısına göre işletmeler:[582]

	1960	1963	1968
200'den daha az	% 63,6	% 55,9	% 56,4
200-1000 arası	% 29,3	% 34,4	% 33,7
1000-3000 arası	% 5,5	% 7,3	% 7,5
3000-10.000 arası	% 1,4	% 2,1	% 2,1

Buna göre:

Binden fazla işçinin çalıştığı işletmelerin payı, 1960'da yüzde 7,1'den, 1963'te yüzde 9,7'ye ve 1968'de de yüzde 9.9'a çı-

karken, bin ve daha az işçinin çalıştığı işletmelerin payı 1960'da yüzde 92,9'dan, 1963'te yüzde 90,3'e ve 1968'de de yüzde 90,1'e düşmüştür.

Verili yıllarda brüt üretim değeri bakımından işletmelerin paylarının değişiminin, çalışan işçiler bakımından yaşanan değişime nazaran oldukça belirgin olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, 1963 ve 1968 arasında 3 binden fazla işçi çalıştıran işletmelerin payı, 5 milyon rubleden fazla brüt üretim değeri olan işletmelerin payı yüzde 70,8'den yüzde 74,1'e çıkmasına rağmen sabit kalmıştır. Bu, çalışanların sayısı aynı kalırken, hatta düşerken, üretim kütlesinin artmasına neden olan teknik teçhizatla modernleştirmenin sonucuydu:

> "Nispeten ileri teçhizat ve makineli yeni büyük işletmeler, artık kapsamlı çalışana ihtiyaç duymuyorlar. Buna ek olarak; bu işletmelerin bazıları, çalışanların sayısıyla ilgili olarak, tablonun son kısmında yer alıyorlar. Bu işletmelerin sayısı, artış trendi içindedir."[583]

O zamanki Sovyetler Birliği'nde sermayenin yoğunlaşması, aşağıdaki 1967 yılı için karşılaştırma tablosunun da gösterdiği gibi, nispeten gelişmiş çoğu kapitalist ülkelerdekine nazaran oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştı.[584]

İşletmelerin sayısı:

SSCB	41.226
Batı Almanya	102.162
Büyük Britanya	195.161
Fransa	272.944
ABD	334.400
Japonya	563.327

100'den fazla işçinin çalıştığı işletmeler, % olarak:

SSCB	70,2
Batı Almanya	13,0
ABD	8,4
Büyük Britanya	7,7

Fransa	3,1
Japonya	2,2

500'den fazla işçinin (çalıştığı) işletmeler, % olarak:

SSCB	24,4
Batı Almanya	1,8
Büyük Britanya	1,5
ABD	1,4
Fransa	0,5
Japonya	0,3

İşletme başına işçilerin ortalama sayısı:

SSCB	565
Batı Almanya	83
ABD	48
Büyük Britanya	45
Fransa	18
Japonya	17

Sadece çeşitli ülkelerde değil, bilakis aynı ülkenin çeşitli işletmelerinde de, sanayi dallarında da ve bölgelerinde de sermaye yoğunlaşması, eşitsiz gerçekleşiyor:

> "Eşitsiz ekonomik... gelişme, kapitalizmin mutlak bir yasasıdır." (Lenin)[585]

Küçük işletmelerin nispeten büyük rakipleriyle başarılı olarak rekabet edecek durumda olmamalarının kapitalist bir ekonominin bir özelliği olduğuna Marks da işaret etmekteydi:

> "Rekabet muharebesi, metaların ucuzlatılması üzerinden sürdürülüyor. Metaların ucuzluğu, diğer koşullar sabit olmak üzere, işin verimliliğine bağlıdır ve bu da üretimin kapsamına bağlıdır. Bu nedenle, büyük sermaye küçüğü yutar."[586]

O zamanki Sovyet ekonomistleri, Sovyetler Birliği'nde küçük işletmelerin, Marks tarafından tanımlanan bu dezavantajlardan zarar gördüklerini kabul ediyorlardı:

"Küçük işletmelerin sorunları var. Üretimin teşviki için fonları kapsamlı olmadığı için, kültür ve hizmet kurumları veya konutlar inşa edecek veya üretimin gelişmesi için tedbirler alacak durumda değiller. Çünkü, fonların kapsamı onlara, bunları bir veya iki sene içinde yapmalarına izin vermiyor...

Üretimin canlandırılması için fonlar, büyük işletmeler tarafından harekete geçirilirlerse, çok daha iyi kullanılmış olurlar...

Kural olarak küçük işletmeler, daha yoğun emek istihdamı yapıyor ve daha düşük iş üretkenliğiyle çalışıyorlar; çok sayıda yardımcı personel çalıştırıyorlar ve ciro ve kârda daha güçlü yalpalamalar gösteriyorlar." (Drogişinski)[587]

Hâlâ , kendi gücüne dayanarak teknik seviyesini yükseltecek durumda olmayan çok sayıda küçük işletme var."[588]

Marks'ın tespit ettiği gibi, kapitalizmin ekonomik yasalarının, sermayenin, üretim araçlarının yoğunlaşmasına, yani giderek azalan sayıda kapitalistlerin elinde yoğunlaşmasına neden olduğu burada görülmektedir:

"Rekabet... sürekli, çok sayıda küçük kapitalistin yıkımıyla sonuçlanır; onların sermayesi kısmen fetihçilerinin eline geçer, kısmen de yok olur...

Kapitalist üretim biçimi, kendi ayakları üstünde durmaya başladığında... artık işçi, kendisi için çalışan, mülksüzleştirilmesi gereken değildir; aksine bunu yapan, çok sayıda işçiyi sömüren kapitalisttir. Bu türden mülksüzleştirme, bizzat kapitalist üretime özgü olan yasallıkların etkisiyle; sermayenin yoğunlaşmasıyla gerçekleşir. Bir kapitalist, devamlı birçok kapitalisti yok eder."[589]

Sermayenin merkezileşmesi süreci, tabii ki, o zamanki Sovyetler Birliği'nde de gerçekleşiyordu ve devlet tarafından da aktif olarak teşvik ediliyordu.

"İktisat Reformu", genel olarak "reforme edilmiş" sisteme göre biçimlenmiş olan nispeten büyük işletmelerin yararına olacak bir biçimde -bu sistemin henüz, nispeten küçük işletmelerde uygulanmasından önce- gerçekleştiriliyordu.

1967 yılında, sanayi üretiminin yüzde 37'sini ve sanayi kârının yüzde 50'sini sağlayan 7 bin 200 işletme "reforme edilmiş" sisteme göre çalışıyordu.

Bunlara 1968'de, sanayi üretiminin yüzde 35'ini ve sanayi kârının da yüzde 30'unu sağlayan 19 bin 650 işletme katıldı.

Bir yıl sonra, sanayi üretiminin yüzde 12'sini ve sanayi kârının da yüzde 11'ini sağlayan 9 bin 150 işletme yeniden düzenlendi.

1970 yılında bunlara, faaliyeti sanayi üretiminin yüzde 8'ine ve sanayi kârının yüzde 5'ine tekabül eden, sayısı, türüne göre belirlenmemiş işletmeler dahil oldular.[590]

Marks, sermayenin yoğunlaşması sürecinin bankalar tarafından teşvik edildiği gerçeğine dikkati çekmekteydi:

> "Kredi sistemi... rekabet muharebesinde yeni, müthiş bir silah olmaktadır ve nihayetinde, sermayelerin merkezileşmesi için devasa toplumsal bir kaldıraca dönüşüyor."[591]

"İktisat Reformu"ndan sonraki Sovyetler Birliği'nde devlet bankaları, tamı tamına, bu anlamda Marks'ın tanımladığı rolü oynuyorlardı. "Kredi ve Faizler" bölümünde gösterildiği gibi, onların politikası, verimli işletmelere -ki bunlar da normal olarak büyük işletmelerdi- nispeten uygun kredi koşulları sağlamaktır.

Buna ilaveten, nispeten büyük işletmeler, nispeten küçük işletmelere nazaran banka kredilerine daha az bağımlılar.

Tipik kapitalist ülkelerde olduğu gibi,

> "Bir işletmenin tasfiyesi ya sorumlu makam tarafından atanan bir tasfiye komisyonu tarafından ya da aynı makamın talimatıyla işletme yöneticisi tarafından yürütülüyor...
>
> Alacaklı tarafından tasfiye edilen işletmeye yönelik taleplerin sunulması mühletleri, işletmenin tasfiye edilmesi kararını alan makam tarafından tespit edilmektedir. Bu, bir aydan aşağı olamaz.
>
> Tasfiye komisyonu söz konusu bölgenin, alanın veya cumhuriyetin resmi organında işletmenin tasfiyesi için, alacaklıların taleplerinin sunulması mühletinin de yer aldığı

bir ilan yayımlar...

Tasfiye edilen işletmeye karşı talepler, işletmenin, yasaya göre uygulanabilir olan, kendi varlıklarıyla karşılanır...

Tasfiye mühleti içinde tespit edilmeyen veya sunulmayan talepler ve tasfiye edilen işletmenin kafi olmayan varlığından dolayı gerçekleştirilemeyen talepler, silinmiş olarak kabul edilirler." (Sosyalist Devlet İşletmeleri Tüzüğü'nden)[592]

Ama görece verimsiz işletmelerin çoğu tasfiye edilmedi, aksine "yeniden yapılandırıldılar"; yani, bir veya çok sayıda başka işletmelere dahil edildiler ve böylece yeni, daha büyük işletmeler doğdu:

"Bir işletmenin... yeniden örgütlenmesi, böylesi işletmeleri kurmaktan sorumlu organın kararıyla gerçekleşir.

İşletmenin başka bir işletmeyle birleşmesi durumunda her bir işletmenin varlık hakları ve yükümlülükleri, birleşmeyle oluşan işletmeye geçer.

Bir işletmenin başka bir işletme tarafından devralınması durumunda sonuncusu, ilkinin bütün varlık haklarını ve yükümlülüklerini elde eder." (Sosyalist Devlet İşletmeleri Tüzüğü'nden)[593]

"Sanayi sektörleri arasında muhasebe, bir ağ biçiminde koordine edilir." (Kosigin)[594]

"Küçük işletmeler, büyütülürler ve büyük işletmeler olarak yeniden yapılandırılırlar." (Rumyantsev)[595]

Sermaye yoğunlaşması süreci, Sovyet kapitalistlerinin sayısının oldukça azalmasına neden olmuştur:

"İşleme Makinesi ve Alet Yapımı Bakanlığı, sadece 1969-1970 döneminde 12 binden fazla çalışanı yönetici konumlardan atmıştır ve yıllık yönetsel harcamaları 24,5 milyon ruble azaltmıştır."[596]

BÖLÜM 31

SOVYET TEKELCİ KAPİTALİZMİ

Lenin, kapitalist ekonominin yasallıklarının etkisinin sonucu olarak, serbest rekabetçi kapitalizmin, gelişmesinin belli bir aşamasında alanı tekelci kapitalizme veya emperyalizme bıraktığı tespitini yapıyor; bu aşamada küçük bir kapitalistler grubu, tekelci iktidarla donanıyor, toplumun ekonomik yaşamına hakim olmaya başlıyor:

> "Emperyalizm, genel anlamda, kapitalizmin bazı özelliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamı olarak ortaya çıkmıştır. Ama, kapitalizm, kapitalist emperyalizm haline ancak gelişmesinin belirli ve çok yüksek bir düzeyinde... gelebilmiştir. Bu süreç içinde, ekonomik yönden de önemli olan moment, kapitalist serbest rekabetin yerine kapitalist tekellerin geçmesidir...
>
> Emperyalizm, kapitalizmin tekelci aşamasıdır...
>
> Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin hakimiyetinin gerçekleştiği gelişme seviyesindeki kapitalizmdir."[597]

"Sermayenin Yoğunlaşması ve Merkezileşmesi" bölümünde, Sovyet kapitalist işletmelerinin, aşırı geniş sermaye oluşumlarına (conglomerate -bu kavram ticari dilde holding anlamına da gelmektedir-çn.) dönüşmesi süreci anlatıldı. Ancak, daha da öte-

si, bu olağanüstü büyük işletmelerden, Sovyet devletinin aktif desteğiyle, o zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından 'üretim birlikleri' olarak da tanımlanan, tekelci iktidara sahip daha da büyük gruplaşmalar oluşturulmuştur:

> "Bütün itibarıyla sosyalist ekonomiye özgü olan genel yasaların yanı sıra... genel ekonomik yasalara tabi olan bir dizi kurallar da vardır. Bunlarla ilgili olarak şunlar söylenebilir:
>
> b) Hammaddelerden kapsamlı yararlanmanın teminat altına alınması amacıyla önemli bir gelişme trendi olarak birleşmeler süreci...
>
> d) Herhangi bir nihai ürünün üretimi amacıyla bir grup işletmenin birleşmesinin biçimi olarak işbirliği." (Kamenitser)[598]
>
> "Nispeten küçük işletmeler büyütülüyorlar ve büyük işletmeler içinde yeniden örgütleniyorlar. Çeşitli tiplerden üretim birlikleri giderek yaygınlaşıyor." (Rumyantsev)[599]
>
> "Üretim birliklerinin bilinçli kuruluşu, nihayetinde toplumsal üretimin iktisadi verimliliğinin yükseltilmesini kolaylaştıracak üretimin ve yönetimin örgütlenmesinin iyileştirilmesi için zorunlu bir koşulu teşkil etmektedir. Üretim birliklerinin (işlerin kombine edilmesi) oluşturulmasının zorunluluğu, SBKP 24. Kongresi'nin kararlarında vurgulanmıştır." (Drogişinski)[600]

1973 yılı itibarıyla, 5 bin "üretim birliği" kurulmuştu.[601]

Tekellerin oluşumu için Sovyetler Birliği'ndeki kapsamda devlet desteği, daha önce Nazi Almanyası'nda görülmüştü. 15 Temmuz 1933'te "...zorunlu tekel oluşumunu uygulamaya koyan bir tekel yasası çıkartıldı. Alman Ekonomi Bakanı'na, bağlanmamış işletmeleri mevcut tekellere katılmaya zorlamak amacıyla mecburi tekeller oluşturmak için tam yetki verildi."[602]

Tipik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, Sovyet "üretim birlikleri" ya "tröst" biçimini (yani "üretim birliği"nin içindeki işletmelerin kendi yönetsel bağımsızlığını koruduğu kartel) ya da bir "firma" veya bir "kombine işletme" biçimini ("üretim birliği"ne dahil olan işletmelerin tek bir işletme yönetimine sahip olduğu,

bu yönetimin de "birlik"in en büyük işletmesi tarafından kontrol edildiği, diğer küçük işletmelerin ise ona tabi olarak çalıştığı biçim) alıyorlardı:

> "Birlikler... tamamen bağımsız olan veya bağlı şirketlere dönüştürülen işletmeleri kapsayabilirler." (Kamenitser)[603]

Yani, Sovyet "üretim birlikleri", tipik kapitalist ülkelerde olduğu gibi, iki tipe ayrılabilirler:

Birincisi, yatay "üretim birlikleri"dir. Bunlar, aynı şeyi üreten işletmeleri kapsıyorlar. Böylesi yatay "üretim birlikleri", kartel biçimini aldıklarında, Sovyet ekonomistleri tarafından "tröst" olarak tanımlandılar. Birlikler, işletmeleri, tek bir işletme yönetimiyle kapsadıkları yerde ise "firma" olarak tanımlandılar:

> "Firma biçiminde uzmanlaşmış birlikler... çok yaygındırlar. Şimdilerde bütün ülkede, belli bir sektörün işletmelerini veya sürüm alanını belli bir alanda -bazı durumlarda bir bölgenin veya bizzat Birlik Cumhuriyetlerinin sınırlarını aşabilen bir alan- kapsayabilen daha da büyük ekonomi örgütlerinin inşası tartışılmaktadır." (Gatovski)[604]
>
> "Tek tip, sektörel ve bölge düzeyinde birlikler vardır. Burada söz konusu olan, özü itibarıyla tröstlerdir." (Rumyantsev)[605]
>
> " 'Tröst' türünden Sovyet birlikleri, kural olarak, aynı türde ürünleri üreten işletmeleri kapsarlar..."
>
> " 'Firma' türünden bir birlik, kural olarak, aynı işkolunda bulunan ve ürünün üretilmesi için birbiriyle işbirliği yapan işletmeleri kapsar."[606]
>
> "Sanayi firmaları, kural olarak, bir ve aynı sektör içindeki işletmelerin birleşmesidir. Bunların çerçevesinde, diğer işletmeler... en büyük, örgütsel ve teknik olarak en ileri olanlara tabidirler... Tröstlere en çok Sovyetler Birliği'nin taş ve toprak sanayinde ve bazı başka sanayi dallarında rastlanmaktadır. Bunlar, sektör ilkesine göre kurulurlar."[607]

İkincisi dikey "üretim birlikleri"dir. Bunlar, belli bir nihai ürünün üretimine götüren bir dizi operasyonlara katılan işletmelerdir. Bunlar, normal olarak, "üretim birliği" içinde en büyük işletme tarafından belirlenen, çoğu kez bütünlüklü bir işletme yö-

netimine sahiplerken, nispeten küçük işletmeler, bağımlı şirketler konumundadırlar. Böylesi "üretim birlikleri", o zamanki Sovyet ekonomistleri tarafından "kombine işletmeler" olarak tanımlandılar:

> "Geçici olarak, şirketler, devam eden üretimle... birbirine bağlanmış olan işletmeleri de kapsarlar. Bunlarda, gerçekte söz konusu olan, büyütülmüş bir işletme tipidir." (Rumyantsev)[608]
>
> "Kombine tipindeki şirketler, hammaddelerin işlenmesinde ve nihai ürünün tamamlanmasında operasyon sıralamasına göre birbiriyle bağ içinde olan işletmeleri kapsıyor." (Gubin)[609]

"Kombine'ler... benzeri teknik ve üretken özelliklerinden dolayı birbiriyle bağ içinde olan fabrikalar ve işletmeler de dahil çeşitli branşlara ait olan işletmelerdir.

> "Genel olarak bir kombine işletme, çeşitli imalat dallarından işletmeleri aşağıdaki ölçülere göre birleştirir: Aynı hammaddenin birbirini takip eden işlenme aşamaları; atık ve yan ürünlerin kullanımı." (Zabelin)[610]

"Üretim birlikleri", tabii ki, bizzat nispeten daha büyük tekil işletmelerle karşılaştırıldığında dahi, özellikle kâr elde edilmesi bakımından büyük avantajlara sahiptiler. Bunların çoğu, kendi tasarım, araştırma ve geliştirme bölümlerine sahiptiler ve mali olarak tamamen bağımsızdılar:

> "Başında büyük bir işletmenin bulunduğu bir üretim birliği, bir dizi avantaj sunar... Üretim birliklerinin avantajları, özellikle, planlamanın ve ekonomik teşviklerin yeni sisteminin uygulamaya konmasından sonra kendilerini hissettirdiler." (Drogişinski)[611]
>
> "Sadece işletmeleri değil, aksine tasarım, araştırma ve geliştirme örgütlerini de içine alan kapsamlı iktisadi birleşmeler, bilim ve teknikten yeni kazanımları süratle devralmak için gerek duydukları her şeye sahipler."[612]
>
> "Sanayi üretim birliklerinin yapısından bağımsız olarak, ürünlerinin pazarlanmasından elde ettikleri gelirler, sadece cari üretim masraflarını karşılamak için değil, bilakis,

teknik ilerlemeyle bağlam içinde, araştırma, tasarım ve başka projeleri de karşılamak için çoğu durumlarda yeterlidir. Bunlarla, üretimin genişletilmesi için gerekli olan sermaye yatırımları da önemli ölçüde karşılanabilir... Birliklerde, masraf hesaplaması yönteminin en önemli ilkesi olarak kendini finanse ilkesine nispeten büyük değer verilmektedir." (Gubin)[613]

Üretim birliklerinin oluşumu, rasyonelleştirme programlarının ve bunlarla bağlam içinde teknolojik yoldan "işin (işgücü anlamında-çn.) serbest bırakılması"nın yoğunlaştırılabilmesine de neden olmaktaydı:

"Petrol rafinerisi sanayinde şirketlerin kurulması sayesinde büyük tasarruflar yapıldı. 'Kuybişevneft' şirketinin oluşturulmasının sonucu olarak, 7 petrol arama işletmesinin, 11 petrol alanının ve 51 petrol üretme ve kuyu istasyonunun bölüm büroları dağıtıldı. Böylece 1000'den fazla işçi serbest bırakıldı ve ücret ödemeleri için yıllık bütçeden 1,3 milyon ruble tasarruf edilebildi."[614]

Firmaların ve kombinelerin oluşumu, tabii ki, Sovyet kapitalistlerinin sayısını daha da azalttı:

"Gerçekte bir üretim birliği olan 'Likaçov Motor İşletmesi'nde yaşanan deneyim ilginçtir... İşletme yönetimi harcamalarında önemli tasarruflar sağlandı. Buna göre şube işletmelerinin yönetimi için özel yönetici personel yok ve yapılması gereken işler, merkez işletmenin personeli tarafından yapılıyor." (Drogişinski)[615]

Tekel vasıtasıyla elde edilebilecek en önemli avantajlardan birisi, tekelin, fiyatlarını -ve böylece kâr oranını- nispeten yüksek bir seviyede; rekabet koşulunda mümkün olandan daha yüksek bir seviyede tutma yeteneğidir. Bu nedenle, Sovyet ekonomistleri, Sovyetler Birliği'nde böylesi tekellerin oluşturulmasının fiyatların "tehlikeli" bir biçimde yükselmesi eğilimine neden olduğunu da kabul ediyorlardı:

"Fiyatların sürekli yükselmesi tehlikesi var... Böylesi gelişmeler, zaman zaman, iktisat reformlarının seyri boyunca, çeşitli iktisat birimlerinin gelirlerini (kâr, brüt gelir) ba-

sit biçimde, yani ürünler için satış fiyatlarının yükseltilmesiyle yükseltme çabası içinde olunduğu yerlerde; Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, Polonya Halk Cumhuriyeti'nde ve Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti'nde ortaya çıktılar." (Kuligin)[616]

"Tecrübelerimiz, keyfi fiyat arttırmaları yönünde tehlikeli bir eğilimin varlığına işaret ediyorlar." (Mayzenberg)[617]

"Ekonomik birliklerde -üretim araçları için bugünkü pazar boyutlarına uygun olan modern entegre işletmelerde- toptancılığın gelişmesinin ve fiyat mekanizmasının kullanılmasının özel önemi vardır. Bir taraftan, büyük üreticiler ve müşteriler olarak bu şirketler, sürekli dolaysız ilişkilerin gelişmesi ve toplam fiyat oluşturma süreci üzerinde nispeten büyük etki uygulamak için geniş ekonomik bir tabana sahipler; diğer taraftan iktisadi koşullar üzerinde üretimi etkilemek için anlaşmalı ve iktisadi temeli olan bir muhasebe sistemine sahipler...

Üretici, fiyatı dikte ediyor... ve müşteriler üzerinde baskı uygulamak için kaynakların bir türünün veya belli bir grubunun mevcut eksikliğini sık sık kullanıyor." (Budagarin)[618]

"Dün açıklanan ölçü değerlerinden sonra pound başına kahve fiyatı 4 rubleden 20 rubleye çıktı; benzin fiyatları galon (4,5459 litre) başına 30 pence'den 70 pence'e katlandı...

Otomobil tamiratları ve bakımı için fiyatlar yüzde 30 ve çikolata için ortalama yüzde 30 tırmandı."[619]

Bunun ötesinde Sovyet tekelleri, batılı tekel şirketleri tarzında, fiyat yükseltmeleri ve kâr artırımları amacıyla yapay kıtlıklar yaratmak için, belli bir metanın üretimi üzerindeki kontrollerini sık sık kullandılar:

"Üretim araçlarının dağıtımının mevcut sisteminin belli biçimleri, sık sık yapay kıtlıklara neden olmaktadır." (Fedorenko)[620]

"Fiyatlar beş misli arttıktan sonra üreticiler, ellerindeki meta mevcudunu (stoğunu-çn.) dükkanlara teslim ettiler."[621]

Bütün bu faktörlerin sonucu olarak Sovyet tekelleri, kâr oran-

larını önemli ölçüde arttırmayı başardılar:

> "İnce tesviyecilikte faal olan Sigma Şirketi, 1967 yılı için, yüzde 30 kâr artırımını... öngören bir plan hazırladı. Kârlılık seviyesi, 1966 yılındaki yüzde 33,7'ye karşın yüzde 47,3 olarak belirlendi."[622]
>
> "Leningrad'da Elektrosila Şirketi, 1966-1969 arasında kârını yüzde 110 attırdı."[623]

Batının kapitalist ülkelerinde yönetici personelin tekellerin ortalama üstü kârlarından "devasa" maaşlar ve maaş zamları biçiminde yararlandıkları, o zamanki Sovyet ekonomistlerinin gözünden kaçmamıştı:

> "Yönetim kurulu üyeleri...devasa maaşlar ve maaş zamları biçiminde tekel kârının önemli bir kısmını elde ediyorlardı." (Bogomoleva)[624]

Ama o zamanki Sovyetler Birliği'nde de "yüksek değerli" işletmelerin yönetici personeli, bu işletmelerin tekel statüsünden, sadece yüksek primler biçiminde değil, aynı zamanda yüksek maaşlar biçiminde de yararlanıyordu:

> "Nispeten yüksek maaşlar, üst kategoride faal olan işletme yönetimi, teknik ve mühendislik personeli için öngörülmüştür."[625]

BÖLÜM 32

SERMAYE FAZLALIĞI

Lenin, tekelci kapitalist bir ülkenin "sermaye fazlalığı" biriktirme eğiliminde olduğu düşüncesindeydi:

> "İlerlemiş ülkelerde devasa bir 'sermaye fazlalığı' birikmiştir."[626]
>
> "İktisat Reformu"ndan bu yana ortalama kâr oranı (yani kârın, sabit ve dolaşan üretken varlıklara oranı), 1961'den 1965'e yüzde 16,7 ve 1966-1970 arasında yüzde 21,3 oranında olağanüstü arttı.[627]

Bu kâr, oransal olarak sadece sabit üretken sermayenin değeriyle ilgili ele alınırsa, artış daha açık görülür:[628]

Yıl	Kâr (% olarak)	Yıl	Kâr
1965	30,1	1967	39,0
1966	35,3	1968	40,5
		1969	43,8

İşçi başına ortalama kâr, aşağıdaki gibi artmıştı:[629]

Yıl	İşçi başına ortalama kâr (ruble)
1965	1485
1966	1773

1967	2027
1968	2217
1969	2549

1971-1975 döneminde toplam kâr "...neredeyse 500 milyon ruble"[630] tutarındaydı.

Bu, 1966-1970'e göre "...yüzde 50 oranında"[631] bir artıştı.

> "Yatırımlar" bölümünde gösterildiği gibi, 1972'ye gelindiğinde, nispeten büyük işletmeler kendi kendilerini finanse edecek durumdaydılar. Hatta çoğu bunun ötesinde artı fonlar biriktirmişti ki bu fazlalıktan "...Gosbank'a, hükümet tarafından tespit edilmiş faiz fiyatı üzerinden borç verme yetkisine sahiptiler."[632]

O zamanki Sovyetler Birliği, apaçık ve Lenin'in analiziyle uyumluluk içinde bir "sermaye fazlalığı" biriktirmişti.

BÖLÜM 33

İŞÇİ SINIFININ SÖMÜRÜLMESİ

Belirtildiği gibi, "İktisat Reformu"ndan sonra Sovyet sanayiindeki işletme yöneticileri, Marksist-Leninist anlamda yeni bir kapitalist sınıf oluşturuyorlardı; çünkü onlar, en önemli üretim araçlarının mülkiyet hakkına fiilen sahiplerdi.

Ama Marksizm-Leninizm'e göre kapitalist bir sınıf, asalak bir sınıftır; yani, işçi sınıfını sömüren bir sınıftır.

Öyleyse soru şudur:

Sovyetler Birliği'nde Sovyet kapitalist sınıfı, işçi sınıfını sömürüyor muydu?

Tamamen veya kısmen işçi sınıfının emeğiyle mi yaşıyordu?

O zamanki Sovyet ekonomistleri ve politikacıları bunu enerjik bir şekilde reddediyorlardı:

> "Sosyalist toplum (yani o zamanki Sovyet toplumu-yazar)... geliri, sömürülen sınıfların emeğinin sonuçlarına el koymaktan kaynaklanan sömürücü sınıflara sahip değildir." (Plotnikov)[633]
>
> "Gelirin paylaşımının harcanmış emeğin niteliğine ve niceliğine göre gerçekleştiği"[634] ilkesinin hâlâ etkili bir ilke olduğunu iddia ediyorlardı. -Bu ilke- "...çokça sapmalara açık kapı bırakmasına"[635] rağmen.

Ama "sosyalist kârın paylaşımı" bölümünde gösterildiği gibi, bu sapmalar, Sovyet sanayiinin işletme yöneticileri tarafından, sıradan işçiler için olandan 100 misli daha yüksek primlerin cebe indirilmesini kapsıyordu. Böylesi devasa farklar, aşırı fantezi zorlaması yapılsa bile, "gelirin, harcanmış işin niteliğine ve niceliğine göre paylaşımı" ilkesine uydurulamaz. Marksist-Leninist kavrama göre, aradaki bu farklar, Sovyetler Birliği işçi sınıfının sömürüsü anlamına geliyor.

O zamanki Sovyetler Birliği'nde bu sömürünün özel bir karakteristiği, tipik kapitalist ülkelerde olandan farklı olarak, bu sömürüye yüksek seviyedeki siyasi kadroların katılmasıydı. Bu, o zaman SBKP Genel Sekreteri görevini (sonra devlet başkanlığı görevini de) elinde tutan Leonid Brejnev'in biyografisinden bazı özetlerle gözler önüne serilmektedir:

> "Brejnev'i, Kruşçev etrafında toplanmış, torbalanmış pantolonlarıyla dolaşan bürokratlar kliğinden ayıran herhangi bir şey varsa, o da, şık elbisesiydi. O zamanki Sovyetler Birliği'ndeki ABD elçisi Foy D. Kohler, Brejnev, 'Moskova'daki en iyi terziye sahiptir'" derdi:
>
> ... Kamu önünde o, insanları yukarı kaldırılmış işaret parmağıyla ve Ortodoks komünist bir klişeyle daha çok çalışmaları için uyaran moralisttir. Kulislerin arkasında hoş yaşamın tadını çıkarıyor; pahalı elbise, süsler, süratli ve gösterişli otomobiller, saf kan atlar, sert içkiler, baharatlı yemekler... güzel kızlar, taraftarı olduğu futbol takımını seyretmek için Dinamo Moskova veya Lenin Stadyumu locasında oturmak, vahşi domuz avı, vahşi ördek avı-başka türlü ifade edilirse- onun, Sovyet toplumunun üst tabakalarına ait olduğunu gösteren imtiyazlar...
>
> Moskova'dayken, Siyasi Büronun diğer üyelerinin Sovyet yapımı araba markaları ZIL ve Çaika'larıyla gezindiklerini izlerdim; ama Brejnev, kendi Rols Royce'u içinde fiyakalıydı. Sonra o, Richard Nixon'un 1972'de hediye ettiği bir Cadillac içinde görüldü. Şimdi, 1973'te Başkandan aldığı bir Lincoln-Continental veya Willy Brandt'ın kendisine bıraktığı çelik mavisi Mercedes kullandığı sanılıyor.

O, burnu havada birisidir. Yanından geçip gittiği her ayna önünde kendini temizler, dalgalı saçlarını düz tarar, üstündeki her tozu ve pahalı elbiselerinin paçalarındaki her iplik parçasını fırçalar. Resmi portrelerde, yüz kıvrımlarını rötuşla yok ettirir...

Kendisini ne kadar çekici gösterirse göstersin, gözleri onu sık sık ele veriyor... Bilinçli olarak etkiliyici olmaya çalıştığı zamanlar dışında, gözleri soğuk ve serttir...

Muhafazakâr, temkinli ve dikkatlidir...

İnsanları aldatır (maniple eder-çn.) ve parti mekanizmasını kendi çıkarı doğrultusunda harekete geçirmeyi başarır...

Bir 'yönetim kurulu başkanı' gibi, fiilen sınırsız yetkileri olan birisi gibi hareket eder...

Onun etrafındakiler bugün, Moskova'da, doğru olarak Dinyeper mafyası olarak tanımlanır. Bu, 30'lu ve 40'lı yıllardan Brejnev ile onun yönetimi altında Dinyeprodserşinsk, Dinyepropetrovsk ve Zaparoşe'de politikada, hükümette veya sanayide kariyerlerine başlayan güçlü politikacılardan, bürokratlardan, danışmanlardan ve dostlardan oluşan bir kliktir.

Bugün bu insanlar ona, Siyasi Büro'da çoğunluğu garanti ediyorlar, Merkez Komite'de destek çıkıyorlar, kendi çalışanları içinde anahtar konumları dolduruyorlar, onun görüşlerini ve tedbirlerini etkiliyorlar, devlet idaresi içinde onun bekçi köpekleri olarak hizmet ediyorlar, polis güçlerini, KGB'yi ve parti mekanizmasını kontrol ediyorlar. Onlar, Sovyetler Birliği'nin en etkili insanlarının büyük bir listesini oluşturuyorlar...

Brejnev'in önde gelen Sovyet subayları arasındaki sağlam iktidar zemini, belki Dinyeper mafyasından daha önemlidir...

Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması (SALT) altında, Nixon'ınkinin yanında onun imzası, uluslararası hukukta bir emsal yarattı: iki ulus arasındaki bir anlaşmayı, ilk defa, parti şefi olarak kişi kimliğiyle... imzalamıştı.

Gerçekte Brejnev'in imzası, sadece, son senelerde apa-

çık açığa çıkanı onuyor; unvanlı veya unvansız o, Kremlin'in yeni Çar'ıdır.

Bu yükseliş, başlangıcını 1970 baharında aldı. O yılın Mart ayında Brejnev, diğer Siyasi Büro üyelerinin veya yüksek seviyedeki hükümet temsilcilerinin refakati olmaksızın, sadece savunma bakanı Greçko ile Sovyet ordusunun ilkbahar manevralarını bizzat izlemek için Minsk'e gitti; orada ona başkomutan rolü verildi.

Haziranda, üyesi olmadığı, ama başkanının Kosigin olduğu bir Bakanlık Konseyi oturumuna katılarak ve 'Pravda'nın görüşüne göre 'önemli' bir konuşma yaparak bir emsal oluşturdu...

Şubat 1971'de, yeni beş yıllık planın taslağı açıklandığında, bunu onayan Merkez Komitesi kararı sadece Brejnev tarafından imzalandı...

Brejnev'in gerçek iktidarı için en ikna edici kanıtı Nisan 1971'de 24. Kongre veriyordu. 6 saat boyunca konuştu... ve her dakika televizyonda halka sunuldu...

Kosigin, (Başbakan-çn.) Kremlin'in Kongre Sarayı'nda konuşmasına başladığı anda, Sovyet televizyonu, Brejnev'in konuşmasını yeniden olduğu gibi yayınladı...

24. Parti Kongresi'nde arka arkaya delegeler tarafından övüldü ve göklere çıkarıldı. 'Molasız aktivite'sini ve 'halkın refahı için daimi itinası'nı övdüler ve 6 saatlik konuşmasının 'gözlerini sevinç ve gurur yaşlarıyla' doldurduğunu açıkladılar.

İlk anda, gözlemcilere, Sovyet siyasi sistemi, Batı'da hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak yabancı, temelsiz bir labirent gibi gelir. Birçok ilişkide bu doğrudur. Ama olası bir benzerlik vardır, New York'un Tammanny-Hall'i:

En yukarıda Tammanny... sadece güçlü bir figür; şef etrafında gruplaşmış olan bir siyasi kontrol sistemini sembolize ediyor. Sonra, ikinci derecede figürlerin; mekanizmanın bütünlüklü bir sıralaması geliyor... Sovyet sistemi hakkında yaklaşık bir düşünceye sahip olmak için, kendi siyasi tekeliyle fiilen şüphe götürmez bir şekilde basını, polisi, ekonomiyi, orduyu, hukuku ve hatta kültürel kurumları

kontrol edecek durumda olan bir 'süper Tammanny' göz önüne getirilmelidir.

Leonid Brejnev, bugünkü Sovyet patronudur. Bulunduğu yer ona, siyasi nüfuz uğruna kayırıcılık, entrikalar, hileler, satranç hamleleri, siyasi kavgalar getirmiştir...

Onun siyasi mekanizmasının çekirdeği Dinyeper mafyasıdır...

Brejnev'in siyasi mekanizması, şüphesiz ki ince ayarlı bir araçtır...

Leonid Brejnev... her tarafta hazır ve nazırdır. Brest-Litovsk'tan Vladivostok'a kadar hemen bütün hükümet ve parti bürolarındaki her duvarda onun resimleri asılıdır. Her 1 Mayıs'ta veya 7 Kasım'da onun resmi, bir ikon gibi yükseklerde tutulur. Önemli resmi nedenler ve bayram günlerinde kamu binalarının ön cephesine aşırı büyüklükteki resmi asılır. Onun ismi, gün be gün 'Pravda'da, 'Izvestiya'da ve sayısız başka Sovyet gazetelerinde yayımlanır. Radyo ve televizyonda günde çok kere zikredilir. Başlıklarda ortaya çıkar ve bütün dünyada tanınmıştır. Onun konuşmaları, milyonlar için zorunlu kaynaktır. Kitapları, SSCB'nin bütün kitapçılarının raflarında bulunur...

Eş olarak yaşamlarını (Brejnev ve eşi-yazar), yüksek seviyeli parti görevlileri için ayrılan apartmanda geçirdiler. Moskova koşullarına göre, seçkin bir semt...

Çoğu bürokrat ailelerinin karşı karşıya kaldıkları problemler olmasa -çocuklarının sovyetik olmayan tutumlarınispeten yüksek Sovyet orta tabaka yaşamının cennet gibi bir fotoğrafı çıkartılabilir:

Devlet ve parti meselelerinin yanı sıra Galina (Brejnev'in kızı-yazar), Brejnev için en büyük sorundu. Sirk çevresinden erkeklere olan düşkünlüğü ve romantik hoppalığı, kız çocuğu Viktoria'nın, onunla değil Brejnevlerle beraber oturmayı tercih etmesinin temel nedeniydi. Annelik, onun sorunu değildi. Buna karşın erkek kardeş Juri, 40 yaşında, iyi davranışın örneği... Ama geçenlerde, Ocak 1972'de Paris'e uçuşu vesilesiyle, Crazy-Horse-Saloon'a, Fransız başkentinin en pahalı ve en tanınmış striptiz loka-

li'ne yaptığı ziyaret ve iddia edildiği gibi, şef garsona 100 doları bahşiş olarak vermesi nedeniyle manşetlere çıkacak iş yaptı...

Daha 1931'de Leonid Brejnev, elit (tabakanın-çn.) üyesiydi ve bugün onun başında yer alıyor. Özel amaçlar için hükümet daçaları (dinlenme evleri-çn.), limozinler, hizmetçiler, Karadeniz'de tatil villaları ve her şeyden önce, birinci sınıf Sovyet metalarının ve yurtdışından en iyi şeylerin maliyet fiyatına veya daha aşağı fiyattan hazır bulunduğu Merkez Komitesi'nin ve Kremlin'in özel dükkanlarında 'alışveriş yapma' hakkı. Bunlar, hemen hemen iki on seneden bu yana onun imtiyazlarıydı. Ve bunlar, böyle şeylerin olduğunu reddetmesine rağmen onun için doğal olan şeyler...

Eğer Brejnev maaş alsaydı, bu, ayda 100 rubleden (1350 dolar) daha fazla olmazdı. Bu, korgeneral olarak kazandığından azdı, ama sanayide bir uzman işçinin veya bir ücretlinin ortalama aylık kazancından (122 dolar) 8 misli fazlaydı. Ama sorun, maaş değil. Çünkü, Siyasi Büronun ve sekreterliğin (SBKP Sekreterliği-çn.) bütün diğer üyeleri gibi Brejnev'in devlet bankasında, hoşuna ne gidiyorsa onun için istediği kadar para çekme, harcama hakkına sahip olduğu bir 'cari konto' hakkı vardır.

Tabii ki o, Moskova merkezinden 18 km. uzaklıktaki Kolçuga köyünde -Siyasi Büro'nun semti- iç bahçesi, yüzme havuzu, Kaliforniya stilinde şöminesi olan, düz damlı bir bungalova sahiptir. Burada söz konusu olan, kordon altına alınmış bir bölgedir; bu bölge, elit tabakanın çoğu daçaları gibi, üç metre yüksekliğinde ahşap duvarla çevrilmiştir ve hiddetlice bakan üniformalı polislerden ve güvenlik memurlarından oluşan, giriş yollarını kontrol eden küçük bir ordu tarafından korunur... Sovyet koşulları için bu, birinci sınıftır. Aynı şey, Brejnevler'in Kutovski Bulvarındaki apartmanı için de söylenebilir...

Otomobil parkı, adeta efsanevi; unutulmamalıdır ki, ayrıca, yurtdışından olanlar da dahil Kremlin ve MK limozinlerinden oluşan tam bir koleksiyonu vardır. Ve Willy

Brandt'a ne itiraf etmişti? Evet, Ordeanda kıyısında dolaşan iki yattan daha büyük başka bir yatı var...

Kremlin doktoru, Brejnev, Karadeniz'e dalmadan önce, her seferinde suyun derecesini ölçer...

Gerçek olan, Sovyetler Birliği'nde komünizm yeni bir üst tabaka oluşturdu; bu tabaka imtiyazlardan yararlanıyor ve tıpkı eski üst tabaka gibi, bu imtiyazları kıskançca koruyor. Bu, merdivende yukarıya doğru her adıma, nispeten daha büyük ek imtiyazın... refakat ettiği tam hiyerarşik bir sistemdir.

Brejnev, ne entelektüeldir ne de kültüre ilgisi vardır...

Teknik şeyleri sever. Karmaşık düğmeli telefon tevzi tablosu Kremlin'deki yazı masasının aksesuarıydı. Isıtılabilir yüzme havuzu, otomatik sürgü kapıları, izleyicilere gururla gösterdiği şeylerdir...

Çok ilgi duyduğu spor... avcılıktır. Moskova yakınında tavşandan başlayarak Kazakistan'da ayılara varana kadar hemen her şeyi avcı olarak vurduğunu iddia ediyor. Sawidowa, en çok sevdiği bölge... Orada Siyasi Büronun özel, 140 km karelik avcı kulübesi olan büyük bir vahşi hayvan rezervi var... Brejnev, bir hayvan koruyucusu olduğunu iddia ediyor.

Leonid Brejnev, bir muhafazakârdır." (Dornberg)[636]

Dornberg'in yukarıda bahsettiği, yönetici personelin sınırsız banka hesapları, devlet tarafından resmen kabul edilmese de başka araştırmacılar da buna tanıklık eder:

"Nachalniks'in (yönetici personel-yazar) tasarrufunda olan bir 'cari banka kontosu' vardır. Bu, kendilerinin ve en yakın aile efradının bütün gereksinimleri, sınırsız olarak devlet olanaklarıyla sağlanıyor anlamına gelmektedir." (Katz)[637]

BÖLÜM 34

PAZAR SORUNU

Engels'e göre, her kapitalist toplum, üretimin anarşik karakterinden ve böyle bir toplumda işçilerin ürettiklerinin bir kısmını temsil eden ücret almaları gerçeğinden kaynaklanan bir pazar problemiyle karşı karşıyadır:

> "Pazarların genişlemesi (kapitalist toplumda-yazar), üretimin genişlemesine ayak uyduramıyor."[638]
>
> "Üretici güçler (kapitalist bir toplumda-yazar) geometrik diziyle çoğalırken, pazarların genişlemesi, en fazlasıyla aritmetik diziyle çoğalmaktadır."[639]

Sovyet ekonomistleri, Sovyet ekonomisinin o zaman böyle bir pazar problemiyle karşı karşıya kaldığını kabul ediyorlardı:

> "Pazar sorunu, sadece tüketim maddeleri için değil, üretim maddeleri için de mevcuttur."[640]

Bu problemi hafifletmek için kredi alımı olağanüstü yaygınlaştırıldı:

> "Kredi bazında metaların satımının... üretimin genişlemesi ve tüketim maddelerinin cirosu üzerinde oldukça olumlu etkisi vardır...
>
> Kamuya kredi üzerinden satışlar... ülkemizde perakende ticaretin gelişmesi için giderek artan bir önem kazanmaktadır...
>
> Gıda maddesi olmayan maddeler, toplam perakende ticaretinde taksit bazında satılan metaların payı, 1960'ta % 1,8'den 1967'de % 5,7'ye artmıştır." (İlin ve Koryagin)[641]

Tabii ki, verilen krediler için faizlerin, o zaman bu henüz çok yüksek olmasa da -6 aydan fazlası için yüzde 1 ve bir yıldan fazlası için yüzde 2 oranında- ödenmesi gerekmektedir.[642]

Bu ekonomistler, Sovyet ekonomisini "sosyalist" ekonomi olarak pazarlamak zorunluluğuyla karşı karşıya kaldıkları için, pazar probleminin -yurtdışında pazarlar bulma zorunluluğu- hem kapitalist, hem de sosyalist ekonomide mevcut olduğu görüşünü savunmaya zorlanmışlardır:

> "Belli maddelerin üretiminin... büyüklüğünden bağımsız olarak bir ulusun nüfusunun alım gücünü veya fiziki ve zihni gereksinimlerini aştığı durum bazen gündeme gelebilir...
>
> Üretimin gelişmesi, ürünlerin ihraç edilme zorunluluğuna neden olmaktadır...
>
> İhracatın zorunluluğu, her iki bölümde (hem üretim araçlarının, hem tüketim araçlarının üretildiği bölümlerde yazar), ancak, üretimin kapsamı, bir ülkenin gereksinimlerinin sınırlarını aştığında doğmaktadır. Üretim, nüfus artışını ne kadar hızlı geçerse, dış pazarlarda satış zorunluluğu o kadar güçlü doğar...
>
> Üretimin büyümesi, artan dış pazar ihtiyacına neden olur." (Senin)[643]

1967 yılında Sovyetler Birliği'nde ihracat kotası (ihracat hacminin ulusal gelirdeki payı) yüzde 3,9 idi.[644]

O zamanki Sovyet ekonomistleri ve politikacıları, ihracat kotasının, üretimin nispeten büyük ağırlık noktasının ihracata dayandırılmasıyla yükseltilmesi gerektiğini vurguluyorlardı:

> "Sovyet bilimadamları ve ekonomistleri, dikkati, 'ihracata ulusal ekonomide özel bir yer vermek için' güçlü bir ölçüde ihracata yönelik üretim üzerine yoğunlaştırılması düşüncesine çekiyordu." (Senin)[645]
>
> "Ülkenin ihracat potansiyelini sistematik olarak genişletmeye niyetliyiz...
>
> Dış ticaret, ulusal ekonomide önemli bir dal olduğu için, dış pazarların özel taleplerine tekabül etmek için ihracata yönelik bir dizi sanayi dallarının oluşturulması zorunluluğu doğuyor." (Kosigin)[646]

Sovyetler Birliği'nin özgün bir probleminin olduğuna da işaret ediyorlardı:

> "...Dış ticaretinin yapısıyla ilgili problem... Bu problem... hammaddelerin, yakıt maddelerinin ve gıda maddelerinin (önemsiz etkideki ihracat maddeleri) Sovyet ihracatının büyük bir kısmını oluşturmasından kaynaklanıyordu."[647]

Gerçekten de 1967'de yakıt maddeleri, hammaddeler ve gıda maddeleri Sovyet ihracatının yüzde 62,5'ini oluşturuyordu.[648]

Bu maddelerin düşük "etkisi", bunların ihracat için üretiminin mamul ürünlerinkinden oldukça daha az kâr getirmesi gerçeğinde yatıyordu:

> "Hammadde ihracatının sıkıntı veren problemi, ihracat alanında taş ve toprak sanayi çalışmasının mamul ürünler sanayindekine nazaran daha az kârlı olmasından doğuyordu... Farkın nedeni, mamul ürünler sanayinin, ekstraktiv ekonomiye göre, yatırımların etkililiği konusunda oldukça avantajlı olması gerçeğindeydi... İhracatçı, oldukça uygun olmayan bir durumda bulunmaktadır... Çünkü, öncelikle, mamul mallar sanayi ürünlerini ihraç etmemektedir." (Senin)[649]

Bu nedenle, o zamanki Sovyet ekonomistlerinin, Sovyet dış ticareti yapısının mamul malların ihracatı lehine değiştirilmesi için adımlar atılması konusunda ısrarlı olmaları doğaldı:

> "Ekstraktiv ekonomi ve tarım ürünlerinin ihracatının görece az etkisiyle doğan sıkıntı veren sorun, kaçınılmaz olarak, ekstraktiv sanayi ürünleri ve mamul mallar sanayii ürünleri arasındaki ilişki, sonuncunun lehine değiştiği ölçüde, önemsizleşecektir."[650]
>
> "Makine imali ve başka mamul mallar sanayileri alanındaki yüksek büyüme oranları ve teknik seviyenin ve ürün kalitesinin yükseltilmesi için tedbirler, Sovyet ihracatında mamul mallar sanayi ürünlerinin payının artışı için koşullar oluşturuyorlar."[651]

Pazar sorunu, tabii ki, Sovyet dış ticareti üzerinde oldukça önemli etkide bulunuyordu; yer sorunundan dolayı burada bu konuya girilmeyecektir.

BÖLÜM 35

O ZAMANKİ SOVYET TOPLUMUNUN SINIFSAL YAPISI

Marksizm-Leninizm'e göre, tipik kapitalist bir ülkede üç sosyal sınıf vardır:

Birincisi, kapitalist sınıf veya burjuvazi üyeleri, en önemli üretim araçlarını kontrol eder ve bundan dolayı, işçi sınıfını sömürecek durumdadır; yani bunlar, kısmen veya tamamen işçi sınıfının emeğiyle yaşarlar.

İkincisi, küçük burjuvazi üyeleri, kendi üretim araçlarına sahiptir; esasen tarımda ve öncelikle kendi emekleriyle, başkalarını sömürmeden yaşarlar.

Üçüncüsü, nihayet işçi sınıfı veya proletarya üyeleri, üretim araçlarını kontrol etmez ve bu nedenle, geçimlerini, işgüçlerini kapitalistlere satarak kazanmaya zorlanırlar. Bunlar, kapitalistler sınıfı tarafından sömürülür.

Kapitalistler sınıfı ve işçi sınıfı, toplumun iki en önemli sınıfını oluşturur, bunların arasında uzlaşmaz çıkar zıtlığı vardır.

Buraya kadar yaptığımız analiz, Marksizm-Leninizm'e dayanılarak -o zamanki Sovyet önderleri, Marksizm-Leninizm'e sarıldıklarını iddia ediyorlardı- "İktisat Reformu" sonrası Sovyetler Birliği'nin tipik kapitalist bir toplumun sınıf yapısına sahip olduğunu göstermiştir.

BÖLÜM 36

SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ'NİN ROLÜ

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, resmi açıdan, Sovyet toplumunu "önderlik eden ve yönlendiren gücü" olarak tanımlanan bir siyasi partiydi:

> "Komünist Partisi... önder rolünü toplumsal yaşamın bütün alanlarına... yaymıştır...
>
> "Kapsamlı komünist inşa aşaması, Komünist Partisi'nin, Sovyet toplumunun önder ve yönlendirici gücü olarak rolünü daha da büyütmesiyle karakterize olur." (SBKP Programı, 1961)[652]

Ama Marksizm-Leninizm'e göre siyasi bir parti, bir sosyal sınıfın siyasi çıkarlarını temsil eden bir örgüttür.

Sovyetler Birliği'nde sosyalist bir toplumun var olduğu dönemde Komünist Partisi, işçi sınıfının siyasi çıkarlarını temsil eden bir örgüt olarak tanımlanıyordu:

> "Parti, proletaryanın genel kurmayıdır... Parti, işçi sınıfının örgütlenmiş bölümüdür... Parti, proletaryanın sınıf örgütünün en yüksek biçimidir... Parti, proletarya diktatörlüğünün aracıdır." (Stalin)[653]

Ama 1961 yılında SBKP önderleri, artık partinin, işçi sınıfı-

nın çıkarlarını savunan siyasi bir örgüt olmadığını, bilakis "bütün halk"ın çıkarlarını temsil eden siyasi bir örgüt olduğunu ilan ediyorlardı:

"İşçi sınıfının partisi olarak doğan bizim Marksist-Leninist partimiz, bütün halkın partisi olmuştur." (Kruşçev)[654]

Ama, sınıfların uzlaşmaz çıkarlara bölündükleri bir toplumda -ki gösterildiği gibi, o zamanki Sovyetler Birliği böyle bir toplumdu- tek bir siyasi partinin, "bütün halk"ın çıkarlarını temsil edebilmesi imkansızdır ve bunun olasılığı üzerine her iddia, çıplak demagoji olarak reddedilmelidir.

Öyleyse, Sovyet toplumunun hangi sınıfı, siyasi çıkarlarını gerçekten de SBKP'de temsil ettiriyordu?

SBKP önderleri, partinin artık, özel olarak işçi sınıfının çıkarlarını savunmadığını kabul ediyorlardı. Peki, öyleyse, partinin, o zamanki Sovyetler Birliği'nde esasen kolhoz köylülüğünden ve oldukça az sayıda bağımsız, serbest meslek sahibinden, bilim ve sanat emekçilerinden oluşan küçük burjuvazinin çıkarlarını temsil ettiği söylenebilir mi?

Ama Marksizm-Leninizm'e göre, toplumun iki belirleyici sınıfı -işçi sınıfı ve kapitalistler sınıfı- arasında bir ara tabaka olarak küçük burjuvazinin, bağımsız bir politik parti kurma yeteneği yoktur. O, sadece, belirleyici sınıfların ya birini ya da diğerini takip edecek durumdadır; o, sadece, onlar arasında bir o tarafa bir bu tarafa yalpalayacak durumdadır:

"Her kapitalist toplumda yegane belirleyici güçlerin proletaryanın ve burjuvazinin güçleri olduğu her Marksistin çoktandır bildiği bir gerçektir; bu sınıflar arasında yer alan ve küçük burjuvazinin ekonomik kategorisinde olan bütün sosyal unsurlar, kaçınılmaz olarak, bu belirleyici güçler arasında bir o tarafa bir bu tarafa yalpalarlar." (Lenin)[655]

Buna göre; o zamanki Sovyet önderlerinin taraftarı olduklarını iddia ettikleri Marksizm-Leninizm takip edilecek olursa, SBKP, gerçekte, Sovyet kapitalistlerinin çıkarlarını savunan bir siyasi partiydi.

BÖLÜM 37

SOVYET DEVLETİNİN KARAKTERİ

Marksizm-Leninizm'e göre devlet, esasen, bir sosyal sınıfın halkın geri kalanını yönettiği bir zor mekanizmasıdır:

> "Devlet, sınıf hakimiyetinin bir organıdır... Daimi ordu ve polis, devletsel iktidarının en önemli araçlarıdır." (Lenin)[656]

Rusya'da Ekim 1917 devrimiyle doğan Sovyet devleti, resmi olarak, işçi sınıfının elinde bir zor mekanizması olarak, "proletarya diktatörlüğü" olarak tanımlandı:

> "Sovyetler, proletarya diktatörlüğünün Rus biçimidir." (Lenin)[657]

Ama 1961 yılında SBKP önderleri, Sovyet devletinin, işçi sınıfı vasıtasıyla geriye kalan halk üzerinde hakimiyet sürdüren bir zor mekanizması olmaktan çıktığını, proletaryanın diktatörlüğü olmaktan çıktığını, aksine "bütün halkın" çıkarlarını savunan bir organ olduğunu açıklıyorlardı:

> "Ülkemizde, tarihte ilk defa, herhangi bir sınıfın diktatörlüğü olmayan, bilakis bütün toplumun, bütün halkın aracı olan bir devlet oluşmuştur... Proletarya diktatörlüğü, artık gerekli değildir." (Kruşçev)[658]

Ama Marksizm-Leninizm'e göre, uzlaşmaz sınıf çelişkileri-

nin var oldukları bir toplumda -ve kanıtlandığı gibi, o zamanki Sovyetler Birliği böyle bir toplumdu- devlet, sadece, egemen sosyal sınıfın hakimiyet mekanizması olabilir ve bu koşullarda devletin, "bütün halkın" çıkarlarını temsil ettiği iddiası, katışıksız demagoji olarak tanımlanmalıdır:

> "Farklı sınıflar var olduğu müddetçe, safi demokrasiden bahsedemeyiz; sadece bir sınıf demokrasisinden bahsedebiliriz."[659]
>
> "Burjuvazi, modern demokrasinin burjuva karakterini halk önünde gizlemeyi ve onu 'genel anlamda demokrasi' olarak, 'safi demokrasi' diye lanse etmeyi faydalı ve gerekli görmektedir...
>
> Burjuvazi, gerçekte burjuvazinin diktatörlüğünü temsil etmesine, kitleler üzerinde pala sallayan sömürücülerin diktatörlüğü olmasına rağmen, burjuva demokratik hükümeti, 'halkın hükümeti' olarak, 'genel anlamda demokrasi' veya 'safi demokrasi' olarak lanse etmeye ve ikiyüzlülük yapmaya zorlanmıştır." (Lenin)[660]

Öyleyse, Sovyet toplumunun hangi sınıfı, Sovyetler Birliği'nde hakimiyet mekanizmasına gerçekte sahipti?

Artık devletin, işçi sınıfının hakimiyet mekanizması olmadığı ve son bölümde de gösterildiği gibi, küçük burjuvazinin de hakimiyet mekanizması olamayacağı, SBKP önderleri tarafından kabul edilmişti.

Bu nedenle, Marksizm-Leninizm'e göre Sovyet devleti, sadece, yeni kapitalist sınıfın hakimiyet mekanizması olabilirdi.

Ama Lenin'e göre tekelci kapitalizm, iktisadi yaşam üzerine görece az sayıda tekelci kapitalistlerin hakim olmasıyla kaçınılmaz olarak tekelci devlet kapitalizmine dönüşür; bu kapitalizmde devlet, bütün kapitalistler sınıfının hakimiyet mekanizması olmaktan çıkar ve tekelci grupların en güçlülerinin mekanizması haline gelir. Devlet müdahalesi, toplumsal yaşamın her alanına girer.

> "Tekelci devlet kapitalizminde... emekçi yığınların, sürekli daha güçlü bir şekilde her şeye muktedir tekellerle

kaynaşan devlet tarafından boğucu baskı altına alınması, giderek kapsamlı olmaktadır." (Lenin)[661]

"Emperyalizm -tekelci kapitalizmin, tekelci devlet kapitalizmine dönüşme çağı- 'devlet mekanizması'nın şimdiye kadar görülmemiş derecede güçlenmesinin ve proletaryaya karşı baskıcı tedbirlerin artışıyla birlikte bürokratik ve askeri mekanizmasının önceleri görülmemiş büyümesinin tanığı olmuştur." (Lenin)[662]

Marksist-Leninist anlayışa göre o zamanki Sovyetler Birliği'nde kapitalizm, açık ki tekelci devlet kapitalizmiydi; yani devlet, kapitalistler sınıfının bütününün hakimiyet mekanizması değil, bilakis güçlü tekelci kapitalist grupların hakimiyet mekanizmasıydı.

Bu, gerçekten de Başbakan Aleksey Kosigin tarafından, Kruşçev rejimi döneminde kaldırılan sanayi bakanlıklarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin açıklamasında, yeni bakanlıkların görevlerinin karakteri -eskilerinden farklı olarak- ele alınırken kabul edildi: Yeni bakanlıklar, görev alanlarında tröstlere, büyük firmalara ve kombinelere "dayanacaklar" ve bunlara bir dizi çalışma görevlerini "aktaracaklar." Devamla, "maliyet hesaplaması"nı, yani kârını attırmak için "bu tröstlere, büyük firmalara ve kombinelere pratik yardımda bulunmak" yeni bakanlıkların önemli bir görevidir:

"İlk bakışta, sanki eski bakanlıklara öylesine bir geri dönüşün önerildiği havası uyanabilir. Ama bu, bir dizi yeni faktörün dikkate alınmaması ve hata yapılması anlamına gelir. Yeni bakanlıklar, sanayinin idari yönetimi görevlerinin, ekonomik teşviklerin ve maliyet hesaplaması yöntemlerinin oldukça kapsamlı kullanımıyla bağlam içinde tamamen değişmiş koşullar altında çalışacaklar ve işletmelerin ekonomik hakları ve inisiyatifleri oldukça genişletilecektir.

Sanayi dalları arasında bir ortak muhasebe ağı inşa edilecek ve bu ağ vasıtasıyla söz konusu işletmeler dolaysız yönetilecekler... Bakanlıklar, çalışmalarında bu kalkülatif birleştirmelere dayanmalıdırlar ve onlara bir dizi operatif görevler devredeceklerdir... İşlerini iyileştirebilmeleri ve

tam muhasebenin sürekli yaşama geçirilişini yürütebilmek için ağırlık noktası... işletmeler için pratik yardım ve birleşmeler olacaktır." (Kosigin)[663]

Brejnev rejimi dönemindeki Sovyetler Birliği'nde, Rus ulusundan ve ağır sanayide faaliyet gösteren tekeller, en güçlü tekel grubu olarak devlet mekanizmasını kontrol ediyorlardı.

Buna ek olarak, Sovyet devleti, Sovyet tekelci sermayesinin devleti, Marksist-Leninist analize göre, bugün Büyük Britanya'da olduğu gibi "parlamenter demokrasi" değildi.

Bir toplumun bütün yapısını yeniden şekillendirmek amacı olan bir siyasi partiyi oluşturmak, "parlamenter demokrasi"de haktır ve böyle bir partinin, kamuya açık toplantılar ve gösteriler düzenlemek, dergiler ve bildiriler çıkartmak, seçimlere katılmak hakkı da vardır.

Günümüz Sovyetler Birliği'nde böylesi haklar mevcut değildir. Gösterildiği gibi, Sovyet tekelci sermayesinin siyasal çıkarlarını savunan SBKP, yegane legal siyasal partiydi ve "Sovyet toplumunun önder ve yön verici gücü" olarak faal olma görevi vardı.

Bu nedenle, Marksizm-Leninizm'e göre günümüz Sovyet devleti, kızıl bayraklarla süslenmiş olmasına rağmen, yeni tipten faşist bir devlettir; bu devlette komünist partisi, esas itibarıyla, faşist partilerin, Faşist İtalya'da, Nazi Almanya'sında ve Falanjist İspanya'da yerine getirdikleri görevleri üstleniyordu.

Günümüz Sovyet devletinin faşist karakteri, kendisini sadece, "ırkçılık" (ki bu, 20. bölümde -"antisemitizm"- tartışıldı) adıyla o tipik bölme manevrasının resmi teşvikinde değil, aksine, "muhaliflerin" psikiyatri hastanelerine kapatılması gibi baskının korkunç biçimlerinin fiili uygulanmasında da göstermektedir. Bununla ilgili kapsamlı kanıt materyali, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) tarafından bilinmektedir:

"Mevcut dokümanter kanıt materyali bazından hareketle Af Örgütü, çok sayıda Sovyet vatandaşının, sadece siyasi ve dini görüşlerinden dolayı ve hiçbir tıbbi neden olmak-

sızın psikiyatri hastanelerinde tutuldukları doğrultusundaki sık iddiaların gerçeklere dayandığına inanmaktadır."[664]

25 Ekim 1975'te Fransa Komünist Partisi yayın organı L Humanité, bu uygulamayı mahkum etti ve 4 Ocak 1976'da "Marxism Today" dergisi, Büyük Britanya Komünist Partisi eski genel sekreteri John Gollan'ın, bunları benzer tarzda mahkum ettiği bir makalesini yayımladı.[665]

Yukarıda anlatılan pratiğin sorumluluğunu taşımayı reddeden Sovyet psikiyatristleri de hapsedildiler:

> "Af Örgütü'ne göre, 7 Sovyet psikiyatristi, muhaliflerin, kendi hastanelerinde tutuklu olmalarında devletle işbirliği yapmayı reddettiler.
>
> Af Örgütü, Moskova'dan gizlice kaçırılan dokümanlar elde ettiğini dün açıkladı; bu dokümanlar, Sovyetler Birliği'nde psikiyatrinin siyasi amaçlarla kötüye kullanıldığını ve bu kötüye kullanmayı kamuya açıklamak isteyen Rus vatandaşlarının takibata uğramalarının devam ettiğini kanıtlıyorlardı...
>
> Bu dokümanlardan birisi, 43 işçi tarafından imzalanan bir açık mektuptur; bu mektupta Ocak 1977'den beri, 14 vesile nedeniyle kendi ustabaşıları ve işletme yöneticileri üzerine şikayette bulunan işçilerin psikiyatri kliniklerine gönderildikleri iddia ediliyor."[666]

Sovyet ceza kamplarında (toplama kampları-çn.) ve zindanlarında, faşist devletlerdekine benzer koşullar hakimdir. Çalışma kampları için resmi ceza yasasının bizzat kendisi, "rejimin taleplerini yerine getirmeyi" reddeden tutuklular için açlık cezasını öngörmekteydi.

> "Rejimin taleplerini yerine getiren tutuklu kişilerin günlük maddi bakımı, psikiyatrik olarak zorunlu çerçeve içinde gerçekleşir... Sovyet iş cezası hukuku, SSCB'nin iş ceza yasasının 20. maddesinde ifade edilen temel ilkeleri gerçekleştirmek için, belli ölçüde günlük geçimi, araç olarak kullanır."[667]

BÖLÜM 38

SONUÇLAR

1965-1966 "İktisat Reformu"ndan bu yana Sovyetler Birliği'nde var olan toplum, o zaman Sovyet önder politikacılarının durmadan taraftarı olduklarını vurguladıkları Marksizm-Leninizm temelinde analiz edilmiştir; bu analiz, bazı istisnalar hariç, resmi Sovyet materyallerine dayanmaktadır.

Bu analizin sonucu, bu toplumun, Marksist-Leninist anlamda, yeni bir kapitalist sınıfın, Sovyet işçi sınıfını sömürdüğü tekelci kapitalist bir toplum olarak tanımlanmasıdır. Bu toplumda komünist partisi, faşist tipten bir devlet çerçevesinde faşist tipten bir parti olarak faaldi. Buradan, "sosyalist" dış görünüşün, sadece, Sovyet toplumunun gerçek karakterini kapattığı sonucu çıkmaktadır.

Bu analizi takip edersek, Sovyet kapitalizminin işçi sınıfı tarafından yıkılmasının kaçınılmaz olduğu sonucu çıkar:

> "Kapitalizmin boyunduruğunu atmak... dünyanın bütün ülkelerinde gerçekleştirilecektir."[668]

Bunun için yeni bir "Ekim Devrimi" gereklidir:

> "Proletarya diktatörlüğü, burjuva toplumun barışçıl gelişmesinden doğmaz... O sadece, burjuva devlet mekaniz-

masının, burjuva ordunun, burjuva idare mekanizmasının, burjuva polis teşkilatının yok edilmesiyle doğar...

Diğer bir ifadeyle; zora dayanan proleter devrim yasası, böyle bir devrim için koşul olarak burjuva devlet mekanizmasının yıkılmasının zorunluluğu, dünyanın emperyalist ülkelerinde devrimci hareketin mutlak yasasıdır."[669]

Bu da yeniden "...yeni bir partiyi, militan bir partiyi, devrimci bir partiyi, iktidar için mücadelesinde proletaryaya önderlik edecek bir partiyi gerekli kılar...

"Böyle bir parti olmaksızın emperyalizmin yıkılmasını ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasını düşünmek dahi anlamsızdır."[670]

Giriş

Bu kitabın ilk baskısı, Stalin'in ölümünden sonra 80'li yılların ilk yarısına kadarki Sovyetler Birliği'ni ele almaktadır.

Burada, 1965-66 "İktisat Reformu"ndan sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nde oluşan toplumsal sistemin, kapitalistler sınıfının işçi sınıfını sömürdüğü, ağır sanayi sermayesi hakimiyetinde bir tekelci devlet kapitalizmi olduğu gösterildi.

Bu sistem içinde komünist partisi, faşist tipte bir devletin başında faşist tipte bir partinin rolünü oynadı. O, Sovyet ağır sanayi sermayesinin ekonomide hakimiyetini sürdürmesi için en önemli siyasi araçtı; bu rolünü parti, Sovyet toplumunun esas itibarıyla kapitalist karakterini güya sosyalist dış görüntüyle örterek oynuyordu.

Gerçekten de Sovyetler Birliği'nin 1980'den sonra varolduğu dönemin son bölümü, yeni kapitalist sınıf içinde iki -sonra üç- ana fraksiyonun tartışmasıyla karakterize oluyordu; bu tartışma, iki veya üç revizyonist grubun birbirlerine karşı mücadelesinde ifadesini buluyordu.

Önce, Komünist Parti mekanizmasına sıkı sıkıya bağlı olan nispeten büyük ilk siyasi grup, Sovyet sermayesinin o zaman hakim olan ağır sanayi kanadını temsil ediyordu. Ekonomideki hakim rolü, sözde sosyalist dış görünümü muhafaza etmeye bağlı

olduğu için, bu görünümü savunan bu grup, sonraları "muhafazakârlar"ın grubu olarak tanımlandı. Bu grubun başında, Mayıs 1983'te Merkez Komite nezdinde örgütsel çalışma bölümü yöneticisi olan Yegor Ligaçov ve Temmuz 1990'da SBKP Merkez Komite Siyasi Büro üyesi ve Aralık 1990'da da SSCB Başkan Yardımcısı olan Gennadi Yanayev bulunuyorlardı.

İkinci önemli siyasi grup, Sovyet sermayesinin yurtdışı sermayesiyle sıkı ilişki içinde olan diğer kanatlarını temsil ediyordu. "Serbest girişimcilik" ve siyasi sistemin "demokratikleştirilmesi"ni savunduğu için, -belirtilen ilk grubun, merkezileştirilmiş federal devlet yapısının korunması koşulu altında, devlet mekanizmasındaki hakim rolünü kıracak durumda olabilirdi- bu grup, sıkça, "radikal" veya "reform yanlısı" grup olarak lanse edildi. Bu grubun başında, Kasım 1978'de SBKP Merkez Komitesi Tarım Sorunları Sekreteri olarak atanan Mihail Gorbaçov bulunuyordu. Ekim 1980'de SBKP MK Siyasi Büro üyesi, nihayet Mart 1985'te SBKP Genel Sekreteri ve Ekim 1988'de Devlet Başkanı oldu.

Gösterileceği gibi, ikinci ana grup, sonbahar 1990'da bölündü.

Tabii ki, SBKP içindeki her iki siyasi gruplaşma, dışa karşı, Marksist-Leninist bir yönelişe sahip olduklarını göstermeyi hâlâ amaca uygun görüyorlardı. Örneğin Yegor Ligaçov'un, SBKP 28. Kongresinde, Temmuz 1990'da dediği gibi; "... hakiki sosyalizmi tavizsiz savunmasından" kaynaklanan muhafazakârlık suçlamasını şiddetle reddediyordu. Ligaçov, özel mülkiyetin yeniden uygulamaya konmasına oldukça şüpheli bakıyordu ve bunun, "sosyalist teorinin son sözü" olamayacağını ekliyordu.[671]

Diğer taraftan Mart 1988'de "Sovyetskaya Rassiya" gazetesi -Sovyet Rusya'sı- Leningradlı öğretmen Nina Andreyeva'nın bir mektubunu yayımlıyordu. Bu mektupta Nina Andreyeva, "Mareşal Stalin'in önderliğini savunuyordu ve Gorbaçov'un politikasını oldukça liberal diye eleştiriyordu. Okur mektubunun yayınlamasının bizzat Yegor Ligaçov tarafından tavsiye edildiği

iddia ediliyordu."[672]

Nisan 1988'de "Pravda", Andreyeva'nın okuyucu mektubuna Ocak 1987'de Merkez Komite Sekreteri ve aynı yılın Haziran ayında da Siyasi Büro üyesi olan ve "Gorbaçov'un iktidara gelmesinden, (1985) sonra onun en yakın çalışma arkadaşı olan"[673] Aleksander Yakovlev'e ait olduğu sanılan tam sayfalık bir cevap verdi.

Daha sonraları, Nisan 1988'de "Sovyetskaya Rassiya", bir başyazıda, "Andreyeva'nın okuyucu mektubunun yayımlanmasının bir hata olduğunu"[674] yazıyordu.

"Durgunluk safhası", 1982-1985

Ekim 1980'de Aleksey Kosigin, 1964'ten beri elinde tuttuğu Başbakanlık görevinden istifa etti ve SBKP MK Siyasi Büro üyeliğinden de vazgeçti. Nikolay Tişonov onun başbakanlıktaki halefi oldu. Kosigin, aynı yıl içinde öldü.

Leonid Brejnev, Kasım 1982'de öldü. 1967-1982 arasında Devlet Güvenlik Servisi'nin (KGB) başında bulunan Yuri Andropov, onun SBKP Genel Sekreterliği'ndeki ve Devlet Başkanlığı'ndaki halefi oldu. Andropov, Şubat 1984'te öldü ve onu, SBKP Genel Sekreteri olarak Konstantin Çernienko takip etti. Çernienko, Mart 1985'te öldü.

1980-1985 döneminde ilk siyasi grup hakim olduğu için "reform" süreci durduruldu. Bu, "İktisat Reformu"nun boğazlandığı bir dönemdi; "Kosigin reformlarının parti görevlileri ve merkezi ekonomi yöneticileri tarafından başarıyla sabote edildikleri"[675] bir zamandı. Yani "nispeten büyük inisiyatiflerin olmadığı"[676] bir zamandı, "ekonomik kriz" dönemiydi.

> "Brejnev Kasım 1982'de öldüğünde SSCB, uzun bir ekonomik gerileme içinde bulunuyordu."[677]

Gerçekten de 70'li yılların sonu ve 80'li yılların başı sonradan Gorbaçov tarafından "bir durgunluk dönemi"[678] olarak tanımlandı.

Gorbaçov Dönemi, 1985-89

Mart 1985'te Mihail Gorbaçov, Konstantin Çernienko'nun SBKP Genel Sekreteri olarak halefi oldu.

Gorbaçov Dönemi, 1985-89, ikinci siyasi gruplaşmanın hakim olmasıyla karakterize olur.

Gorbaçov'un ilk iktidar yılında "parti ve hükümette kapsamlı personel değişimleri olmuştur."[679]

Görevine başlar başlamaz, "zaman geçirmeksizin, kendi kişisel iktidar konumunu sağlamlaştırmaya koyuldu."[680] Esasen ve "Brejnev döneminden kalma görevlilerin uzaklaştırılmasına yoğunlaşmış,"[681] "rüşvetçiliğe ve verimsizliğe karşı kampanya"[682] adı altında "çok sayıda önder devlet ve parti görevlilerini değiştirmişti."[683]

Temmuz 1985'te, Gorbaçov'un önerisi üzerine Gromiko, "daha ziyade temsil amaçlı devlet başkanlığı"na[684] terfi ettirildi. Yani devlet başkanı oldu. Onun yerini, Dışişleri bakanı olarak "Gorbaçov'un sadık taraftarı"[685] olan Gürcü Edvard Şevardnaze aldı. Buna karşın, "Gorbaçov'un esas rakibi"[686] Grigori Romanov, Temmuz 1985'te, Nisan 1985'ten beri SBKP MK Siyasi Büro üyesi olan "İktisat Reformu" taraftarı "Nikolai Riçkov'a yer açmak için"[687] "alkolizm ve rüşvetçilik üzerine dolaşan söylentilerden sonra bütün görevlerinden uzaklaştırıldı."[688]

Aralık 1985'te ilk grubun (Ligaçov/Yanayev) önde gelen üyelerinden Viktor Grişin -"Moskova'nın babası" olarak da biliniyor.[689]- Moskova şehri Birinci Sekreteri olarak görevinden alındı ve onun yerini "İktisat Reformu" taraftarı olan Boris Yeltsin aldı.

Aynı zamanda "Gorbaçov'un yakın dostu ve danışmanı olan Alexander N. Yakovlev önplana"[690] çıktı.

Nihayet Haziran 1987'de Gorbaçov, "Yakovlev'i Siyasi Büronun tam üyesi yapmayı"[691] başardı.

Gorbaçov, "Dimitri T. Yasov'u yeni savunma bakanı olarak atayarak orduyu da temizledi."[692]

Yasov, daha Şubat 1984'te orgeneralliğe terfi ettirilmişti. Ha-

ziran 1984'ten Kasım 1986'ya kadar Uzakdoğu Askeri Bölgesi komutanıydı.

SBKP 27. Kongresi'nde, Şubat/Mart 1986'da, "kapsamlı değişmeler gerçekleştirildi... Yeni seçilen Merkez Komitesi'nin yüzde 52'si yeni belirlenenlerden oluşurken"[693], aynı zamanda "subayların sayısı oldukça geriledi."[694]

Daha sonraları, Nisan 1989'da "belirleyici bir MK Plenumunda MK'nın 110 eski üyesi uzaklaştırıldı ve reform eğilimli yedek üyeler tam üyeliğe getirildi."[695]

Brejnev'e Eleştiri, 1986-88

Gorbaçov dönemi, 70'li yıllardaki Sovyet önderliğine eleştiriyle karakterize olur. Örneğin Gorbaçov, SBKP'nin 27. Kongresi'nde, Şubat/Mart 1986'da "Leonid Brejnev Başkanlığında 18 senelik hükümet etme dönemindeki rehavete ve lakaytlığa"[696] saldırdı.

Nihayet, Aralık 1986'da bir "Pravda" makalesi Brejnev'i, şöyle suçluyordu;

> "Hodperestliğe destek çıkmak ve hakimiyetinin son yıllarında 'olumsuz gelişme süreçlerinin' kendilerini hissettirmelerine müsaade etmek. Bu, Brejnev rejimine karşı, adı anılarak, ilk açık saldırıydı."[697]

Ocak 1987'de Merkez Komite'nin bir plenumunda Gorbaçov, "eski Başkan Leonid Brejnev'in hükümet etme döneminin son yıllarında açığa çıkmış olan olumsuz trendlerden dolayı ona saldırılarını"[698] yineledi.

Şubat 1988'de ölmüş olan Başkan Leonid Brejnev'in damadı ve 1980-1984 arasında KGB'nin başkan yardımcısı olan korgeneral Yuri Çurbanov, "rüşvet şüphesi ve kayırmacılık nedeniyle tutuklandı."[699]

Ve Aralık 1988'de "Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi tarafından... pasif rüşvetten dolayı 12 yıl hapse mahkum edildi."[700]

Ağustos 1988'de, "eski Başkan Leonid Brejnev'in akrabalarının 'haksız kazanılmış' emekli maaşlarının ve imtiyazlarının geri alınması"[701] kararı alındı.

"Perestroika"

Şimdi hakim "reform" yönelimli parti grubunun programı şunları içeriyordu:

> " 'Perestroika' -iktisadi 'yeniden yapılanma'; 'demokrasi'- Sovyet toplumunun 'demokratikleştirilmesi'; 'glasnost'-'açıklık'."[702]

"İktisat Reformu" -kapitalist iktisat sisteminin tam yeniden inşası yönündeki tedbirleri maskeleyen bir ifade- daha Konstantin Çernienko'nun ölümünden önce yeniden ele alındı. Çünkü Çernienko döneminde "Gorbaçov, Sovyet ekonomisi üzerinde tam kontrole sahipti."[703]

Ağustos 1984'te "devlet ekonomi yönetimi sisteminin temelden yeniden yapılandırılmasını talep eden bir yazı... sızdırıldı ve batılı gazetecilerin eline geçti."[704]

Bu yazıda (memorandum-çn.), Stalin'in yaşadığı dönemde kurulan merkezi ekonomi planlama sisteminin "şimdi, ekonominin gelişmesi için bir engel olduğu öne sürülüyor ve 'yüksek derecede merkezileştirilmiş karar verme süreci'nin kaldırılmasını talep ediyordu."[705]

Gorbaçov'un Haziran 1985'te Moskova'da bir konferansa sunduğu iktisat politikası üzerine bir raporda "Devlet Planlama Komisyonu'nun (Gosplan), belli iktisadi talimatlar veren bir sistem olarak kalması yerine, siyasi bir uzmanlar merci olabileceğine işaret ediyordu."[706]

Ekim 1985'te, 1986-2000 için yeni iktisat programı açıklandı. Bu program, "bütün tüketim maddelerinin güçlendirilmiş üretimini talep ediyordu."[707]

SBKP MK Plenumu'nda, Ocak 1987'de "merkezi planlama... ve Stalinizm... sertçe eleştiriliyordu."[708]

"İktisadi yeniden yapılanmayı" tartışmak için Haziran 1987'de toplantıya çağrılan parti plenumunda Gorbaçov, "1991'e kadar 'sosyalist pazar ekonomisi'ni yürürlüğe koymayı amaçlayan radikal bir iktisat programının onanmasını"[709] başardı.

"Merkezi planlamanın, işletmelerde otonom bir yönetim lehine oldukça sınırlandırılmasını öneriyordu... Ademi merkezileştirme üzerine öneriler Merkez Komitesi tarafından onandı."[710]

Bu, "fiyat kontrollerinin... kaldırılmasını kararlaştıran"[711] plenumdu.

Bu plenum, "sübvansiyonların kaldırılmasını"[712] da karar altına almıştı, ki bu da, "verimsiz işletmelerin gelecekte... iflas edebilecekleri"[713] anlamına gelmekteydi.

Haziran 1988'de SBKP MK'nın, hükümetin ve Sendikaların Bütün Birlik Merkezi Konseyi'nin ortak bir açıklaması, "iş bulma ve yeniden (başka) bir meslek öğrenme eğitimi için ülke çapında bir sistemin oluşturulmasını düzenliyordu... Kısa bir zaman önce Sovyet ekonomistleri, 2000 yılına kadar 16 milyon kadar insanın işyerlerini kaybedebileceklerini öngörmüşlerdi."[714]

Eylül 1988'de hükümet, "50 yıla varan bir süre için tarım toprağı kiralama olanağını onadı... Böylece, Stalin önderliğinde uygulamaya konan kolektifleştirme tedbirleri yeniden kaldırıldı."[715]

1990 Ağustosu başında SSCB Başkanı Mihail Gorbaçov ve Rusya Başkanı Boris Yeltsin, "piyasa ekonomisine geçiş için bir ay zarfında bir plan hazırlaması gereken bir uzmanlar komisyonunun hamiliğini üstlenmede"[716] anlaştılar.

Komisyonun başkanlığını ekonomist Stanislav Şatalin üstlendi. 1990 Ağustosu sonunda, "Gorbaçov ve Yeltsin, komisyonun sunduğu planı onadılar."[717]

Eylül 1990'da SSCB Yüksek Sovyeti, Gorbaçov'u, "iktisat reformlarının talimat üzerine uygulamaya konmasını sağlayacak duruma getiren özel yetkilere sahip bir Başkan olarak"[718] donattı.

1990 Ekim ayı içinde "Gorbaçov, pazar ekonomisinin uygulanması için belirleyici adımları ifade eden dört emir çıkartmak için özel başkanlık yetkilerinden yararlandı."[719]

Mart 1991'de bir başkanlık kararı, "1991 yılı için fiyat sübvansiyonlarının yaklaşık yüzde 60 kadarını silmeyi olanaklı kı-

lan yeni bir fiyat sistemini yürürlüğe"[720] koydu.

Haziran 1991'de "Moskova Şehir Konseyi... kendi konut sektörünü özelleştirme kararı aldı."[721]

Temmuz 1991'de "Yüksek Sovyet, işletmelerin devlet mülkiyetinden çıkartılması ve özelleştirilmesi üzerine bir yasa çıkardı... Yasa, 1992 sonuna kadar devlet varlıklarının yüzde 40 ila 50'sinin, 1995'e kadar ise yüzde 60 ila 70'inin özelleştirilmesini öngörüyordu."[722]

Yasayı reddeden milletvekillerine "Yegor Ligaçov önderlik ediyordu."[723]

Temmuz 1991'de toplanan Merkez Komite'nin bir plenumu, "Sosyalizm, Demokrasi, İlerleme" başlığını taşıyan yeni bir parti programı çıkardı. Bu program, "partiyi, 'kontrollü piyasa ekonomisini' (özel mülkiyet ilkesini dikkate alınarak) uygulamakla görevlendiriyordu."[724]

Perestroika'nın iktisadi etkileri, 1987-91

Perestroika operasyonu, Sovyetler Birliği'nde iktisadi durumu oldukça kötüleştirdi. Mart 1987'de "Sovyetler Birliği'nde enflasyonun varlığı, ilk kez... İstatistik Merkezi Dairesi tarafından kabul edildi."[725]

> "1985-1988 arasında fiyatlar, yıllık olarak yüzde 1'den daha az; 1989 yılında yüzde 9,5 ve 1990'da da yüzde 29 oranında arttı."[726]

Nisan 1991'de "fiyatlar... ortalama yüzde 60 arttı."[727]

Bütçe açığı arttı:

> "Normal olarak bütçe açığı GSMH'nin yüzde 2 ila 3'ü arasında bulunuyordu... 1986 yılında bütçe açığı GSMH'nin yüzde 6'sına... ve 1988'de de yüzde 10'dan fazlasına tırmandı."[728]

Yurtdışı borçları arttı:

> "Yurtdışı borçları, 1984 sonunda 25,6 milyar dolardan 1991 sonunda 80 milyar dolara çıktı... Sovyetler, 1989'da artık, yurtdışı borçlarını vadesinde geri ödeyecek durumda değildi."[729]

İşsizlik de arttı.

Temmuz 1991'den itibaren "işsizlik, 1930'dan beri (Stalin'in, işsizliğin yok olduğunu açıklamasından bu yana) ilk defa, Sovyetler Birliği'nde yeniden resmi olarak kaydedildi... Yasa, 2000 iş bulma kurumunun kurulmasını öngörmekteydi. Sovyet ekonomistlerine göre, 1991'in sonuna kadar işsizlerin sayısı 10 milyon olacak."[730]

Temel gıda maddelerinin karta bağlanması yeniden uygulamaya kondu. Aralık 1990'da "temel gıda maddelerinin karta bağlanması devlet mağazalarında uygulanmaya kondu."[731]

Yani Perestroika koşullarında "ekonomi, durgunluktan, zamanla devamlı derinleşen krize doğru"[732] gelişiyordu.

1991 yılında "ekonomi, tamamen çöküşle"[733] karşı karşıyaydı.

Glasnost: 1986-1991

"Glasnost" ("Açıklık") parolası altında Haziran 1986'da "sansür gevşetildi... ve reformist editörler başlıca dergileri ele geçirdiler."[734]

1986 ve 1987 yıllarında "siyasi tutukluların çoğunluğu serbest bırakıldı."[735]

Aralık 1986'da "muhalif bilim adamı Andrey Saharov sürgünden Gorki'ye gönderildi ve eşi Yelena Bonner, yasayla affedildi."[736]

Nihayet Kasım 1988'de Saharov, "Bilimler Akademisi Başkanlığı'na seçildi ve yurtdışına seyahat edebilme izni aldı."[737]

Ekim 1987'de "Merkezi Frankfurt'ta olan 'İnsan Hakları için Uluslararası Cemiyet'in bir şubesi, yasal olarak Moskova'da açıldı."[738]

Mayıs 1990'da oldukça kapsamlı yeni bir yasa çıkartıldı. Bu yasa "radyo sorunlarına siyasi müdahaleyi yasaklıyordu ve gazetelere, bilgi vermeyen hükümet mercilerini şikayet etme hakkını veriyordu... Tek tek vatandaşlara, gazete kurma izni veriliyordu."[739]

Ağustos 1990'da Gorbaçov, yasayla "1966-1988 arasında çıkartılan, şimdi yurtdışında yaşayan bazı kişilerin Sovyet vatandaşlığından atılmasını sağlayan kararları geçersiz kıldı."[740]

Kararnamede ismi belirtilenler arasında yazar Aleksander Soljenitzin de vardı.

Eylül 1990'da "yeni bir yasa, devletin, dini sorunlara müdahale etmesini yasaklıyor, dini örgütlerin statüsünü iyileştiriyor ve özel okullarda dini ders verme hakkını teminat altına alıyordu. Yasa, devletin ateist propagandayı finanse etmesini de yasaklıyordu."[741]

"Demokratikleştirme": 1985-1991

Gorbaçov döneminde Sovyet politikasının başka bir temel özelliği, "demokratikleşme" olarak adlandırılan süreçti. Bunun esas amacı, Ligaçov/Yanayev önderliğindeki birinci siyasi grubun etkisinin, Gorbaçov önderliğindeki ikinci grup lehine azaltılmasıydı.

Daha Haziran/Temmuz 1988'de, SBKP'nin 19. Olağanüstü Konferansı'nda Gorbaçov, "'Perestroika' ('iktisadi yeniden yapılanma') sürecinin, siyasi sistemin reforme edilmesiyle"[742]... "devlet organlarının yeni yapısının... ve Başkan seçecek bir Halk Temsilcileri Kongresi'nin seçiminin tesis edilmesiyle"[743]... "geriye dönülemez yapılmasının gerekliliğinden"[744] bahsediyordu.

Temmuz 1988'de Merkez Komite'nin bir Plenumu, "1988 sonunda parti komitelerinde bütün makamlar için çok adaylı seçimlerin olacağı"[745] kararını alıyordu.

Aralık 1988'de "bir Halk Temsilcileri Kongresi'nin oluşturulması için yolu açan anayasa değişiklikleri kararlaştırıldı... Birden çok adaylı seçimlerle bu kongrenin üyelerinin üçte ikisinin belirlenmesi gerekiyordu; geriye kalan çeyrek ise, SBKP'nin yüz delegesi de dahil sosyal örgütler tarafından belirleniyordu. Halk Temsilciler Kongresi tarafından seçilmesi gereken Yüksek Sovyet'in ikili meclis sisteminin... daimi komisyonların karmaşık bir sistemi üzerinden ulusun yasama görevlerini yerine getir-

me görevi vardı. Yüksek Sovyet'in yeni başkanı kapsamlı yetkilerle donatılıyordu."[746]

Nisan 1989'da revizyonist tarihçi Roy Medvedyev -"Bırakın, Tarih Hükmünü Versin"in yazarı- "Komünist Partisi'ne (SBKP) yeniden alındı."[747]

> "Demokratikleştirme"nin önemli bir yönü, Komünist Partisi'nden başka siyasi örgütlerin legalleştirilmesiydi. Daha 1989'un ilkbaharında "belirgin siyasi karakterli 'resmi' olmayan birliklerin sayısı en azından 60 bin idi."[748]

Mart 1989'da yapılan SSCB'nin yeni Halk Temsilcileri Kongresi seçimleri, "1917'den beri birden fazla adaylı ilk seçimlerdi. Seçilen adayların beşte biri partisizdi... Bir dizi parti önderi, karşı adayı olmamasına rağmen, oyların gerekli yüzde 50'sini alamadıkları için seçilemediler."[749]

Özellikle "muhafazakâr" adaylardan -Ligaçov/Yanayev önderliğindeki birinci grubun taraftarları- çoğu "yenildiler."[750]

Yeltsin, "Moskova seçim bölgesinde ezici bir zafer kazandı."[751]

> "Gorbaçov, reform politikasının muhafazakâr muhalefet tarafından bertaraf tehlikesine karşı çabasında bir zafer daha kazandı. Merkez Komite, tam yetkili üyelerinden 74'ünün ve çoğu, 'kıdemlilere' dahil olan, eski başkan Brejnev döneminde iktidara gelen 14 yedek üyesinin emekliye ayrılmasını onadı. Buna ek olarak Merkezi Kontrol Komisyonu'nun 82 üyesinden 12'si uzaklaştırıldı... Plenum... 24 kişiyi, Merkez Komite'de adaylık durumundan tam üyelik durumuna terfi ettirdi."[752]

Mayıs 1989'da Halk Temsilcileri Kongresi, Yüksek Sovyet'i[753] seçti.

Önceli gibi "yeni Yüksek Sovyet, iki meclisten oluşmalıydı: 'Birlik Sovyeti' ve 'Milliyetler Sovyeti'. Her meclisin, kongre üyeleri arasından seçilen 271 vekili olmalıydı."[754]

Yeni Yüksek Sovyet "Gorbaçov'u... SSCB Başkanı seçti."[755]

Yeltsin "Milliyetler Sovyeti" seçimini kaybetti. "Ama başarılı 11 adaydan birisi yerini ona verdi."[756]

Mayıs 1989'da "Gorbaçov'un yakın dostu" Anatoli Lukyanov da, "Başkan vekilliğine seçildi."[757]

Temmuz 1989'da Halk Temsilcileri Kongresi içinde "bölgeler arası grup" oluştu:

> "Perestroika'yı -iktisadi yeniden yapılandırma- hızlandırmak ve 'muhafazakâr güçlerin parlamento üzerinde uyguladıkları baskıya karşı koymak' amacıyla yaklaşık 300 radikal milletvekili, Halk Temsilcileri Kongresi içinde bağımsız bir grup kurmak için bir araya geldi."[758]

Bölgeler arası gruba "Yeltsin önderlik ediyordu."[759]

Bu gelişmeler, SBKP'nin etkisinin radikal biçimde gerilemesinde, "morali düşüren kitlesel istifalarda"[760] yansıyordu.

Dahası:

> "Cumhuriyetlerdeki birçok partinin önderlikleri, kaçar gibi, merkezi kontrolden sıyrılıyorlardı... ve SBKP Sekreterliği'nin ve Siyasi Büro'nun otoritesi düşüyordu."[761]

"Demokratikleştirmenin" revizyonist programı, Sovyet anayasasının 6. maddesinde yer alan Komünist Partisi'nin "önder rolü"nü bertaraf etmek ve parti tüzüğünün "demokratik merkeziyetçilik" ilkesini de iptal etmek için bir kampanyayı kapsıyordu. Şubat 1990'da gerçekleşen MK Plenumu'ndan önce, "Kitle gösterileri ve SBKP'de demokratik merkeziyetçiliğe son verilmesini talep eden bir "SBKP Demokratik Platformu" kurulmuştu... Plenum, 6. maddenin iptal edilmesi planlarını onadı ve Gorbaçov'un, yeni bir makam, yani Sovyetler Birliği'nin icracı başkanı makamının oluşturulması önerisini destekledi."[762]

Mart 1990'da SSCB Halk Temsilcileri Kongresi, "yeni başkanlık makamının tesisini ve 6. maddenin iptalini"[763] kararlaştırdı.

Böylece parti, "anayasal olarak teminat altına alınmış 'önder rolü'nden"[764] vazgeçiyordu.

Yeni başkanlık makamı, "başbakanı ve diğer yüksek seviyeli memurları atamak, yasa önerilerini vetoyla bloke etmek, hükümeti etkisiz kılmak ve kararnameyle yönetmek hakkı da dahil kapsamlı yetkilerle donatılmıştı."[765]

Ekim 1990'da bir yasa, "ateizmin propagandasını yapmayı veya dini meselelere müdahale etmeyi devletin elinden alıyordu."[766]

Aralık 1990'da SSCB Halk Temsilciler Kongresi başka anayasa değişikliklerini de onadı. Bunlar, "Devlet Başkanı Gorbaçov'a, (o zamana kadar) bir Sovyet önderine verilmiş olanları aşan yürütme yetkileri de veriyordu."[767]

Dış politika: 1985-1991

Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nin dış politikası, yabancı yatırımcıları Sovyetler Birliği'ne çekmek için, Batı'yla dostça, hatta boyun eğen ilişkileri amaçlayan bir niyete dayanıyordu.

Gorbaçov, "Şevardnaze'nin desteğiyle, '70'li yılların sonunda patlak veren 'yeni soğuk savaşı' sonuçlandırmak için işe koyulur."[768]

Gorbaçov yönetiminde "Sovyetler Birliği, Avrupa'da SS-20 füzelerinin konuşlandırılmasının dondurulması ve bütün yeraltı denemelerinin moratoryumu için çok sayıda tek taraflı inisiyatifler geliştirir; bu öneriye göre 2000 yılına kadar bütün nükleer silahlar yok edilecek ve silahlanma harcamaları ve askerlerin sayısı 1989'dan itibaren hissedilir derecede azaltılacak ve Sovyet silahlı güçleri iki senelik bir zaman zarfında 500 bin asker azaltılacak."[769]

Yani 1985'ten sonra "ABD-Sovyet ilişkilerinin kötüleşmesi tersine dönmüştür"[770] ve "kültürel ve bilimsel mübadele güçlenmiştir."[771]

Ocak 1987'de Sovyet hükümeti, "Sovyetler Birliği'nde batıdan ve gelişen ülkelerden firmaların ve örgütlerin katılımıyla ortak şirketlerin kurulması için"[772] Sovyet işletmelerine izin veren bir yöntemi onadı.

Reagan ve Gorbaçov arasındaki ilk zirve toplantısı

Bu zirve, "Kasım 1985'te Cenevre'de gerçekleşti. Ortak bir açıklama, süper güçlerin nükleer cephaneliğinin yüzde 50 azal-

tılmasını öneriyordu... Cenevre'de karar altına alınan anlaşmalardan birisi, Sovyet askerlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle ilgiliydi. Son asker, Afganistan'ı Şubat 1989'da terk etti."[773]

Aralık 1987'de Washington'da gerçekleşen üçüncü zirve toplantısı, "Nükleer silahların bir dizi kategorisinin yok edilmesini gerekli kılan bir anlaşmayı beraberinde getirdi: Karadan karaya orta ve kısa menzilli füzelerin yok edilmesi. Burada söz konusu olan, Reagan ve Gorbaçov tarafından son zirvelerinde, Mayıs/Haziran 1988'de Moskova'da resmi olarak parafe edilen IFN Antlaşmasıdır (Orta menzilli nükleer silahlar anlaşması)."[774]

Temmuz 1989'da "Gorbaçov, Doğu Avrupa meselelerine askeri müdahalelerden kati olarak vazgeçti, böylece Brejnev Doktrini (Doğu Avrupa ülkelerinin hükümranlıklarının sınırlı olması esprisi-çn.) bir kenara itilmiş oldu."[775]

Ağustos 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgalinden sonra, "SSCB, BM yaptırımlarına katıldı, Suudi Arabistan'la diplomatik ilişkileri yeniden kurdu ve İsrail'le her bir ülkede konsoloslukların kurulmasında anlaştı."[776]

"Gorbaçov'a Nobel Barış Ödülü'nün verilmesi"[777] asla sürpriz olmadı.

Gorbaçov, Ekim 1990'da da, bir kararname çıkartarak özel yetkilerini kullandı. Bu kararnameye göre, "yabancı yatırımcılar (tek tek kişiler veya şirketler) Sovyetler Birliği'nde, tamamen yabancı mülkiyette olabilen veya mevcut Sovyet işletmelerinde hisse senedi alan işletme kurma hakkına sahip oluyorlardı... Kârların transferi olanaklı kılındı."[778]

Ocak 1991'de Başbakan Rijkov kalp rahatsızlığı geçirir ve istifa eder. Onun yerini, Temmuz 1989 ve Ocak 1991 arasında maliye bakanı olan Valentin Pavlov alır.

Şubat 1991'de Başbakan Pavlov, "hükümetinin, Batıyla işbirliğinden yana olduğunu ve yabancıları, işletmelerin yüzde yüze varana kadar paylarını devralmaya cesaretlendireceğini"[779] vurguladı.

Keza, Şubat 1991'de de "Varşova Paktı Örgütü'nün siyasi ve

istişari komitesinin bir toplantısında bir protokol imzalandı; buna göre, Varşova Paktı kapsamındaki bütün askeri anlaşmalar, askeri organlar ve yapılar feshediliyordu."[780]

Mayıs 1991'de "Sovyetler Birliği'nin kapsamlı Batı yardımı aradığının ilk resmi ve açık işareti, Gorbaçov ile İtalyan Başbakanı Giulio Andreotti arasındaki bir basın konferansında... Gorbaçov'un, Temmuzdaki G-7'ler toplantısına katılma isteğini dile getirdiğinde açığa çıkıyordu."[781]

Temmuz 1991'de "Gorbaçov ve ABD Başkanı George Bush, her iki ülkenin uzun menzilli füze cephaneliğini sadece sınırlandırmayı değil, azaltmayı öngören Stratejik Silahlanmanın Sınırlandırılması (START) anlaşmasını imzaladılar."[782]

Sovyet Genelkurmayı, yumuşama politikasına karşı geldi ve "direncini giderek daha açık olarak formüle etti."[783]

Temmuz 1991'de "Varşova Paktı feshedildi."[784]

Gorbaçov yönetiminde Sovyetler Birliği, uluslararası mali örgütlerle işbirliği yaptı. Örneğin Temmuz 1987'de "Sovyetler Birliği, IMF'ye ve Dünya Bankası'na tam üye olmak niyetini açıkça dile getirdi."[785]

"Radikal" revizyonist grubun bölünmesi: Sonbahar 1990

Sonbahar 1990'da Sovyet kapitalist sınıfı içindeki çatışan çıkarlar, kendisini "radikal" revizyonist grubun siyasi bölünmesinde gösterdi.

Sovyet sermayesinin Mihail Gorbaçov önderliğindeki, öncelikle hafif sanayi kanadının çıkarlarını savunan fraksiyonu, "radikal" grup olarak tanınmıştı.

Boris Yeltsin'in önderlik ettiği diğer fraksiyon, esasen, Rus sermayesinin emperyalist yurtdışı sermayesiyle birliğinin çıkarlarını savunmaktaydı. Bu fraksiyon, "ultra radikal" grup olarak tanınıyordu.

İki fraksiyon arasındaki en önemli siyasi fark, birincisi -yani Gorbaçov fraksiyonu- Sovyetler Birliği için görece bütünlüklü devletsel bir yapının muhafaza edilmesi niyetindeyken, Yelt-

sin'in önderlik yaptığı ikinci gruplaşmanın, bunun yerine oldukça gevşek konfederal bir devletsel yapı talep etmesiydi.

Birinci fraksiyon karşısındaki ağırlığını arttırmak için Yeltsin grubu, Rus Federasyonunun (RSFSC'nin) bütün Sovyetler Birliği karşısındaki rolünü vurgulama stratejisini işledi.

Rusya'nın Rolünün Güçlenmesi İçin Kampanya: Mart 1990-Temmuz 1991

SBKP'nin Brejnev önderliği, "ülkede Rus hakimiyetini teminat altına almak amacını sessizce takip etti... Rusça, iletişim ve bilim dili olarak enerjik bir biçimde teşvik edildi. Rusça yayımlar patladı ve Rus dilinde olmayan yayımlar geriledi. Rusya'nın dışında yaşayan yaklaşık 24 milyon Rus vatandaşının, bulundukları bölgenin yerel dilini öğrenmelerini sağlamak için hiçbir tedbir alınmadı. Onların sadece yüzde 0,2'si, yerel dile hakim olduğunu bildiriyordu (1989)... Ruslara özgü olanın vurgulanması, açık ki, alarm veren nüfus istatistik trendiyle bağlam içindeydi; bu trende göre SSCB'de yıllık nüfus artışı neredeyse tamamen Müslüman nüfustan kaynaklanmaktaydı.

> "SBKP Siyasi Bürosunda, Ruslar açık bir şekilde tercih ediliyordu. 1980 yılında Merkez Komite'de yönetici 150 görevli arasında sadece üç tane Slav olmayan vardı. Önder 150 subay arasında da sadece üç Slav olmayan vardı."[786]

Mayıs/Haziran 1990'da bir araya gelen RSFSC Halk Temsilcileri Kongresi, "Yeltsin'i, Yüksek Sovyet'in (Kongrenin daimi çalışma mercii) Başkanı olarak seçti. Bu, RSFSC'de en yüksek devlet makamıydı ve aynı zamanda, Gorbaçov'un ve onun temsil ettiği bütün Birlik kurumlarının otoritesine karşı koyabileceği bir konumdu... 12 Haziran'da (1990-çn.) kongre, bir hükümranlık açıklamasını kabul etti; bu açıklamaya göre RSFSC'nin hükümran bir cumhuriyet olduğu ve RSFSC'nin yasalarının bütün Birlik yasalarına nazaran önceliğe sahip olduğu ilan ediliyordu...

> "O zamana kadar Rusya'da olmayan, örneğin sendikal örgütlenmeler, gazeteci birlikleri, bilimler akademisi ve

ulusal-kültürel örgütler gibi kurumlar kurulmaya başlandı. 1991 yılında Rus hükümeti tarafından kontrol edilen ve siyasi yöneliminde belirgin olarak Yeltsinci olan bir radyo ve televizyon ağı faaliyete başladı."[787]

Yeltsin'in Rusya Yüksek Sovyeti Başkanlığına seçimi, "Gorbaçov'un amansız direnişine rağmen"[788] gerçekleşmişti.

Bunu "KGB'nin RSFSC yasalarına bağlı, bir Rus Cumhuriyeti bölümünün kurulması"[789] takip etti.

Sonbahar 1990'da "Mihail Gorbaçov ve akıl hocaları, ekonomi için 'şok terapisi' konseptinden tamamen yeniden uzaklaştılar."[790]

Ekim 1990'da SSCB Yüksek Sovyeti, "piyasa ekonomisi sisteminin oluşturulması için bir program taslağını"[791] daha onadı.

Bu taslak, "Stanislav Şatalin'in... önerileri ve Başbakan Rijkov'un daha itinalı planı arasında bir uzlaşmayı"[792] ifade ediyordu. Uzlaşma arayışı "Şatalin Planı taraftarlarını kızdırdı."[793]

Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, 1 Eylül'de bu planı, "bir kirpiyi bir yılanla çiftleştirmek"[794] olarak reddetti.

Eylül 1990'da "Rusya Federasyonu Yüksek Sovyeti... Şatalin-Konseptini, SSCB Yüksek Sovyeti'nin kararını beklemeksizin onadı."[795]

Rusya, "her bir cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığının yeniden sağlanması için kapsamlı yükümlülükleriyle bu programı kendi başına onamakla, SSCB hükümetiyle potansiyel bir çarpışma rotasına doğru yöneliyordu."[796]

Keza 1990'da Rus Federasyonu Yüksek Sovyeti, "Rijkov hükümetine güvensizliğini dile getiriyordu."[797]

Ligaçov/Yanayev "muhafazakâr" fraksiyonu, 1990 ortalarında, "Yeltsin'in muhalifi olarak muhafazakâr komünist Ivan Polohov'un başında bulunduğu Rusya Komünist Partisi'ni (RKP) kurarak"[798] tepki gösteriyordu.

Parti içindeki Yeltsin fraksiyonu buna, "Rutskoy'un önderlik ettiği 'Demokrasi İçin Komünistler' hareketini"[799] kurarak tepki gösterdi.

Ağustos 1991'de "Demokrasi İçin Komünistler" adı "Rusya Komünistlerinin Demokratik Partisi" (RKDP) olarak değiştirildi. Bunlar, kendilerini, "muhafazakâr Rus Komünist Partisi'ne (RKP) muhalif olarak görüyorlardı ve aynı zamanda SBKP içinde kalarak, RKP'nin yerini alma amacını güdüyorlardı."[800]

Gorbaçov grubunun baskısı altında SBKP, "RKDP'nin kuruluşunu, 'parti içinde parti' olarak mahkum etti ve konferansın bildirgelerini geçersiz ilan etti." Ve sonra, Ağustos 1991'de "Rutskoy'u partiden attı"[801]

RKP, Kasım 1991'de Yeltsin tarafından yasaklandı.[802]

Mart 1991'de, SSCB'nin dokuz cumhuriyetinde, yeniden yapılandırılmış bir SSCB var olmaya devam etmeli midir sorusunun halka sorulduğu bir referandumda, "RSFSC seçmenleri... bir Rus Devlet Başkanlığının uygulamaya konması üzerine bir ek soruyu onadılar."[803]

Bütün bu manevraların sonucu, Gorbaçov revizyonist grubunun SSCB'nin Rus olmayan bölgelerini ve Yeltsin revizyonist grubunun da Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ni kontrol ettiği geçici bir ikili iktidarın kurulmasıydı.

Haziran 1991'de Rus Başkanlık seçimleri, "Yeltsin ve başkan yardımcısı Aleksander Rutskoy tarafından, kullanılan oyların yüzde 57,3'üyle kazanıldı."[804]

Haziran 1991'de, "SSCB merkezi makamları atlanarak, RSFSC'nin doğrudan dış ilişkiler kurması gerçeklik oldu... Böylesi bağların anlamı, 18-21 Haziran'da Yeltsin tarafından ABD ziyareti vesilesiyle de vurgulandı ve 23 Haziran'da, Rusya'nın Washington'daki Sovyet Elçiliği'nde kendi danışmanını ve BM Sovyet misyonunda da kendi temsilcisini bulunduracağı ilan edildi."[805]

Bundan sonra, Parti içinde Yeltsin grubu "İktisat Reformu" sorunlarında önderlik rolünü üstlendi. Haziran 1991'de "Rus Federasyonu hükümeti, cumhuriyetin maddi varlık değerlerinin ve mülkiyetin yüzde 70'inin özelleştirilmesini önerdi. Özelleştirme, bütün Rus vatandaşlarına verilecek 'isme düzenlenmiş çek'

karışık sistemi üzerinden gerçekleşecekti; bu çekler, vatandaşın seçimine göre işletme hisse senedi ve bir işletmenin bütün hisse senetlerinin yüzde 30'unun çalışanlarına devredilmesi karşılığında tahsil edilebilecekti. Plana göre, hisse senetlerinin üçüncü bir kişiye satımı üç yıllığına yasaklanacaktı. Ama bu dönem sona erdikten sonra, hisse senetlerinin borsada satılması ve orada yenilerinin satın alınması olanaklı olacaktı."[806]

Temmuz 1991'de Rusya Başkanı Yeltsin, "bir kararname" çıkardı. "... Bu kararnameye göre Rusya Federasyonu içinde bütün siyasi örgütlerin, işletmelerde ve hükümet makamlarında faaliyet geliştirmeleri yasaklanıyordu. Kararname, hükümet organlarına, SBKP idare organlarının paralel sistemi üzerine öncelik veriyordu... SBKP Siyasi Bürosu, kararnameyi 'anayasaya aykırı ve antidemokratik' olarak tanımladı."[807]

Birinci ve ikinci siyasi gruplar arasında ittifak (1990-91)

Üçüncü grubun (Yeltsin grubu) artan etkisinden dolayı ikinci grup (Gorbaçov grubu), birinci grupla (Ligaçov/Yanayev grubu) taktik bir ittifak yapmaya zorlandı. Bu, Gorbaçov'un konumunun "sağa kayması"[808] anlamına geliyordu.

Gorbaçov "bir dizi muhafazakâr tedbirler aldı. Ordu ve KGB'nin rolünü arttırdı... Polis güçlerinin başına sertlik yanlılarını getirdi."[809]

Bu tedbirler, "'Soyuz' Grubunun -muhafazakâr Kongre temsilcileri grubu- Bakatin'in uzaklaştırılması çağrısından" sonra, "İçişleri Bakanı Vladimir Bakatin'in değiştirilmesini de kapsıyordu."[810]

Halef olarak Gorbaçov, ilk gruptan (Ligaçov/Yanayev Grubu) birisini; yani "SBKP Merkezi Kontrol Komisyonu Başkanı ve KGB'nin tümgenerali Letonya kökenli Boris Pugo'yu"[811] atadı.

İlk grubun bir taraftarını daha atadı; yani "Afganistan'daki Sovyet silahlı güçlerinin eski komutanı orgeneral Boris Gromov'u... Gromov, İçişleri Bakan Yardımcısı oldu."[812]

Aralık 1990'da Gorbaçov, bir daha, ilk grubun önde gelen bir üyesini, "tamamen sürpriz bir biçimde Gennadi Yanayev'i Başkan Yardımcılığı'na atadı."[813]

Yeni Birlik Antlaşması

Mart 1990'da "Litvanya Yüksek Sovyeti, ülkenin bağımsızlığını ilan ettiğinde, Birlik devletlerinin ilk ayrılıkçılık krizi başladı... Litvanya geri adım atmaya yanaşmayınca, Gorbaçov, askeri birlikleri konuşlandırdı, polis güçleri üzerinden kontrolü sağladı ve iktisadi boykot uyguladı."[814]

Nisan 1990'da SSCB Yüksek Sovyeti yeni bir yasa çıkarttı; "Bir Birlik Cumhuriyeti'nin SSCB'den Ayrılmasıyla Bağlam İçindeki Anlaşmazlıkların Çözüm Yöntemi Üzerine Yasa. Bu yasaya göre, bir cumhuriyet, cumhuriyetin Yüksek Sovyeti veya orada yaşayan SSCB vatandaşlarının en azından yüzde 10'nun talebi üzerine bir referandumla bağımsız olabilir. Ayrılma lehine bir oylamada, söz konusu cumhuriyetin seçme hakkı olan nüfusunun üçte ikilik çoğunluğu ayrılmayı istiyorsa bu, hukuksal olarak bağlayıcıdır. Sonra, beş seneye kadar süren bir geçiş dönemi zarfında 'meydana çıkacak görüş ayrılıkları' giderilmelidir."[815]

Haziran 1990'da, "Litvanya Parlamentosu, Moskova'yla görüşmelerin ön koşulu olarak bağımsızlık açıklamasını geri çekmeyi onadı"[816] ve aynı ay içinde "SSCB Federasyon Konseyi, yeni bir Birlik Antlaşması hazırlamak için cumhuriyet temsilcilerinden oluşan çalışma grupları oluşturdu ve antlaşmanın tartışılması için sonbahar 1990'ı Yüksek Sovyet'in bir oturumu için belirledi."[817]

Tartışma, "bir federasyonun mu, yoksa konfederasyonun mu oluşturulması gerektiği (delegelerin çoğu bir konfederasyondan yanaydı)"[818] çerçevesinde yürüdü.

Çünkü sonuncusu, birliğin, federasyona nazaran daha gevşek bir biçimiydi.

Temmuz 1990'da Ukrayna ve Beyaz Rusya Yüksek Sovyet-

leri, bağımsızlık açıklamalarını kabul etti.[819]

Kasım 1990'da "Yüksek Sovyet (SSCB'nin daimi yasama organı), Birlik Antlaşması üzerine çoktandır beklenen taslağını sundu; bu antlaşma, merkezi hükümette cumhuriyet ile 15 Birlik devleti -ki bunlar genişletilmiş haklar elde edeceklerdi- arasındaki ilişkiyi yeniden belirliyordu."[820]

Yeltsin'in buna yanıtı, "Rus Federasyonu için yeni, üstelik mevcut anayasayla çelişki içinde olan bir taslak sunmak"[821] oldu.

Ocak 1991'de "Sovyetler, Litvanya ve Letonya'daki bağımsızlık yanlısı gruplara karşı askeri zoru harekete geçirdiler. Askerler, Vilna ve Riga'daki merkezi binaları ve kurumları işgal ettiler ve 19 göstericiyi öldürdüler."[822]

Mart'ta (SSCB'de-çn.) gerçekleştirilen bir referandum, "halkın yüzde 76'sının (katılım oranı yüzde 80) SSCB'nin, eşit haklara sahip ve bağımsız cumhuriyetlerin yenilenmiş bir federasyonu biçiminde varlığını sürdürmesini istediği"[823] sonucunu verdi.

Bu referandum, "6 küçük cumhuriyet tarafından boykot edildi ve onların üçü -Letonya, Estonya ve Gürcistan- bağımsızlığın kabul edildiği kendi referandumlarını gerçekleştirdiler."[824]

Rusya Federasyonu'nda Yeltsin, "Hayır' oylaması için çaba harcadı; bunu yaparken o, tek tek cumhuriyetlerin, Birlik üzerine karar vermeden önce gerçek bir bağımsızlığı elde etmiş olmaları gerektiğine dikkat çekti."[825] Rusya Radyosu'nun bir programında "referandumun esas amacının... emperyal birlik devletinin muhafaza edilmesi' olduğu üzerine yakındı."[826]

Gorbaçov'un, Birlik Antlaşmasını G-7'lerin Haziran 1991'deki zirvesine yetiştirme umudu, Ukrayna hükümetinin 21 Haziran 1991'de "Ukrayna'nın Temmuz 1991'deki bağımsızlık açıklaması üzerine olası çelişkileri gözden geçirmek için Antlaşma üzerine tartışmaları 15 Eylül'e erteleme"[827] kararıyla hüsrana uğradı.

Keza Temmuz 1991'de Gorbaçov şunu açıklıyordu:

> "15 cumhuriyetten 9'unda delegasyonların on iki saatlik

müzakerelerinden sonra Birlik Antlaşması üzerine taslak çalışmaları sonuçlandı.

Yetkileri cumhuriyetlere devretmekle ilgili olarak şimdiye kadarki en radikal üçüncü Antlaşma taslağı... savunma, nakliyat ve Birlik bütçesi sorunlarının merkez ve cumhuriyetler arasında dostça düzenleneceğini, ama bütün diğer sorunlarda cumhuriyet yasalarının Birlik yasalarına göre önceliğe sahip olacağını öngörmektedir...

SSCB, isminden 'sosyalist' kelimesini silecek ve kendini gelecekte 'Hükümran Sovyet Cumhuriyetleri' olarak tanımlayacak. Başkanı, doğrudan halk tarafından seçilecek... Yüksek Sovyet'in iki meclisi varlığını koruyacak. Aynı nüfus çokluğu olan seçim bölgesindeki halk tarafından seçilen 'Birliğin Sovyet'i', 'Cumhuriyetin Sovyet'ine tabi olacak; sonuncusu, şimdiki 'Milliyetler Sovyeti'nde olduğu gibi, aynı sayıdaki vekilin muhafazası koşulunda cumhuriyet parlamentoları tarafından seçilecek... Bir anayasa mahkemesi, Birlik ve cumhuriyetler arasındaki ve cumhuriyetler arasındaki anlaşmazlıklarda bizzat karar verecek."[828]

Yeni Birlik Antlaşması'nın 20 Ağustos 1991'de imzalanması planlanmıştı.

Ağustos 1991'de darbe denemesi

19 Ağustos 1991'in sabahında, Birlik Antlaşması'nın planlanmış imzalanma tarihinden bir gün önce, başkan yardımcısı Gennadi Yanayev önderliğindeki, birinci revizyonist grubun önde gelen üyeleri, siyasi iktidarı darbe yoluyla yeniden ele geçirmeyi denediler:

"Tanklar, Moskova sokaklarına ve başka nispeten önemli şehirlere gönderildiler."[829]

Resmi haber ajansı TASS, Başkan'ın yetkilerinin Başkan Yardımcısı Gennadi Yanayev'e devredildiğini belirten bir açıklama yayımladı:

"Mihail Gorbaçov, sağlık nedenlerinden dolayı yükümlülüklerini yerine getirecek durumda değildir..."[830]

"...Sovyetler Birliği'nin (tanımlanmayan) bölgelerinde,

'Sovyetler Birliği' vatandaşlarının yaşam ve güvenliğini tehdit eden derin krizin, siyasi, etnik ve sivil kavganın, kaos ve anarşinin' üstesinden gelmek için altı aylığına sıkıyönetim ilan edilmiştir... Televizyon ve Radyo istasyonlarına sınırlandırmalar getirilmiştir ve sadece 7 muhafazakâr günlük gazete ve Yüksek Sovyet Başkanlığının organı 'İzvestija'ya faaliyet sürdürme müsaadesi verilmiştir...

Askerler, gazete bürolarında toplanmışlar ve yayın kuleleri işgal edilmiştir."[831]

"Devlet Sıkıyönetim Komitesi"nin adı belirtilen üyeleri arasında Gennadi Yanayev (başkan yardımcısı), Valentin Pavlov (başbakan), Vladimir Kriuçkov (KGB şefi), Mareşal Dimitri Yasov (Savunma Bakanı) ve Boris Pugo (İçişleri Bakanı) vardı.[832]

21 Ağustos'ta, darbe denemesinin çökmesinden sonra bir basın konferansında Gorbaçov, bir delegasyonun "18 Ağustos'ta Kırım'daki dinlenme evinde kendisini ziyaret ettiğini ve sıkıyönetim ilan etmeyi reddettikten sonra ev hapsine alındığını"[833] iddia etti. Komitenin açıklaması "sosyalizmden bahsetmiyordu"[834]... ama "ulusal ekonominin bütünlüklü mekanizmasının tahrip edilmesini"[835] engellemek için darbenin ilan edildiği tespitini yapıyordu.

Gözlemciler bundan, "darbenin 20 Ağustos'ta imzalanması gereken Birlik Antlaşması'nın... ülkenin etkili merkezi kontrolüne son verir korkusundan dolayı iktidarı ele geçirme amacını taşıdığı"[836] sonucunu çıkartıyorlardı.

Aynı gün Yüksek Sovyet Başkanı Anatoli Lukyanov tarafından yapılan bir açıklama, "Birlik Antlaşması'nı, merkezi iktidarın önemli kısmını cumhuriyetlere devrettiği için eleştiriyordu"... ve "Birlik Antlaşması'nın, Mart referandumunda ifade edildiği gibi halkın, Sovyetler Birliği'ni federasyon olarak muhafaza etme iradesini dikkate alamadığına"[837] işaret ediyordu.

Ağustos 1991 darbesinin akamete uğraması

Ne var ki darbe, hatalı planlanmış ve ilan edilmişti.[838]

Bunun ötesinde, "önde gelen askerler ve KGB subayları arasında önemli görüş ayrılıkları"[839] vardı. Darbenin başarısızlıkla sonuçlanmasının belirleyici nedeni "ordu bölümleri içindeki dirençti."[840]

Bu dirence hava kuvvetleri komutanı Yevgeni Şaposnikov ve paraşüt avcısı komutanı Pavel Gratçov önderlik ediyorlardı ve bunların her ikisi de Yeltsin'in önderlik ettiği üçüncü grubun taraftarlarıydı. "Devlet Sıkıyönetim Komitesi'ne itaat etmeyi reddediyorlardı."[841]

Parti içindeki hem ikinci (Gorbaçov grubu) ve hem de üçüncü (Yeltsin grubu) grup, darbeye kesinkes karşıydı. Yeltsin'in kişisel karşı koyuşu oldukça güçlüydü.

Yeltsin "Devlet Sıkıyönetim Komitesi'ni vatana ihanetle suçluyordu ve ordu birliklerini RSFSC önderliğine itaat etmeye çağırıyordu... 19 Ağustos'ta Yüksek Sovyet binası dışında mevzilenmiş bir tank üzerinde dramatik bir tarzda direnç gösterme çağrısı yapıyordu."[842]

20 Ağustos'ta "Rus Federasyonu Yüksek Sovyeti binası önünde -'Beyaz Saray'- devasa gösteriler" gerçekleştirildi. "...Artmış bir gerginlik atmosferi içinde Moskovalılar, saat 23'ten beri geçerli olan sokağa çıkma yasağını dikkate almıyorlar ve 'Beyaz Saray'ı, darbe yanlısı birliklerin saldırısına karşı kalabalık bir şekilde savunmak için inatla bekliyorlardı. Tank saldırılarına karşı derme çatma barikatlar kurdular ve 'savunma birlikleri' oluşturdular. Bina, KGB'nin silahlı birlikleri ve Yeltsin'e sadık polis güçleri tarafından güvenlik altına alındı... Ama binaya karşı korkulan saldırı gerçekleşmedi."[843]

Bu nedenden dolayı 21 Ağustos sabahı, "Savunma Bakanlığı Komitesi, bir oturumunda... birliklerin geri çekilmesi"[844] kararını aldı.

Bunun üzerine; "Birlikler Moskova'dan çekilmeye başladılar ve TASS'ın ifadesiyle, 'eski Devlet Sıkıyönetim Komitesi' tarafından uygulamaya konan sansür yeniden kaldırıldı. Rus radyo ve televizyonları yeniden yayınlarına başladılar."[845]

Aynı günün daha geç saatlerinde, "SSCB Yüksek Sovyeti, 'Devlet Sıkıyönetim Komitesi'nin eylemlerini yasadışı olarak niteledi... Başsavcılık makamı, komite üyelerine karşı vatana ihanetten dolayı cezai uygulama işlemine başlandığını duyurdu."[846]

Aynı akşam, Gorbaçov'un Moskova'ya dönmesine yeniden müsaade edildi.

22 Ağustos'ta KGB yönetimi, bir açıklama yayımladı. Bu açıklamaya göre, "KGB personelinin maceracılar grubunun yasa tanımayan eylemleriyle herhangi bir ilişkisi yoktu."[847]

Darbenin son perdesi, Ağustos/Eylül 1991

Darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, üç grup arasındaki güçler dengesinin önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur.

Gorbaçov önderliğindeki ikinci grup, önemli ölçüde zayıflarken, Yanayev ve Ligaçov önderliğindeki birinci grup belirleyici bir yenilgiye uğradı:

> "Darbe seyrinde Gorbaçov, otoritesinin önemli bir kısmını kaybetti; buna karşın Boris Yeltsin, Rusya başkanı olarak, ona tabi olmasına rağmen, şimdi, öncesine göre oldukça güçlü bir politikacıydı."[848]

Gerçekten de Gorbaçov, "kendi bakanlarının kendine karşı darbeye önderlik ettiklerini kabul etmek"[849] zorunda kalmıştı.

Gorbaçov, "yeni bir devlet yapısının, Yeltsin'in artan siyasi otoritesinden dolayı ve çoğu devlet makamlarının, en azından, darbe girişimi nedeniyle gözden düştükleri gerçeğinden dolayı zorunluluk olduğunu"[850] da itiraf etmişti.

Daha 21 Ağustos'ta Yeltsin, "Gorbaçov karşısında konumunu güçlendiren RSFSC Yüksek Sovyeti vasıtasıyla... ek yetkiler"[851] elde etti.

21 ve 22 Ağustos 1991'de "'Devlet Sıkıyönetim Komitesi' üyeleri tutuklandı... 21 Ağustos'ta Pugo, intihar etti. Tansiyonu olduğu söylenen Pavlov, gözaltında bir hastaneye yatırıldı. Luk-

yanov, 26 Ağustos'ta Yüksek Sovyet Başkanlığından istifa etti ve 29 Ağustos'ta tutuklandı."[852]

23 Ağustos'ta, "Gorbaçov, Yeltsin'in, darbe döneminde RSFSC hükümetinin almış olduğu tedbirleri onayan talimatların imzalanması önerisini kabul etti ve böylece bunlar anayasal bağlayıcılığa kavuştular. 23 Ağustos'un önemli bir talimatı, RSFSC topraklarındaki bütün Birlik işletmelerini ve madenleri RSFSC yasalarına tabi kılmaktaydı."[853]

22 Ağustos'ta "Yeltsin, Rus topraklarındaki Sovyet silahlı kuvvetlerinin kontrolünü devraldığını açıkladı... ve birliklerdeki bütün parti örgütlerini yasakladı. 'Devlet Sıkıyönetim Komitesi'nin talimatlarını basan gazetelerin yayımını da yasakladı ve TASS ve Novosti haber ajanslarının yöneticilerini işten attı."[854]

RSFSC Yüksek Sovyeti önünde Gorbaçov, "Bütün kabinenin istifa etmek zorunda olduğunu ve yeni devlet başkanının bir Rus olması gerektiğini kabul etmek zorunda kaldı. Bu, Yeltsin'in taleplerine uygun düşmekteydi."[855]

Diğer taraftan; "Yeltsin, Gorbaçov'un önünde, RSFSC Yüksek Sovyeti toplantısında, Rusya Komünist Partisi'nin (RKP) faaliyetlerini, 'bütün bu olaylara katılma konusundaki hukuki soruşturmaların sonuçlanmasına kadar' yasaklayan kararnameyi imzalayarak, Gorbaçov'u bir oldu bittiyle karşı karşıya bıraktı."[856]

Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi Ağustos/Eylül 1991

24 Ağustos'ta Gorbaçov, SBKP Genel Sekreterliği'nden istifa etti.[857]

SSCB Yüksek Sovyeti'nin olağanüstü bir oturumunda "Gorbaçov, askeri birliklere önderlik eden muhafazakârları örgütlerin başına getirdiği ve muhafazakârlardan duyulan memnuniyetsizlik uyarılarına rağmen 'liberal ve hoşgörülü' olduğu için, darbede kendi payına düşen sorumluluğu üstlendi."[858]

28 Ağustos'ta "SSCB Yüksek Sovyeti tarafından... bütün kabine için resmi bir güvensizlik oyu verildi... Mart 1991'den beri

kurulmakta olan kabine, henüz tamamlanmamıştı ve yeniden dağıtıldı."[859]

Keza 28 Ağustos'ta "Gorbaçov, KGB'nin önderliğini görevden aldı, KGB Birliklerini savunma bakanlığı gözetimine tabi kıldı ve KGB'nin darbedeki sorumluluğunu araştıran bir komisyon kurdu."[860]

29 Ağustos'ta "SSCB Yüksek Sovyeti kararına göre SBKP'nin bütün Sovyetler Birliği'ndeki faaliyeti durduruldu... SBKP kontoları ve mali faaliyetleri dondurulduğ."[861]

Bu olaylar, "bağımsızlık açıklamaları dalgasına neden oldu ve Ekime kadar (1991-yazar), Rusya ve Kazakistan hariç diğer bütün Birlik Cumhuriyetleri kendilerini bağımsız olarak ilan ettiler... Bu olaylar, o zamana kadar imzalanmamış olan Birlik Antlaşmasını geçersiz kıldı."[862]

Eylül/Ekim 1991'de Halk Temsilcilerinin Beşinci Olağanüstü Kongresi toplandı ve "'Bağımsız Devletler Topluluğu' üzerine bir antlaşmanın imzalanması için çağrı yaptı; bu birliğe girişe her bir cumhuriyetin kendisi karar verecekti."[863]

Aynı zaman zarfı içinde "Sovyetler Birliği, Litvanya'nın, Letonya'nın ve Estonya'nın bağımsızlığını tanıdı."[864]

Ekim 1991'de "Halk Temsilcileri Kongresi... Anayasa ve Birlik Antlaşması değişiminin gerçekleştirilmediği zaman diliminde SSCB'nin siyasi üstyapısı için planı onadı. Plan, kapsamlı yetkilerin merkezi hükümetten cumhuriyetlere devrini içermekteydi. Merkezi hükümet için, Gorbaçov'un ve Birlik cumhuriyetleri başkanlarının başında olduğu bir devlet konseyi oluşturuldu... Sovyet kabinesi dağıtıldı."[865]

Kongre "Yeltsin'e bir yıl süreli özel yetkiler verdi; bu yetkiler, yasamanın çıkartacağı yasaların gücüne sahip kararnameler çıkartma hakkını, yerel makam yöneticilerini atama hakkı da dahil, parlamenter onama olmaksızın hükümet bakanlarını görevlendirme hakkını içermekteydi."[866]

Kasım 1991'de "bizzat Yeltsin'in, başbakanlık makamını üstlendiği"[867] yeni bir Rus hükümeti ilan edildi.

Keza Kasım 1991'de Rusya Başkanı "Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ni ve Rus Komünist Partisi'ni yasaklayan ve maddi varlıklarını devletleştiren bir kararname"[868] çıkardı.

Aynı ay içinde Rus Federasyonu Yüksek Sovyeti, "Rusya dışında yaşayan Ruslara vatandaşlık veren bir yasa" çıkardı. "Bu, eski Sovyetler Birliği'ndeki tahminen 26 milyon Rus'u ilgilendiriyordu."[869]

Ve devlet konseyinin bir oturumunda "Demiryolu, Atomgücü ve Elektrik Bakanlıkları hariç bütün Birlik bakanlıklarının dağıtılmasında anlaşmaya varıldı. Savunma ve Dışişleri Bakanlıklarının devamı gizli bir toplantıda ele alındı ve nihayetinde bu bakanlıkların muhafazasına karar verildi."[870]

Toplantıdan sonra "Hükümran Devletlerin Birliği'nin kurulması üzerine anlaşmaya varıldığı açıklandı... Ama 7 cumhuriyetin delegasyonu, 25 Kasım'da, Antlaşmayı imzalamama kararının alındığı başka bir toplantıda bir araya geldi."[871]

7 ve 8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya başkanları Minsk'te gizli bir toplantı yaptılar:

> "Dünyanın en büyük ülkesinin kaderi üzerine karar vermek için gizli oturumda bir araya geldiler."[872]

Toplantıda "Sovyetler Birliği'nin yerini gevşek bir bağımsız devletler konfederasyonunun alması" kararlaştırıldı: "Yeltsin başarmıştı. Sovyetler Birliği olmaksızın Gorbaçov'a da iş yoktu!"[873]

Bu karar için Yeltsin, Amerikan hükümetinin onayını aldı; o zamanki ABD Başkanı'nın belirttiği gibi, bu, "ABD'nin çıkarlarına en iyi bir şekilde uygundu."[874]

Ama Sovyet Başkanı hiç bilgilendirilmedi. Bununla ilgili olarak o zamanki ABD Dışişleri Bakanı James Baker bir televizyon söyleşisinde şöyle diyordu:

"Başkan Gorbaçov'un bu konuyla ilgili hiçbir bilgisinin olmadığını tespit ettik."[875] Gorbaçov, bilgilendirildiğinde bu kararı "alçaklık"[876] olarak tanımladı.

Minsk toplantısı açıklamasında şöyle deniyordu:

"Uluslararası hukukun konusu ve bir jeopolitik gerçeklik olarak SSCB, artık varlığına son vermiştir."[877]

Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması, Aralık 1991

8 Aralık 1991'de Minsk'teki toplantılarında Slav cumhuriyetleri Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın devlet başkanları "Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasında... anlaştılar."[878]

Bu topluluk, "merkezi hükümet makamlarının olmadığı gevşek bir ittifak"[879] olmalıydı.

21 Aralık 1991'de "Alma Ata'da üç kurucu üye temsilcileri ve 8 diğer cumhuriyet-Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan temsilcileri tarafından bir deklarasyon daha imzalandı."[880]

Alma-Ata Deklarasyonu, "Eski Sovyetler Birliği'ni terk eden 11 devletten bir Topluluk oluşturdu. Sadece Gürcistan ve üç Baltık devleti buna dahil değildi. Gürcistan, ancak Aralık 1993'te bu Topluluğa katıldı."[881]

"Uluslararası devletler topluluğuna, eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde bulunan nükleer silahların paylaşılmamış kontrolünün devamı üzerine ve Sovyetler Birliği'nin anlaşmalı yükümlülüklerine bağımsız devletlerin riayet edeceği üzerine"[882] garantiler verildi.

25 Aralık 1991'de "Sovyetler Birliği Başkanı Mihail Gorbaçov istifa etti"[883] ve "Rusya Yüksek Sovyeti, RSFSC adını 'Rus Federasyonu' olarak değiştirdi."[884]

Rus Federasyonu, "SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki yerini aldı ve bütün Sovyet elçilikleri, Rus elçilikleri olarak ilan edildi."[885]

26 Aralık 1991'de "SSCB Yüksek Sovyeti, 1922'de kararlaştırılan Birlik Antlaşması'nı geçersiz ilan eden bir tasarıyı biçimsel olarak oyladı ve kendini dağıttı."[886]

SONSÖZ

Aralık 1991'de -Kasım 1917 Sosyalist Devrimi'nden 74 yıl sonra- Sovyetler Birliği'nin tasfiye edilmesinin, sosyalizmin ve Marksizm-Leninizm'in yenilgisi olduğu bazen iddia edilmektedir.

Ama 1991'de tasfiye edilen, artık sosyalist bir toplum değildi. Bu tasfiye -ve bu, bu kitapta gösterildi- uzun yıllar önce, Kruşçev ve Brejnev döneminde gerçekleştirildi.

Aralık 1991'de yok edilen, kapitalist bir toplumun özüne ait bütün sosyal hastalıklarıyla, artık kapitalist olmuş bir sistemin "sosyalist" görünümüydü.

1953'ten beri Sovyetler Birliği'nin önderleri artık Marksist-Leninist değildiler, aksine revizyonisttiler, yani kendilerini "sosyalist" veya "komünist" olarak gösteren pro-kapitalist politikacılardı.

Lenin ve Stalin döneminde sosyalizmin kudreti, müdahale savaşları ve kırklı yıllardaki Nazi istilası döneminde sosyalist Rusya'ya dönük yok etme saldırılarının akamete uğratılmasında göstermişti.

Gerçek şunu gösteriyor: Sonuç itibarıyla Sovyetler Birliği'ni tasfiye etmeyi başaranlar, sadece, kendilerini "sosyalist" veya "Marksist-Leninist" olarak tanıtmak zorunda kaldıkları için başarılı olabilmişlerdir; gerçek, sosyalizmin ve Marksizm-Leninizmin zayıflığını değil, gücünü gösteriyor.

Bu sosyalist görünümlü kapitalizmin, esas faillerinin sosyalizme açıktan saldıracak kadar kendilerini emniyette hissetmelerinden önce neredeyse 40 sene varolabilmesi, keza sosyalizmin gücünü gösteren bir gerçekliktir.

Tarih, belli sosyal bir sistemden daha ileri bir sosyal sisteme geçişin, sadece, nispeten uzun bir süreç olmadığını, aynı zamanda bir veya birçok geri dönüşle kesintiye uğrayan bir gelişme seyri olduğunu göstermektedir.

Eski Sovyetler Birliği halkları, ülkelerindeki bu geriye adımın acı derslerinden öğreniyorlar:

Birincisi; Marksizm-Leninizm'in ilkelerine sarılmanın ve bu ilkelerden revizyonist sapmaları reddetmenin bütün ülkelerin işçi sınıfı için belirleyici öneme sahip olduğunu öğreniyorlar;

İkincisi; eski Sovyetler Birliği'nin emekçi halkı için ileriye giden yolun, revizyonist akımlardan arınmış yeni bir gerçek Marksist-Leninist parti kurmak olduğunu ve geçmişin bütün öğretilerini özümseyen yeni bir sosyalist devrim gerçekleştirmek için işçi sınıfında önderliği elde etmek olduğunu öğreniyorlar.

EKLER

EK 1

(Bkz.: Bölüm 26, "Ulusal Küçük Düşürme")

Tablo 1: 1000 kişi başına sanayide çalışanlar (1967)[887]

Estonya	165
Letonya	161
Rusya	147
SSCB	122
Ukrayna	118
Litvanya	117
Ermenistan	101
Beyaz Rusya	99
Gürcistan	76
Kazakistan	69
Moldavya	62
Azerbaycan	60
Kırgızistan	60
Özbekistan	46
Tacikistan	43
Türkmenistan	42

Tablo 2: Kişi başına ulusal gelir göstergeleri (1970)[888]
SSCB = 100

Estonya	142
Letonya	141
Rusya	115
Litvanya	111
Ukrayna	98
Beyaz Rusya	88
Moldavya	81
Kazakistan	77
Ermenistan	74
Gürcistan	67
Kırgızistan	59
Özbekistan	53
Azerbaycan	51
Tacikistan	47
Türkmenistan	46

Tablo 3: Şehir konut alanı (1970)[889] kişi başına m^2

Letonya	9,7
Estonya	9,6
Gürcistan	8,5
Ukrayna	8,3
Litvanya	7,9
Rusya	7,7
SSCB	7,7
Beyaz Rusya	7,5
Moldavya	7,1
Türkmenistan	6,9
Kazakistan	6,8
Ermenistan	6,7
Azerbaycan	6,5
Tacikistan	6,2

Kırgızistan	6,2
Özbekistan	5,7

Tablo 4: Aylık ortalama ücretler (Ruble olarak, 1970)[890]

Estonya	135,3
Türkmenistan	128,0
Rusya	126,1
Letonya	125,6
Ermenistan	122,0
SSCB	122,0
Kazakistan	121,0
Litvanya	119,0
Tacikistan	118,0
Ukrayna	115,2
Özbekistan	114,0
Azerbaycan	113,9
Kırgızistan	110,4
Gürcistan	106,7
Beyaz Rusya	102,4
Moldavya	102,0

Tablo 5: Tasarruf mevduatının ortalama yüksekliği (1970)[891] kişi başına ruble olarak...

Estonya	108,9
Rusya	96,1
Letonya	85,5
SSCB	80,8
Ermenistan	79,6
Gürcistan	78,1
Ukrayna	76,2
Litvanya	58,9
Beyaz Rusya	57,8
Kazakistan	53,1
Kırgızistan	45,0

Azerbaycan	40,7
Türkmenistan	39,2
Tacikistan	34,6
Moldavya	33,2
Özbekistan	31,3

Tablo 6: Başkentlerde konut alanı (1970)[892] kişi başına m²

Riga (Letonya)	9,5
Reval (Estonya)	9,4
Moskau (Rusya)	9,1
Kiev (Ukrayna)	8,8
Vilna (Litvanya)	8,1
UdSSR (ortalama)	7,7
Tiflis (Gürcistan)	7,6
Minsk (Beyaz Rusya)	7,4
Frunse (Kırgızistan)	7,4
Alma Ata (Kazakistan)	7,2
Kischinev (Moldavya)	7,1
Baku (Azerbaycan)	7,1
Aşkabat (Türkmenistan)	6,7
Erivan (Ermenistan)	6,5
Duşanbe (Tacikistan)	6,2
Taşkent (Özbekistan)	5,6

Tablo 7: Hastane yatağı-10.000 kişi başına- (1970)[893]

Kazakistan	118,3
Letonya	117,9
Rusya	112,4
Estonya	110.2
SSCB (ortalama)	109,2
Ukrayna	107,6
Kırgızistan	106,2
Beyaz Rusya	103,8
Litvanya	102,2

Türkmenistan	101,8
Özbekistan	101,8
Moldavya	99,1
Tacikistan	97,8
Azerbaycan	93,5
Gürcistan	91,0
Ermenistan	85,9

Tablo 8: 10.000 kişi başına doktor (1970)[894]

Gürcistan	36,2
Letonya	35,6
Estonya	33,1
Rusya	29,0
Ermenistan	28,8
Ukrayna	27,6
Litvanya	27,4
SSCB (ortalama)	27,5
Beyaz Rusya	25,8
Azerbaycan	25,0
Kazakistan	21,9
Türkmenistan	21,4
Kırgızistan	20,7
Moldavya	20,5
Özbekistan	20,0
Tacikistan	15,9

Tablo 9: Konut inşası yatırımları (1970)[895] kişi başına ruble

Estonya	76,4
Kazakistan	68,9
Litvanya	65,7
Rusya	62,3
Ermenistan	61,7
Moldavya	57,5
Letonya	57,0

SSCB (ortalama)	55,1
Türkmenistan	54,0
Beyaz Rusya	49,8
Özbekistan	45,0
Kırgızistan	44,6
Gürcistan	40,8
Ukrayna	39,8
Tacikistan	39,5
Azerbaycan	31,0

Tablo 10: İnşa edilen konutlar, 1000 kişi başına (1970)[896]

Litvanya	12,0
Estonya	11,1
Ermenistan	10,6
Rusya	10,1
Beyaz Rusya	9,9
Kazakistan	9,5
SSCB (ortalama)	9,4
Kırgızistan	9,0
Letonya	8,9
Türkmenistan	8,7
Ukrayna	8,3
Moldavya	8,1
Özbekistan	7,7
Tacikistan	7,6
Gürcistan	6,2
Azerbaycan	6,2

Tablo 11: Genel eğitim harcamaları, öğrenci başına ruble (1965)[897]

Letonya	166,5
Estonya	165,9
Litvanya	157,3
Gürcistan	150,7

Beyaz Rusya	147,9
Ermenistan	145,4
Tacikistan	139,6
Türkmenistan	129,0
Ukrayna	126,6
Azerbaycan	125,9
SSCB (ortalama)	125,4
Rusya	122,8
Moldavya	120,1
Kırgızistan	118,6
Özbekistan	115,6
Kazakistan	113,5

Tablo 12: Sağlık harcamaları, kişi başına ruble (1965)[898]

Estonya	34,4
Letonya	30,7
Rusya	28,7
SSCB (ortalama)	27,0
Kazakistan	26,6
Litvanya	26,4
Gürcistan	25,9
Ukrayna	25,3
Türkmenistan	25,2
Beyaz Rusya	24,7
Kırgızistan	24,2
Moldavya	23,6
Ermenistan	23,0
Azerbaycan	22,6
Tacikistan	22,0
Özbekistan	19,0

EK 2

(Bkz. Bölüm 26, "Ulusal Küçük Düşürme")

Tablo 1: Sanayide verimliliğin ortalama yıllık büyüme oranı,

% olarak (1960-70)[899]	
Letonya	3,8
Estonya	3,7
Beyaz Rusya	3,0
Gürcistan	2,8
Kırgızistan	2,6
Litvanya	2,6
Ukrayna	2,4
Rusya	2,4
SSCB	2,4
Ermenistan	1,5
Kazakistan	1,2
Moldavya	1,1
Azerbaycan	0,5
Tacikistan	0,4
Özbekistan	0,1
Türkmenistan	-0,3

Tablo 2: Kişi başına ulusal gelirin büyüme oranı, % olarak (1960-70)[900]

Litvanya	112
Beyaz Rusya	100
Moldavya	87
Letonya	84
Estonya	82
Rusya	81
Ukrayna	77
SSCB	76
Ermenistan	75
Gürcistan	72
Kazakistan	70
Kırgızistan	63
Tacikistan	50
Özbekistan	39

Azerbaycan	25
Türkmenistan	21

Tablo 3: Kişi başına konut alanının artışı, % olarak (1958-70)[901]

Rusya	35,1
SSCB	32,8
Ukrayna	29,7
Beyaz Rusya	29,3
Moldavya	29,1
Kazakistan	28,3
Gürcistan	26,9
Kırgızistan	26,5
Ermenistan	26,4
Estonya	26,3
Türkmenistan	21,1
Litvanya	19,7
Azerbaycan	18,2
Letonya	15,5
Tacikistan	14,8
Özbekistan	9,6

EK 3
"Leningrad Olayı"

1948 ve 1949 arasında, Stalin'in henüz yaşadığı dönemde, tam da, nihayetinde Brejnev döneminde gerçekleştirilen ve daha o zaman (1948-1949-çn.) Sovyetler Birliği'nde, esas itibarıyla, kapitalist bir toplumun yeniden inşasına götürecek o "İktisat Reformu"nu uygulamak için ciddi bir adım atıldı.

Vosnesenski'nin ekonomik tezleri

1948/1949 "İktisat Reformu", 1939'dan itibaren SBKP Merkez Komitesi üyesi, 1947'den itibaren Siyasi Büro üyesi,

1937'den itibaren Devlet Planlama Komisyonu Başkanı, 1939'dan beri de Başbakan Yardımcısı olan Nikolai Vosnesenski tarafından teorik olarak esinlendirildi ve teşvik edildi.

1947 yılında Vosnesenski'nin "Anavatan Savaşı Döneminde SSCB'de Savaş Ekonomisi" kitabı yayımlandı; bu kitabın ana düşüncesi, yazarın, Sovyet ekonomisinin çeşitli bölümlerinde emeğin dağılımının "değer yasası"na göre gerçekleştiği (esasen, "gerçekleşmek zorunda olduğu" kastedilmişti) iddiasıydı; burada "değer yasası"ndan tek tek işletmelerin ve sanayi dallarının verimliliği anlaşılıyordu.

Bu nedenle Vosnesenski, metaların fiyatlarının, "üretim fiyatları"na (Marks tarafından kapitalist ekonomi analizinde "üretim masrafları+ortalama kâr" olarak tanımlanır) dayanması gereken "pazar fiyatları" olması gerektiğini talep ediyordu. Bu nedenle o, "maliyet hesaplaması"nın rolünün (tek tek işletmelerin ve sanayi dallarının verimliliğine dayanan hesaplama) üretimin örgütlenmesinde ekonomik teşviklerle birlikte, işletme personeli için primler biçiminde büyütülmesinin gerekliliğini vurguluyordu.

> "Üretim masraflarını ve metaların dağıtımını düzenleyen temel yasa, değer yasasıdır... Sosyalist bir ekonomide değer yasası, üretim masraflarını para formunda hesaplama ve planlama gerekliliğine işaret etmektedir...
>
> Sovyet ekonomi sisteminde devlet planı, değer yasasından, onun, üretimin zorunlu oranlarını ve toplumsal emeğin ve sosyal ürünlerin paylaşımını tespit etmesi biçiminde yararlanıyor...
>
> Değer yasası sadece üretimde değil, bilakis ürünlerin mübadelesinde de etkide bulunuyor... Sosyalist bir ekonomide fiyatlar, bir ürünün veya onun üretim masraflarının ve sonuçta da, üretimi için harcanan toplumsal bakımdan zorunlu emeğin niceliğinin parasal ifadesinden başka bir şey değildir...
>
> Değer yasası... bizzat, Sovyet ulusal ekonomisinin çeşitli dalları arasında emeğin dağıtımı safhasında da etkide

bulunmaktadır...

Savaş ekonomisi döneminde Sovyet sanayi işletmelerinde üretimin örgütlenmesi ve planlanmasıyla ilgili olarak burada aşağıdaki ayırım özellikleri öne çıkartılmalıdır: Sıkı masraf hesaplaması, kâr ve zarar hesaplaması ve üretim masraflarının azaltılması. Üretimin arttırılması için oldukça önemli bir kaldıraç, çoğaltılmış üretim için şahsi teşvikin prim sistemiyle oluşturulmasıdır...

Bilimsel sosyalizm... sosyalist ekonomide değer yasasının anlamını yadsımıyor, pazar fiyatlarının veya kâr ve zarar hesaplamasının anlamını yadsımıyor... Sovyet ekonomisinde kâr ve zarar hesaplamasına gelince; bu, sadece, asla sosyalist ekonomi sistemine ters düşmüyor, aksine sosyalist üretimin gelişmesi için güçlü bir teşvik olarak hizmet görüyor; yani kârın artışına katkıda bulunduğu müddetçe."[902]

Roy Medvedyev, Vosnesenski'nin kitabının Sovyet iktisat bilimcilerinin bir kısmında uyandırdığı "popülerliği" doğruluyor:

"Vosnesenski'nin kitabı, bazı ekonomistler nezdinde süratle popüler oldu. Onun bazı tezleri, Stalin'in tezleriyle aynı kefeye kondu."[903]

Stalin'in, Vosnesenski'nin ekonomik tezlerine karşı güçlü itirazları, ancak dört seneden fazla bir zaman sonra, 1952 yılında (Bu gecikmenin önemi aşağıda ele alınacak) ve "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları" yazısında açıklandı. Bu yazının çoğu kısmındaki açıklamalar (Vosnesenski, bu tezlerin yazarı olarak ismen belirtilmemesine rağmen) bu tezlerin çürütülmesiyle ilgilidir:

"Değer yasasının bizde, sosyalist sistemde var olup olmadığı ve etkide bulunup bulunmadığı bazen soruluyor. Evet, vardır ve etkilidir. Nerede meta ve meta üretimi bulunuyorsa, değer yasası orada zorunlu olarak vardır... Ama bu, değer yasasının... ülkemizde üretimi düzenlediği anlamına mı gelir? Hayır, bu anlama gelmez. Sadece, değer yasasının etki alanı bizim ekonomi sistemimizde oldukça sınırlandırılmıştır ve sadece belli bir çerçevede gelişebilir... Değer yasasının, çeşitli üretim dallarına dağıtılmış 'emeğin

oranları'nı düzenlediği iddiası da tamamen yanlıştır.

Eğer bu doğru olsaydı, neden, çok kez daha az kârlı olan, bazen hiç de kârlı bulunmayan ağır sanayi yerine, daha kârlı olan hafif sanayimizi sonuna kadar öncelikle geliştirmeyelim ki?

Eğer bu doğru olsaydı... neden şimdilik kârsız olan ağır sanayi işletmelerimiz kapatılarak... yeni hafif sanayi işletmeleri açılmıyor?

Eğer bu doğru olsaydı, neden, bizde ulusal ekonomi için çok gerekli olmakla birlikte, az kârlı olan işletmelerin işçileri, sözüm ona üretim dalları arasında emeğin dağılımının 'oranlarını' düzenleyen değer yasası uyarınca daha kârlı işletmelere doğru aktarılmıyorlar?...

Değer yasası, sadece kapitalizmde üretimin düzenleyicisi olabilir...

Eğer verimliliği bir tek yıl süresince çeşitli işletmeler ya da üretim dalları yönünden değil, örneğin on-onbeş yıl içinde, ulusal ekonominin tümü olarak göz önüne getirirsek- ki sorun ancak bu biçimde doğru olarak ele alınabilir- çeşitli işletmelerin ya da üretim dallarının ani ve eğreti verimliliği, kararlı ve sürekli verimliliğin üstün biçimiyle, hiçbir biçimde karşılaştırılamaz.'"[904]

Vosnesenski tarafından yönetilen muhalefet

Ama Vosnesenski'nin ekonomi tezleri üzerine tartışma, asla sadece akademik karakterli değildi. Çünkü Vosnesenski, Devlet Planlama Komisyonu'nun başkanı olarak, o tezleri pratiğe geçirmeyi amaçlayan bir "İktisat Reformu"nu oluşturmak için otoritesini kötüye kullanıyordu.

Bu niyeti güden Vosnesenski, sadece, çok sayıda önde gelen ekonomistin -ki bunu yapan Leontiyev veya Gatovski gibi ekonomistlerin çoğu, sonraları, Brejnev döneminde uygulanan tam da aynı "İktisat Reformu"na yolu açan Liberman tezlerinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamışlardır- açık desteğini almamıştı; o, parti ve devlet mekanizmasının, özellikle Leningrad'daki üst kademelerdekilerin güçlü desteğinden de emindi.

Vosnesenski'nin 1948/1949 "İktisat Reformu"nu açıkça doğrudan destekleyenler arasında örneğin şunlar vardı:

-Aleksey Kuznetzov: 1945 ve 1946 arasında Leningrad'da Parti Birinci Sekreteri ve sonra Merkez Komite Sekreteri;

-Grigori Popov: Moskova'da Parti Birinci Sekreteri, aynı zamanda Merkez Komite Sekreteri;

-Pyotr Popkov: Kuznetzov'un halefi olarak Leningrad'da Parti Birinci Sekreteri (1946 yılı) ve aynı zamanda Yüksek Sovyet Başkanlığı üyesi;

-Mihail Rodyonov: Rus Cumhuriyeti Başbakanı;

-Aleksey Vosnesenski, Nikolay'ın kardeşi ve 1944-1948 arası Leningrad Üniversitesi Rektörü, sonra Rus Cumhuriyeti Eğitim Bakanı;

-Ivan Golyakov (İvan Golyakov-çn.): Yüksek Mahkeme Başkanı;

-Orgeneral Ivan Şikin: Sovyet Ordusu Siyasi İdare Şefi.

Vosnesenski'yle bağ içinde olan ve onun ekonomi tezlerini gizli gizli destekleyen tanınmış kişiler arasında sonraları SSCB Başbakanı olan Aleksey Kosigin de vardı: 1937-1938 arasında Leningrad Oktyabr Spinning Mill işletme direktörü, Leningrad Belediye Başkanı (1939-1940), 1943-1946 arası Rus Cumhuriyeti Başbakanı, sonra SSCB Maliye Bakanı (1948) ve Aralık'tan (1948) itibaren Hafif Sanayi Bakanı; nihayet 1948'den itibaren SBKP MK Siyasi Büro üyesi:

> "Anlaşılan o ki, Sovyet Bakanlık Konseyi'nin şimdiki başkanı olan Aleksey Kosigin, Vosnesenski'nin, iktisat reformu sorunlarındaki müttefikidir."[905]
>
> "O zaman (1948-1949, yazar) Leningrad'da bulunan ve şehir ziyaretleri sırasında Kosigin'le sıkı ilişki içinde olan bir Rus kaçağı (düşman safına geçen-çn.), Kosigin'in, bir doğum günü partisinde geç saatlerde sarhoş olduğunu ve Stalin'e 'çiçek bozuğu domuz' diye küfrettiğini ve diktatörün ortadan kaldırılmasında başarılı olunursa Sovyetler Birliği'nin fevkalade bir ülke olabileceğini eklediğini bildiriyor."[906]

O dönemde Leningrad'da parti ve hükümet çevrelerinde muhalif görüşler görece bir açıklıkla dile getiriliyordu. Bu, kendisini, Milovan Djilas önderliğinde bir Yugoslav delegasyonunun Sovyetler Birliği'ndeki ziyareti esnasında gösterdi. Bu, Sovyet hükümetinin askeri ve sivil danışmanlarını Yugoslavya'dan geri çekmesinden iki ay önce ve Yugoslavya Komünist Partisi'nin Kominform'dan dışlanmasından dört ay önce oluyordu, çünkü bu parti, "...sadece, Yugoslavya'nın sıradan bir burjuva cumhuriyet olarak yozlaşmasına, bağımsızlığının kaybına ve emperyalist ülkelerin bir sömürgesine dönüşümüne götürebilecek"[907] bir rota tutturmuştu.

Yugoslav delegasyonunun, Moskova'da soğuk karşılanmasında şaşılacak bir yan yok. Ama buna karşın o, Leningrad'da parti ve hükümet çevreleri tarafından oldukça sıcak karşılandı:

> "Djilas, Koca, Popovic ve Vukmanovic, Leningrad'ı ziyaret etme isteklerini dile getirdiler. Onlar orada sıcak karşılandılar. Onların hizmetine bir villa sunuldu ve Bölge Komitesi Sekreteri Popov, onları karşıladı."[908]

Delegasyonun Leningrad'daki ziyaretini anlatan Djilas, "süratle ortak bir siyasi dilde anlaşabildiklerini" belirttiği parti ve devlet görevlilerinin, "sade insancıllıkları" için şükranlarını dile getiriyordu:

> "Leningrad'a ziyaret bizi tazeledi ve bizi biraz ferahlattı. Leningradlı görevlilerle karşılaşmamız, hayranlığımıza insancıl sıcaklık kattı. En son insana kadar sade, yetişmiş, yoğun çalışan insanlar... Ama onlar, kendi başlarına bir yaşam yaşıyordu. Onlarla kolayca ve hızlıca anlaştık... Bu insanların, şehirlerinin ve vatandaşlarının yaşamını, bu konuda Moskova'daki görevlilerde olduğundan (farklı olarak) insancıl bir tarzda ele aldıklarını tespit ettik.
>
> Bana öyle geliyordu ki, onlarla oldukça süratle ortak bir siyasi dilde anlaşabilirim. Gerçekten de, bu insanların totalitarizmin çarkından kurtulmayı başaramadığını -sadece, cesaretli olmaya cesaret ettikleri için- iki yıl sonra öğrendiğimde şaşırmadım."[909]

Yugoslavya delegasyonu ve Leningradlı parti ve devlet görevlileri arasındaki sıcak ilişkiler, Moskova'nın gözünden kaçmadı:

SSCB'deki son ziyareti vesilesiyle yoldaş Djilas, Moskova'da kısa bir konaklamadan sonra, birkaç günlüğüne, Sovyet yoldaşlarla... temasta bulunduğu Leningrad'a geçti. Yoldaş Djilas, SSCB'nin bu (önder-yazar) görevlileri tarafından bilgilendirilmekten vazgeçti (böyle bir işe girişmediçn.); ama Leningrad örgütlerinin yerel görevlileriyle bu konularda görüştü.

Yoldaş Djilas orada ne yaptı? Hangi bilgileri temin etti?.. Umarız, Anglo-Amerikan ve Fransız İstihbarat Servisleri için bilgi toplamadı?"[910]

1949 yılında Yugoslavya Komünist Partisi önderleri, sadece, Yugoslavya'da kapitalizmi yeniden inşa etmek isteyen karşıdevrimciler değildi; aksine, bu karşıdevrimcilik ve pro-sosyalist ülkelerde, batılı güçlerin, casusluk yapan ve komplolar düzenleyen işgüzar ajanları olmakla suçlandıkları hatırlanırsa, burada, mektuptan alınan son paragraf yeni bir anlam kazanır. Kasım 1949'daki Yugoslavya'ya ilişkin Kominform bildirgesi, kati bir şekilde, "Tito-Rankovic grubunun, emperyalizmin doğrudan ajanlığına doğru gelişmesine..."[911] dayanıyordu.

"Leningrad olayı"yla bağlam içinde Sulzberg Raporu (1956) daha büyük bir siyasi öneme sahipti; bu rapora göre, "...şimdi parti önderleri... Vosnesenski ve Kuznetzov'un... 1949'da... Rus Sovyet Cumhuriyeti'nde... merkezi, Moskova yerine Leningrad'da olan... kendi komünist örgütlerini kurmaya çalıştıklarını kabul ediyorlardı."[912]

Vosnesenski'nin "İktisat Reformu"

Vosnesenski önderliğinde Devlet Planlama Komisyonu tarafından hazırlanan ve 1 Ocak 1949'da yürürlüğe konan "İktisat Reformu", bu siyasi arka plan ve Vosnesenski'nin ekonomi tezleriyle bağlam içinde ele alınmalıdır.

Bu tedbirle toptancı fiyatları, değerleri veya "üretim değerleri"yle (maliyet fiyatı+ortalama kâr) uyumluluk sağlamak için

"yeniden örgütlendi." Sonuç, "Çoğu temel madde fiyatlarının ve nakliyat masraflarının iki mislinden daha fazla artması"[913] oldu.

Bazı batılı ekonomistler, o zaman, bu "İktisat Reformu"nun anlamını kavramışlardı:

> "Sovyetler Birliği'nde bazı planlama memurları... sağlıklı ve sorunsuz işleyen bir ekonomi için fiyat mekanizmasının amaca uygun uygulanışının kaçınılmaz bir koşul olduğuna... kesin karar... verdiler."[914]

Karşı vuruş

Vosnesenski'nin "İktisat Reformu"nun uygulamaya konmasından birkaç hafta sonra karşıtları cevap verdi:

13 Mart 1949'da, Nikolai Vosnesenski'nin, Devlet Planlama Komisyonu Başkanı görevinden azledildiği ve yerine Maksim Subarov'un getirildiği ve Mihail Rodionov'un da RSFSC Başbakanı görevinden azledildiği ve yerine B. Çernouzov'un getirildiği açıklandı.

Pyotr Popkov'un Yüksek Sovyet Başkanlığı üyeliğinden alındığı ve yerine Vassili Adrianov'un getirildiği 14 Mart'ta açıklandı.

Ivan Golyakov'un Yüksek Mahkeme Başkanlığı görevinden azledildiği ve yerine Anatol Volin'in getirildiği 15 Mart'ta açıklandı.

Aleksey Vosnesenski'nin RSFSC Eğitim Bakanı görevinden alındığı 15 Temmuz'da açıklandı.

15 Ocak 1950'de Yüksek Sovyet Başkanlığı'nın bir kararnamesi, Mayıs 1947'de kaldırılan, vatan hainleri ve devlete karşı başka suçlar için ölüm cezasını yeniden uygulamaya koydu.

Ve iki aşamada, 1 Ocak ve 1 Temmuz 1950'de 1949 "İktisat Reformu" geçersiz ilan edildi.

İlk bakışta, o zaman, başında Vosnesenski'nin bulunduğu muhalefet gruplarına karşı saldırıyla ilgili olarak Sovyetler Birliği'nde açıklananın hepsinin bu kadar olduğu sanılır.

Ama:

Şubat/Mart 1949'da Aleksey Kusnetzov, Partinin Merkez Komitesi Sekreteri olarak görevinden alındı; Nikolai Vosnesenski, MK Siyasi Bürosu'ndaki konumunu kaybetti; Pyotr Popkov, partinin Leningrad Örgütü Birinci Sekreteri görevinden alındı; Ivan Şikin, Sovyet Ordusu Siyasi İdare şefi görevini yitirdi ve nihayet Aralık 1949'da Grigori Popov, Moskova parti örgütü Birinci Sekreteri ve Parti MK Sekreteri olarak görevden alındı ve Nikita Kruşçev, her iki görevi de üstlenen halef oldu.

Leningrad'da çoğu önder parti ve devlet organları, yeni atamalarla dolduruldu. Frol Koslov, SBKP 19. Kongresi'nde (Ekim 1952) şunu bildiriyordu:

> "... Kısa bir zaman önce 2 binden fazla kişi... önder konumlara getirildi."[915]

Daha Temmuz 1949'da Vosnesenski partiden atıldı, çünkü o zaman yayımlanmamış olan 13 Temmuz tarihli bir MK bildirgesi, onunla ilgili olarak "yoldaş" hitabını kullanmıyordu.

Muhalefet grubunun bazı üyeleri, geçici olarak, ikinci derecede görevler aldılar: Kuznetzov, MK Uzakdoğu Sekreteri oldu; Popov, "şehir imarcılığında sorumlu bir görev" aldı. Ama Vosnesenski'ye böyle bir görev verilmedi ve "Komünizmin Politik Ekonomisi" başlıklı ekonomi tezlerinin yeni bir anlatımına başladığı yerde, evinde kaldı.

Kasım/Aralık 1949'da Vosnesenski, kardeşi, Kusnetzov, Popkov, Popov, Rodyonov, Golyakov ve Şikin tutuklandılar ve 1950'de mahkemeye verildiler; Vosnesenski'nin durumunda olduğu gibi, Devlet Plan Komisyonu'nun gizli dokümanlarını yabancı devletlere vermeyi içeren dava nedeniyle.[916]

"Leningrad olayı" çerçevesinde dava edilenlerin -Nikolai Vosnesenski, Kuznetzov, Popkov ve Rodyonov dahil- bazıları ölüm cezasına çarptırıldılar ve 30 Eylül 1950'de idam edildiler. Diğerleri sağ kaldılar ve Stalin sonrası önderlik tarafından "serbest bırakıldılar" ve sonra da itibarları iade edildi. Daha Mart 1953'te Popov, SSCB'nin Polonya'daki elçisi oldu ve Şikin, Aralık 1954'te bir takdir aldı.

Ama, "Mikoyan ve Malenkov'un, tamamen sadıktır diye Stalin'e yemin ederek araya girmelerinden sonra"[917] Aleksey Kosigin, cezai takibattan kurtuldu.

SBKP 19. Kongresi'nden (Ekim 1952) sonra Kosigin, Siyasi Büro'daki tam üyeliğini kaybetti ve yeni Prezidyum -bu mercinin üyelerinin sayısı 12'den 25'e çıkmasına rağmen- için aday üyelik durumuna ötelendi.

Karşı vuruşta Stalin'in rolü

Vosnesenski tarafından öne sürülen ekonomi tezlerine karşı Stalin'in enerjik direnişinden dolayı Kruşçev'in Şubat 1956'da SBKP 20. Parti Kongresi'nden önce "gizli konuşması"nda, Vosnesenski'nin önderlik ettiği gruba karşı, karşı vuruşun bizzat Stalin tarafından örgütlendiği iddiasının gerçeği ifade ettiğine şüphe duymak için bir neden yoktur:

> " 'Leningrad Olayı', Stalin'in, önder parti görevlilerine karşı ortaya koyduğu inatçılığın sonucuydu da... Stalin, 'Leningrad Olayı'nı bizzat izlemekteydi... Stalin, Vosnesenski ve Kusnetzov nezdinde 'olay'ın araştırılması için talimat vermişti.'"[918]

Girişte belirtilen, o dönem Stalin ve siyasi müttefiklerinin hem SBKP Merkez Komitesi'nde ve hem de Siyasi Büro'da azınlıkta olmaları gerçeği nedeniyle, Kruşçev'in, bu karşı vuruşun, bu organlar dışında start aldığı iddiasına şüphe duymanın da bir nedeni yoktur:

> "Partinin Merkez Komitesi'nde ve MK Siyasi Bürosu'nda normal bir durum hakim olsaydı, bu türden olaylar ('Leningrad Olayı' gibi), partinin mutat tarzıyla incelenir ve bütün ilgili yönler gözden geçirilirdi... Stalin, 'Leningrad Olayı'nı bizzat izliyordu ve bu sorunun bütün yönleri, o zaman Siyasi Büro üyelerinin çoğunluğu tarafından bilinmiyordu... Vosnesenski'yi Siyasi Büro'dan dışlama kararının hiç tartışılmaması, aksine gizlice alınması tipikti. Aynısı, Kuznetzov ve Rodyonov'un görevlerinden uzaklaştırılması için de geçerlidir."[919]

Kruşçev, Stalin ve yoldaşlarının hangi "dolambaçlı" yollarla, Vosnesenski'nin önderlik ettiği gruba dahil insanları, önce, Merkez Komite'nin onayını almaksızın görevlerinden almayı başardıkları üzerine bilgi vermiyor. Ama 30'lu yıllarda benzeri durumlarda kullandıklarına benzer bir yöntem kullandıklarından hareket edilmelidir.

Bu yöntemde ilk adım, Aleksander Poskrebişev'in başında bulunduğu, muhalif çoğunluğun kontrolü dışında çalışan Genel Sekreterin şahsi sekreteryasının, ihanet işledikleri şüphesi altında olan kişilerin faaliyetlerini bizzat araştırmaya başlamasıdır.

Bu araştırmaların sonuçları olumlu olduğunda kanıtlar, resmi devlet güvenlik organlarına veriliyordu. Bu organlar, bizzat gizli muhalifler (Yagoda/Yeşov döneminde, 1934-38-olduğu gibi) veya muhalefetin sempatizanları (burada söz konusu olan Abakumov döneminde, 1946-52-olduğu gibi) tarafından yönetilmesine rağmen, bu güvenlik organlarının sorumluları şu seçimle karşı karşıyaydı; ya kendi araştırmalarını yapacaklar ve kanıtlara dayanarak harekete geçecekler veya suç ortakları ve hainler olarak teşhir olacaklar. Gizli faaliyet sürdüren komplocuların anlaştıkları yürüyüş rotasına göre, istisnasız birinci yol seçilmişti.

İlk görünüşe göre söz konusu kişiler hakkında tutarlı kanıtların olduğu üzerine devlet güvenlik organlarının kararıyla, SBKP Genel Sekreteri olarak Stalin, Merkez Komite adına, bu kişilerin partideki görevlerinden alınmalarına ve sorumlu devlet organlarına, devlet görevlerinden atılmaları için tavsiyede bulunmaya yönelik acil tedbirlerin alınmasını tavsiye etmek için kendini yeterli güçlü konumda hissediyordu.

Şüphesiz ki bu, Kruşçev'in SBKP 20. Kongresi'ndeki "gizli konuşması"nda şikayetçi olmak istediği noktaydı; Kruşçev, Stalin'in "keyfi tavrı"ndan veya "sayısız müdahaleleri"nden,[920] "...Komitenin veya bizzat MK Siyasi Büro üyelerinin fikrini almadan Merkez Komitesi adına hareket etmesinden"[921] bahsediyordu.

Genel Sekreter'in aciliyet tedbirlerinin, tabii ki hem Siyasi Büro ve hem de MK tarafından onanması gerekiyordu. Ama bu, muhalif çoğunluğu, şu seçimle karşı karşıya bırakıyordu; ya alınan tedbirler onaylanacak veya hainlerin suç ortağı olarak teşhir olmak göze alınacak. Kararlaştırılan yürüyüş rotasına göre, istisnasız hepsi

birinci yolu seçtiler. Bununla ilgili olarak Kruşçev şöyle demişti:

> "Bu ilişkiler, her bir Siyasi Büro üyesini oldukça zor bir duruma sokuyordu... Bir Siyasi Büro üyesi için, sadece bir tane de olsa, akla uymayan veya temiz olmayan bir yönteme karşı koymanın nasıl zor olduğunu anlayacaksınız."[922]

Susmak üzerine anlaşma

Geriye cevaplandırılmamış soru kalıyor:

Vosnesenski ve suç ortaklarının parti görevlerinden alınmaları, tutuklanmaları ve mahkemeleri üzerine susma anlaşmasından kim sorumluydu?

Vosnesenski'nin ekonomi tezlerini şiddetle reddeden Stalin ve siyasi müttefikleri, tabii ki, tam da bu tezlerin yazarının, Sovyet devletine karşı ihanetten dolayı yargılandığının ve sonuçta da suçlu bulunduğunun açıklanmasından dolayı bu tezlere karşı direnişlerinde sadece kârlı çıkabilirlerdi.

Diğer taraftan, gizli faaliyet sürdüren muhaliflerin, tam da bunun karşıtı bir çıkarları vardı. Çünkü onlar, Vosnesenski'nin, durumun uygun olduğu bir ortamda çekmeceden çıkaracakları ekonomi tezlerini destekliyorlardı.

Hem Merkez Komite'de ve hem de Siyasi Büro'da çoğunluğa sahip oldukları için bunu, Stalin tarafından örgütlenen "temizliğin" zorunlu onanmasından doğan konumları üzerine zararlı etkileri mümkün olduğunca sınırlandırmak için kullandılar: Vosnesenski ve grubunun parti görevlerinden uzaklaştırılmasının, tutuklanmalarının ve mahkemelerinin, Vosnesenski'nin ekonomi tezlerinin herhangi bir mahkum edilişiyle birlikte açıklanmasını yasaklayan bildirgelerin yayımlanmasını başardılar.

13 Temmuz 1949'da SBKP Merkez Komitesi, Vosnesenski'nin kitabının "aşırı övülmesi"nden dolayı, "Bolşevik" dergisi yayımlayıcısının ve yazı kurulunun birçok üyesinin görevden alınmasını içeren bir bildirge yayımladı:

> "Bolşevik'in yayımlayıcıları, sütunlarını, N. Vosnesenski'nin kitabı 'Anavatan Savaşı Döneminde SSCB'de Savaş Ekonomisi'ne yaltakçı övgüye açmakla ve onu, 'derin bilimsel bir araştırma' olarak tavsiye etmekle ağır bir hata işlemiştir."[923]

Ama, bu karar, o zaman "Leningrad Olayı"yla ilgili olarak

alınan diğer kararlar gibi yayımlanmadı. Ancak 24 Aralık 1952'de -üç seneden fazla bir zaman sonra- onun bir kısmı Mihail Suslov'un "Pravda"daki bir makalesinde yansıtıldı.

Vosnesenski'nin ekonomi tezlerine karşı ilk açık eleştiri, keza 1952'de yayımlandı; Stalin, kendisine verilen "zararsız" bir görevi -politik ekonomi ders kitabı taslağının yorumlanması- Vosnesenski'nin adını anmaksızın, o tezleri mahkum etmek için fırsat olarak değerlendirdi.

Bu, yaklaşık aynı dönemde -sonbahar 1952- Kremlin hastanesinde çalışan radyolog Dr. Lydia Timaşuk'un Stalin'e bir mektup yazdığı dönemde oluyordu; bu mektupta o, bir dizi Kremlin doktorunu, muhalif bir komployа katılmakla, Andrey Jdanov veya Alexander Şçerbakov gibi Stalin'le sıkı ilişki içinde olan Sovyet önderlerinin kasti yanlış tıbbi "muayene"yle öldürülmelerini örgütlemekle suçluyor.

Bu atmosferde, bu olayda soruşturmaların devam ettiği dönemde tanınmış bir dizi parti ve devlet önderinin olaya katıldığı tahmin ediliyordu ve Kasım 1952'de başta Rudolf Slánsk ve Vladimir Clementis olmak üzere Çekoslovak parti ve devlet önderine karşı açık mahkemeden hemen sonra, bu mahkeme seyri içinde dava edilenler, Yugoslavya parti ve devlet önderleriyle birlikte vatan hainliği yaptıklarını kabul ettiler; (bu koşullarda) Sovyet Partisi Merkez Komitesi'ndeki ve Siyasi Büro'daki gizli muhaliflerin çoğunluğu, azınlığa, "Leningrad Olayı" nedeniyle 1949'dan beri uygulanan susma politikasından uzaklaşmaya müsaade etmek zorunda kalmıştır.

Belirtildiği gibi 24 Aralık 1952'de Mihail Suslov'un, SBKP MK resmi organı "Pravda"da bir makalesi yayımlandı. Bu makalede, ilk defa, "Leningrad Olayı"yla bağlam içinde üç yıl önce çıkartılmış üç MK bildirgesinin birinden alıntı yapılıyordu ve yine ilk defa, Vosnesenski'nin ekonomi tezleri kati bir biçimde revizyonist olarak tanımlanıyordu:

> "Vosnesenski'nin bu yazısı ('Anavatan Savaşı Döneminde SSCB'de Savaş Ekonomisi'), sosyalizmin politik

ekonomisinin problemlerinin çözümünü örtüyor, planların ve devletin Sovyet toplumunda oynadığı rol üzerine volontarist görüşlerin bir karmakarışıklığını oluşturuyor, SSCB'nin ulusal ekonomisinin bölümleri arasında emeğin dağılımını güya düzenleyen değer yasasını fetiş yapıyor."[924]

Bu makalenin yayımlanmasından sonra Vosnesenski'nin iktisat tezlerine karşı yoğun bir ideolojik kampanya başlatıldı.

9-11 Ocak 1952'de gerçekleştirilen bir konferansta neredeyse 1000 ekonomist, Vosnesenski'nin iktisat tezlerini desteklemiş olan o yoldaşlarının hatasını "mahkum etmeyi" değer buluyorlardı.

12 Ocak 1953'te "Pravda"nın başyazısı Vosnesenski'nin ekonomi tezlerine karşı mücadeleyi "...troçkist maceracılara ve sağ teslimiyetçilere"[925] karşı sürdürülmüş olan mücadeleyle karşılaştırıyordu.

28 Ocak 1953'te "Komünist" dergisi, bir dizi ekonomist ve filozofu, Vosnesenski'nin ekonomi tezlerini desteklemeleri nedeniyle isim vererek mahkum ediyordu.

Ama Vosnesenski'nin tezlerine yönelik kampanya, Stalin'in ölümünden (5 Mart 1953) sonra aniden son buldu.

"İade-i itibar"

Stalin'in ölümünden 21 ay sonra, Aralık 1954'te Sovyet partisinde hâlâ gizli faaliyet yürüten revizyonistler, kendilerini, "Leningrad Olayı" döneminde Devlet Güvenliği Bakanı olan Viktor Abakumov'dan intikam almak için yeterli güçlü konumda hissediyorlardı.

24 Aralık 1954'te, 1949-1950 döneminde güvenlik organlarının diğer beş sorumlusuyla birlikte Abakumov'un "vatana ihanet ve siyasi sabotaj" nedeniyle, kamuya kapalı olarak, Sovyet Yüksek Askeri Mahkemesi'nde yargılandıkları açıklandı. Hepsi suçlu bulunmuş ve Abakumov dahil dördü idam edilmiş; ikisi uzun hapis cezasına çarptırılmıştır. Resmi açıklamada Abakumov'un "...Leningrad olayı denen olayı uydurduğu"[926] yer alıyor.

14 ay sonra önder revizyonistler, kendilerini, Stalin'in "sadık çalışma arkadaşları" maskesini indirecek kadar güçlü hissediyorlardı. SBKP 20. Kongresi'nde, Şubat 1956'da, Stalin'in çok sayıda "iyi komünisti öldürdüğü" suçlamasında bulunduğu "gizli konuşması"nda Birinci Sekreter Nikita Kruşçev, Vosnesenski ve Kuznetzov'u "Leningrad Olayı' uydurulduğu için... suçları olmadığı halde yaşamlarını kaybetmiş olan yetenekli ve seçkin önderler"[927] olarak tanımlıyordu.

Ve ekliyordu:

> "Suçsuz yere cezalandırılan kişilere, şimdi, itibarları iade ediliyor ve muzaffer Leningrad parti örgütünün şerefi yeniden eski haline getiriliyor. Bu olayı uyduran Abakumov ve diğerleri, askeri mahkemeye verildiler. Mahkemeleri Leningrad'da gerçekleşti ve hak ettiklerini aldılar."[928]

Tabii ki, Stalin döneminde açığa çıkartılamayan muhalif komplonun yaşamda kalmış üyesi olarak Kruşçev, açığa çıkartılmış komplocu ortaklarının tasfiyesini haksız olarak, "utanç verici sahtekârlıklar ve devrimci yasallığın polisiye zedelenmesi"[929] olarak göstermemezlik edemezdi.

Bizzat Kruşçev'in, Stalin'in, sosyalizmi savunduğuna inandığı için -ve Marksizm-Leninizm açısından tabii ki inanıyordu- bu olaylarda en yüce motiflere göre hareket ettiğini kabul etmeye zorlanması, Stalin'in adanmışlığının dikkate değer bir kabul edilişi olarak görülmelidir:

> "Bizim şimdi tartıştıklarımızın hepsi, Stalin'in yaşadığı dönemde, O'nun önderliğinde ve izniyle gerçekleşmekteydi; Stalin, bunun, çalışan sınıfların çıkarlarının savunulması için ve düşmanların komplolarının ve emperyalist kampın saldırılarının püskürtülmesi için gerekli olduğuna inanıyordu. O, bunu, işçi sınıfının çıkarlarının, sosyalizmin ve komünizmin... zaferinin çıkarları perspektifi açısından görüyordu... O, bunun, partinin, çalışan insanların çıkarları için, devrimci kazanımların savunulması için yapılması gerektiği düşüncesindeydi."[930]

DİPNOTLAR

1. R.A. Medvedjev: "Bırakalım Tarih Yargılasın"; Londra; 1972; s. 148

2. N.S. Kruşçev: Sovyetler Birliği Komünist Parti 18. Kongredeki söylevi; Mart 1939, "Sosyalizmin Karası Bugün ve Yarın"; Moskova, 1939; s. 381, 382, 383, 389, 390.

3. L. Feuchwanger: "Moskova 1937"; Londra; 1937; s. 93, 94-5

4. R. Conquest: "Büyük Terör"; Harmondsworth; 1971; s. 623-4, 626, 627.

5. "Devir"; 27 Şubat 1939; s. 11,

6. J.V. Stalin: "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri"; Moskova; 1952; s. 100-102.

7. K. Marx: "Kapital", Cilt 2; Londra; 1974; s. 362.

8. J.V. Stalin: SBKP(B) 15. Kongre Merkez Komite Politik Raporu; "İşler", Cilt 10; Moskova; 1954; s. 355.

9. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia" (Haberler); 28 Eylül 1965; M.E. Sharpe (basım): "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; New York; 1966; s. 15.

10. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek"; "Pravda" (Gerçek); 14 Ocak 1966, "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 9.

11. E.G. Liberman: "Endüstriyel Personelin Maddi Teşviği ve Ücret Muhasebesi"; "Voprosy Ekonomiki" (Ekonominin Problemleri); No. 6; 1955; M.E. Sharpe Cilt 1; s. 7.

12. L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü", "Kommunist" (Komünist); No. 18; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 95, 104.

13. V.S. Nemçinov: "Yoğun Planlarla İlgili Girişimler Yapmak", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 152.

14. V. Trapeznikov: "Girişimlerin Esnek Ekonomik İdaresi İçin"; "Pravda"; 17 Ağustos 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 193-4.

15. R. Belusov: "Baş Düşünce Ekonomik Faydadır"; "Pravda"; 13 Kasım 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 221.

16. V. Belkin ve I. Berman: "Girişimlerin Bağımsızlığı ve Ekonomik Uyarıcılar"; "İzvestia" içinde 4 Aralık 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 225.

17. V. Garbuzov: "Finans ve Ekonomik Uyarıcılar"; "Ekonomicheskaya gazeta" (Ekonomik gazete); No. 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 48.

18. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; "Komünist"; No. 15; 1965, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 80.

19. E. G. Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965 "Pravda"; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 172.

20. A. M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler"; "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 20.

21. E.G. Liberman: "Üretim Planlaması ve Uzun Zamanlı Operasyon Standartları"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 8; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 65-66.

22. A. Zverev: "Karmaşık Problemlerin Çözümünde Bitmiş-Basitleştirmeye Karşı" "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1, s. 142.

23. E.G. Liberman: "Kapitalizmle Flört mü Ediyoruz? Kârlar ve "Kârlar", "Sovyet Yaşam"; Temmuz 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 309.

24. SBKP Merkez Komite Kararı: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 147.

25. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül 1965, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 18-19.

26. S. Kavina: "Burjuva Teorilerinin Eğri Aynasında"; "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 44; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 141.

27. A.M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 16.

28. A. N. Yefimov: "Uzun Zamanlı Planlar ve Bilimsel Tahminler"; aynı yerde; s. 72.

29. E. G. Liberman: "Endüstriyel Yönetim Planlaması ve Gelişimi İçin Maddi Uyarıcılar", "Kommunist" (Komünist); No. 10; 1956; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 32.

30. E. G. Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 51.

31. V. Sokolov, M. Nazarov ve N. Kozlov: "Firma ve Müşteri"; "Ekonomicheskaya gazeta" 6 Ocak 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 251.

32. A. M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 21, 24.

33. P. B. Buniç: "Planlama ve Uyarım Metotları"; aynı yerde; s. 36, 49.

34. L. M. Gatovski: "Ekonomik Reformler ve Teknolojik İlerleme Uyarımı"; aynı yerde; s. 171.

35. B. I. Braginsky: "Sovyet Ekonomisinde Yönetim ve Planlama"; "Planlanmış Sovyet Ekonomisi" içerisinde; Moskova; 1974; s. 125, 126.

36. E. G. Liberman: "Sovyet Endüstri Planının Uygulanması İçin Ekonomik Kaldıraçlar"; "Kommunist"; No. 1; 1959; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 48.

37. R. Belusov: "Baş Düşünce Ekonomik Faydadır"; "Pravda"; 13 Kasım 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 220.

38. N.Y. Grogiçinski: "Hareketteki Ekonomik Reform", "Sovyet Ekono-

mik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 211.

39. A. Komin: "Planlanmış Ücret Düzenlemesi Uygulaması ve Metodolojisinde Problemler", "Planovoe Khoziaistvo" (Planlanmış Ekonomi); No. 9; 1972; "Ekonomik Problemler"; Cilt 16; No. 1; Mayıs 1973; s. 48.

40. V. Kotov: "Ücretler: Ulusal Ekonomik Planlamanın Aleti ve Planın Endeksleri Olan Temel Değer", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 9; 1972; "Ekonomik Problemler"; Cilt 16; No 1; Mayıs 1973; s. 61, 62, 63.

41. L. Veger: "Belirsizlik Koşulları Altında Ekonomik Faydanın Hesaplanması" No. 2; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15, No. 4; Ağustos 1972; s. 41.

42. A. M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 23.

43. E. G. Liberman: "Sovyet Endüstri Planının Uygulanması için Ekonomik Kaldıraçlar", "Kommunist"; No. 1; 1959; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 55

44. L. Alter: "Teşvikler Mutlaka Bir Girişimin Uzun Zamanlı Planlamasıyla İlişkilenmiştir", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 167.

45. V. Trapeznikov: "Girişimlerin Esnek Ekonomik İdaresi İçin", "Pravda"; 17 Ağustos 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 194, 195, 196.

46. L. Leontiev: "Ekonomik Yönetim Plan ve Metotları"; "Pravda"; 7 Eylül 1964, M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 208.

47. G. Kosyaçenko: "Plan ve Ücret Muhasebesi", "SSCB Finans"; No. 12; 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 232, 238.

48. N.K. Baybakov: "Yeni Koşullarda Ekonomik Planlamanın Görevleri"; "Pravda"; 29 Ekim 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 100.

49. L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü"; "Kommunist" No. 18; 1962; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 1; New York; 1966; s. 98.

50. N.S. Kruşçev: Sovyetler Birliği Komünist Parti Programına Rapor, 22. SBKP Kongresi; Londra; 1961; s. 54.

51. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek"; "Pravda"; 14 Ocak 1966; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 11

52. L. Gatovski, Aynı yerde; s.90.

53. A.M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 12.

54. S. Kamenitser: "Sovyet Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 130-131.

55. V. Trapeznikov: "Girişimlerin Değişebilir Ekonomik Yönetimi İçin"; "Pravda"; 17 Ağustos 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 196.

56. L. Leontiev: "Ekonomik Yönetim Plan ve Metotları"; "Pravda"; 7 Ey-

lül 1964; M.E. Sharpe, Cilt 1; s. 209.

57. E.G. Liberman: "Kapitalizmle Flört mü Ediyoruz? Kârlar ve "Kârlar", "Sovyet Yaşam"; Temmuz 1965; M.E. Sharpe, Cilt 1; s.309

58. B. Sukarevski: "Ekonomik Teşviklerde Yeni Elementler", "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1967; s. 76

59. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek"; "Pravda"; 14 Ocak 1966; Moskova; s. 11

60. N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri Doktrini: Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 63.

61. E.G. Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 55.

62. P. Buniç: "Kapital Yatırımın Etkililiğini Artırmaya Ekonomik Uyarıcılar ve Kapital Orana Çıktı"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 12; 1965, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 189.

63. K. Marx: "Kapital"; Cilt 3; Londra; 1974; s. 43, 48.

64. I. Kazitski: "Ana soru: Primler için Kriter ve Girişimler İçin Planlanmış Endeks", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 139.

65. L. Gatovski: aynı kitap; s. 95.

66. L. Leontiev: "Pravda"; 10 Temmuz 1964; J.L. Felker'ın: "Sovyet Ekonomik İhtilaflar." Cambridge (USA); 1966; s. 77, 78.

67. J.V. Stalin: "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri"; Moskova; 1952; s. 6, 7, 8.

68. J.V. Stalin: Aynı yerde; s. 27, 28.

69. J.V. Stalin: Aynı yerde; s. 28-9, 86

70. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül 1965, M.E. Sharpe, Cilt 2; s. 21.

71. V.I. Lenin: "Yeni Ekonomik Politikada Ticaret Birliklerinin Görev ve Etkileri", "Toplanmış Emekler"; Cilt 33; Moskova; 1973; s. 185-6.

72. V.I. Lenin: Aynı yerde; s. 184, 184-186

73. B. Sukarevski: "Maddi Teşviklerin Metotları ve Şekillerinin İyileştirilmesinde", "Voprosy Ekonomiki", No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 116, 118.

74. G. Kosyaçenko: "Planlamanın İyileştirilmesi İçin Önemli Şartlar", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 158.

75. B. Sukarevski: "Ekonomik Teşviklerde Yeni İlkeler", "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 78.

76. V.S. Nemçinov: "Sosyalist Ekonomik Düzenleme ve Üretim Planlaması"; "Kommunist"; No. 5; 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 188, 189.

77. V. Trapeznikov: Aynı yerde; s. 196.

78. B. Sukarevski: "Girişim ve Maddesel Uyarma", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 49; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 205, 206.

79. G. Kosyaçenko: "Plan ve Ücret Muhasebesi"; "Finansy SSSR" (SSCB Finans); No. 12; 1964; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 1; New York; 1966; s. 245.

80. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; "Kommunist"; No. 15; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 88.

81. G. Kosyaçenko: Aynı yerde; s. 243.

82. R. Rakitski: "Sovyet Ekonomik Reformunun Burjuva Yorumu"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 129.

83. L. Konnik: "Planlama ve Piyasa"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 5; 1966; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 9; No. 8; Aralık 1966; s. 31.

84. E.G.Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Cilt 2; s. 176

85. V.K. Fedinin: "Ekonomik Reform ve Sosyalist Rekabetin Gelişimi", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 241, 244.

86. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 85, 88, 89.

87. B. Rakitski: Aynı yerde; s. 129.

88. L. Konnik: Aynı yerde; s. 25.

89. L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü"; "Kommunist"; No. 18; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 92.

90. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek"; "Pravda; 14 Ocak 1966; Moskova; s. 11

91. E.G. Liberman: "Üretim Planlaması ve Uzun Zamanlı Operasyon Planlaması"; "Voprosy ekonomiki"; No. 8; 1962; in: M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 66-67.

92. E.G.Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda", "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; s. 50

93. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; "Kommunist" içerisinde; No. 15; 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; New York; 1966; s. 72.

94. A.M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 28.

95. A.M. Rumyantsev: Aynı yerde; s. 28.

96. P. Krilov ve M. Chistiakov: "Ulusal Ekonomik Planlama Metotlarının İyileşmesinde Problemler", "Planovoe Khoziaistvo" (Planlı Ekonomi); No 1; 1972.

97. A. Levin: "Müşteri İsteklerini Karşılamak için Ekonomik Teşvikler", "Voprosy Ekonomiki"; No. 4; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 6; Ekim 1972; s. 5.

98. S. Starostinve G. Emdin: "5 Yıllık Plan ve Sovyet Yaşam Biçimi",

"Planovoe Khoziaistvo"; No. 6; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 10; Şubat 1973; s. 95, 96.

99. T. Ivensen: "Tahmin Hataları ve Toplumun Tasarrufları", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 12; Temmuz 1974; s. 66, 67.

100. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 88.

101. V. Sokolov, M. Nazarov ve N. Kozlov: "Firma ve Müşteri", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 1; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 255, 256.

102. V. Sokolov, M. Nazarov ve N. Kozlov: Aynı yerde; s. 255.

103. L. Pekarsky ve S. Anufrienko: "Bir Deneyin Kanatları", "Komsomolskaya Pravda" (Genç Komünist Birliği Gerçek); 3 Temmuz 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 299.

104. V. Terestchenko: "Psikoloji ve Reklam", "Literaturnaya gazeta" (Edebi gazete); 8 Şubat 1967; T.V. Greer: "Sovyetler Birliğinde Piyasa"; New York; 1973; s. 98.

105. A.Vyatkin: "Şehre Ait gelişim problemleri tartışması: Güzellik ve Fiyat Tahmini"; "Izvestia"; 19 Ocak 1968; T.V. Greer: ibid; p. 105.

106. V. Rusakova & G. Sudets: "Problemler ve Yargılar: Reklamcılığı Hatırlayalım"; "Pravda"; 19 Şubat; T.W. Greer: Aynı yerde; s. 99, 105.

107. Y. Kanevsky: "Reklamcılığın Etkileri"; "Pravda"; 1 Nisan 1972; T.V. Greer: Aynı yerde; s. 100.

108. T.V. Greer: Aynı yerde; s. 110, 113.

109. V. Sokolov. M. Nazarov ve N. Kozlov: Aynı yerde; s. 251.

110. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; s. 37

111. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 77.

112. N.Y. Drogişinsky: "Ekonomik Reform Uygulaması", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 215, 216.

113. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 40-1.

114. V. Trapeznikov: "Girişimlerin Esnek Ekonomik İdaresi İçin"; "Pravda"; 17 Ağustos 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 197.

115. E.G. Liberman: "Plan, Kârlar ve Primler Üzerine Yeniden"; "Pravda"; 20 Eylül 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 215.

116. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama; Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; s. 25.

117. P.G. Buniç: "Planlama Metotları ve Uyarıcılar"; "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 53.

118. B. Sukarevski: "Girişim ve Maddesel Uyarma"; "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 49; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 212

119. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 717, 718.

120. R. Rakitski: "Sovyet Ekonomik Reformunun Burjuva Yorumu"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 134.

121. R. Krilov, L. Rotshtein ve D. Tsarev: "Yeni Sistem Değişimi İçin Usul ve Koşullar" (Planlı Ekonomi); No. 4; 1966; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; s. 259, 272

122. V.S. Nemçinov: "Plan; Hedef ve Maddi Teşvik"; "Pravda"; 21 Eylül 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1 ; s. 110.

123. V.S. Nemçinov "Sosyalist Ekonomik Düzenleme ve Üretim Planlaması"; "Kommunist"; No. 5; 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 186.

124. L. Leontiev: "Ekonomik Yönetim Plan ve Metotları"; "Pravda"; 7 Eylül 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 210

125. V. Garbuzov: "Finans ve Ekonomik Uyarıcılar", "Ekonomicheskaya gazeta"; No 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 48.

126. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; Cilt 2; s. 24

127. E.G. Effimova: "Kapital Giderlerin Ekonomik Niceliği Üzerine"; "Izvestia sibirskogo otdelenya Akademy Nauk SSSR: Seriia obshchestvennykh Nauk" (SSCB Bilimler Akademisi Sibirya Bölümü Bülteni) No. 1; 1971; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 14; No. 11; Mart 1972; s. 49.

128. V. Shkatov: "Ülke İçin Kullanışlı Olan Herkes İçin Kazançlıdır" "Pravda"; 1 Eylül 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 203, 204.

129. E.G.Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler" içinde; Moskova; 1967; s. 56.

130. E.G. Liberman: "Sosyalist Girişimlerin Verimliliği"; "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 51; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 230.

131. P.G. Buniç: "Planlama Metotları ve Uyarma", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 42

132. A.G. Aganbegyan: "Bölgesel Planlama ve Ekonomik Reform"; aynı yerde; s. 95.

133. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 24.

134. L. Vaag: "Kârın Yalnız Oranına İlişkin", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 45; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 144.

135. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 24.

136. P.G. Buniç: ibid; p. 45.

137. P.G. Buniç: Aynı yerde; s. 45.

138. A.D. Kurski: "Ekonomik Reform", "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 303-4.

139. A.G. Aganbegyan: Aynı yerde; s. 91-92.

140. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; "Kommunist" içerisinde; No. 15; 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; New York; 1966; s. 82.

141. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; New York; 1966; s. 21

142. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 23.

143 V. Garbuzov: "Finans ve Ekonomik Uyarıcılar", "Ekonomicheskaya gazeta" içinde No. 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 55

144. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 42-43.

145 A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlam, Kâr ve Teşvikler"; aynı yerde; Cilt 2; s. 21, 23

146. V. Garbuzov: Aynı yerde; s. 54.

147. V. Vorobyev: "Kredi ve Endüstriyel Gelişme"; "Ekonomicheskaya gazeta" (Economik Gazete); No. 46; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 90.

148. V. Batirev: "Ekonomik Reform ve Kredinin Artırıcı Rolü"; "Kommunist"; No. 2; 1966; M..E. Sharpe; Cilt 2; s. 245, 246

149. K.N. Plotnikov: "Sovyet Finans ve Kredi", "Planlanmış Sovyet Ekonomi"; Moskova; 1974; s. 23.

150. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 43.

151. V. Garbuzov: Aynı yerde; s. 55.

152. V. Belkin ve I. Bergman: "Girişimlerin Bağımsızlığı ve Ekonomik Uyarıcılar"; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 230.

153. V. Batirev: Aynı yerde; s. 248, 249.

154. A.H. Hermann: "Doğu-Batı Finans"; "Banker"; Cilt 121; No. 546; Ağustos 1971; s. 878.

155. P.G. Buniç: "Planlama Metotları ve Uyarım", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 223.

156. K.N. Plotnikov: "Sovyet Finans ve Kredi", "Planlanmış Sovyet Ekonomi"; Moskova; 1974; s. 223.

157. I. Shor: "Faiz Modelleri İnşasında Bazı Problemler", "Dengi i kredit"

(Para ve Kredi); No. 3; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 7; Kasım 1972; s. 72.

158. P.G. Buniç: Aynı yerde; s. 52.

159. P. Buniç: "Kapital Yatırımın Etkililiğini Artırmaya Ekonomik Uyarıcılar ve Kapital Orana Çıktı"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 12; 1965; M.E. Sharpe; içinde Cilt 2; s. 184.

160. V. Batirev: Aynı yerde; s. 249-59.

161. B. Zabelin: "Endüstriyel Düzenleme: Sovyet Deneyi"; Moskova; s. 84.

162. M. Pessel: "Kredi ve Güncel Koşullar Altında Gelişimi"; "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 9; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 12; Nisan 1973; s. 90.

163. K.N. Plotnikov: Aynı yerde; s. 222.

164. V.N. Kulikov: "Uzun Zaman Kredili Merkezi Kapital Faizlerin Bazı Problemleri "Finansy SSSR" (SSCB Finans); No. 5; 1974; "Ekonominin Problemleri"; içerisinde Cilt 17; No. 10; Şubat 1975; s. 61.

165. P. Buniç: Aynı yerde; s. 184.

166. V. Batirev: Aynı yerde; s. 243, 249.

167. K.N. Plotnikov: Aynı yerde; s. 221.

168. M. Sveshnikov: "50 yıl Sonra SSCB Devlet Bankası", "Banker"; Cilt 121; No. 550; Aralık 1971; s. 1, 479.

169. V. Batirev: Aynı yerde; s. 243, 244.

170. V. Trapeznikov: "Girişimlerin Esnek Ekonomik İdaresi İçin"; "Pravda"; 17 Ağustos 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 199

171. M. Pessel: Aynı yerde; s. 89.

172. M. Pessel: Aynı yerde; s. 89.

173. S. Khavina: "Burjuva Teorilerinin Eğri Aynasında", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 44; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967 s. 139

174 P. Buniç: "Kapital Yatırımın Etkililiğini Artırmaya Ekonomik Uyarıcılar ve Kapital Orana Çıktı"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 12; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 195.

175. J. V. Stalin: "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri"; Moskova; 1952; s. 58.

176. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; in: "Kommunist"; No. 15; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 88.

177. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E.Sharpe; C. 2; s. 291.

178. S. Ginzburg: "Finansın İnşasında Yeni gelişmeler", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 43; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 65.

179.P.G. Buniç: "Planlama Metodları ve Uyarım", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 36, 44.

180. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 291, 293, 295.

181. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; aynı yerde; Cilt 2; s. 38

182. L. Gatovski: Aynı yerde; p. 74.

183 P. Buniç: "Kapital Yatırımın Etkililiğini Artırmaya Ekonomik Uyarıcılar ve Kapital Orana Çıktı", "Voprosy Ekonomiki"; No. 12; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 194, 199, 202

184. V. Budaragin: "Ücret Mekanizması ve Üretim Yolları Dolaşımı", in: "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11; 1971; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 3; Temmuz 1972; s. 74

185. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 28.

186. V. Dymshits: "Üretim: Plan: Tedarik "Pravda"; 15 Aralık 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 221, 222.

187. N.Y. Drogişinsky: "Hareketteki Ekonomik Reform", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 216

188. N.Y. Drogişinsky: "Üretim Yollarında Toptan Satış Ticareti", "Voprosy Ekonomiki"; No. 4; 1974; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 6; Ekim 1974; s. 96, 98.

189. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E.Sharpe; C. 2; s. 289

190. Aynı yerde; s. 291.

191. Aynı yerde; s. 291.

192. S. Khavina: Aynı yerde; s. 139.

193. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 310, 311.

194. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlam, Kâr ve Girişimler"; Cilt 2; New York; 1966; s. 299.

195. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma"; M.E. Sharpe; aynı yerde; s. 42.

196. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 151.

197. M.I. Goldman: "Sovyet Seralarında Daha Çok Sıcaklık", "Harvard İş İncelemesi"; Cilt 49; No. 4; Temmuz/Ağustos 1971; s. 15.

198. K. Plotnikov: "E.G. Liberman: Doğru ve Yanlış", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 165.

199. Z. Katz: "The Nachalnik (Yönetici) SSCB'de Sınıf"; Cambridge (USA); 1973; s. 25.

200. M.I. Goldman: Aynı yerde; s. 15.

201. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun, M.E. Sharpe; C. 2; s. 310

202. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe "SSCB'de Planlam, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; New York; 1966; s. 7

203. D.A. Allakhverdyan: "Ulusal Gelir ve SSCB'de Gelir Dağılımı", "Planlanmış Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s.. 76.

204. T.S. Kaçaturov: "Ekonomik Reform ve Yatırımların Verimliliği", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 158

205. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 158.

206. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 158.

207. T.S. Kaçaturov: "Kapital Yatırımların Verimliliğinin Araştırılması Metodlarının Geliştirilmesi", "Voprosy Ekonomiki"; No. 3; 1973; "Ekonomik Problemler"; Cilt 16; No. 5; Eylül 1973; s. 21.

208. K. Marx: "Kapital", Cilt 1; Londra; 1974; s. 308.

209. Trudovoe pravo: Entsiklopedichesky slovar" (Emek Yasa: Ansiklopedik Sözlük); Moskova; 1959; R. Conquest; "SSCB'de Endüstriyel İşçiler"; Londra; 1967; s. 19.

210. V. Belkin ve I. Berman: "Girişimlerin Bağımsızlığı ve Ekonomik Uyarıcılar"; "Izvestia"; 4 Aralık. 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 229.

211. V. Sokolov, M. Nazarov ve N. Kozlov: "Firma ve Müşteri", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 1; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 251.

212. "Direkt Kontratlar Genişliyor", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 3; 1965; in: M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 279.

213. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 28.

214. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi", "Kommunist"; No. 15; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 83.

215. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun, M.E. Sharpe; C. 2; s. 311

216. S. Kamenitser: "Sovyetler Birliğinde Endüstriyel Düzenleme Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 40.

217. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 668.

218. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 164.

219. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 165

220. E.N. Zhiltsov: "Ekonomi Yüksek Eğitimiyle İlgili Olarak", "Vestnik Moskovskogo universiteta: Seriia ekonomika" (Moskova Üniversitesi gazetesi: Ekonomi Dizisi); No. 1; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 5; Eylül 1974; s. 76.

221. V.M. Batirev: "Sosyalizm Altında Eşya-Para İlişkisi", "Planlanmış Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 156.

222. A. Sukhov: "Emek Hareketliliği ve Sebepleri"; "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporları: Ekonomi Bilimi); No. 4; 1972; "Ekonominin Problemleri"; C. 17; No. 7; Kasım 1974; s. 29.

223. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 167, 168.

224. E.N. Zhiltsov: "Ekonomi Yüksek Eğitimiyle İlgili Olarak", "Vestnik Moskovskogo universiteta: Seriia ekonomika" (Moskova Üniversitesi gazetesi: Ekonomi Dizisi); No. 1; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 5; Eylül 1974; s. 76.

225. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri"; "Planlanmış Sovyet Ekonomisi" içerisinde; Moskova; 1974; s. 230.

226. E.N. Zhiltsov: Aynı yerde; s. 76.

227. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 230, 231.

228. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; p. 114.

229. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 231.

230. K. Marx: "Ücret-emek ve Kapital"; in: "Seçilen İşler"; Cilt 1; Londra; 1943; s. 262.

231. E.G. Antosenkov: "İskanın Müsaitliği ve Kayıp Personel"; "Izvestia sibirskogo otdelenya Akademy Nauk SSSR: Seriia obshchestvennykh nauk" (SSCB Blimler Akedemesi Sibirya Bölümü gazetesi; Sosyal Bilim Dizisi); No. 11; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 3; Temmuz1973; s. 65.

232. V. Perevedenstev: "Kitle Göçü ve Emek Kaynaklarının Kullanılışı", "Voprosy Ekonomiki" (Ekonomi Problemleri); C. 13; No. 1; Mart 1971; s. 40.

233. L. Kuprienko: "Standart Yaşamın Emek Kaynakları Hareketi Üzerine Etkileri", "Voprosy Ekonomiki"; No. 3; 1972; C. 15; No. 5; Eylül 1972; s. 63-4, 65.

234. L. Lugovskaia: "Şehirleştirmenin Güncel Problemleri", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 8; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 1; Mayıs 1973; s. 96.

235. E.G. Antonsenkov: Aynı yerde; s. 65.

236. V.S. Nemchenko: "Emek Kaynaklarının Hareketi", "Vestnik Moskovskogo universiteta: Seriia ekonomika" (Moskova Üniversitesi gazetesi: Economi Serisi); No. 1; 1974; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 6; Ekim 1974; s. 81, 88.

237. A. Sukhov: "Emek Hareketliliği ve Sebepleri", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporları: Ekonomi Bilimi); No. 4; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 4; Kasım 1974; s. 26, 31

238. V.Korshagin ve V.Filippov: "Kitlenin Emek Hareketi", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 8; 1974; "Ekonominin Problemleri"; C. 17; No. 9; Ocak 1975; s. 99.

239. V. Korshagin: "Yeni 5 Yıllık Planda İnsangücü Kaynaklarının Kullanılışı", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 4; 1971; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 14; No. 6; Ekim 1971; s. 46.

240. V.I.Lenin: "Devlet ve Devrim", "Seçilmiş İşler"; C. 7; Londra; 1946; s. 84-85.

241. N. Shvernik: Ticaret Birlikleri 9. Kongre Raporu (1932)'nda; S.ve B. Webb: "Sovyet Komünizmi: Yeni Bir Uygarlık"; Londra; 1935;s. 704.

242. S. ve B. Webb: Aynı yerde; s. 706.

243. E.G. Liberman: "Sovyet Endüstrisi İçin Plan Yapmanın Ekonomik Aşamaları"; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Girişimler"; Cilt 1; New York; 1966; s. 59.

244. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 520.

245. E.G. Liberman: Aynı yerde; s. 59.

246. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri", "Planlanmış Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 254

247. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 246.

248. V. Sokolov, M. Nazarov ve N. Kozlov: "Firma ve Müşteri", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 1; 1965; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Girişimler"; Cilt 1; New York; 1966; s. 265

249. "Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerler"; Moskova; 1973; s. 18, 19.

250. S. Kamenitser: "Sovyetler Birliğinde Endüstriyel Düzenleme Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 19, 20

251. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 13, 16

252. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 24, 35.

253. E.G. Liberman: "Üretim Planlaması ve Uzun Zamanlı Operasyon", "Voprosy Ekonomiki"; No. 8; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 71.

254. B. Sukarevski: "Maddi Tevsiklerin Metot ve Şekillerinin Gelişmesi Üzerine", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 115.

255. A. Volkov: "Üretim Gelişimi İçin Kudretli Uyarıcı"; "Pravda"; 14 Kasım 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 169.

256. B. Sukarevski: "Girişim ve Maddi Uyarım" "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 49; 1965; M.E. Sharpe Cilt 2; s. 216, 217.

257. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri", "Planlanmış Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 251, 252

258. N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri Doktrini Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 83.

259 S. Kamenitser: "Sovyetler Birliğinde Endüstriyel Düzenleme Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 65

260. A. Volkov; "Kâr ve Kişisel Teşvik"; "Pravda"; 14 Kasım 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler" içinde; Moskova; 1967; s. 97

261. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 242, 243.

262. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 252.

263. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 47.

264. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 178, 189, 190.

265. L.Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü" "Kommunist"; No. 18; 1962; M.E.Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Girişimler"; C. 1; New York; 1966; s. 65

266. J.V. Stalin: "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri"; Moskova; 1952; s. 23.

267. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 95.

268. J.V. Stalin: Aynı yerde; s. 23, 25.

269. "Sovyetler Birliği Komünist Parti Programı" Moskova; 1961; s. 83.

270. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 91.

271. L. Leontiev: "Ekonomik Düzenlemenin Plan ve Metotları", "Pravda"; 7 Eylül 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 211.

272. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; New York; 1966; s. 29

273. V. Garbuzov: "Finas ve Ekonomik Uyarıcılar", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 51.

274. N.K. Baybakov: "Yeni Koşullar Altında Ekonomik Planlamanın Vazifeleri"; "Pravda"; 29 Ekim 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 100

275. E.G. Liberman: "Sosyalist Girişimlerin Uygulanbilirliği", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 51; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 229.

276. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 30.

277. A. Levin: "Sosyalist Çoğalma Sisteminde Piyasa: Ücret Prensip Dengesi", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 1; 1969; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 12; No. 7; Kasım 1969; s. 39-40

278. K. Marx: Aynı kitapta Cilt 3; s. 157.

279. K. Marx: Aynı kitapta Cilt 3; s. 174.

280. K. Marx: Op aynı kitapta Cilt 3; s. 173, 174.

281. V. Diachenko; "Ekonomik Uyarım Düzeyi", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 45; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 126.

282. L. Vaag: "Kârın Tek Oranına İlişkin"; aynı yerde s. 144.

283. A. Zverev: "Karmaşık Problemlerin Çözümünde Bitmiş-Basitleştirmeye Karşı", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 148.

284. L. Leontiev: Aynı yerde s. 211, 212.

285. L. Maizenberg: "Toptan satış Ücret Sisteminde Geliştirmeler", "Vorosy Ekonomiki"; No. 6; 1970; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 13, No. 10; Şubat 1971; s. 46.

286. V. Sitnin: "Toptan Satış Ücretleri; Sonuçlar ve Vazifeler", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 6; 1968; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 11; No. 5; Eylül 1968; s. 27.

287. V. Sitnin: Aynı yerde; s. 26.

288. V. Sitnin: Aynı yerde; s. 26.

289. I. Sher; "Endüstri İçin Uzun-zamanlı Kredi", "Voprosy Ekonomiki", No. 6; 1970; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 13; No. 8; Aralık 1970; s. 47.

290. A.A. Be.lov: "SSCB'de Ticaret", "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 197.

291. I. Kazitski: "Ana soru: Primler için Kriter ve Girişimler İçin Planlanmış Endeks", "Voprosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 139.

292. L. Leontiev: Aynı yerde; s. 211.

293. G. Kosyaçenko: "Plan ve Ücret Muhasebesi"; "SSCB Finans"; No 12; 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 245.

294. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi"; "Kommunist"; No. 15; 1965: M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 89.

295 L. Konnik: "Planlama ve Piyasa", "Voprosy Ekonomiki"; No. 5; 1966; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 9; No. 8; Aralık 1966; s. 27.

296 V. Belkin ve I. Bergman: "Girişimlerin Bağımsızlığı ve Ekonomik Uyarıcılar"; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 299.

297. P.G. Buniç: "Planlama Metotları ve Uyarma", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 43

298. A. Komin: "Planlanmış Ücret Şekillerinin Uygulamasında ve Metodolojisinde Problemler", "Planvoe Khoziaistvo"; No. 9; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 1; Mayıs 1973; s. 47.

299. V. Kotov: "Ücretler: Ulusal ekonomik Planlamanın Aleti ve Planın Endeksleri Olan Temel Deger", "Planovoe Khoziaistvo" (Planlanmış Ekonomi); No 9; 1972, "Ekonomik Problemler"; Cilt 16; No 1; Mayıs 1973; s. 68

300. I. Usatov: "Planların Ayrıntısı ve Ücretler Sistemi"; "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 8; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 11; Mart 1973; s. 54.

301. A. Komin: Aynı yerde; s. 48.

302. I. Babynin & R. Belusov: "Toptan Satış Ücretleri Tahmini", "Voprosy Ekonomiki"; No. 4; 1971; "Ekonominin Problemleri", Cilt 14; No. 5; Eylül 1971; s. 42, 59.

303. L.Veger: "Belirsizlik Koşulları Altında Ekonomik Faydanın Hesaplanması"; No 2; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No 4; Ağustos 1972; s. 41, 62

304 L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü"; "Kommunist"; No. 18; 1962; M.E. Sharpe: "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler" Cilt 1; New York; 1966; s. 103, 104.

305. V. Shkatov: "Ülke İçin Kullanışlı Olan Herkes İçin Kazançlıdır"; "Pravda"; 1 Eylül 1964; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 203

306. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; Cilt 2; s. 21

307. N.Y. Drogişinsky: "Ekonomik Reform Uyugulaması", "Sovyet Eko-

nomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 207.

308. E.G. Liberman: "Üretim Planlaması ve Uzun Zamanlı Operasyon Planlaması", "Voprosy Ekonomiki"; No. 8; 1962; in: M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 76

309. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; Cilt 2; s. 26

310. E.G. Liberman: "Endüstriyel Personelin Maddi Teşviği ve Ücret Muhasebesi"; "Voprosy Ekonomiki"; No 6; 1955; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 12, 13

311. E.G. Liberman: "Üretim Planlaması ve Uzun Zamanlı Operasyon Planlaması", "Voprosy Ekonomiki"; No. 8; 1962; in: M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 71

312. E.G. Liberman: "Plan, Kârlar ve Bonuslar"; "Pravda"; 9 Eylül 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 86.

313. V.S. Nemçinov: "Plan, Hedef ve Maddi Teşvik"; "Pravda"; 21 Eylül 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 111.

314. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 25, 26.

315. V. Garbuzov: "Finans ve Ekonomik Uyarıcılar", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 49, 50

316. N.Y. Drogişinsky: "Ekonomik Reform Uyugulaması", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 207.

317. E.G. Liberman: "Plan, Direkt Bağlar ve Verimlilik"; 21 Kasım 1965; "Pravda"; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 179

318. E.G. Liberman: "Plan, Kârlar ve Bonuslar"; "Pravda"; 9 Eylül 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 83.

319. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek", "Pravda"; 14 Ocak 1966; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 11.

320. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 46, 53, 57.

321. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 795.

322. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 795

323. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 790.

324. E.G. Liberman: "Kapitalizmle Flört mü Ediyoruz? Kârlar ve "Kârlar", "Sovyet Yaşam"; Temmuz 1965; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 304

325. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 790.

326. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 1; s. 209, 226.

327. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 1; s. 667.

328. F. Engels: "Herr Eugen Duhrung'ın Bilimde Devrimi"; Moskova; 1959; s. 287.

329. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 36, 48.

330. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 1; s. 529.

331. K. Marx: "Gotha Programının Kritiği", "Seçilmiş İşler"; Cilt 2; Lond-

ra; 1943; s. 561.

332. K. Marx: Aynı yerde; s. 562.

333. K. Marx: Aynı yerde; s. 562.

334. E.G. Liberman: Aynı yerde; s. 304.

335. E.G. Liberman: "Sosyalist Girişimlerin Verimliliği", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 51; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 237.

336. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek", "Pravda"da; 14 Ocak 1966; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 11.

337. D.A. Allakhverdyan: "Ulusal Gelir ve SSCB'de Gelir Dağılımı", "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 92.

338. R. Rakitski: "Sovyet Ekonomik Reformunun Burjuva Yorumu", "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 134

339. L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü", "Kommunist" No. 18; 1962; M.E. Sharpe: "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler" Cilt 1; New York; 1966; s. 98

340. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 201.

341. K. Marx: Aynı yerde; Cilt 3; s. 34.

342. L. Gatovski: Aynı yerde; s. 91.

343. E.G. Liberman: Aynı yerde; s. 237.

344. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek", "Pravda"; 14 Ocak 1966; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 11.

345. V.M. Batirev: "Sosyalizmde Ürün-para İlişkisi", "Sovyet Planlı ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 172

346. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; Cilt 2; s. 26

347. E.G. Liberman: "Endüstriyel Personelin Maddi Teşviği ve Ücret Muhasebesi"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 6; 1955; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 13

348. E.G. Liberman: "Plan, Kârlar ve Bonuslar"; "Pravda"; 9 Eylül 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 80, 86

349. L.Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü"; "Kommunist"; No. 18; 1962

350. M.E. Sharpe: "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler"; Cilt 1; New York; 1966; s. 227

351. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 25, 26.

352. E.G. Liberman: "Endüstriyel Personelin Maddi Teşviği ve Ücret Muhasebesi"; "Voprosy Ekonomiki"; No 6; 1955; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 17

353. G. Kosyaçenko: "Planlamanın Gelişimi İçin Önemli Koşul"; "Vop-

rosy Ekonomiki"; No. 11; 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 157.

354. Y.L. Maneviç: "Ücretler Sistemi"; "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 253.

355. G. Kosyaçenko: Aynı yerde; s. 157.

356. S. Kamenitser: "Sovyet Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyimi"; Moskova; 1973; s. 134.

357. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 253.

358. E.G. Liberman: "Sovyet Ekonomisi İçin Planlamanın Ekonomik Düzeyleri"; "Kommunist"; No. 1; 1959; M.E. Sharpe; Cilt 1; s. 54.

359. N.Y. Drogişinsky: "Ekonomik Reform Uyugulaması"; "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 194.

360. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 127.

361. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 194.

362. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 127.

363. A. Volkov: "Üretim Gelişimi İçin Kudretli Bir Uyarıcı"; "Pravda"; 14 Kasım 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 169.

364. Z. Katz: "SSCB'de Sosyal Tabakalaşma Modelleri"; Cambridge (USA); 1972; s. 78.

365. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 194.

366. E. Maneviç: "İnsan Gücü Kullanımını Artırma Yolları"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 12; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 2; Haziran 1974; p. 13.

367. F. Levtrinsky & G. Mantsurov: "Ekonomika Sovetskoy Ukrainy" (Sovyet Ukrayna Ekonomisi); No. 5; 1968; s. 47; G.R. Feiwel: "Ekonomi İçin Sovyet Arayışı"

368. Başyazı: "Komünizm İçin Ekonomik Politika ve Emek", "Pravda"; 14 Ocak 1966; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 11

369. N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri Doktrini: Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 54, 55.

370. N. Bogomolova; aynı yerde; s. 96, 99.

371. P. Krilov ve M. Chistiakov: "Ulusal Ekonomik Planlama Metotlarının Gelişiminde Problemler", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 1; 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 15; No. 4; Ağustos 1972; s. 33.

372. T. Ivensen: "Tahmin Hataları ve Toplumun Tasarrufları", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 2; Temmuz 1974; s. 66-67.

373. N. Buzliakov: "Oransal Uzun Dizi Gelir ve Tüketim Normları", "Planovoe Khoziaistvo." No. 6; 1974; in; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 7; Kasım 1974; s. 84.

374. B. Gubin: "Sosyalist Ekonomik Düzenlemenin Verimliliğini Yıkmak"; Moskova; 1973; s. 79.

375. P. Tabalov: "Yeni Sisteme Çevirmek"; "Pravda"; 27 Ekim 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler"; Moskova; 1967; s. 119

376. A.G. Aganbegyan: "Bölgesel Planlama ve Ekonomik Reform"; aynı yerde; s. 99.

377. J.V. Stalin: "Anti-Semitizm", "İşler"; Cilt 13; Moskova; 1955; s. 30.

378. M. Shtern: "Gulag'da Yahudi: Shtern Hikayesi"; in: "Gözleyici"; 24 Nisan 1977; s. 10.

379. "Daimi Kamp", Uluslararası Af Örgütü: "SSCB'de Vicdan Mahkumları: Muamele ve Koşulları"; Londra; 1975; s. 80.

380. "Gardiyan"; 29 Mart 1977; s. 11.

381. R.A.Bradi: "Alman Faşizminin Yapısı ve Ruhu"; Londra; 1937; s. 125.

382. R.Ley: Yabancı Basına Adres; 7 Mart 1935; R.A.Bradi: Aynı yerde s. 124.

383. R.A. Bradi: İbid; p. 41.

384. "USSR Jails Trade Unionists"; in: "British Amnesty"(Uluslararası Af Örgütü Britanya Seksiyonu'nun yayını); No. 25; April 1978; p. 1.

385. Aynı yerde s. 1.

386. "Çiziyor", "Gardiyan"; 27 Nisan 1978; s. 15.

387. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri", "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 259.

388. Y.L. Maneviç aynı yerde s. 263.

389. "Sovyet Ekonomisi Kızışıyor"; Moskova; 1973; s. 70. - A.N.'Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 25.

390. V. Azar ve I. Pletnikova: "Sınıflandırma Sorusu Üzerine ve Kişisel Tüketim Servislerinin Tam Değerlendirilmesi", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 2; Temmuz 1974; s. 55

391. V. Komarov: "Servis Sektörü ve Yapısı"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 2; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 3; s. 8, 9.

392. V. Komarov: Aynı yerde; s. 9.

393. V. Komarov: Aynı yerde; s. 9.

394. V. Rutgayzer: "Hizmet Sektörünün Gelişiminde Anlaşılabilir Plan", "Planovoe Khoziaistvo"; No. 2; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 5; Eylül 1975; s. 49.

395. K. Marx: "Kapital"; Cilt 1; Londra; 1974; s. 168, 169.

396. V. Zhamin: "Ekonomi ve Eğitim": "Voprosy Ekonomiki"; No. 2; 1967; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 10; No. 5; Eylül 1967; s. 48, 49, 50.

397. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında Sovyet Politikası ve Toplum); Moskova; 1971: H.W. Morton ve R.L. Tokes: "Sovyet Politikası ve 1970'lerde Toplum"; New York; 1974; s. 181.

398. aynı yerde; s. 182.

399. "Sovyet Ekonomisi Kızışıyor"; Moskova; 1973; s. 207-P.S. Mstislavsky: "Yaşam Standardı"; "Planlı Sovyet Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 269.

400. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 yılında SSCB Ulusal Ekonomisi); Moskova; 1971; H.W. Morton; s. 168.

401 E.G. Antosenkov: "İskanın Müsaitliği ve Kayıp Personel", "Izvestia sibirskogo otdelenya Akademy Nauk SSSR: Seriia obshchestvennykh nauk" (SSCB Bilimler Akedemisi Sibirya Bölümü gazetesi; Sosyal Bilim Dizisi); No. 11. 1972; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 3; Temmuz1973; s. 59.

402. V.M. Batirev: "Sosyalizmde Ürün-para İlişkisi", "Sovyet Planlı Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 172.

403. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlam. Kâr ve Teşvikler" Cilt 2; 1966; s. 294

404. S. Kamenitser: "Sovyetler Birliği'nde Endüstriyel Düzenleme Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 135

405. E.G. Antosenkov: Aynı yerde; s. 68-69.

406. W.G. Scott: "Yönetimde İnsan İlişkileri", Homewood (USA); 1962; s. 368; N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri Doktrini: Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 107.

407. N.Y. Drogişinsky: "Ekonomik Reform Uygulaması", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 207.

408. B. Komelyansky: "Sosyal ve Ekonomik Hizmetler Alanı ve Toplu Emek Gücünün Örneği", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11; 1971; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 2; Temmuz 1973; s. 62, 63

409. K. Ananiçev: "Çevre: Uluslararası Manzaralar"; Moskova; 1976; s. 30.

410. N. Fedorenko ve K. Gofman: "Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Çevre Kontrolü Problemleri"; "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1972; "Ekonominin Problemleri." Cilt 15; No. 12; Nisan 1973; s. 46.

411. "Garanti ve Çoklu Doğal Sağlık", "Planovoe Khoziaistvo" No. 6; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 11; Mart 1974; s. 32, 33.

412. G. Khromushin: "Ekoloji Problemleri", "Voprosy Ekonomiki"; No. 8; 1973; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 16; No. 11; Mart 1974; s. 53, 54.

413. K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 118, 123.

414. L. Brejnev: SBKP 24. Kongre Raporu, K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 24.

415. K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 97, 120.

416. K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 97.

417. K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 97-98.

418. K. Ananiçev: Aynı yerde; s. 121.

419. N. Fedorenko & K. Gofman: Aynı yerde; s. 45.

420. N. Fedorenko & K. Gofman: Aynı yerde; s. 46.

421. P.G. Buniç: "Planlama Metotları ve Uyarım", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 40-41.

422. V.K. Fedinin: "Ekonomik Reform ve Sosyalist Rekabetin Gelişimi"; aynı yerde; s. 241.

423. N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri doktrini: Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 96.

424. N. Bogomolova: Aynı yerde; s. 53,4, 55, 66.

425. S. Kamenitser: "Sovyetler Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyi"; Moskova; 1975; s. 20, 21.

426. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları"; SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 80.

427. A .N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; New York; 1966; s. 42.

428. V.K. Fedinin: Aynı yerde; s. 230.

429. V.K. Fedinin: Aynı yerde; s. 229, 241, 242, 244.

430. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 15.

431. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 43.

432. Sovyet Ticari Birliklerin Merkez Konseyi Kararlılığı ve Emek ve Ücretler Başkanlığı SSCB Devlet Komitesi Konseyi; "Kolektif Anlaşmalar Sağlamanın Gereklerine Dair"; 20 Ağustos 1971; S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 81.

433. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlam. Kâr ve Teşvikler" Cilt 2; 1966; s. 289

434. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 83, 123.

435. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 14, 39, 80, 123, 125.

436. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 91, 92, 95, 102.

437. N. Bogomolova: Aynı yerde; s. 92.

P. Drucker: "Yeni toplum: Endüstriyel Düzen Anatomisi"; New York; 1962; s. 283.

438. N. Bogomolova; aynı yerde; s. 92, 93, 94.

439. SBKP Merkez Komite Kararı: "Endüstriyel Düzenlemenin Gelişiminde Planlamanın Mükemmelleştirilmesi ve Endüstriyel Üretimin Ekonomik Uyarımlarını Kuvvetlendirme", in: M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 282, 283.

440. P.G. Buniç: Aynı yerde; s. 40, 41.

441. V.K. Fedinin: Aynı yerde; s. 241, 245, 247.

442. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 42.

443. SBKP Merkez Komite Kararı: "Endüstriyel Düzenlemenin Gelişimin-

de Planlamanın Mükemmelleştirilmesi ve Endüstriyel Üretimin Ekonomik Uyarımlarını Kuvvetlendirme"; in: M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 282

444. V.K. Fedinin: Aynı yerde; s. 241, 246.

445. V.K. Fedinin: "Ekonomik Reform ve Sosyalist Rekabetin Gelişimi"; aynı yerde; s. 245.

446. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun; M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlam. Kâr ve Teşvikler"; Cilt 2; 1966; s. 311

447. V.K. Fedinin: Aynı yerde; s. 247.

448. S. Kamenitser: "Sovyetler Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyi"; Moskova; 1975; s. 129.

449. J.V. Stalin: Ulusal Sorun Üzerine Partinin Acil Görevleri Raporu; RCP(B); "İşler"; Cilt 5; Moskova; 1953; s. 39.

450. J.V. Stalin: "Ulusal Sorun Varlığına Dair"; aynı yerde; s. 58.

451. J.V. Stalin: "Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerin Ulusal Politikası"; aynı yerde; s. 116.

452. J.V. Stalin: "Parti ve Devlet Meselelerinde Ulusal Faktörler"; aynı yerde; s. 190, 191.

453. J.V. Stalin: Merkez Komite Oluşum Raporu Tartışmasına Cevap; RCP(B) 12. Kongresi; aynı yerde; s. 235.

454. "Parti ve Devlet Gelişiminde Ulusal Faktörler" Üzerine Çözümleme; RCP(B); 12. Kongresi J.V. Stalin: "Marksizm ve Ulusal ve Sömürgeci Sorun"; Londra 1936; s. 283.

455. J.V. Stalin: "Doğu İnsanları Üniversitesinin Politik Görevleri"; "İşler"; Cilt 7; Moskova; 1954; s. 137.

456. J.V. Stalin: SBKP(B) 14 Kongresi Merkez Komite Politik Raporu; aynı yerde; s. 323.

457. P.S. Mstislavsky: "Yaşam Standardı": "Planlı Sovyet ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 282.

458. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1960 godu" (1960 yılında SSCB Ulusal Ekonomisi); Moskova; 1961; H.W. Morton: "Yerleşim Krizi İçin Sovyet Liderleri Ne Yaptı?" H.W. Morton ve R.L. Tokes "1970'lerde Sovyet Politikası"; New York; 1974; s. 171.

459. "Selskoe Khoziaistvo SSSR" (SSCB'de Tarım); s. 491; G. Hodnett: "Sovyet Merkez Asyada Teknoloji ve Sosyal Değişim: Pamuk Üretim Politikası", H.W. Morton ve R.L. Tokes; s. 83.

460. "Khlopkovodstvo" (Pamuk Üretimi); No. 7; 1960; G. Hodnett: Aynı yerde; s. 83, 84.

461. "Khlopkovodstvo" (Pamuk Üretimi); No. 3; 1964; G. Hodnett: Aynı yerde; s. 84.

462. A.A. Isupov: "Natsionalnyi sostav naseleniia SSR"; "Kitlenin Ulusal Düzenlemesi" Moskova; 1964; G. Aynı yerde; s. 95.

463. N.I. Mukhitdinov, "Materialy obedinennoi nauchnoi sessii po khlopovodstva, sostoiasheisia v. g. Tashkente 15-21 oktobria 1957 g" (Pamuk Yetiştiriciliği Bilimsel Oturumu Toplanmış Materyalleri; Taşkent; 15-21 Ekim 1957); Taşkent ; 1958; s. 31; G. Hodnett L.; aynı yerde; s. 96.

464. V.S. Nekhai: "Gıda Maddeleri Üretimi ve Kitleye İlişkin Tüketim Düzeyi", A.M. Aminov; "Razvitie i sovershenstvovanie sotsialisticheskikh proizvodstvennykh otnoshenii v period stroitelstva kommunizma" (Komünizmin İnşası Sürecinde Yönetim ve Sosyalist Endüstriyel İlişkilerin Mükemmelleşmesi); Taşkent ; 1968; G. Hodnett: Aynı yerde s. 71.

465. N.S. Ziiadullaev: "Problemy optimizatsii razvitiia legkoi industrii uzbekistana v svete reshenii XXIV sezda KPSS" (SBKP 24. Kongre Kararı Doğrultusunda Özbekistan'da Hafif Sanayi Gelişimi Optimizasyonu Problemleri) "Obshchestevennye nauki v uzbekistane" (Özbekistan'da Sosyal Bilimler); Cilt 8; 1971; G. Hodnett: Aynı yerde; s. 101.

466. V. Akhundov: SBKP-MK'ye Konuşma; Mart 1965; G. Hodnett: Aynı yerde s. 99.

467. N.S. Ziiadullaev: Aynı yerde; s. 102.

468. N.I. Mukhitdinov: Pamuk Üretimi Konferansı'na Konuşma; Taşkent, Ekim 1957; G. Hodnett: Aynı yerde; s. 110.

469. "Devlet Dili Sırasında Moskova Gürcüleri Eğdi", "The Guardian", 19 Nisan 1978; s. 7.

470. M. Senin: "Sosyalist Bütünleme"; Moskova; 1973; s. 228, 229.

471. D. Ricardo: "Politik Ekonomi Prensipleri ve Vergilendirme"; Londra; 1937; s. 80, 81.

472. M. Senin: Aynı yerde; s. 233, 234.

473. K. Marx: "Kapital", Cilt 3; Londra; 1974; s. 238.

474. A.I. Çekutov: "Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayileştirmesi Faktörü Olarak Sosyalist Devletlerle Ekonomik İşbirliği"; Moskova; 1973; s. 234.

475. K. Marx: "Histoire des doctrines economiques" (Ekonomik Doktrinlerin Hikayesi); Paris; A. Emmanuel: "Eşitsiz Mübadele: Ticaret Emperyalizminin Dersi"' Londra; 1972; s. 92.

476. M. Senin: Aynı yerde; s. 231, 235.

477. M. Senin: Aynı yerde; s. 63.

478. M. Senin: Aynı yerde; s. 57.

479. V.I. Kuznetsov: "Ekonomik Bütünleme: İki Yaklaşım"; Moskova; 1976; s. 41.

480. F.D. Whitehouse: "SSCB'de Bölgesel Ekonomik Gelişimlerin Demografik Görünüşleri", V.N. Bandera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973; s. 156.

481 A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları", SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 71

482. V. Vorobyev: "Kredi ve Endüstriyel Yönetim", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 46; 1965; "Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler" içinde; Moskova; 1967, s. 90

483. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma; "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; aynı yerde; Cilt 2; s. 23.

484. V. Batirev: "Ekonomik Reform ve Kredi Rolünü Artırma", "Kommunist"; No. 2, 1966; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 246.

485. P.G. Buniç: "Planlama Metodları ve Uyarım", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler", Moskova; 1972; s. 37

486. T.S. Kaçaturov: "Ekonomik Reform ve Yatırımların Verimliliği", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 156.

487. P. Buniç: "Kapital Yatırımın Etkililiğini Artırmaya Ekonomik Uyarıcılar ve Kapital Orana Çıktı", "Voprosy Ekonomiki", No. 12, 1965, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 185, 186.

488. I. Shur: "Endüstride Uzun Zamanlı Kredi", "Voprosy Ekonomiki", No. 6; 1970; "Ekonominin Problemleri;" Cilt 13, No. 8; Aralık 1970; s. 46.

489. V.M. Batirev: "Sosyalizmde Ürün-para İlişkisi", "Sovyet Planlı Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 172.

490. R. Krilov, L. Rotshtein & D. Tsarev: "Yeni Sisteme Değişimde Prosedür ve Şartlar Üzerine", "Planovoe Khoziaistvo", No. 4, 1966, M.E. Sharpe; Cilt 2; s.

491. R. Krilov, L. Rotshtein & D. Tsarev: Aynı yerde; s. 267.

492. K.N. Plotnikov: "Sovyet Finans ve Kredi", "Sovyet Planlı Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 218.

493. B. Sukarevski: "Ekonomik Teşviklerde Yeni Elementler", "Voprosy Ekonomiki"; No. 10; 1965, Sovyet Ekonomik Reformu: Temel Özellikler ve Hedefler" içinde; Moskova; 1967, s. 80

494. L. Gatovski: "Sosyalist Ekonomide Kârın Rolü" "Kommunist"; No. 18, 1962; M.E. Sharpe; Cilt 1; New York; 1966; s. 89

495. B. Sukarevski: "Girişim ve Maddi Uyarım", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 49; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 210

496. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 22, 23.

497. N.Y. Drogişinsky: "Hareketteki Ekonomik Reform", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler" Moskova, 1972, s. 207

498. V. Garbuzov: "Finas ve Ekonomik Uyarıcılar", "Ekonomicheskaya gazeta"; No. 41; 1965; M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 54

499. V. Batirev: "Ekonomik Reform ve Kredi Rolünü Artırma", "Kommunist"; No. 2; 1966, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 246.

500. V. Vorobyev: Aynı yerde; s. 90, 91.

501. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 156.

502. K.N. Plotnikov: Aynı yerde; s. 217, 218.

503. V.N. Kulikov: "Merkezi Kapital Teşviklerin Uzun Zamanlı Kredilemesinde Bazı Problemler", "Finansy SSSR" (SSCB Finans). No. 5, 1974; "Ekonominin Problemleri"; Cilt 17; No. 10; Şubat 1975; s. 61.

504. V.N. Kulikov: Aynı yerde; s. 61.

505. V. Vorobyev: Aynı yerde; s. 91.

506. N. Fedorenko: "Sosyalist Ekonominin Optimal Fonksiyon Sisteminin Olgunlaşması Üzerine", "Voprosy Ekonomiki", No. 6, 1972; "Ekonominin Problemleri; Cilt 15, No. 6; Ocak 1973; s. 21.

507. P.G. Buniç: "Planlama Metodları ve Uyarım", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler", Moskova; 1972; s. 51, 52

508. P. Neumann: "Behemoth: Ulusal Sosyalizmin Pratiği ve Yapısı"; Londra; 1942; s. 261, 262.

509. A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 21.

510. V. Vorobyev: Aynı yerde; s. 246.

511. V. Batirev: Aynı yerde; s. 246.

512. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 165.

513. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları", SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 72

514. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 152.

515. D.A. Allakhverdyan: "Ulusal Gelir ve SSCB'de Gelir Dağılımı", "Sovyet Planlı Ekonomisi"; Moskova; 1974; s. 85.

516. T.S. Kaçaturov: Aynı yerde; s. 156.

517. K.N. Plotnikov: Aynı yerde; s. 217.

518."Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerler"; Moskova; 1973; s. 18, 19

519. "Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerler"; Moskova; 1973; s. 160

520. D.A. Allakhverdyan: Aynı yerde; s. 88; A.N. Kosigin: Aynı yerde; s. 29.

521. K. Marx, 'Kapital', Cilt 1; Londra 1974; s. 298.

522. K. Marx, 'Kapital', Cilt 1; s. 48.

523. K. Marx, 'Kapital', Cilt 3; s. 264.

524. K. Marx, aynı yerde.

525. K. Marx, 'Kapital', Cilt 3; s. 265.

526. K. Marx, 'Kapital', Cilt 3; s. 212.

527. S. Starostin & G. Emdin, 'Der Fünfjahrplan und der sowjetische Lebensstil' ('Beş Yıllık Plan ve Sovyet yaşam tarzı'), 'Planawoje xassjaistwo'-Planlı Ekonomi İçinde; Cilt 15; s. 10; Februar 1973; s. 86.

528. J. G. Liberman, 'Kostenrechnung und materielle Anreize für das Industriepersonal' ('Masraf Hesaplaması ve endüstri çalışanlarının maddi ihtiyaçları'), 'Waprossi ekanomiki'; s. 6; 1965; M. E. Sharpe, Hrsg., 'Planung. Profit und Anreize in der UdSSR'; Cilt 1; New York 1966; s. 16.

529. J. G. Liberman, "Plan, Profite, Prämien", (Plan, Kâr ve Primler) 'Pravda'; 9 Eylül 1962; in: M. E. Sharpe; agy.; Cilt 1; s. 82.

530. L. Gatovski, 'Die Rolle des Gewinns in einer sozialistischen Ökonomie', (Sosyalist Ekonomide Kazancın Rolü) 'Kommunist; s. 18; 1962; in: M. E. Sharpe, Hrsg., agy.; Cilt 1; s. 98 .

531. W. Trapeznikov, 'Für ein flexibles Wirtschaftsmanagement der Betriebe', (İşletmelerde Esnek Bir Ekonomi Yönetimi İçin) 'Pravda'; 17 Ağustos 1964; in: M. E. Sharpe, Hrsg., agy.; Cilt 1; s. 196.

532. A. N. Kosigin, 'Über die Verbesserung des Industriemanagements, die Perfektionierung der Planung und verstärkte wirtschaftliche Anreize in der industriellen Produktion', (Endüstri Yönetiminin İyileştirilmesi, Endüstri Üretiminde Planlamanın ve Gelişimin Güçlendirilmesinin Mükemmelleştirilmesi Üzerine) 'Izvestiya'; 28. September 1965, in: M. E. Sharpe, Hrsg., agy., Bd. 2; s. 17.

533. P. G. Buniç, 'Methoden der Planung und Stimulation', (Planlama ve Teşvik), 'Die sowjetische Wirtschaftsreform. Fortschritt und Probleme' (Sovyet Ekonomi Reformu. İlerleme ve Problemler); Moskova; 1972; s. 49.

534. W. I. Majevski, 'Sozialistische Industrie: die Basis der sozialistischen Wirtschaft' (Sosyalist Sanayi: Sosyalist Ekonominin Temeli), Moskova 1974; s. 33 f.

535. D. A. Allakhverdiyan, 'Nationaleinkommen und Einkommensverteilung in der sowjetischen Wirtschaft' ('Sovyet Ekonomisinde ulusal gelir ve gelir bölüşümü'), 'Die sowjetische Planwirtschaft' (Sovyet Planlı Ekonomisi); Moskova; 1974; s. 85

536. W. M. Matirev, 'Ware-Geldbeziehungen im Sozialismus', Sovyet Planlı Ekonomisi içinde; Moskova 1974; s. 170 f.

537. S. Kamenitzer, 'Die Erfahrung mit dem Industriemanagement in der Sowjetunion' (Sovyetler Birliği'nde Endüstri Yönetimi Deneyimi), Moskova 1975; s. 19, 20.

538. T. S. Katjaturov, 'Die Wirtschaftsreform und die Effizienz von Investitionen' (Ekonomi Reformu ve Yatırım Etkinliği), 'Die sowjetische Wirtschaftsreform. Fortschritt und Probleme' (Sovyet Ekonomi Reformu. İlerleme ve Problemler); Moskova 1972; s.153.

539. 'Die sowjetische Wirtschaft bricht sich Bahn' (Sovyet Ekonomisi Rayına Oturuyor); Moskova; 1973; s. 177.

540. A. N. Kosigin, Richtlinien für die Entwicklung der Volkswirtschaft der UdSSR für 1976-80 (1976-80'de SSCB'de Halk Ekonomisinin Gelişimi için Doğru Çizgi), SBKP 25. Parti Kongresi, Moskova; 1976; s. 23.

541. Karl Marx, agy., Cilt 1; s. 590.

542. A. N. Kosigin, Endüstri Yönetiminin İyileştirilmesi, endüstri üretiminde planlamanın ve gelişimin güçlendirilmesinin mükemmelleştirilmesi

üzerine; 'İzvestiya'; 28 Eylül 1965; M. E. Sharpe; agy., Cilt; 2, s. 28.

543. A. N. Kosigin, agy., s. 28.

544. T. Baranenkowa, 'Technischer Fortschritt und die Bewegung des Industriepersonals' (Teknik İlerleme ve Endüstri personelinin hareketi), in: 'Waprossi ekanomiki'; Cilt 13; s. 5; Eylül 1970; s. 33

545. J. Maneviç, 'Wege, die Nutzung der menschlichen Arbeitskraft zu verbessern' (İnsan işgücünün kullanımının iyileştirilmesinin yolları), 'Waprossi ekanomiki'; Cilt 17; s. 2; Temmuz 1974; s. 18.

546. T. Baranenkowa, agy., s. 30

547. K. Marx, agy., Cilt 1, s. 595 f.

548. J. Maneviç, agy., s. 18.

549. T. Baranenkowa, agy., s. 34.

550. T. Baranenkowa, agy., s. 26.

551. J. Maneviç, agy., s. 17.

552. W. I. Majewski, agy., s. 33.

553. W. Sonow, in: J. Maneviç, agy., s. 17.

554. L. Samsonow, 'Probleme bei der Entwicklung des Einzelhandels' (Küçük işletmelerin gelişiminde yaşanan problemler), 'Waprossi ekanomiki', Cilt 16; s. 5; Eylül 1973; s. 21.

555. T. S. Katjaturov, 'Über die Verbesserung der Methoden zur Ermittlung der Effektivität von Kapitalinvestitionen' (Sermaye yatırımlarının etkinliğini ortaya çıkarmanın yöntemlerinin geliştirilmesi üzerine), 'Waprossi ekanomiki'; Cilt 16; s. 5, Eylül 1973, s. 21.

556. N. Y. Drogiçinski, 'Die Wirtschaftsreform in Aktion' (Ekonomi Reformu Eylemde), "Sovyet Ekonomi Reformu. İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 207.

557. M. I. Goldman, 'Mehr Hitze im sowjetischen Treibhaus' (Sovyet seracılığında daha fazla hararet), 'Harvard Business Review' (Harvard Ekonomi Yorumu dergisi), Cilt 49; s. 41; Juli/August 1971; s. 160.

558. L. Kuprienko, 'Der Einfluss des Lebensstandards auf die Bewegung des Arbeitskräftepotenzials' (işgücü potansiyelindeki hareketin yaşam standartları üzerindeki etkisi), 'Waprossi ekanomiki'; Cilt 15; s. 5; Eylül 1972; s. 75.

559. J. Maneviç, agy., s. 6, 19.

560. 'Trud' -Arbeit-, 3. November 1964, in: R. Conquest, vd., "SSCB'de endüstri işçisi", Londra 1967, s. 35.

561. A. N. Kosigin, agy., s. 12 f.

562. Y. Çerniçenko, in: 'Novy Mir' (Yeni Dünya), s. 8, 1966, in: R. Conquest, Hrsg., agy., s. 36.

563. 'Pravda', 23 Juli, 1965, in: R. Conquest, Hrsg., agy., s. 38.

564. 'Pravda', 13. August 1964, in: R. Conquest, vd., agy., s. 38.

565. 'Pravda', 6. Şubat 1966, R. Conquest, Hrsg., içinde, s. 38.

566. A. A. Meilakhs, 'Fakten und Zahlen' ("Etkenler ve sayılar") Sovyet Planlı Ekonomisi içinde, Moskova 1974, s. 339.

567. T. Baranenkova, agy., s. 32.

568. J. Maneviç, 'Probleme der Wiederherstellung der Arbeitskraft und Wege zur verbesserten Nutzung von Arbeitskraftreserven', in: 'Waprossi ekanomiki', Cilt 12, s. 11, März 1970, s. 22.

569. T. Baranenkowa, agy., s. 32.

570. J. Maneviç, İnsan işgücünün kullanımının iyileştirilmesinin yolları, Waprossi ekanomiki', Cilt 17, s. 2, Temmuz 1974, s. 18

571. W. Perevedentzev, 'Bevölkerungsbewegung und die Nutzung von Arbeitskraftreserven', in: 'Waprossi ekanomiki', Cilt 13, s. 11, März 1971, s. 42.

572. A. Kotljar, 'Technische Probleme, die geschlechtsspezifische Bevölkerungsstruktur betreffend', in: 'Planawoje xastjaistwo', s. 4, 1971, in: 'Waprossi ekanomiki', Cilt 14, s. 6, Oktober 1971, s. 62

573. K. Vermişev, 'Die Stimulation des Bevölkerungswachstums', in: 'Planawoje xastjaistwo', s. 12, 1972, in: 'Waprossi ekanomiki', Cilt 16, s. 2, Juni 1973, s. 5.

574. W.Kostakow, 'Beschäftigung unter Bedingungen der Intensivierung der Produktion', in: 'Waprossi ekanomiki', Cilt 17, s. 7, November 1974, s. 41 f.

575. K. Vermişev, Cilt 1, s. 7.

576. K. Marx, 'Kapital', Cilt 3, s. 212.

577. K. Marx: "'Kapital', Cilt 1; London; 1974; s. 585, 586.

578. N.Y. Drogişinsky: "Hareketteki Ekonomik Reform", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler" Moskova, 1972, s. 209

579."Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerlerken"; Moskova; 1973; s. 18-19

580. S. Kamenitser: "Sovyet Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 19.

581. "Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerlerken"; Moskova; 1973; s. 176

582. "Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerlerken"; Moskova; 1973; s. 176.

583. "Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerlerken"; Moskova; 1973; s. 177.

584. Khasha: "Üretim Yoğunluğu ve Küçük Ölçekli Endüstri", "Voprosy Ekonomiki", No. 5, 1967, "Ekonominin Problemleri" içerisinde, Cilt 10, No. 10; Şubat 1968; s. 13.

585. V.I. Lenin: "Avrupa Birleşik Devletleri Sloganı", "Seçilmiş Eserler", Cilt 5; Londra; 1935; s. 141.

586. K. Marx: Aynı yerde., Cilt 1; s. 586.

587. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 217, 218-219.

588."Sovyet Ekonomisi Ağır Ağır İlerlerken"; Moskova; 1973; s. 233

589. K. Marx: Aynı yerde, Cilt 1; s. 587, 714.

590. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde s. 197, 200, 202.

591. K. Marx: Aynı yerde, Cilt 1; s. 587.

592. Sosyalist Devlet Üretim Girişimi Üzerine Kanun, M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Girişimler", Cilt 2; New York; 1966; s. 314, 315, 600. aynı yerde s. 313, 314.

593. Aynı tüzük.

594. A. N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma, "İzvestia"; 28 Eylül; 1965; M.E. Sharpe; aynı yerde; Cilt 2; s. 37

595. A.M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 17.

596. B. Gubin: "Sosyalist Ekonomik Düzenlemenin Verimliliğini Yıkmak"; Moskova; 1973; s. 107.

597. V.I. Lenin: "Emperyalizm, Kapitalizmin En üst Düzeyi", "Seçilmiş İşler." Cilt 5; Londra; 1935; s. 80, 81.

598. S. Kamenitser: "Sovyet Birliğinde Endüstriyel Yönetim Deneyimi"; Moskova; 1975; s. 19.

599. A.M. Rumyantsev: "Bugünün Sovyet Ekonomi Yönetimi: Temel Prensipler", "Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler"; Moskova; 1972; s. 17.

600. N.Y. Drogişinsky: "Hareketteki Ekonomik Reform", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler" Moskova, 1972, s. 221-222

601. B. Gubin: "Sosyalist Ekonomik Düzenlemenin Verimliliğini Yıkmak"; Moskova; 1973; s. 86.

602. P. Neumann: "Behemoth: Ulusal Sosyalizmin Pratiği ve Yapısı"; Londra; 1942; s. 218

603. S. Kamenitser: Aynı yerde; s. 37.

604. L. Gatovski: "Plan Birliği ve Ücret Muhasebesi", "Kommunist"; No. 15, 1965, M.E. Sharpe; Cilt 2; s. 83

605. A.M. Rumyantsev: Aynı yerde; s. 17.

606. B. Gubin: "Sosyalist Ekonomik Düzenlemenin Verimliliğini Yıkmak"; Moskova; 1973; s. 89-90.

607. B. Zabelin: "Endüstriyel Düzenleme: Sovyet Deneyimi"; Moskova; s. 57-58.

608. A.M. Rumyantsev: Aynı yerde; s. 17.

609. B. Gubin: Aynı yerde; p. 90.

610. B. Zabelin: ibid; s. 57.

611. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 220, 221.

612. "Sovyet Ekonomisi İlerliyor"; Moscow; 1973; p. 234.

613. B. Gubin: Aynı yerde; s. 105.

614. B. Gubin: Aynı yerde; s. 108.

615. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 220-221.

616. P. Kuligin: "Ekonomik Reform Altında Ücret Oluşumu Gelişimi", "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokullar Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi), No. 4, 1969, "Ekonominin Problemleri", Cilt 12, No. 6; Ekim 1969; s. 33.

617. L. Maizenberg: "Toptan Satış Ücret Sisteminde Geliştirmeler", "Vorosy Ekonomiki", No. 6, 1970, "Ekonominin Problemleri", Cilt 13, No. 10; Şubat 1971; s. 63-64.

618. V. Budaragin: "Ücret Mekanizması ve Üretim Yolları Dolaşımı", in: "Nauchnye doklady vysshei shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 11, 1971, "Ekonominin Problemleri", Cilt 15, No. 3; Temmuz 1972; s. 81, 82, 83

619. "Moskova'da Kahve", "The Guardian", 2 Mart 1978; s. 9.

620. N. Fedorenko: "Ekonomi Biliminin Güncel Görevleri", "Voprosy Ekonomiki", No. 2, 1974, Cilt 17, No. 8; Aralık 1974; s. 24

621. "Moskova'da Kahve", "The Guardian", 2 Mart 1978; s. 9.

622. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 191, 192.

623. B. Gubin: Aynı yerde; s. 108.

624. N. Bogomolova: "İnsan İlişkileri Doktrini: Tekellerin İdeolojik Silahı"; Moskova; 1973; s. 55.

625. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri" "Planlanmış Sovyet Ekonomisi" içerisinde; Moskova; 1974; s. 252

626. V.I. Lenin: "Emperyalizm, Kapitalizmin En üst Düzeyi", "Seçilmiş İşler"; Cilt 5; Londra; 1935; s. 56

627. N.Y. Drogişinsky: "Hareketteki Ekonomik Reform", Sovyet Ekonomik Reformu: İlerleme ve Problemler" Moskova, 1972, s. 208

628. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 204.

629. N.Y. Drogişinsky: Aynı yerde; s. 204.

630. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin Esas Noktaları", SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 71

631. A.N. Kosigin: ibid; p. 41.

632. E. Maneviç: "İnsan Gücü Kullanımı Artırma Yolları", "Voprosy Ekonomiki", No. 12; 1973; "Ekonominin Problemleri", Cilt 17, No. 2; Haziran 1974; s. 11

633. K.N. Plotnikov: "Sovyet Planlı ekonomisi"ne Giriş; Moskova; 1974; s. 9.

634. Y.L. Maneviç: Aynı yerde; s. 229.

635. Y.L. Maneviç: "Ücret Sistemleri", aynı yerde; s. 229.

636. J. Dornberg: "Brejnev: Gücün Maskeleri"; Londra; 1974; s. 15, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 31-2, 274, 275, 283, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294.

637. Z. Katz: "SSCB'de Sosyal Tabakalaşma Modelleri"; Cambridge (USA); 1972; s. 82.

638. F. Engels: "Herr Eugen Duhrung'ın Bilimde Devrimi"; Moskova; 1959; s. 379.

639. F. Engels: K. Marx "Kapital"in İngilizce Basımına Önsöz, Cilt 1; Londra; 1974; s. 16, 17.

640. "Pravda": 23 Haziran 1965, J.L. Felker: "Sovyet Ekonomik Tartışmalar"; Cambridge (USA); 1966; s. 92.

641. V. Ilin & B. Koriagin: "Kredi Üzerinden Malın Halka Satışı", "Nauchnye vysshei doklady shkoly: Ekonomicheskie nauki" (Yüksekokulların Bilimsel Raporu: Ekonomi Bilimi). No. 7, 1969, "Ekonominin Problemleri", Cilt 12, No. 8; Aralık 1969 ; s. 68, 69.

642. V. Ilin & B. Koriagin: Aynı yerde; s. 72

643. M. Senin: "Sosyalist Bütünleşme"; Moskova; 1973; s. 108, 117, 119.

644. M. Senin: Aynı yerde; s. 87.

645. M. Senin: Aynı yerde; s. 136.

646. A.N. Kosigin: "1976-1980 SSCB Ulusal Ekonomik Gelişiminin esas Noktaları", SBKP 25. Kongre; Moskova; 1976; s. 45.

647. M. Senin: Aynı yerde; s.136.

648. M. Senin: Aynı yerde; s. 99.

649. M. Senin: Aynı yerde; s. 242-3, 247.

650. M. Senin: Aynı yerde; s. 247.

651. "Sovyet Ekonomisi İlerliyor: 9. Beş yıllık Plan: 1971-1975"; Moskova; 1973; s. 100.

652. SBKP Programı; Moskova; 1961; s. 122-123.

653. J.V. Stalin; "Leninizm İlkeleri", "İşler", Cilt 6; Moskova; 1953; s. 179, 181, 186, 188-189.

654. N.S. Kruşçev: "Sovyetler Birliği Komünist Partisi 22: Kongre Raporu"; Londra; 1961; s. 90.

655. V.I. Lenin: "Pitirim Sorokin Tarafından Değerli Kabuller", "Seçilmiş İşler" içerisinde, Cilt 8; Londra; 1943; s. 145

656. V.I. Lenin: "Devlet ve Devrim", "Seçilmiş İşler", Cilt 7; Londra; 1946; s. 9, 11.

657. V.I. Lenin: "Proleter Devrim ve Dönek Kautsky", "Seçilmiş İşler", Cilt 7; Londra; 1946; s. 145.

658. N.S. Kruşçev: "Sovyetler Birliği Komünist Partisi 22; Kongre Raporu"; Londra; 1961; s. 57-58.

659. V.I. Lenin: "Proleter Devrim ve Dönek Kautsky ", "Seçilmiş İşler", Cilt 7; Londra; 1946; s. 129

660. V.I. Lenin: "Demokrasi ve Diktatörlük", aynı yerde; s. 219, 220.

661. V.I. Lenin: "Devlet ve Devrim" ilk baskısına önsöz, aynı yerde; s. 5.

662. V.I. Lenin: "Devlet ve Devrim", aynı yerde; s. 32.

663. A.N. Kosigin: "Endüstriyel Yönetimin İyileştirmede, Planlamanın Mükemmelleşmesi ve Endüstriyel Üretimde Ekonomik Teşvikleri Artırma, "İzvestia", 28 Eylül, 1965, M.E. Sharpe; "SSCB'de Planlama, Kâr ve Teşvikler", Cilt 2; New York; 1966; s. 37-38

664. Uluslararası Af Örgütü: "SSCB'de Vicdan Mahkumları: Davranış ve Koşulları"; Londra; 1975; s. 104.

665. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 22; 1976; s. 27553.

666. "İsyanda Rus Psikiyatristleri", "The Guardian", 7 Mart 1978; s. 7.

667. "Ispravitelno Trudovoye Pravo" (Doğru Emek Kodu); Moskova; 1971; s. 323-4; Uluslararası Af Örgütü; aynı yerde; s. 39.

668. V.I. Lenin: "Komünist Enternasyonel 2. Kongresi", "Seçilmiş İşler", Cilt 10; Londra; 1946; s. 161.

669. J.V. Stalin; "Leninizm İlkeleri", "İşler", Cilt 6; Moskova; 1953; s. 119, 121

670. J.V. Stalin: Aynı yerde; s. 177

671. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37, 615.

672. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36, 111

673. Jeanne Vronskaya & Vladimir Chuguev: 'Önceki Sovyetler Birliğinin Biyografik Sözlüğü'; Londra 1997; s. 185.

674. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36, 111.

675. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oc.

676. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 31; s. 33, 536.

677. 'Yeni Britanika Ansiklopedisi , Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,017

678. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oc.

679. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 32; 1976; s. 34,367.

680. ' Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe

681. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 33; 1976; s. 34,951

682. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 31; s. 33,536

683. Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.

684. Jeanne Vronskaya & Vladimir Chuguev; s. 175.

685. Martin McCauley: "1900'lerden Beri Rusya'da "Kim Kim"; Londra; 1997; s. 186.

686. Jeanne Vronskaya & Vladimir Chuguev: Aynı yerde; s. 438.

687. Martin McCauley: s. 206.

688. Jeanne Vronskaya & Vladimir Chuguev: Aynı yerde; s. 438.

689. Martin McCaulkey: Aynı yerde; s. 98.

690. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe

691. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020.

692. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe

693. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020.

694. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe
695. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe
696. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 32; 1976; s. 34,367
697. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 34,951
698. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 33; s. 34,949
699. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 33; s. 35,402
700. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,382
701. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,067
702. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe.
703. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 30; s. 32,866
704. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 31; s. 33,474.
705. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 31; s. 33,474.
706. 'Keesing's Contemporary Archives'. Volum" Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 31; s. 34,054.
707. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 31; s. 34,055.
708. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43O-431
709. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe..
710. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,842,
711. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,842
712. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,842.
713. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,842.
714. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,843.
715. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,131.
716. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 37,663.
717. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 37,663.
718. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,721.
719. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,787.
720. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,129.
721. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,273.
722. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
723. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
724. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347
725. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 35,843
726. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020
727. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,129.
728. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020
729. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020
730. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,348
731. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,902
732. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020
733. Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020

734. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Oe
735. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 43Of
736. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 33; s. 35,471
737. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 36,259
738. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 33; s. 35,472
739. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 431
740. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,663.
741. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 431
742. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,003
743. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,003
744. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,003
745. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 34; s. 36,116
746. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430e
747. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,592.
748. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f
749. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430e
750. Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
751. Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
752. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,592
753. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f
754. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,660.
755. Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.
756. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,660.
757. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,660.
758. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 35; s. 36,824.
759. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f
760. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f.
761. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f.
762. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f
763. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f.
764. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,787.
765. Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f.
766. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,788.
767. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,902.
768. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020..
769. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 433
770. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 433
771. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 433.
772. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 33; s. 35,019.
773. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,023.
774. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,028.

775. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 433
776. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 434.
777. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s. 434
778. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,787.
779. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,012,
780. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,026.
781. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,272,
782. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 430f
783. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020.
784. "Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997;s. 435.
785. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,348.
786. 'Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,018.
787. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.
788. "Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,021.
789. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.
790. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,537.
791. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,786.
792. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,786.
793. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,786.
794. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,721.
795. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,786.
796. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,722.
797. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,722.
798. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.
799. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
800. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
801. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
802. Martin McCauley, s. 161.
803. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
804. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
805. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,273.
806. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,273.
807. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,347.
808. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,902.
809. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1997; s.434
810. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,902.
811. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,902.
812. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,903.
813. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,903.
814. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 432.
815. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 36; s. 37,361.

816. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 432.
817. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 433
818. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 433.
819. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, s. 616.
820. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 434.
821. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 434.
822. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 435.
823. 'Statesman'ın Yıllığı: 1997-1998'; Londra; 1997; s. 232.
824. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 435.
825. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 435.
826. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,079.
827. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,349.
828. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,348-49.
829. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368.
830. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368.
831. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368, 38,369.
832. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368-69.
833. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
834. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
835. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
836. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368.
837. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
838. 'Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,020.
839. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
840. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 36,369.
841. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 36,369.
842. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
843. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
844. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,369.
845. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,370.
846. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,370.
847. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,370.
848. BBC2: 'Çar Boris: Yeltsin Yılları, 3 Ocak 1992.
849. BBC2: 'Çar Boris: Yeltsin Yılları, 3 Ocak 1992.
850. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368.
851. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,371.
852. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,371.
853. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,371.
854. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,371.
855. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s.38,371.
856. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,372.

857. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,368.
858. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,372.
859. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,371.
860. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,372.
861. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,372.
862. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 432.
863. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,414.
864. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 436.
865. 'Amerikan Ansiklopedisi', Cilt 27; Danbury (USA); 1992; s. 476
866. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
867. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
868. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,583.
869. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,583.
870. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,581.
871. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,581.
872. BBC2: Aynı yerde.
873. BBC2: Aynı yerde
874. George Bush: TV Rörortajı BBC2: Aynı yerde
875. James Baker: TV Rörortajı BBC2: Aynı yerde
876. Mikhail Gorbaçov: TV Rörortajı BBC2: Aynı yerde.
877. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,654.
878. 'Statesman'ın Yıllığı: 1997-98; Londra; 1997; s. 33.
879. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,654.
880. 'Statesman'ın Yıllığı: 1997-98; Londra; 1997; s. 33
881. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755
882. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38,654.
883. 'Keesing'in Dünya Olayları Kaydı, Cilt 37; s. 38, 654.
884. 'Avrupa Dünya Yılı Kitabı: 1997', Cilt 2; Londra; 1997; s. 2,755.
885. 'Yeni Britanika Ansiklopedisi", Cilt 28; Chicago; 1997; s. 1,024.
886. 'Statesman'ın Yıllığı: 1997-98; Londra; 1997; s. 33.
887. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1967 godu" (1967 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1968;: J.P. Cole: "SSCB'nin Coğrafyası"; Londra; 1970; s. 163.
888. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 169.
889. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; H.W. Morton: "Sovyet Liderleri Yerleşim Krizi hakkında ne Yaptı?", H.W. Morton & R.L. Tokes: "1970'lerde Sovyet Politikası ve Toplum"; New York; 1974; s. 171.
890."Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de

Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 174

891. V. Borisov: "SSCB'de Harcamanın Gelişmesi", "Vestnik statistiki" (İstatistik gazetesi), No. 1, 1967; "Ekonominin Problemleri", Cilt 10, No. 5; Eylül 1967; s. 43.

892. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 174

893."Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 185

894. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 185

895. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; H.W. Morton: "Sovyet Liderleri Yerleşim Krizi hakkında ne Yaptı?", H.W. Morton & R.L. Tokes: "1970'lerde Sovyet Politikası ve Toplum"; New York; 1974; s. 194

896. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; aynı yerde; New York; 1973, s. 195

897. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 171

898. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; V.N. Ciltera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 171

899. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1960 godu" (1960 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1961; V.N. Bandera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 157

900. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1960 godu" (1960 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1961; V.N. bandera & Z.L. Melnyk; "Bölgesel Perspektiflerde Sovyet Ekonomisi"; New York; 1973, s. 169

901. "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1960 godu" (1960 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1961 ve "Narodnoe Khoziaistvo SSSR v 1970 godu" (1970 Yılında SSCB'de Ulusal Ekonomi); Moskova; 1971; H.W. Morton & R.L. Tokes; içerisinde "1970'lerde Sovyet Politikası ve Toplum"; New York; 1974; s. 171.

902. N. Voznosensky: "Vatansever Savaş Döneminde SSCB Savaş Ekonomisi"; Moskova; 1948; s. 116, 117, 118, 121, 138, 139.

903. R.A. Menvedev: "Bırakalım Tarih Yargılasın"; Londra; 1972; s. 148

904. J. V. Stalin: "SSCB'nin Ekonomik Problemleri"; Moskova; 1952; s. 23, 25, 27-29.

905. M Kaser: "Comecon"; Londra; 1967; s. 23.

906. M. Page: "Kruşçev'in Düştüğü Gün"; New York; 1965; s. 186-187.

907. Komünist Haberleşme Bürosu: Yugoslavya'da Kararlılık, Haziran 1948, J. Klugmann: Trotsky'den Tito'ya"; Londra; 1951; s. 11.

908. V. Dedijer: "Tito Konuşuyor"; Londra; 1953; s. 321-322.

909. M. Djilas: "Stalin'le Görüşme"; Harmondsworth; 1963; s. 130-131.

910. MK, SBKP; MK, CPY ye mektup, 4 Mayıs 1948, "CPY MK ve SBKP(B) MK arasındaki benzerlik"; Belgrat; 1948; s. 52.

911. Komünist Haberleşme Bürosu: Yugoslavya'da Kararlılık, Kasım 1949, J. Klugmann; aynı yerde ; Londra; 1951; s. 112.

912. C. L. Sulzberger: "Büyük Erime"; New York; 1956; s. 47-48.

913. R. Conquest: "SSCB'de Güç ve Politika"; Londra ; 1961; s. 105.

914. M. C. Kaser: "Sovyet Planlama", "Economik Gazete", Cilt 60; Mart 1950; s. 91.

915. F. Kozlov: SBKP 19. Kongre Söylev, "Gerçek", 14 Ekim 1952, R. Conquest: Aynı yerde s. 100.

916. V. Kolotov: Article "Literaturnaya Gazeta" (Literary Gazette), 30 Kasım 1963, R. Medvedev: Aynı yerde; s. 482.

917. M. Page: Aynı yerde; s. 186.

918. N.S. Kruşçev: SBKP 20. Kongresine "Gizli Söylev": "Stalin'in Tahtan İndirilmesi"; Manchester; 1956; aynı yerde; s. 23, 24.

919. N. S. Kruşçev: Aynı yerde; s. 23, 31.

920. N. S. Kruşçev: Aynı yerde; s. 7.

921. N. S. Khruschov: Aynı yerde; s. 9.

922. N. S. Khruschov: Aynı yerde

923. N.S. Kruşçev: Aynı yerde; s. 131.

924. MK. SBKP: 13 Temmuz Kararlılığı 1949, "Pravda", 24 Aralık 1952, R. Conquest: "SSCB'de Güç ve Politika"; Londra; 1961; s. 104.

925. M. Suslov: "Pravda"da yazı, 24 Aralık 1952, R. Conquest: Aynı yerde; s. 103-104.

926. Başyazı: "Pravda": 12 Ocak 1953, H. E. Salisbury: "Moskova Gazetesi"; Şikago; 1961; s. 312.

927. "Keesing'in Çağdaş Arşivi", Cilt 10; 1976; s. 13, 978.

928. N.S. Kruşçev: SBKP 20. Kongresine "Gizli Söylev": "Stalin'in Tahtan İndirilmesi"; Manchester; 1956; aynı yerde; s. 23

929. N. S. Kruşçev: Aynı yerde; s. 24.

930. N. S. Kruşçev: Aynı yerde; s. 14.

Ceylan Yayınları/**Araştırma İnceleme - 38**

Türkiye'de İlk Kez...

İngiliz Marksisti William Bill Bland'in "Sovyetler Birliği'nde Kapitalizmin Restorasyonu" adlı elinizdeki kitap, Türkiye'de ilk kez yayımlanıyor.

W. B. Bland, bu kitabında, zengin bir belge ve doküman taraması sonucu elde ettiği materyallere dayanarak, 1956'dan itibaren Sovyetler Birliği'nde kapitalizmi yeniden inşa etmek amacıyla atılan adımları inceliyor. Stalin'in ölümünden sonraki Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin restorasyonunu bizzat sovyet kaynaklarına dayanarak belgeliyor. Sosyalizmin ekonomik yasalarının yerine kapitalizmin ekonomik yasalarının nasıl hakim kılındığını sovyet revizyonistlerine açıklatıyor.

W. B. Bland'in belirttiği gibi:

"1991'de tasfiye edilen, artık sosyalist bir toplum değildi. Bu tasfiye... yıllar öncesi Kruşçev ve Brejnev döneminde gerçekleştirildi. Aralık 1991'de yok edilen, 'sosyalist' görünümlü kapitalist bir toplumdu, kapitalist bir sistemdi."

W. B. Bland'in bu kitabı mutlaka incelenmesi gereken belgeler yığınıdır. Sosyalizmin tarihini inceleyenler, 20. Yüzyıl sosyalizminin deneyimlerini araştıranlar bakımından ise ayrı bir önem taşıyor.

Ceylan Yayınları

ISBN 975-6304-27-8

9 789756 304273